ضمير جو موت

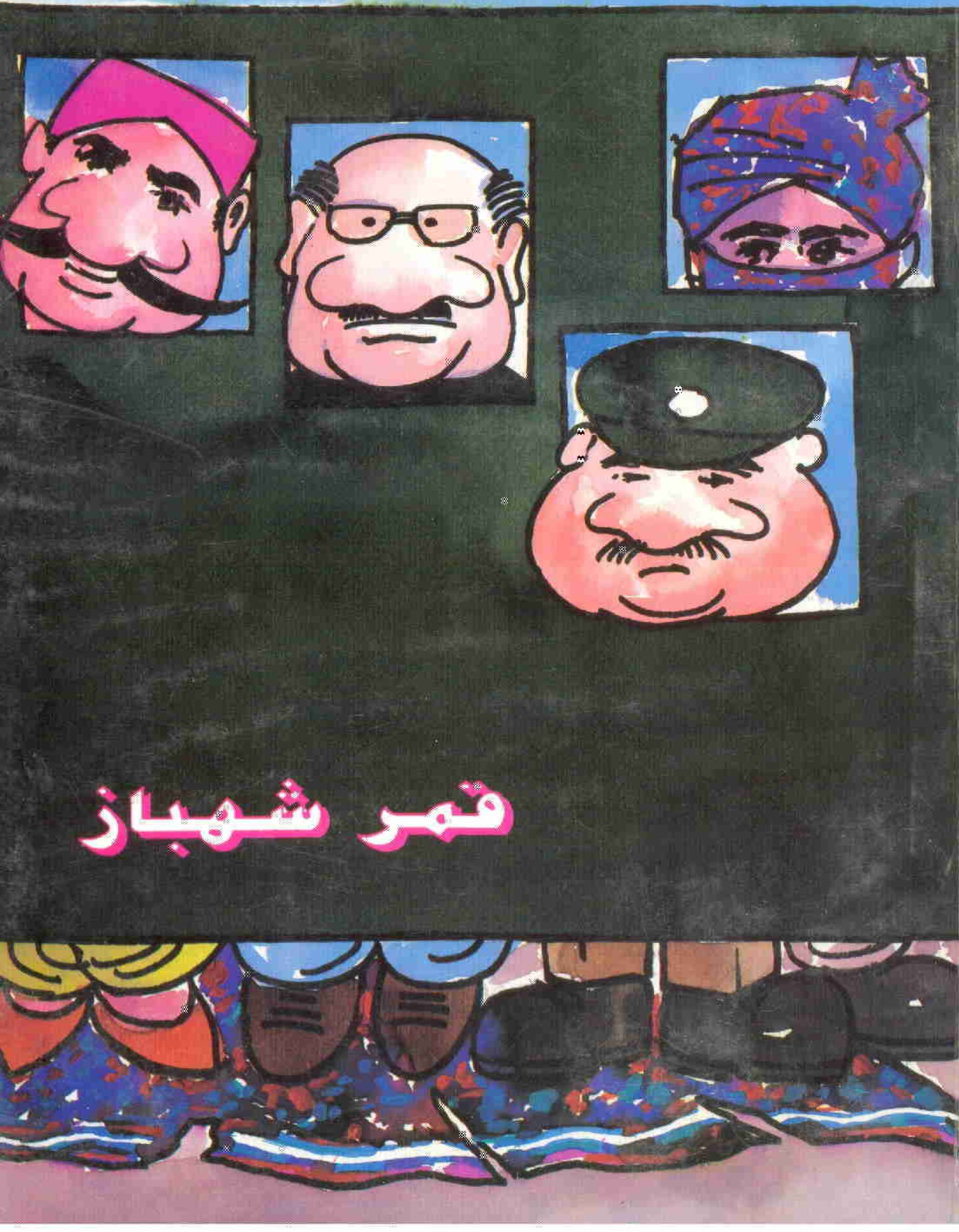

قمر شهباز

ضمير جو موت

قمر شهباز

سنگم پبليڪيشنس
ڪراچي - سنڌ

ڪتاب نمبر 39

ڪتاب:	ضمير جو موت
موضوع:	ڪالم ڪهاڻيون
ليکڪ:	قمر شهباز
چونڊ ۽ ترتيب:	ڪرم الاهي چنا
ٽائيٽل:	خدا بخش ابڙو
ڪمپيوٽر ڪمپوزنگ:	سليم چنا - ٽيپو گرافڪس
گيٽ اپ:	نظام الدين انصاري
پبلشر:	سنگم پبليڪيشنس پوسٽ باڪس نمبر 13071 ڪراچي 75350
پرنٽر:	واحد آرٽ پريس
ڇاپو پهريون:	آڪٽوبر 1992
قيمت:	70 /رپيا

Title: Zameer Jo Maut
Writen by: Qamar Shahbaz
Compiled by: Karam Illahi channa
Published by: M/s SANGAM PUBLICATAIOS
P.O. BOX No - 13071
KARACHI -75350

ارپنا

سنڌ جي نوجوان، بي خوف ۽ سورهيه
صحافين جي نان،
جن روايتي خوشامدي، لوبي ۽ وڪاميل
صحافت جا جهونا ڪوٽ ڪيرائي،
نئين
صاف سٿري، وطن دوست ۽ سچاڻ صحافت
جو پايو وڌو آهي.

شل سندن محنت، محبت ۽ سچائي
سنڌڙيءَ جي سيني تي
جلندڙ
نفرت جي آڳ اُجهائي سگهي!

قمر شهباز
۸ سيپٽمبر ۱۹۹۲ع

ٻه اکر

سنگم پبليڪيشن جو نئون ڪتاب، ضمير جو موت، برک ڪهاڻيڪار، ڊرامانگار، ڪالم نگار ۽ شاعر محترم قمر شهباز جي لکيل نهايت ئي دلچسپ ٥٠ ڪالم ڪهاڻين تي مشتمل آهي. هن مان اڪثر ڪالم ڪهاڻيون سنڌي‌ءَ جي ڪن مشهور روزانه اخبارن: هلال پاڪستان، جاڳو ۽ عوامي آواز ۾ مختلف وقتن تي مختلف عنوانن تحت ڇپيل آهن.

اميد ته اسان جي هيءَ نمائي پيشڪش قبول پوندي.

ڪرم الاهي چنا
٢٠ سيپٽمبر ١٩٩٢ع

فهرست

1-	ضمير جو موت	9
2-	اياز راشدي	14
3-	سو ڏينگر ڏلو م ٿني	18
4-	سور مڪانون سوڪڙي	22
5-	صاحب، بيبي ۽ غلام	29
6-	نيون سرحدون	35
7-	تندرست نرس، بيمار ڊاڪٽر	41
8-	آدمي ۽ جو انصاف	47
9-	بي ادب اديب	54
10-	پنج پنهنجا	59
11-	لوسڻ جو نڪ	64
12-	پيرن جا نشان	69
13-	مار بگهڙ ڪي	71
14-	قصو چئن فقيرن جو	77
15-	پل چڪ	82
16-	بلبل، ترڪ ۽ جمهوريت	88
17-	اگهاڙا انسان	93
18-	نوان خواب	98
19-	ستر ڙي ستر	102
20-	واٽون ويه ٿيون	106
21-	ترڪٽي ڏاڪڻ	109
22-	لاٽري	112
23-	منهنجو پنهنجو خون	116
24-	مردن جو مامرو	120
25-	پهريون انعام	124

-26	پاڙي ناهه پروڙ	127
-27	دانشوري	130
-28	سنڌي طوطا	133
-29	ڪالم ڪيئن لکجي	137
-30	گاڊ فادر	140
-31	ويريون ۽ ويچا	144
-32	بجيٽ، بهشت ۽ فني خرابي	148
-33	مينهن وساڙا مرڻا ناهن	152
-34	جيل جي ڊائري	157
-35	خوابن جي ليلي	160
-36	اسان ته چريا آهيون	164
-37	برسات	169
-38	دوزخ کان دوزخ تائين	173
-39	انٽرنيشنل وتايو ڪانفرنس	180
-40	انساني تجربيگاه	184
-41	ڏاڙيل ۽ شاعر	194
-42	سسني ۽ سور	200
-43	سهڻي	204
-44	امڙ، منهنجي ماتا	208
-45	روزگار اسڪيم	212
-46	طارق اشرف جو لاڏائو	215
-47	قصو سگريٽ ڇڏڻ جو	219
-48	گولڊ ميڊل	222
-49	جي پيارهجي ها پاڇولو	227
-50	پر پيار ته ناهي پاڇولو	234

ضمير جو موت

مون وٽ نوڪريءَ جو هڪ اميدوار آيو. چيائين: سائين ٽي ايم. اي ڪيون اٿم. ايل ايل بي به پاس آهيان. بي ايڊ به ڪئي اٿم. مهرباني ڪري ڪا نوڪري ڏينم. بک۾ٿو مران.

چيم: نوڪريون ڪرنهن. جڏهن ڪا جاءِ خالي ٿيندي ته توکي ٻڌائيندا سين.

چيائين: پوڙهو پيءُ اٿم. معذور ماءُ اٿم. ٻه ڀينر، ٽي ڀائر به اٿم سائين. ڪر به ڪمائڻ وارو ناهي.

چيم: مان مجبور آهيان. مون وٽ جاءِ خالي ناهي.

چيائين: هيترا سارا سال پڙهائي ڪئي اٿم سائين. ابي امان گهر جا ٿپڙ گروي رکي مونکي تعليم ڏياري آهي. خود مون مزدوريون ڪري فيون ڀريون آهن سائين. الله جو واسطو اٿني، مون مسڪين تي رحم ڪر.

چيم: بابا، مونکي توسان همدردي آهي، پر مان لاچار آهيان.

چيائين: سائين پنهنجا سنڌي آهيو. توهان مدد نه ڪندا ته ڪنهن جي در وجي دانهين ٿيون؟

چيم: پر مان ڇا ڪيان؟

چيائين: روزگار سان لڳايو.

چيم: پر بابا نوڪري ڪانهي.

چيائين: ڪلارڪي ڏيو، پٽيوالي ڏيو، چوڪيداري ڏيو. خالي ته نه موٽايو سائين.

چيم: يار مونکي بيو به ڪم ڪرڻو آهي.

چيائين: پر مونکي ته ڪم ئي اهو آهي.

چيم: ته پوءِ ڀلا مٿو ڦاڙيان ڇا؟

چيائين: منهنجو مٿو ڦاڙيو پر نوڪري ڏيو.

چيم: ڏاڍو ضدي ٿو ڏسجين. سمجهين ڇو نٿو؟ ڏس بابا، مان سرڪاري نوڪر آهيان. سرڪار جو حڪم ڏيندي سو ڪرڻ منهنجو فرض آهي. حڪم اهو آهي ته في الحال ڪابه نوڪري ڪنهن کي به ڏيڻي ناهي.

نوڪريءَ جو حڪم صرف ۽ صرف وزير صاحب ئي ڪڍي سگهي ٿو. مان اتي به تنهنجي سفارش ضرور ڪيان ها، پر ڇا ڪيان، منهنجي ڪاتي ۾ ڪا به جاءِ خالي ڪانهي. توسان وعدو آهي ته جڏهن به ڪو ماڻهو رٽائر ٿيو، ڇڏي ويو يا گذاري ويو ته اها جاءِ توکي ضرور ڏيندس. هاڻي تون ڀلي وڃ.
چپڙاسي: جايون آهن.
چيئر: ڪٿي آهن جايون؟
چپڙاسي: توهان وٽ.
چيئر: تو غلط ٻڌو آهي.
چپڙاسي: نه، مونکي پڪي ماڻهوءَ ٻڌايو آهي.
چيئر: صحيح خبر مونکي يا تنهنجي ماڻهوءَ کي؟ ڪمال ٿو ڪرين. مان ٿو چوان ته جايون ڪونهن ۽ تون ضد ٻڌيو بيٺو آهين ته جايون آهن.
چپڙاسي: ناراض نه ٿيو سائين، بي روزگاريءَ چٽو ڪري وڌو اٿم. هيٺريون ساريون ڊگريون هٿن ۾ ڪٺيو رلندو ٿو وتان. ڪٿي ڪو آسرو به ڪونه ٿو مليم. ڇا ڪيان؟
چيئر: جيسين ڪلو بلو ٿيني تيسين ٻيو ڪو ڪم ڪار ڇو نٿو ڪرين؟
چپڙاسي: ڇا ڇا نه ڪيو اٿم سائين؟ مزوري ڪئي اٿم، ٻهاريون پاتيون اٿم، هر ڪاهيو اٿم، مال چاريو اٿم، هاڻي ته ڪٿي منهنجي حال تي رحم ڪيو.
چيئر: منهنجي وس ۾ ناهي بابا.
چپڙاسي: سڀني وس وارن جي درتي ويو آهيان سائين. هي ڏسو، هيءَ هڪ وزير جي سفارش، هيءُ ٻني جي، هيءَ ٽنين جي. هيءَ ايم. اين. اي، هيءَ ايم پي اي- هيءَ چيئرمين، هيءَ وڏيرو.
چيئر: ٺيڪ آهي، ٺيڪ آهي، ڏسان پيو، پر پٽ.....
چپڙاسي: تون سڀ ڪجهه ڪري سگهين ٿو سائين. تون صرف ڪامورو ئي ناهين، سنڌي اديب به آهين. هڏ ڏکي آهين. همدرد آهين. اسان جو ضمير آهين.
مونکي ٿوري ٿوري ڪاوڙ اچڻ لڳي. دل ۾ چيم ته هيلي نرميءَ جي به ڪا حد ٿيندي آهي. مان آهيان جو پيو ٿو ابا، بابا، ادا ڀاءُ ڪيان، ۽ هيءُ آهي جو وڃي ٿو هٿن مان نڪرندو. سو ڪجهه منهن ڪڙو ڪري چيم: چڱو بابا، تون درخواست رکي وڃ. مونکي جڏهن به موقعو ملندو ته تنهنجو ڪم ڪري

ڇڏيندس. پر هو پنهنجي جاءِ تان چريو ئي ڪو نه.
چپائين: مان سپاڻي ٻيهر اچان؟
چيمر: نه، تون تڪليف نه ڪجانءِ. هفتي ڪن ڪان پوءِ فون تي پڇي وٺجان.
چپائين: مونکي ڪچو ئي ڪري رک سائين. مڙني روزگار سان ته لڳان.
چيمر: ساڳي ڳالهه ورڻي وري نه دهراءِ. هاڻي تون وڃ.
ڪنڌ هيٺ ڪري ڪجهه سوچيائين. پوءِ اکين ۾ پاڻي آڻي مون ڏي ڏٺائين. جڻ چوندو هجي: هڏانءِ ٿو. بچائڻ اٿئي ته هاڻي بچاءِ، ٻيهر شايد موقعو نه ملئي.
چيمر: تون وڃي آرام ڪر، خدا مڙئي چڱي ڪندو.
چپائين: آرام؟ آرام ته سائين ان ڏينهن ڪسجي ويو، جنهن ڏينهن پهرين دڪري وٺي گهر آيو هوس. غريب تي دڪري به بار آهي سائين.

مان فائيل ڪڍي پنهنجي ڪم ۾ مشغول ٿي ويس. هو بيٺو مونکي تڪيندو رهيو. ڪجهه دير ڪان پوءِ هوريان هوريان ويجهو اچي، ٻئي هٿ منهنجي پيرن تي رکيائين، منهنجا هٿ چميائين ۽ پوءِ اکيون اگهندو ٻاهر نڪري ويو.
مون فائيل پاسيرو رکي پنهنجو منهن هٿن ۾ ڏئي ڪنڌ جهڪائي ڇڏيو. اجوڪي ڏينهن تي اهو پهريون ماڻهو نه هئو جو اکيون اگهندو مون وٽان موٽي ويو هو. هن ڪان اڳ ٻه نوجوان ٻيا به هوبهو اهڙيءَ طرح آيا ۽ نيڪ اهڙي طرح روانا ٿي ويا هئا. اهو روز جو معمول هو. هر روز هو ايندا هئا، روئندا هئا، ٻاڏائيندا هئا. ايلاز ۽ منٿون ڪندا هئا. ڪي ڪي ته جذبات ۾ اچي ڳتا لفظ به چئي وجهندا هئا. ۽ پوءِ ڪنڌ جهڪائي هليا ويندا هئا، اها ڪانئين ڳالهه نه هئي.
هو هليا ته ويندا هئا. پر منهنجي دل ۾ هلچل مچائي ويندا هئا. منهنجي سموري وجود کي لوڏي هليا ويندا هئا. کين ڪهڙي خبر ته جنهن شخص کي هو بي حس، پٿر دل ۽ سرڪاري مشين جو هڪ پرزو تصور ڪندا هئا، سو سندن وڃڻ ڪان پوءِ هنن جي لاءِ ڪيترو نه پريشان ٿي ويندو آهي. خاص طور ان ماحول ۾ جتي ڌرتيءَ جا اصل وارث ته پٽيوالپيءَ لاءِ ليلڙا ٿيون پائيندا وتن ۽ ڌاريا وڏين وڏين آسامين تي ڪارپيهر جيان ڦٽن

ڪڍي ويندا هجن. مون هميشه بي آءِ اي، ريلوي، ڪسٽمس ۽ نيم سرڪاري ادارن ۾ پاڻ کي اجنبي محسوس ڪيو آهي. ڪامورا واڳڙا ۽ واڇ هوندا، ڪنب جيان ڪٽل، ڪاڏل ۽ ڪوڪا هوندا، پر سندن ني پنهنجا هوندا. اسان جي پڙهيل ڳڙهيل نوجوانن جي نصيب ۾ اهائي دربدري، بيروزگاري ۽ بکه.

مان اڃان تائين سوچ ۾ ڪم هوس جو فون جي گهنٽي وڳي.
چيير: جيءُ.
پي اي چيو: وزير صاحب ڳالهائيندو.
ٿوري دير ۾ وزير صاحب لائين تي هو.
چيائين: ڪر خبر، نوڪريون ڪيتريون ڏني سگهندين؟
چيير: هڪ به نه.
چيائين: اهو ڪيئن ٿو ٿي سگهي. جڳهون پيدا ڪر.
چيير: جو حڪم. اوهان جي اختيار ۾ آهي. باقي مون وٽ هڪ به جڳهه ناهي.
چيائين: چيو مانءِ نه ته جڳهون پيدا ڪر. ماڻهو موڪليانءِ ٿو.
چيير: جو حڪم.
چيائين: نالو اٿس طوطو.
پڇيم: طوطو؟
چيائين: ها ها، طوطو. پٽ ڪبڙ خان. مئٽرڪ پاس آهي. مئنيجر جا آرڊر ڪڍي ڏجانس. اسان جو خاص ماڻهو آهي.
چيير: سائين مئٽرڪ پاس مئنيجر ڪيئن ٿيندو؟
چيائين: توکي بحث ڪرڻ جي ڏاڍي خراب عادت آهي.
چيير: نه سائين. مان ته حڪم جو غلام آهيان پر قانون.
چيائين: ڇا جو قانون؟ ڪهڙو قانون؟ ڪنهن جو قانون؟ ڊيگهه ڇڏ. آرڊر ڪڍ.
فون بند ٿي ويو.

مان چپ ڪري ويهي رهيس.
مونکي لڙڪن ۾ ٻڏل اهي اکيون ياد آيون، جي چئي رهيون هيون: ٻڏانءِ

ٿو. بچائڻو اٿئي ته بچاءِ. ٻيهر موقعو نه ملندئي.
سوچيم: مان ته پاڻ ٻڏي رهيو آهيان پاڻ. مان توکي ڇا بچائي سگھندس؟

۽ پوءِ ٿوري ئي دير ۾، مون طوطي ولد ڪبڙو خان جي آرڊر تي صحيح ڪئي. انهن ئي هٿن سان، جن ڪي ٿوري دير اڳ ان نوجوان چميو هو، جنهن تي ايه اي ڪيا هئا ۽ جنهن جو آرام ان ڏينهن ئي ڪسجي ويو هو جنهن ڏينهن ٻهرين ڊگري وٺي گھر آيو هو!

اياز راشدي

اسلام آباد جي هڪ خوبصورت علائقي جي هڪ خوبصورت بنگلي ۾، هڪ ننڍڙي پر وڻندڙ ريت سجايل بيڊروم ۾، مان سنڌ جي هڪ گهڻ سجاڳ، پر پنهنجي فن ۾ يڪتا فنڪار سان گڏ ويٺو آهيان. ديوارن تي وڏيون رنگين تصويرون لٽڪيل آهن. ڪٻٽن ۾ ڪتاب، آڊيو ۽ وڊيو ڪيسٽون، رڪارڊ ۽ شو پيس رکيل آهن. پلنگ جي مٿان ڪان پڻ ڪاٺ جي رئيءَ ۾ وڊيو ڪيسٽن جي قطار نظر پئي اچي. ڊيڪ تي روي شنڪر جي وڄايل ستار جو هلڪو آواز فضا ۾ گونجي پيو. منهنجي سامهون سنڌ جو اهو انوکو، البيلو ۽ لاپرواهه آرٽسٽ ويٺو آهي، جنهن پنهنجي ذاتي محنت، لگن ۽ پيار سان پنهنجي الڳ راهه چونڊي. اهڙي منزل جو انتخاب ڪيو، جيڪا هن کان اڳ گهڻ ۾ گهڻ ڪنهن به ماڻهوءَ ايڏيءَ وڏيءَ ليول تي منتخب نه ڪئي هئي. ڪنهن به سنڌيءَ پاڪستان جي عالمي سطح تي ان فن ۾ نمائندگي نه ڪئي هئي. فوٽو گرافي صرف رنگن، شڪلين، شبيهن ۽ منظرن جو نالو ناهي، بلڪ هڪ مڪمل فن آهي. جنهن کي پنهنجي تواريخ، طريقه ڪار ۽ باقاعده نظم آهي. ڪئميرا جو بٽڻ ته ٻار به دٻائي سگهي ٿو، پر صحيح وقت تي، صحيح مقام تي ۽ صحيح اسم مٿان ڪئميرا جي دري کولي ڇڏڻ ۽ مناسب لمحي لاءِ کولڻ، تمام گهڻي تپسيا ۽ رياضت کان پوءِ ئي حاصل ٿئي ٿو. اينئن ڪرڻ لاءِ پڪاسو جو ذهن، اياز جو تخيل ۽ لطيف جي اک گهرجي. رنگن کي قيد ڪرڻ ڪو ڏکيو ڪم ناهي، البت رنگن کي ٽوڙي مروڙي مطيع ڪرڻ لاءِ اياز راشديءَ جو جادوئي ڇهاءُ اشد ضروري آهي.

ان شام مان اياز راشديءَ جي گهر ۾، سندس رنگين دنيا ۾ گم هوس. هو سون، هزارن جي تعداد ۾ پنهنجا فن پارا ويو پئي ڏيکاريندو، اٿلائيندو، سمجهائيندو ۽ پوءِ سهيڙيندو. ڏاڍي پيار ۽ احترام سان پئي سانديائين پنهنجي تخليقن کي. ڏاڍي فخر منجهان پئي ٻڌائين ڪيائين پنهنجي پورهئي ۽ ذات جو. ۽ مان حيران سندس ٻهري دنيا کي اچرج ۽ رشڪ وچان ڏسي رهيو هوس.

ٿر، ٿر جو پٽون، مارو لوڪ، بک، بدحالي، غربت، حسن، پڪا ۽ پنوهار. ڇا ڇا نه قيد ڪيو هو ڪاغذ تي اسان جي هن پياري فنڪار!

سمونڊ، هيڙين، مهاڻا، رڇ، ڪنڌين، چانڊوڪيءَ ۾ چڙهندڙ وير،
طوفان ۾ ميڙيل پاڻي.
چڙڪنڊي، مڪلي، نگر ٺٽو، منڇر، ڪينجهر، عمر ڪوٽ ۽ ابراهيم حيدري.
موتيو، چنبيلي، مگرو، لال، ليار، پسي، سگريون ۽ ليسوڙا.
شهر، واهڻ، جهنگ، جبل، پاڻي، پکي، جانور ۽ پسون.

اهو سڀڪجهه ۽ ان کان به گهڻو ڪجهه اياز پنهنجي فن جو موضوع بڻايو آهي. هو هر هنڌ ويو آهي، اتان جي رهڻي ڪهڻي، ڪپڙو لٽو، رسمون رواج ڏٺا اٿائين. خوشيون، غم، ميلا ملاکڙا پسيا اٿائين، فلم تي اتاريا اٿائين. اهڙيءَ طرح جو هن جي هر تصوير تي وائيءَ، دوهي يا گيت جو گمان ٿو ٿئي. هو شاعر آهي، رنگن جو، پاڇن جو، روشنين جو. عڪاس آهي انساني جذبن جو، رد عمل جو ۽ تحرڪ جو. ٻارن جي ٽهڪن، جوانن جي مرڪن ۽ ڪراڙن جي گهنجن مان ڦٽندڙ هزارها افسانن کي هڪ پل ۾ جهٽي وٺڻ وارو اياز راشدي، ان راشدي خاندان سان تعلق ٿو رکي جنهن پير حسام الدين ۽ حسين شاه راشديءَ جهڙا سياڻا ۽ سيبتا انسان سنڌ کي آڇيا. پاڻ پير حسام الدين راشدي مرحوم جو ننڍو ڀاءُ آهي. اسلام آباد ۾ اڄڪلهه NAFDEC جو مئنيجنگ ڊائريڪٽر آهي. فن سان لڳاءُ ورثي ۾ مليو اٿس، پر محنت ۽ پورهيو سمورو پاڻ اڪيلي سر ڪيو اٿائين. نه ڪنهن کان سکيائين، نه ڪو اسڪول، ڪاليج يا ٽريننگ ڪورس مڪمل ڪري سرٽيفڪيٽ يا سند ورتائين. شاگرد به پاڻ، ته استاد به پاڻ. تجربا ڪندو، غلطين مان سبق حاصل ڪندو اچي ان منزل تي پهتو آهي جو پنهنجي وطن ۾ ته نالو ڪڍيو ٿي اٿائين، پرڏيهه ۾ به سنڌس فن جي ڌاڪ ڄمندي پئي وڃي.

اياز پنهنجي فوٽوگرافيءَ جون ڪئي نمائشون (Solo exhibitions) پاڪستان جي مکيه شهرن ۾ منعقد ڪرايون آهن ۽ ان سان گڏ ڪيترن ئي مقابلن ۾ حصو ورتو آهي ۽ انعام حاصل ڪيا آهن. ملڪ کان ٻاهر به هن ڇاپيٽين ۾ حصو ورتو آهي ۽ اتي به چڱو نالو ڪڍيو اٿائين. ڳالهه اتي ختم نٿي ٿئي، اياز جي ڪري سنڌ ۽ سنڌواسين کي دنيا ۾ تعارف ۽ تعريف (Projection) ملي ٿي، جو ته سنڌس مکيه ۽ دلپسند موضوع به

سنڌي ماڻهو، سنڌن هنر ۽ ريتون رسمون آهن. سنڌ ته سڄي آهي ئي رنگ ۽ سٽاءُ (Colour and pattern). صدين کان اسان جي مزاج ۾ طرح طرح جا انڌلٺي رنگ سمايل آهن. رلي، سوسي، گربي، کيس، ڪاشي، ته گلي جتي، ٽوپي، مشڪا، ڳانا، مطلب ته هن ڌرتيءَ جي هر هنر ۾ جيستائين خوبصورتي ۽ پختگيءَ جو احساس نه ايندو، جيستائين ان ۾ رنگن جو وڻندڙ ميلاپ نه ٿيندو. ساڳيءَ طرح ڊزائن ۽ گلڪاري پڻ سنڌ جي هنرن ۾ اهم جڳهه والاري ٿي. اهوئي سبب آهي جو هن سرزمين جو فنڪار، پوءِ اهو ڪٿي شاعر هجي، راڳي هجي، مصور هجي يا اداڪار هجي، جيسين رنگ ۽ توازن کان آگاهي حاصل نٿو ڪري وٺي، تيسين سندس فن نکري نٿو سگهي.

فوٽوگرافي تمام مهانگو شوق آهي. ڪئميرا، فلم، ڪاغذ ۽ مسالا هونءَ ئي مهانگا، مٿان وري هر روز بدلجندڙ ٽيڪنالاجي ۽ وڌندڙ قيمتون. هڪ هڪ فوٽو سوين، بلڪ هزارين روپيه کايو وڃي. ان کان پوءِ فوٽو گرافر جي ئي چين طبيعت ڪيس هڪ هنڌ ته اصل وهڻ نه ڏئي. موضوع جي تلاش ۾ ڪڏهن ٿر ته ڪڏهن بر، ڪڏهن ٿائلينڊ ته ڪڏهن آئيسلينڊ. مطلب ته سدائين سفر ۾. لينس (Lense) طرح طرح جا ۽ اڪيچار. ڏهه ٻارنهن هزار روپيه هڪ جي لاءِ ته ڪا ڳالهه ئي ڪانهي. برابر، اهي سڀ شوق ڪو سرنديءَ وارو ئي ڪري سگهندو، پر عشق آڏو ڪا اڏ ڏڪ ئي ڪونه جهلي! اياز پنهنجي سموري ميڙي چونڊي، اپت ۽ آمدني پنهنجي جنون جي جهوليءَ ۾ وجهيو ڇڏي. هونءَ به سندس دلچسپيون تمام گهڻ آهن. ٿورو ڳالهائيندو آهي ۽ ان کان به گهٽ درجي ڪنهن سان تعلق رکندو آهي.

فوٽوگرافيءَ کان اڳ قيمتي ۽ نصف قيمتي پٿرن ڪَڏ ڪرڻ جو شوق هوندو هوس. ان کان پوءِ موسيقيءَ جو جنون ٿيس. انهن ٻنهي فنن ۾ چڱو پاڻ موکيائين. هزارها پٿر ۽ ميوزڪ جون ڪيسٽون جمع ڪيائين. پر پوءِ ٿري گهري فوٽو گرافيءَ تي لهي آيو. اها اسان جي خوشقسمتي چئبي جو اياز راشدي ملڪ توڙي دنيا جي وڏن فوٽوگرافرن مان هڪ تسليم ڪيو وڃي ٿو.

سندس اهميت جو اندازو ان مان لڳائي سگهجي ٿو ته هن ڪي ٻي آءِ اي پاران، سندس رسالي "همسفر" لاءِ وقت بوقت پاڪستان جي ثقافت کي

متعارف ڪرائڻ لاءِ، تواريخي توڙي ثقافتي اهميت جا فوٽو مهيا ڪري ڏيڻ لاءِ گذارشون ڪيون وينديون آهن. اهڙي قسم جا عرض نامآ هين اهم ادارن کا پڻ ملندا رهندا اٿس.

مان سندس فوٽن جي ڍير ڏسڻ کان پوءِ ڇانهه پٽيندي چوان ٿو: راشدي صاحب، توهان کي شاهه عبداللطيف تي ڪم ڪرڻ گهرجي.
هو وراڻي ٿو: منهنجو ارادو هاڻي سنڌ جي تواريخ فوٽو گرافيءَ ۾ مرتب ڏيڻ جو آهي.
مان ورجايان ٿو: ساڳي ڳالهه آهي. لطيف ۽ سنڌ ٻه جدا شيون ناهن. پر شاهه سائينءَ جي شاعريءَ کي نفيس ۽ نازڪ رنگن، ڇهاءَ ۽ تصور جي ضرورت آهي. اهو ڪم توهان آسانيءَ سان ڪري سگهو ٿا. توهان جي اک ۽ ذهن گڏجي شاهه صاحب جي تخيل کي بصري صورت ڏئي سگهن ٿا. شاهه صاحب سان نسبت جوڙي هيا ٻه ڪئي عزت ۽ احترام جي دولت سان مالا مال ٿي ريا. توهان ٻه سنڌ جي ان عظيم سچڻ جي ٻاڇي ۾ پناهه وٺي ته ڏسو.

هو گهريءَ سوچ ۾ ٻڏي ويو آهي.
شايد لطيف سائينءَ جا سر، ڪردار ۽ منظر هن جي ذهن ۾ موجن جيان مچلي اٿيا آهن. پر مونکي يقين آهي ته هو شاهه صاحب جي شعر کي ضرور پنهنجي ڪلا جو موضوع بنائيندو، ڇو ته هو سنڌ ڄائو آهي. سنڌي ڪٿي ٻه هجي، ڇا ٻه هجي، هو سنڌ جي مٽي ۽ پٽ ڌڻيءَ جي ڪلام کي وساري نٿو سگهي.

سوَ ڏنڪر ڏلو مَ ٿئي

بخش علي لاڪو اغوا ٿي ويو.
اغوا ڪرڻ وارا نہ ايران مان آيا هئا، نہ توران مان. نہ اغرب مان، نہ مغرب مان، نہ پنجابي، نہ پٺاڻ، نہ پناهگير دهشتگرد. پنهنجا هئا. اجرڪ وارا. منهنجا سائين سنڌي ٽوپي وارا. اِهي، جن لاءِ چوندا آهيون تہ: لڪ لهي ٿي لوڏ، جيجان تن جتن جي. جن جي بقا ۽ بچاءَ جي جنگ اڄ هر سنڌي وڙهي رهيو آهي. جن جي تن من ڌن، آل اولاد، ڀنين ۽ ونين خاطر سنڌ جا سمورا دانشور، قلمڪار، دلي درد رکندڙ شاگرد، شاگردياڻيون، سورما، سورميون، سياستدان، سماجي ڪارڪن، تعليمي ماهر ۽ بيا الائي ڪيترا، پنهنجا ويچا وساري، رنجشون ڀلائي صرف ۽ صرف هڪ نقطي تي ڪٺ ٿيڻ لاءِ ميدان ۾ نڪري آيا آهن. ۽ اهي، جي اسان جي لڄ، زمين، عزت ۽ غيرت جا رکوالا آهن، جي اسان جي آس ،اميد ۽ امنگ آهن .جي اسان جي آئندي جو محور ۽ مرڪز آهن، جي اسان جو آخري سهارو آهن، شاهہ لطيف جي وائي، سچل جو بيت ۽ سامي جو سلوڪ آهن، جن تي اسان کي ناز آهي. جن جي سهاري اسان هڙئي خوفناڪ خونريزيءَ ۾ بہ ڪنڌ اوچو ڪري هلون ٿا.
تن ان ني هٿ کي ڪٽڻ جو فيصلو ڪيو آهي، جو سندن ني پر جهلو آهي. ٿن ان ني ذهن کي مفلوج ڪرڻ جو پهہ ڪيو آهي، جو هنن لاءِ ني سوچي ٿو.تن ان ني دل ۾ ني ڏنگ هنيو آهي، جا سندن لاءِ ڌڙڪي ٿي. تن ان ني من کي منجهايو آهي، جنهن ۾ هنن لاءِ بي انتها پيار آهي. بخش علي لاڪو علامت آهي ان خالص سنڌي سوچ جي، جنهن جي ابتدا بہ سنڌ آهي ۽ انتها بہ سنڌ آهي. هن اڪيلي سر پنهنجي وطن جي وارثن جي لاءِ ڪيتي جنگيون لڙيون آهن، ڪيتي معرڪا سرڪيا آهن، ڪيتي جهاد ڪيا آهن، هوسنتون سڌو هوبهو سنڌ جي ميراث آهي. سنڌ جي امانت آهي. سنڌ جي ضمانت آهي.
ڇا اسان ايترا ڪم ظرف، بي شرم، بي غيرت ٿي ويا آهيون، جو هاڻي پنهنجي پرائي جي ساڃهہ ۽ حيا وڃائي ويٺا آهيون؟ اسان جي اکين تي انڌ جا پردا ايترا تہ گهرا ۽ گهاٽا ٿي ويا آهن جو پنهنجي محسن، سڄڻ ۽

ساڃاهه کي به نٿا سڃاڻي سگهون؟ اسان جو هوش ۽ حواس ايترو ته گم ٿي ويو آهي جو دوست ۽ دشمن جو فرق نه ٿا سمجهي سگهون؟
اڄ توهان بخش علي لاڳي ڀرهڻ وڏو آهي، سياڻي شيخ اياز ،پرينهن ڊاڪٽر سليمان شيخ، پوءِ علي احمد بروهي، رسول بخش پليجو، آغاسليم، شمشير الحيدري، ۽ ٻيا الائي ڪير ڪير توهان جي نالائقي جو نشانو ٿيندا.

آخر ڪوته پنهنجي حشر تي ڳوڙها ڳاڙڻ وارو به ڇڏيندو يا نه؟
ڪو ته هجي جو توهان جي لاش تي ماتم ڪري.
ڪوته هجي جو توهان جي تباهيءَ بربادي‌ءَ جي تواريخ لکي.
ڪو ته هجي جو توهان جي بي منداتي موت تي مرثيو پڙهي.
ڪو ته هجي.
ڪو ته هجي.

هڪ طرف دنيا ۾ جون لالچي قومون ۽ قبيلا توهان جو نالو نشان مٽائڻ لاءِ هٿ هٿ ۾ ڏني سمورا اختلافات وساري، خون بخشي، مٿن ڪلاشنڪوف، ڪات ڪهاڙا، ٻڙڇيون ڀالا ڪڻي، ڪِنگ ڳاڙيندا، ٻج تي باهيندا، توهان جو جهڻ ٻجو ناس ڪرڻ خاطر، سڄي سنڌ ۾ رت جي راند رچائي رهيا آهن.
سنڌ جلي رهي آهي.
ڪوڙ، ڪپت ۽ انياءَ جي بازار گرم آهي.
ڏاريون اخبارون زهر اوڳاڇي رهيون آهن.
اڏيتگاهه ڪرنڌرن جي آهه وزاري، دانهن ۽ ڪوڪن سان گونجي رهيا آهن.گهر ۾ گهڙي، گهر ڌڻين کي گولين جو بڪ بڻايو پيو وڃي. نياڻي سياڻي جو ننگ ڀلائي، حيادارن سان هاڃا ڪيا پيا وڃن. درسگاهن ۾ توهان جي اولاد جي داخلا تي خانگي بندش پيل آهي.توهين ۽ اجرڪ سوريءَ سزاوار ٺهرايا ويا آهن. سنڌ جي سرزمين تي سنڌي سڏائڻ، موت کي دعوت ڏيڻ جي برابر ٿي ويو آهي. توهان کي نيست ۽ نابود ڪرڻ جا سانباها ٿي چڪا آهن.

ٻئي طرف توهان خود انهن انسانن جي جان جا دشمن بڻجي پيا آهيو، جن جو وجود توهان جي سلامتيءَ ۽ حفاظت لاءِ وقف ٿي چڪو آهي.اها

ٽاري ٽا ڪپيو جن تي خود ويٺا آهيو. اهي ٽنبا ٽا ڪيرايو، جنهن تي اسان جي ڀرم جي ڇت بيٺل آهي.

ڪيڏا نه ڀليل ۽ ڀنڀليل انسان آهيو!
ڪيڏا نه ڀورا ۽ بي وقوف آهيو !
ڪيڏا نه احمق ۽ اڻ ڄاڻ آهيو !

اڙي، مارڻوني اٿو ته پنهنجو خوف ماريو، ڊپ ۽ ڊاءُ ماريو، احساس ڪمتري ماريو، اندر ۾ ستل گدڙ کي ماريو.
اهو غدار ماريو جو توهان ۽ توهان جي وطن جو ويري آهي.
اهو سرمائيدار ماريو جو غريب جو رت چوسي ٿو.
اهو وڏيرو ماريو جو پراڻن کي خوش ڪرڻ خاطر پنهنجن سان دغا ۽ دولاب ڪري ٿو.
اهو سياستدان ماريو جنهن هر دور ۾ توهان کي ڌوڪو ڏنو آهي.
اهو ڪامورو ماريو جنهن ڪروڙا ڊوميسائيل ڏني توهان جي حق تلفي ڪئي. ذاتي منافقي خاطر قوم جي مفاد کي نيلام ڪيو آهي.
اهو دانشور ماريو جو منافق ۽ مڪار آهي. چرر آهي، ڇڪار آهي، جمهوريت جو غدار آهي.

پنهنجو هٿ ته نه ڪپيو، پنهنجي ني هنيانءَ ۾ ڪان ته نه هڻو. پنهنجي ني ساهه پساهه کي سوريءَ تي ته نه چاڙهيو. پنهنجي سڄڻ، گهڻگهري، هڏ ڏوکي ۽ وفادار تي وار ته نه ڪيو.

هي ته آخر وقت آهي. پوئين گهڙي آهي. فيصلي جو لمحو آهي. سچ جي ساعت آهي. هن کان پوءِ ٻيهر ڪهڙي قيامت ايندي؟

هڪ طرف نوجوانن جا سرد لاشا ڪراچيءَ ۽ حيدرآباد کان ڳوٺن ۾ پهچن، ٻئي طرف توهان جون گوليون ۽ ڪهاڙيون به انهن ني مظلومن تي ڪڙڪن.
سورهيه آهيو، سورما آهيو، سوڍا آهيو، جوڌا آهيو ته پنهنجي ننگن جي حفاظت ڪيو. ٻنيون ۽ وڻيون بچايو. ڇپر ڇانوءَ ٿيو.

ٻاڙي ۽ بزدلن جيان گهر جا ڪڪڙ ته نه ماريو.
مسڪين، نڌڻڪن ۽ مظلوم ماروئڙن کي ٻنهي پڙن ۾ ته نه پيهو.
توهان کي ڏاڏيل جي ڪارچا ڪمهت آهي، جو ٻي غيرتيءَ جو لعنتائو ٻه پنهنجي مٿان ٿا کڻو؟
مڙس ٿيو. مهل اها اٿو. سپائي هٿ هٿندڙ.
لاکو موٽايو ته لک ڪتيو، نه ته چنيسر جي پڳ مان چنبڙ. دودو دلير توهان کي ڏينهن قيام ٻه بخش نه ڪندو.

اڏيو جو اوڏن، سو ڏينگر ڏلو م ٿئي،
جنهن ۾ ويهي ڪن، ليکو لاکي جام سين.
(شاهه)

ٿورُ مُڪائون ٿوڪڙي

ڪرفيو جو ٽائيم اڃا پورو ٿيو هو ۽ مان اڃا تائين بندر روڊ جي ٽرئفڪ ۾ ڦاٿل هوس. هر ڪنهن کي گهر جلدي پهچڻ جي پريشانيءَ ماري وڌو هو. گاڏين جون ڊگهيون قطارون رستي تي جمع ٿي چڪيون هيون. بسون، مني بسون، رڪشائون، ٽئڪسيون، ٽرڪون ۽ اٺ گاڏا جڏهن بندر روڊ تي ڦاسي پوندا آهن ته عجيب منظر هوندو آهي. هر ڪنهن کي اڳتي نڪرڻ جي ڪُشتي. هر هڪ، هڪ ٻئي کان ڪرهه کڻڻ لاءِ آتو. مونجهارو، هبس، هارن، دانهون، واڪا، گاريون، گاڏين جي ٽڪرائڻ جا آواز، روڊ تي شيشي جا ذرا، خون، وڏيڪ گاريون، وڏيڪ زور سان هارن.

سچ ڏينهن اهو ئي سوچيو هوم ته آفيس مان ڦورو جلدي نڪرندس. اينڻ ڪرڻ سان گاڏين جي پيهه کان بچي پئبو آهي. هونئن به اڄ ته منهنجي ننڍڙي پٽ جي سالگره هئي، ان ڪري اڳواٽ ئي دل ۾ پروگرام جوڙي ڇڏيو هوم: ٻين بجي آفيس کان روانگي، اڍائين بجي صدر مان ڪيڪ، موم بتيون، رانديڪن وغيره جي خريداري، ٽين بجي ميڊيڪل اسٽور تان گهرواريءَ جي دوا وغيره ۽ چئين بجي کان اڳ گهر پهچڻ. چئين بجي سائرن وڄندا، سيٽيون وڄنديون، فوجي گاڏيون سڙڪن تي نڪري اينديون ۽ پوءِ ٻئي ڏينهن صبح جو ستين بجي تائين هر ڪو پنهنجي پنهنجي گهر ۾ سُڪ. پروگرام ته مناسب ئي هو پر هڪ بنيادي غلطي ٿي وئي. بندر روڊ جي ٽرئفڪ. اهڙي خبر هجي ها، دل ۾ سوچيم، ته جيڪر هڪ بجي ڪٿي آفيس مان نڪران ها. هونئن به آفيس ۾ هڪ بجي کان پوءِ رهڻ ته سراسر ڪڏهه پاڻي آهي. ملان نڪرندا آهن مسجد جي ڪُولا ۾، ۽ ٻيا پڄندا آهن پيٽ پوڄا لاءِ. آفيس ۾ ٺن ٺن گوپال.

زور سان پاڻ کي چيم: يار تون ڪڏهن ڪونه سڌرندين. ڀلا ههڙين حالتن ۾ توکي آفيس اچڻ جي ڪهڙي لوڙ پئي آهي؟ شهر ۾ جهيڙا، ماڻهو ماڻهوءَ جو ساس ٿو پئي. گوليون، خنجر، باهيون، ايذاءَ ڪام. ڪڏهن نه ڪڏهن

کو دفتر ۾ گهڙي هڪ برسٽ سان پررو ڪري ويندي. تڏهن پتو پوندي.

پنهنجي بي وقوفيءَ تي ڏاڍي کل آيم. سوچيم: مني ڪان پوءِ ڪهڙو پتو پوندو؟
مونکي کلندو ڏسي، ڀر واري گاڏيءَ ۾ ويٺل ڪاٺياواڙيءَ بيزاريءَ منجهان ڏند ڪرٽيندي زور سان چيو: اي ڀاپو، ڪُري لاءِ تُو ٺٺوليءَ جي تماشو ڪرين؟ پنهنجي جان تي بَنيلي آهي. اُني توهان مَاڙهو جي واسطي ڪوميڊي رِٿني ڪِتي؟

ڪاهي پاسي بيٺل گاڏين جي لائين وڌيڪ وڌندڙ هئي. اڳيئن گاڏيءَ ۾ ٻه جوانڙيون، ٽيهون جڙيون، هار سينگار ڪيو ويٺيون هيون. هڪٻئي سان کل مسخري ۾ پنهنجي ڪيانون ۾ رکي رکي داد طلب نظرن سان ڀرپاسي وارين گاڏين ڏانهن ٻه ڏٺائون پئي.

سوچيم: هنن جا ٿاثير به ته بدليا هوندا. ڪرفيو وڏي ظالم شيءِ آهي. رات وڏي ۽ ڏينهن ننڍو ڪيو ڇڏي.

منهنجي برابر واري گاڏي هڪ وچولي عمر جي عورت خود هلائي رهي هئي. خوبصورت، سنجيده ۽ وڏ- گهراڻي. ڪارو چشمو، ڪارا گلوز، ڪلي ۾ سونو لاڪيٽ. ڪير هوندي؟ مان اڃا هن جي متعلق سوچي ني رهيو هوس ته هن منهن ڦيرائي مونڏانهن ڏٺو.رڙ ڪري چيومانس: خالده تون؟
چشمو لاهي مون ڏي ڏٺائين ۽ پوءِ چيائين: ڇا ٿي ويو اٿئي؟ پوڙهو ٿي ويو آهين.
چيم: ڪرفيوءَ ڪراڙو ڪري ڇڏيو آهي. مڙسنهن جيئرو آهي؟
هوءَ کلي.
چيو مانس: ماروني نه ٿو؟ سنڌيائي آهين.
چيائين: پيٽ ڦاڙيانس.
ڪجهه دير سوچي وري چيائين: ماري ڇڏي ته پلاند ڪجانس.
مون کلندي چيو: ڪيترن سان پلاند ڪندس خالده؟
هوءَ چپ ٿي وئي. شايد ان کي طعنو سمجهيائين.
ان وچ ۾ ٽرئفڪ هوريان هوريان چرڻ لڳي.

خالده منهنجي پهرين محبت هئي. مان ڪيس اڄ به اوترو ئي چاهيندو آهيان جيترو ٽيهه سال اڳ ڪاليج ۾ چاهيندو هومانس. وچولي گهر جي ڇوڪري هئي، مان هوس غريب. هن جي معيار تي پورو لهي نه سگهيس. ان ڪري مونکي ڇڏي ڏنائين. هڪ پخال جيڏي پيٽ واري پناهگير دوڪاندار سان شادي ڪري ڇڏيائين. ڪڏهن ڪڏهن رستي ويندي ملاقات ٿي ويندي آهي اڄ جيان، ته گذريل يادون موتي ايندیون آهن ساوڻ جي ڦوهار جيان.

ٽرئفڪ هاڻي باقاعدي جاري ٿي چڪي هئي.
مون گاڏيءَ کي گيئر ۾ وڌو ۽ هار سينگار ڪيل جوانڙين جي گاڏيءَ کان اڳتي نڪري ويس. آئيني مان پٺتي ڏٺم، هو هني ٿهڪ ڏئي کلي رهيون هيون. سندن پويان خالده جي گاڏي هئي. هوءَ سنجيده ۽ مانيٺي، پوري توجه سان ٽرئفڪ جي جهنگل مان نڪرڻ جي ڪوشش ڪري رهي هئي. پوڻا چار ٿي چڪا هئا. صرف پندرهن منٽ باقي ۽ پوءِ ڏکهي، اڻ رٺنڊڙ رات.

منهنجي پٽ جي سالگره اڄ اسان صرف ٽي ڄڻا ملهائينداسين. مان، هوءَ ۽ هو. نه عزيز رشتيدار اچي سگهندا ۽ نه وري سندس هم عمر دوست. اٺ موم بتيون ڪيڪ تي ٻاريون. ڦوڪ سان موم بتيون گل. تاڙيون. ڪيڪ ڪٽبو ۽ پوءِ ڪجهه تحفا ۽ بي انتها پيار. ٻاهر خاموش سنسان رستا. رکي رکي سائرن جو آواز. سيٽيون ۽ پوءِ چپ چاپ.
خالده ڇا ڪندي هوندي ان ڏکهيءَ رات ۾؟ سرچيم.
پخال جهڙي پناهگير سان پيار جون ڳالهيون! سچ پچو پيار، يا صرف خوبصورت هوندا اڪارد، ڪارو چشمو، ڪارا گلوز ۽ سونو لاڪيٽ بچائڻ خاطر وقتي قرباني؟
اڳتي مان سوچي نه سگهيس. اڳتي اها جسماني سرحد شروع ٿئي ٿي جنهن تائين پهچڻ لاءِ ڪاليج جي هر ڇوڪري پوري قوت سان زور لڳايو هو پر ناڪام ويو هو. خالده پهاڙ جيان اوچي ۽ اڏول رهي هئي.

مونکي ياد آيو، هوءَ پهرئين ڏينهن ملي هئم ته جسم تي اجرڪ ويڙهيل هئس.

چيمر: هيءُ ڪهڙو لباس آهي ڪاليج ۾ پائي اچڻ جو؟
نفرت وچان گهوريندي چيو هنائين: ڏاڏاڻي ڏيهه جي مارن جو مرڪ آهي، عمر سومرا.
مونکي عمر سومري جو خطاب ڏاڍو مزيدار لڳو هو. ٽوڪ وچان چيمر: ويلڪم بيڪ مارئي!

ان ڪانپوءِ هوءَ "مارئي" مشهور ٿي وئي. هر آيو ويو کيس "مارئي" سڏيندو هو. جيئن جيئن اسان جي طنز گهري ٿيندي وئي، تيئن تيئن هن جي روئي ۾ سختي ايندي وئي. هوءَ خالص سنڌي لباس پائي ڪاليج اچڻ لڳي. سوسي، گريي، گج، پازيب، ڪنمال، ويڙهه. نه رڳو ايترو بلڪ شاه جا بيت، وايون، ڪافيون، اياز جو ڪلام، قومي گيت ۽ نعرا. جوشيليون تقريون، جهنڊا ۽ جلوس. امڙ جيئي، شل جيجل جيئي، شل سنڌ جيئي.
مونکي سندس اهو رخ ڏاڍو سٺو لڳو. ڏاڍو موهيندڙ، ڏاڍو وڻندڙ، ڏاڍو پيارو.
چيومانس: مونکي توسان ان انتها پيار ٿي ويو آهي خالده.
ٻي رخيءَ سان چيائين: وطن جي پيار کان سواءِ ٻيو هر پيار فرضي، مصنوعي ۽ خود غرضيءَ تي ٻڌل هوندو آهي.
چيمر: مونکي وطن سان به محبت آهي ۽ توسان پڻ.
چيائين: انسان هڪ وقت ۾ صرف هڪ ئي شيءِ سان محبت ڪري سگهي ٿو.
لاجواب ڪري ڇڏيائين.

مونکي هن جي برابري ڪرڻ لاءِ ڏاڍي محنت ڪرڻي پئي. شعر لکيم، ڪهاڻيون لکيم، ڊراما لکيم، پر پوءِ به هوءَ اوچي رهي. اجرڪ ۾ ويڙهيل هڪ ڇوڪري مونکي هر محاذ تي شڪست ڏيندي وئي ۽ مان هن جي پاڇي کي به رسي نه سگهيس. هار جو هر گهاءُ مونکي اندر تي اندر کائيندو ريو. گهائيندو ريو.
تڏهن اوچتو هڪ ڏينهن هن سان منهنجي ملاقات ٿي. چيومانس: خالده، پيار ڇوري راند هجي ها ته جيڪر جيت جي آس تي هار به ڳر لايان ها.
چيائين: اهو ئي ته الميو آهي ته پيار ڇوري راند ناهي.
چيمر: تنهنجو منهنجو ماڳ ساڳيو آهي.
چيائين: ها.

چيمر: پوءِ پاڳ ساڳيو ڇو ناهي؟
چيائين: تون مونکي ڇا ڏئي سگهندين؟
چيمر: گيت، بيت، وايون.
چيائين: بس؟
چيمر: ٻيو ڇا گهرجي؟
چيائين: اهو سڀ ڪجهه، جيڪو هر نوجوان ڇوڪريءَ جو خواب آهي.
چيمر: منهنجا سمورا خواب اڌورا آهن خالده.
چيائين: اڌورن خوابن جي تعبير نه پڇبي آهي.
هوءَ هلي وئي.

ڪافي عرصي کان پوءِ هن جي شاديءَ جي خبر پيم. جڏهن ڏٺو مانس ته وٽس سڀ ڪجهه هو، سواءِ اجرڪ جي.
ان کان پوءِ هوءَ ڪڏهن ڪڏهن ملندي رهندي آهي. اينئن ئي، رستي ويندي. هاڻي به هوءَ منهنجي پويان پويان ڳاڏين جي قطار ۾ آهستي آهستي اچي رهي آهي. شايد هوءَ به منهنجي متعلق ايتري ئي شدت سان سوچيندي هجي، جيتري شدت سان مان هن جي باري ۾ سوچي رهيو آهيان.
چوراهي تي هن جو رستو مونکان الڳ ٿي ويو.
مون ڪيس ڪاٻي پاسي مڙندي ڏٺو. ڪارو چشمو، ڪارا گلوز، چمڪندڙ لاڪيٽ. اها ئي خاموشي. اهاڻي ماٺ. ٿي سگهي ٿو ته جنهن کي مان سندس سنجيدگي سمجهندو هجان، اهو سندس اندر جو ڪاٽ هجي. ضمير جو ڇهڪ هجي. دل جي ملامت هجي. ڪو اڻ ڄاتو غم هجي. اهڙو غم جو زندگيءَ جي بازي هارائڻ کان پوءِ ئي نصيب ٿيندو آهي.
ڪيئن نباهه ڪندي هوندي؟ مون سوچيو.
نفرتن جي هن جنگ ۾، جتي محبتون لڙهي وڃن، مصلحتن جي ڪچي ديوار ڪيترو عرصو ڇانو ڏئي سگهندي؟ آخر ڪيترا ڏينهن، گهڙيون يا پل وڏيڪ جالي سگهندي درلاب جي رڄ پٺيان؟
اينئن لڳم ڄڻ مان ڪيس ياد رکڻ جا بهانا ڳوليندو هجان. پنهنجي ڇوري ٻانهن ٻي پڪڙي ڇرڪي اٿيس. سوچيمر: مونکي هاڻي اينئن سوچڻ نه گهرجي. هوءَ منهنجي ڪجهه به ناهي.
وري هني پل خيال آيم: نه منهنجي پل ڪجهه به نه هجي، پر مان جو

ڪجھ آهيان، سندس ئي دم سان آهيان. منهنجي محبت مات کائي ننڍين ننڍين ذرن ۾ ورهائجي وئي هئي ۽ انهن ڪرچين هر ان شيءِ کي ديوانن جيان چاهيو هو جنهن کي خالده چاهيو هو، ڪائنس ڏار ٿي مون سنڌڙيءَ جا سمورا سر، رنگ ۽ سڳنڌ پنهنجي ويساهه ۾ سموهي ڇڏيا هئا.

ڪرفيو ۾ باقي پنج منٽ بچيا هئا.
مون گاڏيءَ جي رفتار وڌائي ڇڏي. باقي هڪ بلاڪ. مون سوچيو. ان کان پوءِ مان پنهنجي گهر جي جنت ۾ هوندس.
ايتري ۾ چند قدمن جي فاصلي تان گوليءَ جو آواز گونجيو ۽ پوءِ هڪ شخص کي ٿڙندي ٿاٻڙندي رستي تي ڪرندو ڏٺم. هونءَ شايد گاڏي نه روڪيان ها، پر ڪراڙي جي ستارن واري ٽوپي ۽ ڪلهي تي رکيل اجرڪ مونکي جڻ پيرن ۾ ونگ وجهي ڇڏيا. گاڏي جهلي، ڊوڙي وڃي ڪيس سهارو ڏنم. گولي ڪلهي کي ڇهندي نڪري وئي هئس. منهنجي پڇڻ کان اڳ ئي پنهنجي پيرن تي اٿي بيٺو هو.
ڇيو مانس: پريا مڙس، بچاءُ ته ٿيو نه؟
زخمي ٻانهن کي ٻئي هٿ سان زور ڏيندي چيائين: مڙني خير آهي جوان. گسي ويا ٻاڙيا
ڇيومانس: جلدي ڪر، هتان نڪري وڃ. ڪرفيو لڳڻ وارو ئي آهي.
شايد سور جي ڪاٽ اڀري آيس. ڀريل آواز سان چيائين: هاڻي ڪٿي ڇا به ٿي پوي، سارنگ کي ڳولڻ کان سواءِ ڪٿي به ڪونه ويندس.
پڇيو مانس: ڪير آهي سارنگ؟
چيائين: پٽ اٿم. نوڪريءَ سانگي ڪراچي ۾ رهندو آهي. جڏهن کان جهيڙا شروع ٿيا آهن، سندس حال احوال ئي نه آيو آهي. نه خط نه پٽ، نه نياپو نه تڙو. ماٺس کي فڪر وٺي ويو. چيم ته وڃي ٿو ڳولي اچانس. پر هت ته ڪاريءَ وارا ڪڪ لڳا پيا آهن.
ڇيومانس: توں زخمي آهين چاچا. هونئن به تنهنجو هت اڪيلو ٿرڻ ٺيڪ ناهي. مونسان هل. منهنجو گهر ڀرسان آهي. صبح جو تنهنجو پٽ ڳولي وٺنداسين.
مونکان ٻانهن ڇڏائيندي چيائين: نه نه. نه جهل مونکي. سارنگ منهنجو اڪيلو پٽ آهي. الائي ڪٿي هوندو؟ ڪهڙي حال ۾ هوندو؟. مان ڪيس ڳوليندس. مان ڪيس ڳولي لهندس.

هو اڪثي وڌڻ لڳو. مونڪان رهيو نہ ٿيو. چيومانس: پريا مڙس ، ضد ٿو ڪرين تہ پوءِ ڀلي وڃ. پر هڪڙو ڪم ڪر: اها ٽوپي ۽ اجرڪ تہ لاهي ڇڏ. جهٽ سڃاڻجي پوندين.
هن جي اکين ۾ ايترو تہ درد اوتجي آيو جو مان ڪن پل لرزي اٿيس. ڇڪريل آواز ۾ چيائين: سڃاڻپ کان سواءِ جي ڇا ڪندس پٽ؟ عزت بنا زندگي ڪهڙي؟

۽ پوءِ هو هليو ويو.

ٺيڪ ان وقت ڪرفيو جو سائرن سڏڪڻ لڳو ۽ تڏهن اوچتو مونکي خالده جو غم سمجهہ ۾ اچي ويو.

صاحب، بيبي ۽ غلام

صاحب مون واري جي بيگم کي ليڊر ٿيڻ جي شوق ماري وڌو آهي. ڇوري ته هر روز اخبار ۾ جيڪر فوٽو ڇپجي، بيان شايع ٿئي، يا ٻيو نه ته رڳو نالو ئي اچي ته به وه واهه. ننڍي هوندي سانڻ ٻارن جي صفحي تي فوٽو ڇپائيندا هئس. ڪجهه وڏي ٿي ته معصوم ٻروزي دارن ۾ فوٽو ڇپيس. ان کان پوءِ ڪڏهن اسڪول ۾ فنڪشن، ڪڏهن فيشن شو، ڪڏهن ڊرامون ته ڪڏهن ايڪٽريس ٿيڻ جي شوق ۾ فلمي صفحي جي زينت بڻجندي رهي.

صاحب مون وارو عمر جو پڪو هو جو ٽين زال به گذاري ويس. همراه هو شوقين، ٻيو وري مٺان هئس "هذا من فضل ربي" جام، ڇوري ڏاڍائين ٺاهوڪي، سوچواني موڪلائينس ماٽڻ کي. ماٽڻ ويچارن به سوچيو ته آسامي سٺي آهي. اڄ نه سڀاڻي ضرور مرندو. اڃا به ٻچيو ته ڏيءُ اسان واري پاڻهي ڏينهن پورا ڪري ڇڏيندس، بس پوءِ سمورو پنسو ڏوڪڙ، مال ملڪيت، ايندي اسان جي کاتي ۾، خوب ڪاني ٻي ڪنداسين موج. اهو سوچي، ڏيءُ کي ڏاڻون ميڙ. هوءَ به تڪي ويٺي هئي. هڪدم ڪٺي ها ڪيائين.

ماڻهو انهيءَ جوڙيءَ تي حيران. هڪ ڏند ڪاني ويچي ڏاڻن کي لڳو هو، ٻي اڃا شباب ۾ پهريون قدم مس رکيو هو. هڪ هلڻ کان هلاڪ، ٻيءَ جو زمين تي پير نه پيو رڪي. هڪ ڪاني ٻي اچي چڙهيو هو، ٻيءَ جي چوڙڻ ساٿڻ جا ڏينهن ني هاڻي آيا ها. بس پر ڪير ڇوي؟ رب جي جوڙ نرالي آهي. ڪٿي للنگ پيا ليلائن ۽ ڪٿي گراڪنجا پيا ڪائن. هنوڙي بخت تنهنجي پيڙا!

بيگم صاحب پهريان ڪجهه ڏهاڙا ته خير جا ماٺ ميٺ ۾ گذاريا، پر پوءِ هوريان هوريان پر پرزا ڪوليائين. پهرين مڙس کي ميڙ، پوءِ دڙڪو، پوءِ ڇڙٻ پوءِ هلڪو ٿڦ، ان کان پوءِ مڪ، چڪ، ويلڻ. آهستي آهستي

ڳالهه گلدستي کان وڃي ڪونديءَ تائين پهتي. صاحب مون وارو ڀلا پيرسن مڙس، گلاب جي گل جيان ڦليل، ڇا ڄاڻي انهن ٿڌي ٿڌي تهري ڏکن منجهان. شروع شروع ۾ سور ٻي ويندو هو. پوءِ هلڪي دانهن: اڙي اباڙي! ان کان پوءِ هرڙاٽ: اڙي کهل ڙي. مري ويس! ان کان پوءِ خون ڙي خون!

اوڙي پاڙي ۾ تماشو ٿي ويو. هر ڪو ڪن ڏيو بيٺو آهي ته ڪڏهن ٿو ڏکڙ تي اٿو لڳي. هيڏانهن وٽ وڻان ٿي ناهي، هوڏانهن پاڙي ۾ هوڪرا پيا ناهن.

اهي سڀ ڳالهيون مونکي، صاحب مون واري جي ڊرائيور رکوءَ ٻڌايون. چي: يار، ڳالهه ني نه ڇڏ. رنگ لڳا پيا اٿني رنگ. اهي صاحب رڳو ڏسڻ جا ڏيل آهن، اندران کاٽا پيا اٿني دهل جيان.

بيگم صاحبه کي ڀلا گهر ۾ ڪو ڪم ڪار هجي ته وندري پني هجي نه؟ هر ڪم لاءِ ٻه ٻه نوڪر موجود هجن، پاڻيءَ جو گلاس به پلنگ تي ملي، ته پوءِ انسان بور نه ٿيندو ته ٻيو ڇا ٿيندو؟ اسان واري صاحب جي بيگم صاحبه به واندي ويهي ويهي بور ٿي پني. سوچي سوچي ٿڪجي پني، آخر ڪيان ته ڇا ڪيان؟ گلا غيبت، هوٽلون ڪلب، سير سپاٽا، سڀ ڪجهه آزماني بيني، پر مزو ڪونه آيس. آخر ڪار پنهنجي پريشاني ڪمشنر صاحب جي گهر واريءَ کي ٻڌايائين.

چيائين: سونو، يار پاڻ ته بيزار ٿي پيا آهيون بوريت کان. صلاح ڏي ته ڇا ڪجي.

ڪمشنر جي بيگم چيس: ليلي، هل ته فار ايسٽ جو چڪر هڻي اچون. هفتو ٻه دل ٻه بهلجي ويندي ۽ مرتندي شاپنگ به ڪندا اينداسين سنگاپور مان. ميڪ پاڻهي اينر پورٽ تي ڪسٽم جو انتظام ڪندو.

صاحبَ مون واري جي زال چيو: نه سونو ڊيئر، شاپنگ ته پراڻو فيشن ٿي ويو آهي. ڪا ٻي صلاح ڏي.

ڪمشنر صاحب جي بيگم ٿوري دير سوچڻ کان پوءِ چيو: ليلي جان، اچ ته ڪو افيئر ڪيون. ايڊوينچر جو ايڊوينچر. تفريح جي تفريح.

صاحب مون واري جي زال منهن بڻائيندي چيو: اچان گهڻا ايڊوينچر ڪرائيندينءَ؟ تنهنجي ڀاءُ کان پوءِ ته مون ٻنهه بس ڪري ڇڏي آهي. (NAUGHTY) ڪنهن جاءِ جو! ٻيو ته ٺهيو، ويندي ويندي منهنجي

هيرن جو هار ٻہ لاهي ويو. اونوا!
ڪجهه سوچ ويچار ڪان پوءِ ٻنهي معزز خواتين اها صلاح ٻيهاري تہ غريب، اڻ پڙهيل، ڏتڙيل گهرياڻين عورتن جي فلاح ۽ بهبوديءَ لاءِ ڪا انجمن ٺاهجي، جنهن ذريعي سندن اخلاقي ۽ مالي مدد ڪري، ڪين پنهنجي پيرن تي بيهڻ جهڙو ڪري سگهجي.
صاحب مون واري جي زال خوش ٿيندي چيو: WHAT AN IDEA
ڪمشنر صاحب جي گهر واريءَ ورائيو: اسان سان هونديون تہ اهي موجون ڪنديون.
جهٽ پٽ WOMEN'S WORLD (عورتن جي دنيا) نالي جماعت ٺهي وئي.
ڪمشنر صاحب جي گهر واري ٿي صدر ۽ صاحب مون واري جي زال ٿي سيڪريٽري. باقي عهدا ورهائجي ويا مختلف ڪامورن ڪڙن جي بيگمن ۾.

هڪ ورڪنگ ڪميٽي بہ ٺاهي وئي، جنهن جون عهديدار ٿيون ٺيڪيدارن ۽ وڏن واپارين جون زالون. سندن مکيہ ڪم هو ميٽنگون سڏائڻ، عورتون ميڙڻ ۽ اهڙين گڏجاڻين ۾ ٿيندڙ ڏنر جا بل ڀرڻ.

چند ئي ڏينهن ۾ "عورتن جي دنيا" جو پهريون فنڪشن هڪ فائيو اسٽار هوٽل ۾ ڪيو ويو. ٿر جي ڏڪايل ڏڪارين جي امداد لاءِ ڪرايل شو ۾ شو گهٽ، شا وڌيڪ هو. بيگمات پنهنجن هيرن جواهرن جي دل کولي نمائش ڪئي. اڻ هڪ رات ۾ ميڪ اپ جا مڻ ڪتا هوندا، نوان وڳا هزارن جي تعداد ۾ سبايا ويا هوندا، زري گوٽي جا ڍير استعمال ٿيا هوندا. تڏهن وڃي ويچارن ٿرين جي سهائتا جو هيءُ رنگارنگ پروگرام اسٽيج تائين پهتو.

صاحب مون واري جي زال هڪ لکرايل تقرير وڏي عذاب سان پڙهي پوري ڪئي تہ خبر پيس تہ اها تقرير نہ هئي. ڪمشنر صاحب جي بيگم جي پاءُ جو آخري خط هو، جو هو وڃڻ وقت سندس پرس ۾ رکي ويو هو.

ڪمشنر صاحب جي بيگم تقرير گهٽ، اعضا جي شاعري وڌيڪ ڪئي.

ويچارن ٽرين کي جيڪڏهن ٻيو ڪجھ ٻه نه مليو ها، صرف بيگم صاحبه جي ان موقعي تي هڪ جهلڪ ڏسڻ لاءِ مليو ها ته جيڪر هو ٻيهر ڪڏهن ٻه بدنصيب ٽري نه سڏائن ها.

ڊي سي صاحب جي بيگم انگ اگهاڙين ٽري عورتن جي ڏک ۾ بيشمار لڙڪ لاڙيا. جڏهن هوءَ پنهنجي جذباتي تقرير ختم ڪري چڪي، تڏهن هڪ سادي سردي ڪراڙي عورت اسٽيج تي چڙهي آئي ۽ پنهنجي چادر لاهي ڊي سي جي زال کي ڏيکاريائين ۽ چيائين: امڙ پهرين پنهنجي ته ڍڪ ڪر، ٽرين ويچارن کي پاڻهي الله ڍڪيندو.

فنڪشن جي دوران صاحب مون واري جي زال ۽ ڪمشنر صاحب جي بيگم وچ ۾ ناراضگي ٿي پئي، جيڪا پوءِ جهيڙي ۽ آخر ۾ مارڌاڙ تي وڃي ختم ٿي.

ٿيو هيئن جو ڪمشنر صاحب جي زال پنهنجي تقرير دوران بار بار پنهنجي هيرن جي سيٽ جي نمائش ڪرڻ لاءِ ساڙهيءَ جو پلو هاسيڪاري سرڪائي ٿي ڇڏيو. اها ڳالهه صاحب مون واري جي زال کي ڏاڍي ناگوار ٿي لڳي. اها ڳالهه مونکي صاحب مون واري جي ڊرائيور گڏوءَ بعد ۾ تفصيل سان ٻڌائي. جڏهن صاحب مون واري جي زال جو تقرير جو وارو آيو ته هن وري پنهنجون هيرن سان جهنجهيل منڊيون ڏيکارڻ لاءِ هڪ هڪ آڱر جي جدا جدا نمائش ڪئي. هڪ دفعو آڱرين تي ڏهن تائين انگ ڳڻيائين، ٻئي دفعي هڪ هڪ آڱر سڌي ڪري، پنهنجي جماعت جي عهديدارن جو تعارف حاضرين سان ڪرايائين. اتفاق سان ڪمشنر صاحب جي گهر واريءَ جي واري تي ساڄي هٿ جي وچين آڱر ڪجهي وڃي جنهن ۾ تمام وڏي منڊي هيري جي پيل هئي ۽ جنهن جي چوڌاري عمدي قسم جي روبي جڙيل هئا. ڪمشنر صاحب جي زال ان کي پنهنجي سخت بي عزتي تصور ڪيو ۽ هڪدم اسٽيج تي چڙهي آئي ۽ پرس مان سو سو روپين جي نوٽن جون ڏهه ٻارنهن ٿهيون ڪڍي حاضرين جي دلچسپيءَ، ڀلائي ۽ عبرت لاءِ ڪين ڏيکاريون.

صاحب مون واري جي زال ظاهر آهي اهو سڀڪجھ برداشت ڪري نه

سگهي.هن هڪ دلسوز چيخ بلند ڪئي، ٻه چار لفظ قابل سنسر ادا ڪيا ۽ پوءِ هڪ زوردار چماٽ ڪمشنر صاحب جي بيگم ڪي ڳل تي وهائي ڪڍي.
بس پوءِ ته ويڙهاند شروع ٿي وئي.
سڄي هال ۾ چيخون، ڪيڪون، هاءِ گهوڙا، وٺ پڪڙ ۽ مار ڌاڙ برپا ٿي وئي.
تماشبين ٻن ڌڙن ۾ ورهائجي ويون. نعري بازي شروع ٿي وئي. سڄو هال جنسي جنگ جو ميدان بڻجي ويو.

ان هلڙ بازيءَ دوران اهي ڏهه ٻارنهن غريب ٿري عورتون، جن کي فنڪشن ۾ "ڪرڙي نيم کي نيچي" ڳائڻ لاءِ کڙايو ويو هو ۽ جن کي آخر ڪار فنڪشن جي پڄاڻيءَ تي امدادي رقم ملڻي هئي، سي حيران پريشان، هڪ ٻئي کي ڏسنديون رهيون.

روا چمپل ۽ پرس هوا ۾ اڏامندا رهيا. زخمين جا فرياد هوا ۾ گونجندا رهيا ۽ آخر ڪار ٻئي مکيه ڪردار، يعني صاحب مون واري جي زال ۽ ڪمشنر صاحب جي بيگم وڙهي وڙهي جڏهن ڍانگر ٿي ڪريون، تڏهن غريب ٿرياڻين ڊوڙي وڃي کين سهارو ڏنو. ڪنهن رئي سان زخم اگهيون، ٻيءَ ڏندڻ پڳون، ٽينءَ ترڻون مهٽيون، چوٿينءَ پلئه سان هوا ڪيون.

ترت ٻنهي اکيون کوليون. هڪ ٻئي ڏانهن شوڪي نهاريائون ۽ ٻيهر چونبا پٽڻ واريون ئي هيون جو غريب ٿري عورتن مان هڪ هٿ ٻڌي نماڻائي سان عرض ڪيو: ائي امڙ، اوهين خاندان زائفون، اسين مسڪين مارو ماڻهو. اوهين لاڏ ڪوڏ سان پليل منڊمون، اسين اڀاڳيون ڏکن ڏوجهرن جون هيراڪ. اوهين اسان لاءِ پاڻ ۾ تکيون منيون ٿيو، اهو اسان کي منظور ناهي. اوهين خير ڪيو. اسانکي اڳي ٻه اهو ئي پاليندو جنهن اگهه گراهه پئي ڏنو آهي.

ائين چئي هو پنهنجون ڦاٽل پوتيون مٿي تي رکي اٿيون ۽ ڪنڌ جهڪائي هال کان ٻاهر وڃڻ لڳيون.
اوچتو انهن مان هڪ جٿي ويهي رهي. ڪجهه سرچي، صاحب مون واري

جي رال وٽ موٽي آئي. پنهنجي بند مٺ ڏانهس وڌائي هٿ کوليائين ته سڌس تري، تي رکيل هيري جي وڏي منڊي چمڪي اٿي، جنهن جي چوڌاري خوبصورت روبين جڙيل هيون.

صاحب مون واري جي ڏال واڙي ٿي وئي. پڇيائين: اها ڪٿان آندئي؟

غريب ٿري عورت چيو: اوهان جي آهي مير صاحب، جهڳڙي ۾ ڪري پئي هئي. پنهنجي امانت سنڀاليو.

ائين چئي، منڊي بيگم صاحبه جي هٿ ۾ ڏئي هوءَ پنهنجين ٻين ساٿياڻين سان گڏ ٻاهر هلي وئي.

اهو سڀ ڪجهه مونکي صاحب مون واري جي ڊرائيور گدوءَ ٻڌايو آهي.

نيون سرحدون

سڄو ڏينهن خونريزي ٿيندي رهي. گوليون وسنديون رهيون. لاش جلندا رهيا. انساني جسم جا ٽڪرا اڏامندا رهيا. رڙيون، واڪا، چيخون، آهون، دانهون فضا ۾ گونجنديون رهيون. اڇا، ڳاڙها، گلابي جهنڊا ڦڙڪندا رهيا. خنجر چمڪندا رهيا. عورتون، ٻار، ٻڍا پنهنجي زندگيءَ جي خيرات پنڻ لاءِ پنهنجي خلقشهار جي بارگاه ۾ سجدا ڪري ٻاڏائيندا رهيا. آزادي، جمهوريت ۽ انسانيت پنهنجو ننگو جسم ڇپائڻ لاءِ گهٽي گهٽي، گهر گهر، ڪنڊ ڪنڊ ۾ لڪندي رهي، ڀڄندي رهي، ڇپندي رهي. هلاڪو، چنگيز ۽ راوڻ جا ساٿاري انسانن جون جهون ڪپيندا رهيا، سندن جسمن ۾ سوراخ ڪري تيزاب اوتيندا رهيا، تپندڙ خنجرن سان پنهنجي جيت جا نعرا لکندا رهيا.

اهو ڏينهن ڪهرام جو ڏينهن هو. حشر جو ڏينهن هو. ڪربلا جو ڏينهن هو. اهو ڏينهن شرافت ۽ انسانيت جي منهن تي دانگي ملي هليو ويو. امن، محبت ۽ ڀائيچاري جي بدن تي اوڍيل چادر کي هڪ ئي سٽ سان ڇڪي لاهي هليو ويو. مذهب، رواداري ۽ مروت جو منهن چيڙائي هليو ويو.

اهو ڏينهن- اهو نه ڪٽندڙ ڏينهن، جڏهن آخر ٿڪجي، هارجي، زخمن کان چور ٿي، اجهامي، اڏامي، وهامي ويو، تڏهن ان کان به وڌيڪ اذيتناڪ رات ڪر موڙي ٿي.

خوني ڪلاشنڪوفن جا منهن ٻيهر آگ وسائڻ لڳا.

ٽي-ٽي، ماؤزر ۽ ٿشر انساني جسمن کي پرڻ وانگر ٽڪڻ لڳا.

ڪات، ڪهاڙا، نيزا، ڀالا، ٻيوس لڱن کي ڪٽي، وڍي، ڪتر ڪرڻ لڳا.

باهه ڀڙڪي اٿي.

گهٽين ۾، گهرن ۾، انساني اندرن ۾. باهه ڀڙڪي اٿي.

شرم، عزت، غيرت ۽ حياجي ايوانن ۾، باهه ڀڙڪي اٿي.

تڏهن ان ويل، جڏهن مان پنهنجن ٻچن سان گڏ هڪ ڪنڊ ۾ لڪيو ڇپيو، ان ڏٺي خدا کي سندس ئي خلقيل، ڏٺل وائٺل مخلوق جو مرثيو ٻڌائي رهيو هوس، تڏهن اوچتو منهنجي در کي زور سان ڪنهن جي لت لڳي.

منهنجي جوان ڌيءَ کان دانهن نڪري وئي. مونکي اها دانهن ڪنهن انسان جو آواز نہ لڳي. اينئن لڳو ڄڻ ڪنهن ٻڪريءَ تي تڪبير وڏي وئي هجي. اها دانهن مونکي روح جي گهرائين تائين ڪنباڻي وئي.

منهنجو جوان پٽ، جو منهنجي ني پر ۾ ڪروڌڙو ٿي ويٺل هو، تنهن زور سان منهنجي ڪلهي کي پڪڙيو. ايترو زور سان جو منهنجو ڪلهو ڏکڻ لڳو.

منهنجي زال وات ۾ رئو ڏئي، ڪونگا ڳوڙها ڳاڙهي رهي هئي، تنهن جا لڙڪ ٿڃي ويا. هن جون اکيون دروازي ۾ کپي ويون. مون ايترو ڊپ ۽ خوف ان کان اڳ ڪنهنجي به اکين ۾ نہ ڏٺو هو.

درتي ٻيهر زور سان لت لڳي. اسان سڀ وسامي وياسين.

شايد اها گهڙي اچي پهتي هئي، جنهن ويل جوڙا سر تريءَ تي رکي آخري وار ڪندا آهن، سهاڳڻيون ستيون ٿينديون آهن ۽ نياڻيون ڌرتيءَ ۾ دفن ٿيڻ جي دعا گهرنديون آهن. شايد اها گهڙي اچي وئي هئي، جنهن ويل سچ سامهون ٿيندو آهي ۽ آس، اميد ۽ تمنا جي ڪاري خاڪ ڪاک جي ڪنڌيءَ تي واريءَ جيان وسندي آهي.

ٽنين ڌڪي سان درجي ڪنڍي ٽٽي پئي ۽ هو اندر گهري آيو.

هٿ ۾ بندوق، اکين ۾ وحشت ۽ جسم تي خون جا ڏٻا.

اها گهڙي اچي وئي آهي، اسان سوچيو، سچ جي گهڙي، موت جي گهڙي، هارجي گهڙي.

تڏهن مونکي پنهنجي ڪلهي تي وڏندڙ بار گهٽبو معلوم ٿيو. ڏٺم، منهنجو پٽ، منهنجي ني پاسي ۾ اٿي ڪڙو ٿيو هو. هٿ ۾ بندوق، اکين ۾ عزم، ان وقت هو مونکي هماليہ جيان اوچو ۽ اڏول محسوس ٿيو هو. ايڏو اوچو، جو مان پاڻ کي سندس پاڇي ۾ پليل ڇامڙو محسوس ڪرڻ لڳس. هن بندوق ابي مس ڪئي هئي تہ اجنبيءَ رڙ ڪري چيس: ترس.

تڏهن اسان پهريون ڀيرو محسوس ڪيو تہ هو سخت زخمي هو. هن جو ٽنگون لرزي رهيون هيون. رات مان خون جي لار لڳاتار ٽمي رهي هيس.

هن ٻيهر ڏڪندڙ آواز ۾ چيو: ترسو.

اينئن چئي هن پنهنجو کابو هٿ هوا ۾ اوچو ڪيو ۽ ساڄي هٿ واري بندوق زمين تي اڇلائي ڇڏي ۽ پاڻ در کي ٽيڪ ڏئي، اکيون پوري، درد جي شدت کان ڪراهڻ لڳو.

منهنجي زال، ڏيءَ کي اکين تي هٿ ڏني، هڪدم ٻني ڪمري ۾ هلي وئي. مان اجنبي کي رحم ڀرين نظر سان ڏسندو ڏانهنس وڌڻ لڳس ته منهنجي پٽ جو آواز ڪونجيو: ترس بابا. هن چيو، هن جي ويجهو نه وڃجانءِ.
مان بيهي رهيس.
اهو آواز منهنجي پٽ جو ٿي نه ٿو سگهي، مون سوچيو. منهنجو پٽ ته معصوم آهي، سباجهو آهي، کِل وارو آهي.
چيومانس، پٽ هو زخمي آهي.
بندوق سڌي جهليائين. مونڏانهن ڏسڻ کان سواءِ ني چيائين، هو ناڳ آهي.
چيم: توکي ڇا ٿي ويو آهي ٻچا؟
ڪروڌ وچان ڏند ڪرٽيندي چيائين، "تو ني منهنجو نالو دودو رکيو هو نه بابا؟ اڄ مونکي دودو ٿيڻ ڏي!!"

ڏاريو آهستي آهستي ڊرڪندو زمين تي ويهي رهيو هو. سندس اکيون بند هيون ۽ وات مان خون جي لار جاري هيس. وڏي جاکوڙ کان پوءِ لرزندڙ چپن سان چيائين: مونکي بچايو. خدارا مونکي بچايو. پوليس منهنجي ڳولا ۾ آهي. مونکي بچايو. لڪايو. پناهه ڏيو.
تڏهن خبر ناهي ڪيئن، مونکي پنجاهه سال اڳ جو منظر اکين اڳيان تري آيو مان ننڍڙو هوس ۽ پنهنجي ماءُ جي ڪڇ ۾ ستل هوس ۽ ڀرسان منهنجو پيءُ ڪرسيءَ تي ويٺو ڪتاب پڙهي رهيو هو ۽ پوءِ اوچتو هڪ هراسيل، ڊنل ۽ زخمي ڇوڪرو گهر ۾ اندر گهڙي آيو هو ۽ چيو هئائين: مونکي بچايو. خدارا مونکي بچايو. هو منهنجي ڳولا ۾ آهن. مونکي بچايو. پناهه ڏيو.
۽ منهنجي پيءُ ڪيئن ڇڪي ڇاتيءَ سان لڳايو هو ۽ ڪيئن بچايو هئائين ۽ ڪيئن پنهنجي گهر ۾ پناهه ڏني هئائين. پوءِ جڏهن هن جا زخم ڇٽي ويا ۽ هو تندرست ٿي ويو، تڏهن هڪ ڏينهن منهنجي نانيءَ کي گهر ۾ اڪيلو ڏسي، سندس ڳلي تي ڇري ڦيري، سڄو گهر ٻهاري هليو ويو هو.

۽ اڄ هيءُ زخمي اجنبي ٻه چئي رهيو هو مونکي بچايو. لڪايو. پناهه ڏيو.
پڇيومانس: تون ڪير آهين؟

ٽڙيندي چيائين: ڏوهي آهيان. خوني آهيان. قاتل آهيان. تنهنجي چانڻ ٽيي آيو آهيان. هتو اٿم تڏي آئي جا خون ۾ بخش ڪندا آهيو.
ڪجھ چوان ٿي چوان، ان ڪان اڳ دودي داڻهن ڪني اهي ڏينهن گذري ريا.
اڄ خون جو بدلو خون آهي.
ڪيس ڪراڙي پاڻي چير: بابا، سياڻو ٿيءُ، اها اسان جي ريت آهي.
گجگوڙ ڪندي چيائين: مان باغي آهيان تنهنجي ريتن جو.
چير: اها اسان جي رسم آهي، روايت آهي.
چيائين: مري چڪيون تنهنجون رسمون ۽ روايتون بابا. مئلن کي آواز نه ڏي".
ڪيس گهوري ڏٺو.
اجنبي جي اکين ۾ جوهه وجهي بيٺو هو. پلڪ به نه پئي جهپڪايائين.
چيومانس: "صدين ڪا اسان جي ثقافت به اهائي آهي.
بندوق سڌي ٿي رکيائين. ڳالهايائين ته اينئن ڄڻ پولار مان پڙڪندڙ هجي.
چيائين: صدين ڪان اسان جو وجود ڪني تلاءُ جي بدبودار پاڻيءَ جيان ماٺو رهيو آهي ان کي تون ثقافت ٿو چوين بابا؟ اها بزدلي آهي.
اجنبي اکيون کوليون. دودي ڏنهن ڏٺائين ته ڏکي ويو. هورڀان ليلائيندي چيائين: مونکي بخش ڪر نوجوانون. مون آڻ مڃي آهي.
مون چيو: هاڻ پنهنجي ڪني تي پشيمان آهي. اسان کي ڪيس معاف ڪرڻ گهرجي. ڏس بابا، هو سخت زخمي آهي. ڪيس سهاري جي ضرورت آهي. انسانيت جي ناتي ئي سهي.
انسانيت جي پاڇي ۾ پناه وٺندڙ سورمي ڪان پڇ ته ڪهڙا گهر برباد ڪيا اٿس؟ ڪهڙا ٻار يتيم ڪيا اٿس؟ ڪهڙيون ونيون وڌوا ڪيون اٿائين؟ ڪيتريون عصمتون لٽيون اٿائين؟ ڪيتريون چاتيون ڪپيون اٿائين؟ پڇ بابا، پڇ پنهنجي بهادر مهمان ڪان.
دودي جي اکين ۾ الا اورتجي آيا هئا.
مان اتي ئي بيٺو رهيس. هو ٻه چار قدم اڳتي وڌي ويو ۽ ڏاڍي نهر سان، گهري، ارهي آواز ۾ چيائين: اڄ مون ماضيءَ سان سمورا رشتا ٽوڙي ڇڏيا آهن. اڄ مون نئين جڳ سان نئون رشتو جوڙيو آهي. برابري ۽ هڪجهڙائي جي بنيادن تي.
سوچيم: منهنجو پٽ چند ساعتن ۾ جوان ٿي ويو آهي.
هو چئي رهيو هو: مان شرمسار آهيان پنهنجي ماضيءَ تي. پشيمان آهيان

انهن گذريل صدين تي جن صرف مهمان نواز، خدا ترس ۽ گيدي پندا ڪيا. پنهنجي ڏيهه ۾ اڄ ڪان پوءِ مان ريتن رسمن ۽ روايتن جو غلام نه، خلقثهار ٿيندس. اڄ ڪان پوءِ مان قانون ڪان تحفظ ۽ انصاف جي خيرات نه گهرندس. ڪيس ٺوڪر هڻي، جاڳائي، پنهنجو حق طلبيندس.

اجنبي ڏڪي ويو.

هن دودي مان نظرون ڪڍڻ بنا هوريان هوريان هٿ وڌائي بندوق ڪڻڻ جي ڪوشش ڪئي. پر ان ڪان اڳ جو هو ان ۾ ڪامياب ٿئي، دودي پنهنجو وزندار بوٽ سندس هٿ مٿان رهائي ڪڍيو. ايذاءَ ڪان هن جي چيخ نڪري وئي.

ٻاهران، گهٽيءَ مان ڪلاشنڪوف جا ڪئي برسٽ گونجي اٿيا.

دودي وري ڳالهائڻ شروع ڪيو: اڄ جڏهن مون سمورا زنجير لاهي ڇڏيا آهن، تڏهن هڪ آخري انصاف به ڪرڻ چاهيان ٿو.

اجنبي پنهنجا ٻئي هٿ جوڙي، رحم ڀرين نگاهن سان، روئنهار ڪي آواز ۾ چيو: نه- نه اينئن نه ڪجانءِ. اينئن هرگز نه ڪجانءِ. مان التجا ٿو ڪيان".

بندوق جي زوردار بٽ سندس ڪنڌ ڀيٺو ڪري ڇڏيو. خون ڦوهارا ڪري سندس لونڊڙيءَ مان وهڻ لڳو ۽ هو اکيون بند ڪري ڊرڪي پيو.

مون هڪدم ڊوڙي دودي ڪي هٿ ڪان جهليو. ڪاوڙ ۾ ڏڪندي چيم: هي ڇا ٿو ڪرين ڇوڪرا؟ هڪ زخمي، اڪيلي ۽ بي سهاري انسان تي ظلم ڪندي توکي شرم نه ٿو اچي؟

هن مون ڏانهن زندگيءَ ۾ پهريون ڀيرو ڪرڙين نگاهن سان ڏٺو.

چيائين: هٽي وڃ بابا. ان ڪان اڳ جو ادب جو سرحدون اورانگهي وڃان، هن ڪمري مان هليو وڃ.

چيم: تون پنهنجي هوش ۾ ناهين ڇوڪرا.

چيائين: اڄ ئي ته هوش ۾ آيو آهيان بابا.

هڪ ڀيرو بٽ اجنبي جي منهن تي لڳو. هن ڀيري هن اکيون به نه ڇنڀيون. صرف منهن مان وهندڙ رت جي لار تيز ٿي ويس.

مون منهن ڦيري ڇڏيو.

هيٺ وري گولين جا آواز سڌڪي اٿيا ۽ ان ڪان پوءِ پوليس جي گاڏين جا سائرن چئني پاسي گونجڻ لڳا.

سرباڻ ۾ دودي ڪي چيم: ڇگو نه ٿو ڪرين دودا. وحشيپڻي جي به ڪا

حد ٿيندي آهي.
ساڳي ئي انداز ۾ وراڻيائين: مون پنهنجون حدون تنين سر جوڙيون آهن بابا.
چيم: قانون، انصاف ۽ اخلاق جي نظرن ۾ تون ڏوهاري آهين.
تڙپي چيائين: قانون، انصاف ۽ اخلاق هن درندي کي ڏوهاري ڇو نه ٿا ٺهرائين؟ هن جي هٿ ۾ بندوق ڏني قانون، انصاف ۽ اخلاق اسان کان جان مال، عزت عصمت ۽ غيرت ته کسي سگهن ٿا، بچاءَ ۾ گولي هلائڻ جو حق نه ٿا ڏين. تنهنجي زال، ڌيءُ ۽ پٽ جي قرباني ته وٺي سگهن ٿا، ڪين تحفظ نه ٿا ڏئي سگهن. ڪهڙي ڪم جو اهو قانون، جو زور آور جو زرخريد هجي؟ ڇا ڪندس ان انصاف کي، سماج کي. منهنجي ڳالهه هڏڻي پوندي. سچ کي سچ ۽ ڪوڙ کي ڪوڙ چوڻو پوندو بابا.
مون هڪدم سندس وات تي پنهنجو هٿ زور سان رکي ڇڏيو.
سوچيم: چريو ٿي پيو آهي شايد.
ٻاهر پوليس گاڏين جا سائرن وڄڻ لڳا.
چيو: هن کي ڇڏي ڏي دودا. اڄوڪي رات هن کي جيئڻ ڏي. سپاهي مان کيس کڻي اسپتال ۾ ڇڏي ايندس. مان وعدو ٿو ڪيان. منهنجي ڳالهه مڃ پٽ. اڄوڪي رات- صرف اڄوڪي رات هن کي ڇڏي ڏي.
هن پوري طاقت سان منهنجا هٿ پنهنجي منهن تان ڌڪي پري ڪيا.
هڪ نظر مون ڏانهن نهاريائين ۽ پوءِ بندوق ڪلهي تي لٽڪائي، اجنبي کي ڪالر کان پڪڙي، گهليندو در کا ٻاهر نڪري ويو.
ڪجهه دير تائين زخمي جي ڪنجهڻ جو آواز ايندو رهيو، پوءِ اهو به بند ٿي ويو.
مان خوفزده نظرن سان کيس ڏسندو رهيس.
هو پٿر جي پڪي رستي تي، اڌ مئي اجنبي کي گهليندو چوڪ ڏانهن وڌڻ لڳو، جتي پوليس جا ٽرڪ هئا. ايمبولينس جون گول ڦرندڙ ڳاڙهيون بتيون ميون ۽ جلندڙ گهرن جا دونهان هئا.
مان هن کي ڏسڻ لاءِ دريءَ ڏانهن ڀڳس. پر ان کان اڳ جو مان کيس سڏ ڪري سگهان، هو چوڪ تائين پهچي چڪو هو.
اوچتو پنهنجي گهرواريءَ کي پنهنجي پاسي ۾ بيٺل محسوس ڪيم.
هراسيل آواز ۾ پڇيائين: هي سڀ ڪجهه ڇا ٿي رهيو آهي.
هن ڏانهن ڏسڻ کان سواءِ ئي جواب ڏنم: دودو جوان ٿي ويو آهي!"

تندرست نرس، بيمار ڊاڪٽر

چوندا آهن ته راهوجن ۾ رات، شل قادر ڪنهنکي نه وجهي!
مون راهوجن ۾ رات ته نه گذاري آهي، پر حيدرآباد جي سول اسپتال ۾ ڪجهه ڪهڙيون ضرور گذاريون آهن. جو ڏنم، جو ڀڄم، جو سنم، سو حياتيءَ پر لاءِ ڀوائتو خواب بڻجي ويو. هاڻي ته اوڻ اهوئي ٿيو ته، "سول اسپتال ۾ رات، شل قادر ڪنهنکي نه وجهي!"
قصو هيئن ٿيو ته چاچو ڪَرڙو خان، جنهن کي اڪثر ماڻهو "ڪُرڙو خان" پڙهندا آهن، سو ڪنهن ڪم سانگي ڳوٺان سهي سَنهري ڪراچيءَ لاءِ اسهيو. ڪراڙو مڙس، ڪرميءَ جا ڏهاڙا، بسن جا جهاڪا ۽ جهوٽا، ڏاڍيلن جا دهمان، سنڌي- پناهگير جو جهيڙو. دل اڳي ئي هنس ڪمزور، مٿان جو هيڏيون ساريون پهاڙن جيڏيون پريشانيون، تن هٿي هجاني رکيس. حيدرآباد ٻاهران لائين چينل تائين پهچندو ويو، ڊرڪندو ويو. وٺ وٺ ٿي رني. ڪنهن هٿ پير مهٽيس، ڪنهن ڏندڻ ڀڳس، ڪنهن پاڻيءَ چڪر پيارِيس، ڪنهن پٽڪو لاهي سيرانديءَ رکيس، ڪنهن ڪهرجانوءَ ڪيسي مان هٿون ڪڍي ورتس، ڪنهن واچ لاهي ڇڏيس. جيسين پهچون پهچون، تيسين چاچو ڪرڙو خان سچ جو سندرو ٻڌيو، بي حال، هڪ ٻاڪڙي هوٽل جي بينچ تي ليٽيل مليو.

چيوسين: هاڻي ڇا ڪجي؟
چيائون: هتان ويجهو سرڪاري اسپتال آهي. اتي ڪٺي وڃوس.
چيوسين: اسان ته پاڻ پرديسي آهيون. رستن جي به ڄاڻ ڪانهي.
چيائون: ان اسپتال ۾ رينداني پرديسي آهن، جن کي رستن جي ڄاڻ نه هوندي آهي. شهرين ته اهو رستو لنگهڻ ئي ڇڏي ڏنو آهي.
چيوسين: ڊاڪٽر ڪيئن آهن؟
چيائون: ڊاڪٽر به هڙني پرديسي آهن. رستن جي ڄاڻ انهن کي به ڪانهي. نه ته ڪڏهو ڪر ڀڄي جان ڇڏائن ها.

سوزوڪي ڀاڙي ڪرائي، چاچي ڪرڙي خان کي ڪٺائي اسپتال پهتاسين. ڇا ڏسون ته ڀينگ لڳي پئي آهي. سچ پئي ٿي واڪا ڪري. نه ماڻهو، ته

ماٺهوءَ جي بوءِ. هڪ نرس لنگهي ته ڏهن ٻارنهن ڊاڪٽرن جو ٽولو سندس پويان ائين لڳو آيو جيئن "پتنگن پيهه ڪيو، مڙيا مٺي مچ." دل کي ڪجهه اطمينان ٿيو.
چيم: اڙي يار، هن ڳُراڙي کي ٻه ڏسندا رهجو.
ڪنهن لفٽ ني ڪرڻ ڪرائي.
هڪ ڊاڪٽر، نرس جي اڳيان جهمر وجهندو رهي. ائين، جيئن شاديءَ ۾ وڏيري جي اڳيان ڪرائو. هيو سندس پاسي ۾ ڌمال هڻندو رهي، ٽيون پٽ تي ڪري ليٽڙيون ٻه پائيندو رهي ۽ موقعو ملڻ تي قلابازيون کائي، جسماني ڪرتب ٻه ڏيکاريندو رهي. مطلب ته جنهن کان جيڪو ڪمال پڄي پڳو، تنهن اهو پئي ڏيکاريو ۽ يڪ آواز ٿي ڪورس ۾ هيءُ ڪلام پئي ڳايو:

ڪينءَ ريجهايان توکي، ڪينءَ پرچايان؟
ڪينءَ پرچايان؟ ڏس ڪوڏانءُ.

زور سان رڙ ڪري چيم: مريض کي ٻه ڪو ڏسندو؟
چيائون: في الحال ته الله ني ڏسندس جو اهو جل جلاله آهي. زندگي ۽ موت سندس ني هٿن ۾ آهي. جڏهن اها نرس ديوٽيءَ تان فارغ ٿيندي ۽ ڊاڪٽر صاحبن جي سر تان عشق جو ڀوت لهندو، تڏهن ڪا شنوائي ملڻي ته نصيبن وارو آهين، ورنه ڪجهه دير ته ويهي آڱر چوپ.
چيم: پر ڪو وڏو ڊاڪٽر ٻه ته هوندو هن اسپتال ۾؟
چيائون: تنهنجي خيال ۾ ڪا وڏي نرس نه هوندي ڇا هن اسپتال ۾؟
ماٺ ڪري ويهي رهيس.
دل ۾ چيم ننڍين نرسن جي لاءِ الله سائينءَ ننڍن ڊاڪٽرن جي دل ۾ ايترو قرب ۽ پيار وڌو آهي جو اسپتال گهٽ، سرڪس وڌيڪ ٿو نظر اچي، ته پوءِ وڏي نرس لاءِ وڏي ڊاڪٽر جي اُڪير ته ڏسڻ وٽان هوندي.

ايتري ۾ چئني پاسي شور برپا ٿي ويو: ڊاڪٽر صاحب اچي ويو. ڊاڪٽر صاحب اچي ويو.
ڇا ڏسان ته ٻه چار همراهه اڳيان اڳيان چنڪار ڪندا اچن. پنج اٺ ڄڻا گلن جي ورڪا ۾ رڌل آهن ۽ ڏهه ٻارنهن وري گلاب داني مان گلاب جو پاڻي ڇٽيندا اچن. وچ ۾ وڏو ڊاڪٽر ۽ وڏي نرس هجن. نرس جي لوڏ لڪن

جهڙي. ڀاڪ ڪڍهن ساڃي تہ ڪڍهن ڪاپي. چيلهہ ربڙ، منهن تي مڻ ڪن ميڪ اپ. ڪنهن تي فلڪ ني ڪانہ پني آئي. ڊاڪٽر صاحب جي ڪنڌ ۾ ڪلي. سيٽيو رڃ ماڻهن مان ائين پيو اچي ڄڻ اجهو هينئر سنڌ فتح ڪني هجيس.
ٻوڙي وڃي اڳ جهليومانس. جوهہ وجهي، منهن ۾ ڪهوري، غور سان ڏسي، سڃاڻي چيومانس: اڙي ڦتو، تون؟
هڪ چنچي پنيءَ ۾ مڪ رهاني ڪڍي. چيائين: بيشرم، ڊاڪٽر فتح محمد خان چئہ.
چيم: پر هي تہ ڦتو آهي. ننڍي هوندي "اٽي ڏڪر" ڪڏجي ڪيڏندا هناسين.
چيائين: چپ نٿو ڪرين. هڏي نہ وٺني تہ ڏيڪارني نہ اٽي ٽڪر.

ڊاڪٽر صاحب جو جلوس وڃي ديوان خاص ۾ پورو ٿيو.
لڪي لڪي وڃي دري مان جهاتي پاني ڏٺومانس. جاني پاني ڦتو هو.
هوريان چيومانس: ڦتو.
مونڊي ڪاوڙ ۾ نهاري چيائين: ڪڏهہ جا ڦر، مڙ ڪٿي. پٽڪو لهرائيندين ڇا؟
چيم: چريا چڏ. چاچي ڪي هلي ڏس.
چيائين: اسپتال ۾ بسترو ني خالي ڪرنهي تہ ڏسانس وري ڇا جي لاءِ؟
ايلاز ڪندي چيومانس: ڪجهہ تہ ڪر ڦتو.
هو اٿيو. ڪهروڙي بجو مهنجي منهن تي زور مان ڪسائي چيائين: ڪونہ مڙندين ڪويلا؟
مان چپ ٿي ويس.
هو ٻاهر آيو، چيائين: اڄ ني تہ سر ۾ آني هني، سوبہ ڪونہ سنني. ٻڌاءِ، ڪٿي آهي پوڙهو؟
هٽ ڪان جهلي اچي چاچي ڪوڙي جي مٿان بيهاريومانس. چاچي ڪي خوب ٺوڪي وڃائي ڏٺائين. مٿي تي ٺونگا هنيائينس. پاسرين ۾ آڱرين ٺوڪيائينس. منهن تي رنيهرتا پاتائينس. پوءِ چيائين: هن ڪي دل جو دورو پيو آهي.
چيم: هاڻي ڇا ٿيندو؟
هو ڪجهہ دير خاموش رهيو. پوءِ هڪ پٽيوالي ڪي گهرائي ڪجهہ هدايتون ڏنائين ۽ مونکي چيائين: مريض ڪي اڄوڪي رات هني مريض سان بيلهہ

سمهڻو پوندو، ڇو ته اسان وٽ پلنگ خالي ناهي. اميد الله ۾ ته صبح تائين ٻيو مريض گذاري ويندو، ان ڪانپوءِ چاچو ڪوڙو خان ۽ پلنگ. پيو عيش ڪري.

ڇيبر: ٻيو ڪجھ؟

ڇيائين: ٻيو ميءَ ته دوا، سئي، ڪاڌ خوراڪ، سڀ توکي ٻاهران آڻڻا پوندا. ٿي سگهي ته منهنجي ماني به تون ئي گهرائي وٺجانءِ.

ڇيبر: ڪانرس ته ڏسڻ ايندس نه؟

ڇيائين: حرامي، چند ته پيٽ ۾ سور ئي اهو اٿئي.

ڇيبر: نه ڦتو. نور ٻتاري. ڇرچر ڪرڻ ٿو ڪيانءِ. چاچي لاءِ نرس ضروري آهي.

ڇيائين: جي اها ڳالهه آهي ته پوءِ اهو تون پاڻ نرس سان ٻرلاءِ. ڪلاڪ جا ڏهه روپيه وٺندي. ڏينهن جا سو روپيه. رات جا اڍائي سئو. پاڻ مڪياري آهين. جيترو کيسو ڏک جهلئي، اوتري سڌ ڪجانءِ.

ڇيبر: جمادار وغيره.

ڇيائين: هر ڪنهن جا ريٽ الڳ الڳ آهن. اسان جو ڪم هو توکي پلنگ ڏيارڻ، سو مليئي. هاڻي ڪٽڻ تنهنجا ڀاڳ.

ديوان عام وارڊ، ڪنهن آن جي ڪدام ڪان ڪهڻ ڪونه هو. ڊگها، ويڪرا، وڏا ڪمرا، ٻنهي پاسي ڏهه ڏهه پلنگ. هر هال جي ٻچاڙيءَ ۾ مسيت جي محراب جهڙي ڪنداتتي جاءِ، جنهن ۾ هڪ راڏاري پلنگ رکيل. پلنگ به ڪي واڻين جي زماني جا ڇڏيل، ڪارا جهڙا ڪٽ. ڪٽ چڙهيل. مٿان وري مٽيءَ جا مڻ. هڪ پاسي مريضن جي رڙو رڙ. ٻئي پاسي روڊ تان هلندڙ گاڏين جي هاءِ گهوڙا. ائين پئي لڳو ڄڻ سانگهڙ جي بس اسٽينڊ تي ويٺا آهيون.

رات جو چاچي ڪوڙي وارو سائي مريض واقعي گذاري ويو. سمجهيوسين دل ٻيهي ويس، پوءِ خبر پئي ته نرس ڪي ننڊ مان اٿاري پاڻي گهريائين ان ڪاوڙ مان گهٽو ڏئي ماري ڇڏيس. صبح مس ٿيو ته هال ۾ ڇرپول مچي ويو. اڪيون مهتي اٿيس ته ڇا ڏسان ته به ٽي مريض هڪ همراه کي سوگهو جهليو ويٺا آهن ۽ موچڙي جو ڪنڪر لايو ويٺا اٿس.

ڇيبر: ڇا آهي؟

چيائون: چور آهي. ننڊ ۾ اسان جا کيسا پيو کپي. هاٿي پڪڙجي پيو آهي، سو ڪٽي ٿا ڇڏيونس.
پچير: ڇاڪندئوس؟
چيائون: ٻيو ته جو ڪيرنس سو ڪيونس، پر ڳهٽ ۾ ڳهٽ هڪڙي سئي ڪمپائونڊر کان ضرور هڻائينداسونس. پوءِ ڪٽي ڇندو ڇو نه ڪرڻو پوي.
چير: اهو ڀلا ڇو؟
چيائون: ڪمپائونڊر جي هٿ ۾ خدا اها طاقت ڏني آهي جو ڀهرينءَ ني سئيءَ سان ماڻهوءَ جو مٿو ڪر ڪري ڇڏيندو آهي. وري ته چوري نه ڪندو.
اچان ڪمپائونڊر اچي ني، ان کان اڳ نرس سهڪندي آئي. چيائين: ڊاڪٽر صاحب کي ڇو پڪڙيو بيٺا آهيو؟
چيوسين: هيءُ ته چور آهي.
چيائين: هوندو. پر ان سان گڏ ڊاڪٽر پڻ آهي.
اسان ڪٽي هٿ ڪڍيا.

نرس منهنجي پاسي ۾ اچي بيٺي. چيائين: ڪڏهن رات جا اڍائي سڄ رهيا.
پچير: ڪهڙي رات؟
چيائين: گذريل رات.
چير: آهستي ڳالهاءِ.
آهستي چيائين: مان رات آئي هيس.
چير: پر اسان ته ننڊ پيا هئاسين.
چيائين: ان ۾ منهنجو ڪهڙو ڏوهه؟ منهنجي ته رات ڪونه ٿي نه؟ ميڪ اپ به بيڪار ويو.
چير: چڱو ڇگر چاچي کي ته ڏس اکيون کوليون اٿائين.
چيائين: باهه ڏي چاچي کي مان ته توکي ڏسڻ آئي آهيان!

ٿوري دير کان پوءِ اخبار وارو آيو. زور زور سان گلو ڦاڙي رڙڪندي هوڪرو ڏنائين: ڪراچي ۾ بمن جا ڌماڪا، حيدرآباد ۾ مارڌاڙ، اچي وٺي اڄ جي اخبار جنگ، امن، هلال پاڪستان.
چيرمانس: آهستي رڙيون ڪر مريض ستا پيا آهن.
چيائين: تون ته جاڳين ٿو. تون ئي ڪٽي وٺ اخبار.

چيمر: هيءَ اسپتال آهي، هتي موڪي ڏين جي اجازت ناهي.

چيائين : اجازت وٺي آيو آهيان. وڏي ڊاڪٽر جي ڦي ڏني ڇڏي اٺن سڄي سال جي.

ڪنٽمنٽرن وارو آيو. بوٽ پالش وارو آيو، شربت وارو، سوڊا ليمن وارو، ۽ فقير به لنگهي آيا. آخر ۾ آيو ڀولڙي جو تماشو ڏيکارڻ وارو.

پڇيم: ڇا ٿي رهيو آهي؟

چيائين: اندر آهين ڇا ؟ ڀولڙو به نه ٿو سڃاڻي سگهين؟

چيمر: پر هي ته دل جي مريضن جو وارڊ آهي.

چيائين: ته انهن جي دل بهلائڻ لاءِ ته آيو آهيان.

ايتري ۾ ٿو ڀري ڀولڙو، سو ڊوڙي پاڻي چاچي ڪرڙي جي پلنگ تي چڙهي ويو. سٺ ڏني سندس ٻانهن ۾ لڱل ڊرپ ڪڍي ڇڏيائين. سندس چشمو ڪڍي ٻاهر پاڻي ڇڏيائين، پڇ ڪي دريءَ ۾ اٽڪائي، ارندو ٿي چاچي ڪرڙي کي ڏند ڏيکاري کلڻ لڳو.

دانهن ڪري فقير کي چيمر: اڙي هن کي ٻري ڪر پٽيا.

فقير ورائيو: ڇو ابا؟ ڊاڪٽرن کان به ويو؟

سخت ڪاوڙ ۾ ڏڪندي چاچي کي چيمر: اٺ چاچا ته هلون.

چيائين: ڪيڏانهن؟

چيمر: جهنم ۾.

چيائين: ابا، ان کان هت ئي چڱا آهيون. تون هينءَ ڪر جو وڃي منهنجي ڳوٺ واري هني وڪڻي اچ.

پڇيم: ڇو چاچا؟

چيائين: اداڻي سو روپيه روز نرس کي ڏيندا سين. ڪجهه کيل تماشا ڏسندا سين. ڪجهه دوا درمل ڪرائيندا سين.

چيمر: تنهنجي دماغ تي اثر ٿي ويو آهي چاچا.

دريءَ کان ٻاهر، سامهون نرسن جي هاسٽل ڏانهن آڱر سان اشارو ڪندي، ٿڌو ساهه ڀري چيائين: دل وس ۾ ناهي پٽ!

آڌيءَ جو انصاف

چوندا آهن تہ، ”ڌهل وڄي ۽ ڏرسر ٻيهي؟“.
سو مشاعري جي دعوت اچي ۽ مان ماٺ ڪري ويهي رهان؟
ڇيانون تہ مشاعرو بہ مشاعرن جهڙو ٿيندو. سڄيءَ سنڌ جا ناميارا شاعر ايندا. وڏا مقابلا ٿيندا. سر وارا سر سان وڙهندا، تال وارا تال سان وڙهندا ۽ سالم هٿن پيرن وارا جسماني ڪرتب ڏيکاري ميدان ماريندا.

مون هر ميدان ۾ پريڪٽس ڪئي هئي. سر ۽ تال سان گڏوگڏ جهمر جي پڻ معقول ريهرسل ڪئي هئم. لوهي پيٽيءَ ۾ ورهن کان سانديل بروڪيڊ جي چمڪندڙ صدري ڪڍي، استري ڪرائي، ڪليءَ ۾ ٽنگي رکي هئم. ساڄيءَ ڪراني ۾ ٻڌڻ لاءِ ڳاڙهي رنگ جو ريشمي رومال پڻ بياض سان گڏ سنڀالي رکيو هوم. پڪار مڪس جي شيشيءَ مان ٻوڙي ڪنن ۾ ٽنبڻ لاءِ عطر جو ڦويو پڻ تيار هو. بس رکو ٽانگي جي انتظار ۾ ويٺو هوس جو اوچتو در تي کڙڪو ٿيو.
سوچيم: ٽانگو اچي ويو.
رڙ ڪري چيم: ترس، اچان ٿو.
اجا اٿيس ني مس تہ هڪڙا ٻہ ٽي ڏنبا ڏرتا همراه اندر گهڙي آيا.
وائڙو ٿي پڇيم: ڪير آهيو؟
هڪڙي دڙڪو ڏيندي چيو: بڪواس بند ڪر. چپ ڪري ويھہ.
مان چپ ٿي ويس.

هو هڙئي سونکي ڪافي دير گهوريندا رهيا. منهنجا هٿ، پير، وار، اکيون، مطلب تہ هر عضوو جاچي پرکي ڏٺائون. منجهانئن هڪ نامعقول تہ منهنجي ڏاڙهيءَ کي هٿ ۾ قابو جهلي ٻہ ٽي ڌونڌاڙا بہ ڏنا. جڏهن مضبوطيءَ جو اطمينان ٿيس، تڏهن معافيءَ جو اعلان ڪيائين.
جڏهن سموري جسماني تپاس ٿي گذري، تڏهن سندن اڳواڻ سڪ جو ساهہ پريندي چيو: بلڪل اهوئي آهي. ڪٿي هلوس.
مان ڏکي ويہ. ڌاڙهن ڪري پڇيم: ڌاڙيل آهيو ڇا؟

چيائون: نه، پوليس وارا آهيون.
چيم: ساڳي ڳالهه آهي.
سندن چڱي مڙس تارا ڦوٽاري چيو: ڇا چيئي؟
ڪنبندي چيم: ڪجهه نه سائين پوليس وارا. بس هڪڙو پنهنجو ني شعر ياد اچي ويو اٿم. حڪم ٿئي ته ٻڌايان.
ٻئي همراه پٺيءَ تي مڪ وهائيندي چيو: چپ. خبردار جو شعر ٻڌايو اٿئي. ساهه ڪڍي ڇڏينداسين. چپ چاپ اسان سان هليو هل.
چيم: پر مونکي ته مشاعري ۾ وڃڻو آهي.
چيائين: ڏوڙ پئي تنهنجي مشاعري کي. اٿ، چال ڏيکار.
چيم: ڪيڏانهن هلان؟
چيائون: سوال نه پڇ ڏيڏر، زبان بند رک. هل اسان سان.
مون بياض ڪڇ ۾ لاءِ هٿ وڌايو ته بد بختن هٿ تي ڏنڊي وهائي ڪڍي. صدري پائڻ چاهيم ته هٿن مان ڪسي روشندان مان ٻاهر اڇلائي ڇڏيائون. لاچار ماٺ ميٺ ۾ ساڻن گڏجي هلڻ ۾ عافيت سمجهيم.

هو مونکي گاڏيءَ ۾ ويهاري مختلف رستن کان گهمائيندا ڦيرائيندا هڪ شاندار بنگلي ۾ وٺي آيا. هڪ سهڻي ۽ سجايل ڪمري ۾ ڪجهه معزز ماڻهو اڳ ئي موجود هئا. سندن چهري تي پريشانيءَ ۽ انتظار جا چٽا اهڃاڻ ٿي ڏٺا. مونکي ايندو ڏسي سڀ حيرت، خوشي ۽ ڇوٽڪاري جي ڪيفيت ۾ اٿي بيٺا. هڪ هڪ جڻي مونکي چڱيءَ طرح گهوري ڏٺو. هٿ لائي پڪ ڪئي. جن کي ٿورو گهڻو شڪ هو، تن منهنجا ڏند ڳڻيا، نڪ جي ماپ ورتي، قد ڪڇيو، خاطريءَ جو اظهار ڪيو.
مان وائڙو ته آخر هي سڀ ڪجهه ڇا ٿي رهيو آهي.
آخرڪار جڏهن رهيو نه ٿيم تڏهن چيم: سرڪار، منهنجو مشاعرو ته ويو لوڻ پاڻي ٿي. هاڻي ۽ سهل ڪانه رهي آهي، اوهان قدردان ٿا ڏسجو، اوهان کي ئي ڪٿي پنهنجو تازه ترين غزل ٿو ٻڌايان. عرض ڪيو اٿم ته:
سيني جا منهن لهي ويا.
هڪ جڻي چيو: جاڙي نه هڻ. ويهي رهه.
مان ڌڄندي ڌڄندي ويهي رهيس.
ان ئي همراه چيو: جيڪي چوانءِ ٿو سو غور سان ٻڌ. وڃڻ نه ڳالهائجانءِ. جي ڳڙ ٻڙ ڪئي اٿئي ته جان جو خير نه سمجهجانءِ. ٺيڪ؟

مون سڪي نڙي تي ڳيت ڏيندي ڪنڌ سان "ها" ڪئي.
ان ساڳي همراه، جنهن جا ڏند ڳوريٽ جهڙا هئا، نرم لهجي ۾ چيو: چڱو ڀلا، اهو ته ٻڌاءِ ته تنهنجو نالو ڇا آهي؟
چيم: سائين، مان شاعر انقلاب موڳو "متر" مليرائي آهيان.
ڳوريٽ اڃا به وڌيڪ نرم لهجي ۾ چيو: غلط، تنهنجو نالو رئيس ليمون خان ايم پي اي آهي ۽ تون عوام جو چونڊيل نمائندو آهين. ڀلا وري ته ٻڌاءِ، ڇا نالو آهي تنهنجو؟
چيم: موڳو "متر" مليرائي.
منهن ٻچڙو ڪندي چيائين: رئيس ليمون خان ايم پي اي. ياد ڪري ڇڏ، تنهنجو نالو رئيس ليمون خان آهي. گهٽ ۾ گهٽ هڪ ڏينهن لاءِ تنهنجو نالو اهوئي رهندو. هاڻي ٻڌاءِ، نالو ڇا اٿئي؟
چيم: موڳو "متر" مليرائي.
ڪهروڙي منهن ۾ ٻوٿو ڏيندي چيائين: حرامي، تون ته ڪو اٺ جو ڦر ٿو ڏسجين. سمجهين ئي نٿو؟
مون سندس حرڪت جو دل ۾ نه ڪيو. ٽڪڙ ۾ چيو مانس: اُٺ تي شعر ياد آيو اٿم. ٻڌايان؟

پوليس وارن مان هڪ جتي اڳتي وڌي منهنجي وات تي هٿ رکي ڇڏيو. چيائين: گهٽو ڏني ساهه ڪڍي ڇڏيندو سانءِ سوئر. وڏو آيو آهي شعر ٻڌائڻ وارو.
ڳوريٽ هٿ جي اشاري سان ڪيس منع ڪئي ۽ پوءِ ڏاڍي پيار سان چيائين: ٻڌ ميان شاعر. اسان سڀ عوامي نمائندا آهيون. سڀاڻي اجلاس ۾ هڪ نهايت ئي اهم بل پيش ٿيڻو آهي. هونءَ ته اسان جا ووٽ پورا آهن، پر اسان جو هڪ ساٿي، رئيس ليمون خان ايم پي اي، ٻن ڏينهن کان غائب آهي. شڪ اٿئون ته ڪيس ٻئي ڌر وارن اغوا ڪري لڪائي ڇڏيو آهي. وڏي ڪوشش ڪانپوءِ اسانکي تون هٿ آيو آهين. تنهنجي شڪل هو بهو رئيس جهڙي آهي، ان ڪري اسانکي تنهنجي تعاون جي ضرورت آهي. ان جي عيوض اسان توکي مالا مال ڪري ڇڏينداسين. چئه، تعاون ڪندين؟
چيم: ضرور ڪندس، پر تعاون تي هڪ شعر ياد آيو اٿم، عرض ڪيو اٿم ته:

چيائين: ٻيھر شعر جي ڳالھ ڪئي اٿئي تہ ڪولي ني ھڪڙي وھائيندر مانء.
بل پاس ٿئي نہ ٿئي، چڙھي آڳوڻي تي.

مان ھيسجي ويس. چيم: مونکي ڇا ڪرڻو پوندو وڏيرا سائين؟
چيائين: آئين نہ سننين پير تي؟ تو کي ڪجھہ بہ ڪرڻو نہ پوندو. رئيس ليمي خان جو رڪارڊ آھي تہ ھن سجي ڄمار ۾ اسيمبليءَ ۾ ھڪ لفظ بہ نہ ڳالھايو آھي. سندس پيءُ مرحوم رئيس انب خان بہ مرندي مري ويو، ھڪ اکر بہ نہ ڪڇيو ھو.
چيم: پر پوءِ بہ ڪجھ تہ ڪرڻو پوندو؟
چيائين: جڏھن ووٽ ٿين، تڏھن صرف ھٿ مٿي ڪنجانءِ.
پڇيم: ڪھڙو ھٿ؟
چيائين: ڪو بہ ھٿ.
چيم: ڪاھو ھٿ بہ ڪٿي سگھان ٿو؟
چيائين: جيڪو اچو منھن ڪرڻو اٿئي سو ڪجانءِ، پر ھٿ ضرور مٿي ڪنجانءِ.

اتي ھيو ھمراھ اڳتي وڌي آيو. چيائين: تنھنجا ھي ڪپڙا نہ ھلندا. رئيس ليمون خان وڏي گھيرواري سٿڻ پائيندو آھي. گوڏي ڪان ھيٺ لڙڪندڙ پھراڻ پائيندو آھي ۽ مٿي تي ٽيڙھ پٽڪو رکندو آھي. رکي رکي ناس جي چپٽي ناسن ۾ وجھندو آھي، ڇڪون ڏيندو آھي ۽ اڪثر ڪرنگھرا ھڻندو آھي. گيلريءَ ۾ ويٺل عورتن کي گھوريندو آھي، مڇ مروٽيندو آھي ۽ تنڌڙي آئيني ۾ نھاري ڏند ڪوٽيندو آھي. اھي سڀ ڳالھيون ميجالي ۾ چڱيءَ طرح سماني ڇڏ. ذرو بہ ڪوچراڻي ڪئي اٿئي تہ اسان ڪان وڌ بڇڙو ھيو ڪونہ ٿيندني.

منھنجي تہ جسم مان ساھ ني ڇڏائي ويو. چيم: يا منھنجا مولا، ڪھڙي مصيبت ۾ وجھي ڇڏيني؟ ھاڻي تہ جينئن تينئن ڪري جند ڇڏاءِ.

جند ڪانہ ڇٽي. ھنن سجي رات مونکي ليڪچر ڏنا، ڪپڙا پھراڻي ڪري ۾ گھرايائون، ڏندن ڪوٽڻ، مڇن مروڙڻ ۽ خواتين کي گھورڻ جي ريھرسل ڪرايائون. مونکي ساٽ ڪري ويھڻ لاءِ ايلاز ڪيائون، دڙڪا ڏنائون، ڌمڪيون ڏنائون. جڏھن اطمينان نہ ٿين تہ منھنجي ڇپن کي ايلنيءَ سان

بند ڪرڻ جي صلاح ڏيھاريانون. اھا ڪارڪر نہ سمجھيانون تہ سني سان سڀڻ جو فيصلو ڪيانون. ان ۾ خطرو محسوس ڪيانون تہ ٿڌو ساھ ڀري ماٺ ڪري ويھي رھيا. چيانون: جھڙي قدرتي ماٺ الله سائينءَ اسان جي ميمبرن کي ڏني آھي، اھڙي ھنراڏو طريقن سان ڪٿان ايندي؟ صدقي وڃئون ڀوتارن جي نالي تان، جھڙا آيا جڳ ۾، تھڙا ويا موٽي! چپ چاپ ايندا آھن، چپ چاپ ھليا ويندا آھن. جيڪو ڪوڙ ڪھمسان ڪرڻو ھوندو ائن، ڳوٺ وڃي ھارين نارين سان ڪندا آھن.

ايلاز ڪندي چيم: وڏيرا، ماٺ ڪرڻ مونکان ڪونہ پڄندي. مونکي اجازت ڏيو تہ ڏاڍو چڱو.

چيانون: وٺين تہ اسانکي بہ ڪونہ ٿو، پر ھڪ ووٽ تي اڇي ڳالھہ بيٺي آھي. جيسرو جاڳندو تہ اسان بہ ڪونہ ڇڏينداسونءَ، مري پنين تہ بہ ھٿ مٿي ڪٺاني پوءِ پوري ايندا سونءَ. چڱو، ھاڻي سمجھہ تہ تون اجلاس ۾ ويٺو آھين. ڪٿي ويٺو آھين؟

چيم: اجلاس ۾.

اوچتو ڳوريٽ منھنجي اکٺ کي ست ڏيندي چيو: اکٺ لڙڪاءِ. رئيس جو اکٺ ھميشہ ٺوٽ کن ھيٺ لڙڪندو رھندو آھي.

مونکان چرڪ نڪري ويو. ھني ھٿ سٿڻ ۾ قابو جھليندي چيم: اکٺ تہ ڀلي لڙڪي، پر وڏيرا تو تہ ست سان ڇني بہ نڪر ڪري ڇڏيس. ھاڻي ڇا ڪيان؟

گھبرائجي چيائين: ڳنڍ ھڏي ڇڏ، گڏھہ!

چيم: اکٺ کي؟

چيائين: ابدائي کي بيوقوف!

مون ائين ئي ڪيو.

ٿوري دير کان پوءِ ڪُڪڙ ٺوٺ ھٿي چيائين: ڪونھگراھہ ڪوھلا. ماڻھن کي شڪ نہ پنجي وڃي.

چيم: ان موقعي تي شعر نہ ھڏايان وڏيرا؟ وندريا پيا ھوندا.

ڏند ڪرٽيندي چيائين: چوانءَ ٿو ڪونگھراھہ. سڀ اينن ئي ڪندا آھن.

چيم: پر مان تہ شاعر آھيان.

چيائين: تون ڪٿي جو پڇ آھين.

چيم ڪٿي تي ھڪ شعر ياد آيو ائٿر. عرض ڪيو ائٿر تہ:

ڪتاڙي ڪتا، ڪاٽي رهنين رات؟
پرھ ڦٽي پرڀات، بکيو ڦو ڀونڪون ڪرين!

ٻني چنبا پنهنجي منهن ۾ هڻندي چيائين: اڙي بس ڪر ڙي بي غيرت.
چيم: بس تي به هڪڙو شعر چيو اٿم. عرض ڪيو اٿم ته:

ٻس بس نه ڪر ڙي ٻوڙڙا، بس ڪان ڪٿي ڪر بس،
جيڪا اٿني من ۾، سا ڪٿي تون ڏس،
دل جو دشمن دس، چڙهي بس جي بانيٽ تي!

ٻني آڱريون ڪنن ۾ وجهي ڇڏيائين. رڙ ڪري چيائين: مڙي وڃ مردان.
هرو ڀرو مونکي چتو نه ڪر.

چيم: چتي تي به شعر حاضر آهي. عرض ڪيو اٿم ته:

چتو ڪوري چتو ٿيو، چتي ڪورين جي ذات،
تون ڀڄي وڃ بد ذات، خبر ڪاڏن کي پوي!

ڳوريٽ چڙهيون مٿي لڳو. ڪجهه همراهه ڪيس سنڀالڻ لاءِ ڀڳا. ڪن پاڻي پياريس، ڪن تريون مهٽيس، ڪن ڏندڻ ڀڳس. وڏي مشڪل ڪانپوءِ هوش ۾ آيو. اچان اڌ اکيون مس کوليون هنائين جو موتي نظر پنجي ريس. وڏو چرڙاٽ ڪري ٻيهر ڍرڪي پيو.
مان حيران ته ٻيلي مون ته ڪجهه به ڪو نه چيو، هيءَ همراهه ڇو ٿو بيحال ٿئي؟
سوچيم ته ڪنهن طرح ڀڄي جان ڇڏايان، نه ته هي وڏيرا ته مونکي جيئرو ڪونه ڇڏيندا. اهو سوچي اجا اٿيو ني مس هوندس جو هڪ مڇرءَ وڏيري ڍرڙ پاڻي ڪٽي چيلهه ۾ ٻڌاوڙو. مان ڀڄڻ تي، هو روڪڻ تي. قميص چيهون چيهون ٿي وئي، ڪنجي ڦاٽي پئي، جتي ڪم ٿي وئي، پر سڻن مان هٿ ڪونه ڪڍيم.

اچان ان افراتفريءَ ۾ هناسين ته ٻاهران چوپول ٻڌڻ ۾ آيو. ڪنهن چيو: مبارڪان، مبارڪان! رئيس ليمون خان اچي ويو!
جو جتي سر تتي جمي ريو. ويرم ني ڪونه گذري جو هڪ همراهه هو پهو مون جهڙو، مون جهڙن حالن ۾ سهڪندو، رڙندو، رنپندو، سڏڪندو،

ڪرڏن ۾ ڪسڪندڙ اندر اچي پهتو. اچان بيهوش ٿيڻ جي سانباهن ۾ مس هو جو اوچتو مونتي نظر پنجي ويس. دانهن ڪري چيائين: هيءُ وري ڪير آندو اٿو هتي؟

ڪنهن جواب ڏنس ته: توهان جو ڪم ٿي ويو هٿين رئيس، ته آخرڪار تنهنجو ووٽ ته پورو ڪرڻو هوندو؟ آهي نه صفا سوڌ پوڌ تو جهڙو؟

رئيس غصي ۾ ٿڙڪندي مونکان پڇيو: اڙي گهر ته نه ويو آهين منهنجي؟
سادگيءَ وچان ڪنڌ ڌوڻي چيم: نه.
وري ساڳيءَ ڪاوڙ ۾ چيائين: ڪير آهين ڙي تون؟
ورائيم: شاعر آهيان. حڪم ٿئي ته ڪلام عرض ڪيان.

جن ڪنهن پيٽ ۾ سنئو وهاني ڪڍيس. ہاڪاريندي چيائين: اڙي گهرڙاڙي! انين نه ڪجانءِ! سڄي رات ڪتي جي ڦرن شعر ٻڌايا آهن. ڏسين نٿو ته ٻچي نڪتو آهيان بدمعاشن کان. لاهه پٽي ڇڏيا آهن نپاڳن.

ڳالهه سمجهه ۾ اچي ويه. مشاعري وارن جي هٿ چڙهي ويو هوندو رئيس، ۽ هنن ڪيس موکو "متر" مليراني سمجهي خوب ڪلام ٻڌايا هوندا. ٿي سگهي ٿو ته صدارت به ڪراني هجين.
زمين سان مٿو ٽڪرائيندي چيائين: اڙي اهو لڳ ته ناهين جنهن جي جاءِ تي مون سڄي رات لڙيو آهي؟
قميص جي ڦاٽل ٻانهن ڏيکاريندي چيرمانس: مون به ڪر سڄي رات سيج تي ڪونه گذاري آهي رئيس.
پيرن مان ڪهيتلو لاهي ڏڪندڙ هٿن سان مونڏانهن اڇلائيندي چيائين: اڙي پر هنن بدمعاشن مونکي شاعر ڪينئن سمجهيو؟

ڏک ڳسائيندي در ڏانهن ڀڳس. ڳهٽي ۾ وڃڻ کان اڳ، اڏ هيڪڙيل در مان ڪيس مخاطب ٿي چيم: شڪر ڪر رئيس جو هنن توکي شاعر ني سمجهيو، ايه ٻي اي نه سمجهيانون!

بي ادب اديب

شاعر جذبات حضرت بلبل بيقرار کي ڏٺي ڏينهن ٿي ويا هئا. نه همراه جو حال نه احوال، نه نياپو نه نڙو، نه خط، نه پٽ، ڪا خبر ني ڪاڻ ته جيئرو به آهي يا منو. هوئنن به اڄڪلهه اجرڪ ۽ ٽوپيءَ واري جو حال ڪرنهي. ڪا مهل نه ڪنهن جهڙي، ڇڙهي ريو ڪنهن "مشتعل نوجوان" يا، "حق پرست" جي ور ته گهڙي ني اها ڪندس. يا ته ڪاتيءَ سان کهندس، يا ڪڍندس گولين مان، يا وري هاري مٽانئس گاسليٽ جو دبو، تيلي ڏئي، بيهي تماشو ڏسندا سندس سڙڻ جو. پهريون ته ڏوهاري جهلبا ڪونه، پر جي قسمت ڀلائي وڌن ۽ پيا پنهنجي غلطي سان پڪڙجي، ته به پنو ناهي. پاڻهي عورتن جو جلوس وڄي ڇڏائي ايندن لاڪپ مان. يا وري نالي ڀل جي بهاني خود ني ٿاڻي وارا ايلاز منٿون، آزيون نيزاريون ڪري، گهر پڄائي ايندس ته ابا هيءُ همراه سوگهو ڪيو ۽ ڪيس پارٽ به ڪري ڇڏيو ته بيهر واردات ڪان پوءِ گهٽ ۾ گهٽ اسان ڪان ته به ني سو فوٽ پري گهمي.

سو ڳالهه پني هلي شاعر جذبات حضرت بلبل بيقرار جي. گهڻن ڏينهن ڪان سندس خير خيريت معلوم ڪونه ٿي سگهي هئي، ان ڪري سوچيم ته وڃي سندس حال احوال وٺي اچان. اهو سوچي وڃي سندس وٿاڻ تي پهتس. ڇا ڏسان ته يار اسان وارو حليو بدلايو اينن وينو آهي، ڄڻ مخلوق ني ڪنهن ٻيءَ دنيا جي هجي. هڪ هٿ ۾ قلم، ٻئي ۾ ترار، جسم تي زره بڪتر، مٿي تي لوهي ٽوپ، ان منجهان پيشانيءَ تي لڙڪندڙ زنجيرن جي جهالر. ساڄي ڪلهي مان لڙڪندڙ رائيفل. کابي مان ڪلاشنڪوف، چيلهه جي چوڌاري گولين جي پيٽي، ڦونٽين، گوڏن، پنين ۽ ٻانهن تي فولادي بچاءَ واريون ڍالون. سامهون ٽي وي پيو هلي، پاسي ۾ ريڊيو پيو وڃي. قلم سان ڪاغذ ڪارا به ڪندو وڃي، فون تي هدايتون به ڏيندو وڃي. رکي رکي هوائي فائر به پيو ڪري. مان اچي پريشان ٿيس ته يا الاهي، هي ڪهڙي ماجرا آهي؟ يار هو هڪڙو، سو به ڇريو ٿي پيو ڇا؟ ڪاڏي مان بتال ٿيو، ڪل ٽڙي ويس يا ڪا ٻي ويڌن ٿي ويس؟

ريجهو وچي چيومانس: ڀانو بلبل، خوش تہ آهين نہ؟
هٿ سان خاموش رهڻ جو اشارو ڪندي چيائين: ڊسٽرب نہ ڪر.
چيم: يار، خير تہ آهي؟ قلم ۾ ڪم مليو اٿني ڇا؟
منهنجي ڪن ۾ رازداراڻو سرهاڻ ڪندي چيائين: قومي ڪم آهي، چريا، قومي ڪم.

منهنجي سمجهہ ۾ ڪجهہ بہ نہ آيو. سڏڻ وچي ٿي وڃي بند ڪيم، ان گاڻپوءِ ايچي ريڊيو آف ڪيم. جڏهن هٿ سندس لوهي ٽوپ ڏانهن وڌايہ تہ دانهن ڪري چيائين: اڙي، اڙي، هي ڇا ٿو ڪرين؟
مون ڪيس جواب ني ڪونہ ڏنو. لوهي ٽوپ لاهي هڪ ڪنڊ ۾ ڦٽو ڪير مانس ۽ هٿ ڪان جهلي ٻني ڪمري ۾ وٺي وڃي ڪرسيءَ تي ويهاريو مانس.
ٿورو ناراضگيءَ وچان چيائين: تون هي سڀ ڪجهہ چڱو نٿو ڪرين. توکي احساس ني ناهي تہ مان ڌرتي ماءُ جي خاطر ڪيتري نہ عظيم قرباني ڏني رهيو آهيان.
چيم: مٿي تي گرمي چڙهي وئي هيني، لهندني تہ ڀاڻهي ٺيڪ ٿي ويندين.
چيائين: تون منهنجي خلوص جي توهين ڪري رهيو آهين. توکي خبر آهي تہ مان ڪير آهيان.
چيم: جي ها، خبر اٿم، تون شاعر جذبات حضرت بلبل بيقرار آهين

دانهن ڪري چيائين: ۽ اها بہ خبر اٿني تہ هڪ شاعر، هڪ ليکڪ، هڪ اديب جا ڪهڙا فرض هئڻ گهرجن؟ وطن جي بچاءُ ۽ بقا لاءِ ڪيس ڇا ڇا ڪرڻ گهرجي؟

مان چپ چاپ ڪيس ڏسندو رهيس. سوچيم: مست جو مٿو ڦري ويو آهي. پر هو چپ نہ رهيو. زوردار آواز ۾ گرجندي چيائين: تو جهڙن ڪاهل، ڪانئر ۽ بزدل اديبن صرف ڪاغذ ۽ قلم کي پنهنجو ايمان بنائي رکيو آهي. ٿوري گهڻي ذهني عياشي ڪري، نالو ڪمائي، تيس مار خان ٿيو پيا گهمو. توهان ني ڀاڄوڪڙ اديب آهيو، جن جي ڪري سنڌڙي ماءُ تي هي ڏکيا ڏينهن آيا آهن.
حيران ٿي پڇيم: بلبل، توکي اهو سڀ ڪجهہ ڪنهن پڙهايو آهي؟
چيائين: مون پاڻ پڙهيو آهي. عظيم دانشورن جي لکڻين ۾ پڙهيو اٿم.

ڀچيم: ڇا ڇا ڀلڀيو ائني بلبل بيقرار؟
چيائين: تون نہ سمجهي سگهندين پٽل. تون سرڪاري ڪامورو آهين. ليڪن ان ڪري آهين تہ تنهنجو نالو ڇپجي. فوٽو ڇپجي. پبلسٽي ٿئي. ان جو فائدو وٺي تون پروموشن وٺين. سٺي جاءِ تي بدلي ڪرائي سگهين. وزيرن اميرن سان گڏ فوٽو ڪڍائي سگهين. دعوتون اڏائي سگهين. اسان ڇريا ناهيون. سڀ سمجهون ٿا.
چيم: پوءِ بہ ڪجهہ ٻڌاءِ تہ سهي. آخرڪار هيءَ هيڏي ساري تبديلي ڪيئن آئي تنهنجي زندگيءَ ۾؟
چيائين: مون اهوئي ڪيو آهي جو ڪتاب لکن ٿا.
ڀچيم: ڪتاب ڇا ٿا لکن؟
چيائين: ڪتاب لکن ٿا تہ اديب جو فرض صرف ادب پيدا ڪرڻ ناهي بلڪ اهي هٿ ٺوڪيا نڱ اديب، جي صرف شعر، ڪهاڻي، ڊرامو وغيره لکي، مٿي هيٺان ٻانهن ڏني سمهي ٿا رهن، سي قوم جا مجرم آهن.
چيم: تہ پوءِ هڪ اديب کي ڇا ڇا ڪرڻ گهرجي؟ ڇا ٿا لکن ڪتاب ان باري ۾؟
چيائين: ڪتاب ٿا لکن تہ هڪ اديب کي نہ صرف لکڻ گهرجي بلڪ چيائڻ ۽ ان ڪانپوءِ رکڻ پڻ گهرجي. ان ڪانپوءِ پنهنجي لکڻين کي عام ڪرڻ لاءِ رستن تي نڪرڻ گهرجي. پٿر هڻڻ گهرجن ۽ پٿر کائڻ گهرجن. جيل رهجي، تحريڪون هلائڻ گهرجن، قربانيون ڏيڻ گهرجن. قوم منتظر آهي. ان کي نہ صرف دڳ ڏيکارڻو آهي، پر سڀ کان پهريون ان راهہ تي پاڻ هلي ڏيکارڻو آهي.
چيم: جي اديب اهو سڀ ڪجهہ ڪن، تہ پوءِ سياستدان ڪهڙي مرض جي دوا آهن؟
چيائين: سياستدان ٻئي اهم محاذ تي جهاد ۾ رڌل آهن.
ڀچيم: ڪهڙو محاذ؟
چيائين: سياسي محاذ تي هڪ ٻئي جي ڏاڙهي پٽي رهيا آهن. جن کي ڏاڙهي ناهي، سي هڪ ٻئي جا نڪ لاهي رهيا آهن. جن کي نڪ ڪونهي، سي هڪ ٻئي جا لٽا لاهي رهيا آهن. پر ياد رک، اهو سڀ ڪجهہ قوم جي ڀلائيءَ ۽ بهبود لاءِ ڪري رهيا آهن، ذاتي مفاد لاءِ نہ.
چيم: بلبل بيقرار، اينئن ڇو نٿو ٿئي تہ هر ڪو ماڻهو پنهنجو پنهنجو فرض ايمانداريءَ سان ادا ڪري؟ اديب ادب جي آبياري ڪري. سياستدان

سياست ڪري. ڪارڪن بنيادي ڪم ڪري.
چيائين: ڪتاب اينن نٿا لکن.
پڇيم: ڪنهن لکيا آهن اهي ڪتاب؟
چيائين: سياستدانن.
پڇيم: ڇا ٿين کهڙجي انهن ڪتابن موجب؟
چيائين: هر ڪم اديب کي ڪرڻو آهي. جينئن دنيا جي سمورن مشهور اديبن ڪيو. اهو ئي سبب آهي جو مون ان ٿيوريءَ تي عمل پڻ شروع ڪري ڏنو آهي. صبح صبح جو هڪ شعر لکيم. هاڻي زوره بڪتر پائي گهٽيءَ ۾ اهو ڪلام ڳائي هڏائيندس. هي ڏس، ڪيسي ۾ پٿر پڻ کنيا اٿم. ڪجهه دوڪانن جا شيشا ڀڃندس. پڪڙجي پيس ته جيل هليو ويندس، بچي ويس ته ٻيو شعر لکندس.

مونکي بلبل بيقرار جون ڳالهيون ڏاڍيون عجيب لڳيون. ڪجهه چوان ني چوان، ان ڪان اڳ هو اٿيو ۽ کيٽ مان هڪ ڪاغذ ڪڍي آيو.
پڇيم: ڇا آهي ان ڪاغذ ۾؟
چيائين: ايندڙ مهيني جو پروگرام آهي. منهنجي پروگرام موجب ايندڙ مهيني سمورا افسانا نگار بندر روڊ تي ٽانڊ جلائيندا، بسين کي ساڙيندا ۽ ٽرانسپورٽ جي هڙتال ڪرائيندا. انهن جي اڳواڻي آغا سليم ڪندو.
پڇيم: آغا سليم ڇو؟
چيائين: لالو پنهان آهي. ٽرانسپورٽرن سان اهو ئي ٻچي سگهندو. ان ڪميٽيءَ ۾ امر جليل، علي بابا، حميد سنڌي، غلام نبي مغل ۽ ٻيا شامل آهن. ٻي ڪميٽي شاعرن جي آهي جنهنجي اڳواڻي شيخ اياز ڪندو ۽ ان ۾ تنوير عباسي، امداد حسيني، شمشيرالحيدري، تاجل بيوس ۽ ٻيا شامل آهن. استاد بخاري ڪجهه ڪجهه بيمار ٿو گذاري، ان ڪري هو مهمان فنڪار طور ڪم ڪندو. ان ڪميٽيءَ جو ڪم هوندو سول نافرماني ڪرڻ، جيل ڀرڻ ۽ بک هڙتال ڪرڻ. ٽين ڪميٽي ڊرامانگارن جي آهي. ان جي مهنداري عبدالقادر جوڻيجو ڪندو ۽ ان ۾ نورالهدي شاهه، شوڪت شورو، منظور قريشي ۽ ٻيا شامل هوندا. انهن جو ڪم ناٽڪي ڪم ڪري ڏيکارڻ آهي. مثلاً گرفتارين جي اطلاع ملڻ تي ڇانهر ڪري بيهوش ٿي وڃڻ، هارٽ اٽيڪ جي ايڪٽنگ ڪرڻ، روئي روئي بيحال ٿي وڃڻ، ماڻهن جي همدردي حاصل ڪرڻ لاءِ ڪپڙا ڦاڙي، پار ڪڍي،

چوڪن تي اوچنگارون ڏني روئڻ وغيره.
چيمر: ماشاءالله هوم ورڪ تہ خوب ڪيو اٿئي.
چيائين: اجا ڪٿي ڳالهہ آهي؟ مون تہ صحافين، محققن، دانشورن لاءِ بہ پروگرام جوڙي ڇڏيا آهن. في الحال هڪ جهلڪ ڏيکاري ٿو ڇڏيانءِ.
اينن چني هو مونکي ٻني ڪمري ۾ وٺي ويو، جتي هڪ بي حد خوبصورت ڪرسي، ململ جي ڪپڙي سان ڍڪي هئي.
پڇيمر: هي ڇا آهي؟
چيائين: ڪرسي آهي. جڏهن اسان اديبن جي هلچل ڪامياب ٿي ويندي ۽ ڪاميابي اسان جا قدم چمندي، تڏهن اسان هيءَ ڪرسي پنهنجي سياستدانن جي خدمت ۾ پيش ڪنداسين ۽ پوءِ ڪين وڏي شان مان سان ڪرسيءَ تي ويهاري، سندن قدمن ۾ ويهي، سندن شان ۾ قصيدا لکنداسين.
چيمر: ڪرسيءَ ملڻ کانپوءِ سياستدانن جو ڪم ڇا هوندو بلبل ڀاءُ؟
چيائين: حڪم هلائڻ، پلاٽ ۽ پرمٽون جاري ڪرڻ وغيره وغيره. ۽ ها، اهو نہ وسارجانءِ تہ تو جهڙن نڪمن، لالچي ۽ ڀاڄوڪڙ اديبن جو پچاڻو پڻ اهي ئي ڪندا.

مان بلبل بيقرار جون اهي ڳالهيون ٻڌي ڏڪي ويس. ڊوڙ پاڻي سندس لوهي توپ ڪٿي ٻاڻ پاڻي ڇڏيو. هڪ هٿ ۾ قلم ۽ ٻئي ۾ ڀاڄي ڪپڻ واري ڇري ڪٿي کهٽيءَ ۾ نڪري پيس.

پنج پنهنجا

چار سنڌي هڪ دعوت ۾ آيل هئا ۽ ڪمري جي ڪنڊ ۾ ڪرسين تي تقريبن ليٽيا، زندگيءَ جي وٿندڙ مشغلن مان هڪ ٻن سان دل بهلائي رهيا هئا.

هڪ، جيڪو ٻاڏي جهڙو ٿلهو هو ۽ پخال جهڙي چمڙي جو جيڪيٽ پاتو هئائين، سو ڪو اعلي عملدار ٿي ڏٺو. ڪيس سونو ڏند ٻن پيل هو، جنهن جي نمائش ڪرڻ لاءِ هن هر هر ڏند ٽيڙي ڳالهه ڪرڻ جي ڪوشش پئي ڪئي.

ٻيو، سلوار قميص پاتل وڏيرو هو. بوسڪيءَ جي جوڙي تي سيم جي جتي پاتي هئائين ۽ ٻن آڱرين ۾ پاتل هيرن جون جرڪندڙ منڊيون ڏيکارڻ ڪاڻ، زبان کان وڌيڪ هٿن کان ڪم ٿي ورتائين. شڪل صورت مان لوڪڙ ٿي لڳو.

ٽيون سياستدان هو. وڏي مڇ، وڏو پٽڪو، وڏي پانچي واري وڏي سلوار، ڳلي ۾ سوني زنجير، ٻانهن جي ڪرائيءَ ۾ سوني پونچي، گهگهو آواز، ڪل تي زور. هڪ هڪ ٺهڪ سلوموشن ۾ ٻه ٻه منٽ گهليو هلي.

چوٿون تعليمي ماهر. سوٽ، بوٽ ۽ ٽاءِ تائين نفاست سان ڪپڙا پهريل. ڳالهائڻ مهل تحمل ۽ بردباريءَ جو بهترين مظاهرو، گلاس مان سرڪ پيڻ وقت تهذيب جا سڀئي اصول سامهون ۽ ميزبان خاتون جي جسم کي لالچي نگاهن سان ڏسڻ وقت اخلاق جي سمورين حدن جو تحفظ. هن جي شڪل نورنيڙي جهڙي هئي ۽ هو هر هر زبان مچڪائي هيڏانهن هوڏانهن نهاري رهيو هو.

لوڪڙ وڏيري ڪاڇو ڪائيندي پڇيو: ٻڌو اٿئون ته سرڪار ڪارخانا واپس پئي ڪري.

پخال جهڙي عملدار وراڻيو: واپس ڪري يا نه ڪري، تنهن سان تنهنجو ڇا؟ تو وارو ڪارخانو ته اڳ ۾ پرائيويٽ سيڪٽر ۾ هو، ۽ آئنده به رهندو.

تعليمي نورينڙي زبان مچڪائيندي پڇيو: وڏيري جو به ڪو ڪارخانو آهي ڇا؟ مون ته اڳ ڪڏهن به اهڙي ڳالهه ڪونه ٻڌي.

مڇ سياستدان پنهنجو سلوموشن وارو ٺهڪ ورجائيندي چيو: هيرامنڊيءَ

جي ٿو ڳالهه ڪريس. تون به سمجهندو ڪر ماستر. اسان وڏيرن جا ته يار ڪارخانا به اهي اٿني ته انڊسٽريون به اهي ني اٿني. جيڪا شيءِ اڳي ني پرائيويٽ هجي، ان کي وڏيڪ پرائيويٽ ڪينءَ ڪندا؟
لوڪڙ ڦڪي کل کلندي چيو: ابا توهان سياستدانن جو ڪهڙو ڀروسو؟ مسجدن کي سرڪاري تحويل ۾ به ته توهان ني ورتو هو.
مڇ پڇيو: اهو وري ڪنهن هٽايني؟
لوڪڙ چيو: ڇو؟ وسري ويني ڇا؟ ضياءُ الحق مسجدن ۾ ملن پگهارن تي ڪرنه رکيا هئا؟
مڇ سلوموشن مهڪ ڏنو، ڄڻ ڪنڌل سنيءَ سان پراڻو رڪارڊ وڳو. چيائين: پگهار رکو ملن کي ته ڪرنه ملندي هني ڀوتار. پگهار ته هين کي به ملندي هني.
لوڪڙ وراڻيو: ملندي هوندي. توهان سياسي مُٺهو آهيو، ڀهرين ته توهان کي ملندي هوندي.
مڇ کي ڪاوڙ لڳي.
منهن ۾ گهنج وجهي چيائين: سڀني کي ملندي هني. آفيسرن کي، وڏيرن کي، شاگردن کي، ملن مولوين کي، ماسترن کي.
پخال بيزاريءَ جو اظهار ڪندي چيو: ڇڏ سائين انهيءَ ڳالهه کي. ٿئين بادشاه جي ڳالهه ڪيو. وڏيرا، ڏاڙيلن جو ڇا حال آهي؟
لوڪڙ ڪاهن جي مٿ ڦڪيندي چيو: وڃاني ڇڏيو آهي حرامن. چنيءَ تي چني پني ٿي اچي. ملڪ ۾ امن امان آهي ڪرنه. شهرن ۾ ايه. ڪيو. ايه باهه ٻاري ڏني آهي، ڳوٺن ۾ ڏاڙيلن جي مصيبت. وڃون ته وڃون ڪيڏانهن.
نورينڙي اکيون مڇڪائيندي چيو: وڏيرا سائين، ٻلي ني شينهن پڙهايا، ته ٻلي ڪون ڪاوڻ آيا.
لوڪڙ کي ڏاڍي باهه لڳي. چيائين: منهن ڪارو چورن جو ته تو ڪيو آهي ماستر.
نورينڙي چيو: پروفيسر چئه.
لوڪڙ چيو: جيڪو به آهين، سڄي خرابي تنهنجي چورن جي آهي. نه لکن نه پڙهن. ڪلاشن هٿن ۾، وتن جيئي سنڌ جا نعرا هڻندا. ڪي وڃي لاڪب وسائين ءِ ڪي وڃير ڏاڙا هٿن. ڪو پڇين ته پيشهان توهان جي چوڻ سان سنڌ جيئندي، نه ته مري ويندي؟

پخال سونو ڏند ڏيکاريندي چيو: سنڌ تہ هزارها سالن کان تائر آهي. هريرو ڇورن کي دماغ ۾ ڀنونري ويٺي آهي. ڪم ڪار ڀچين ڪونہ. هتي پاڻ ۾ ليي ڪونہ. محنت جي ڳالهي کان ون ۽ وڃن. باقي جيني سنڌ ڙي جيني سنڌ. اسان سنڌي آهيون ڪونہ، رڳو هنن بدمعاشن اچي ٺيڪر ڪنيو آهي سنڌ جو. مهاجرن کي ڪڍو، پنجابين کي ڪڍو، بنگالين کي ڪڍو، سڀني کي ڪڍو. مولا مينهن وساءِ تہ ڪانئر ڇٽن ڪم کان!

لوڪڙ کلندي چيو: ابا جنهن کي وڻيو تنهن کي ڪڍو، ڀيلي پنجابين کي نہ ڪڍجو. اسان پارا مولائي يتيم ٿي ويندا.

مچ سلوموشن ٺهڪ ڏنو: مهاجرن ۾ ٻہ سخي جام پيا آهن. هرويرو ڏاڍائي تہ نہ ڪر وڏيرا.

سڀني ٺهڪ ڏنو.

مچ جو ٺهڪ دير تائين گونجندو رهيو.

نورينڙي زبان مچڪائيندي چيو: هتڙو اٿر تہ پي آءِ اي وارن نين اينرهوسٽيسن لاءِ اخبار ۾ اشتهار ڏنو آهي.

مچ ڇرڪ ڀريو. پڇيائين: ڇو؟

نورينڙي مرڪندي چيو: اڳيون تہ هتي اڳهہ سان سنڌي زميندار پرڻجي ويا!

مچ ٿڪي ڪل کلندي چيو: اهو بہ تہ قومي يڪجهتيءَ طرف هڪ مثبت قدم آهي. تنهنجي ڇورن تہ رڳو شڪار ٺاهيا آهن. ٺاهن تہ سکياني ڪرنهن.

نوريٺڙي وراڻيو: ڇورن جي ڳالهہ نہ ڪر. اهي نہ پڙهن، نہ لکن. رڳو نعري جو زيڪ.

پخال چيو: مون تہ اڳي ئي چيو نہ تہ سڄي خرابيءَ جي جڙ اهي ڇورا آهن. سنڌ بچايوڙي سنڌ بچايو، جن تہ سنڌ ڪيڏانهن ڀڳي ٿي وڃي. مري وياسرن ڙي مري وياسون، جن تہ بگهڙ ٿا ڪائنن. سنڌين جو آهي اچو منهن. پاڻ کان تہ پوراهيو پچندن ڪونہ، ڪر هيو اچي محنت ڪندو تہ ان جي جان جي پويان پئجي ويندا. هاڻي مهاجر قوم کي ني ڪٽي وٺو. سنڌن هتي ڏسو، سنڌن تعليم ڏسو، سنڌن محنت ڏسو. اسان ڪهڙيءَ ڳالهہ ۾ سنڌن مقابلو ڪري سگهنداسين؟ ڇورن حيدرآباد ۾ ٿشري ڪني تہ هٽي ڪراچيءَ ۾ ٻہ ٽي سو سنڌي مارائي وڌائون. نہ هٽيار، نہ همت. پوءِ هون زور ايلازن تي تہ ڀيلي اسان کي نہ ماريو. اسان جتوني آهيون، اسان

جوڻيجا آهيون ، اسان سيد آهيون ، اسان کهڙا آهيون. اسان توهان جا پنهنجا آهيون.

مخ چيو: اسيمبليءَ ۾ به اهو حال اٿن. پاڻ ڪي اکر به ڪونه اچين ، اسان بهاري اسپيڪر چونديو ته ڪاروڻ جي پيا. بابا ، جي عقل اوڏر ڦا وٺون ته به توهان جي ڪاروڻ!

نورينڙي چيو: چورن جو به اهو حال آهي. پاڻ پڙهن ڪونه ، حيدرآباد يونيورسٽي جو اعلان هڏي آيي کان نڪري ويا. چي: هٽ رئي ڦا لطيف آباد اسان کان وڃايو.

لوڪڙ چيو: اسان جي رنن مان اچي چيشن جي ڏپ ، جي ڦا ڪيون شاديون ٻاهرين مان ته به ڳالهه ڪونه ڦي وٺين. کهوڙا کهوڙا پني ڦي پوي.

پخال چيو: سنڌي چوندا ته ڪم ڦني بنان پنسي. چار ڏوڪڙ رئي جي ڪنهن ڏارئي جو ڪم ڪيو سين ته غدار کان سواءِ نالو ئي ڪونه رلندا. جن ته پيا مفت ۾ ڪم ڪندن.

ايتري ۾ چار فيشنل جوانڙيون ، هٿن ۾ جام ، چپن مان سگريٽ جا دونهان اڏائينديون ، چيلهه مٽڪائينديون ڏانهن رڙي آيون.

مخ گهبرائيندي سرگوشيءَ ۾ چيو: مري وياسين. بيگمات پيون اچن. خدا خير ڪري.

مخ جي زال سندس ڪرسيءَ جي ٻانهن تي ويهي رهي. گهائل سنڌيءَ ۾ چيائين: ڇا ڳال آهي ڊارلنگ؟ ڪيڙا ڦا مشورا ڪيو رينا چارئي ساڙو؟

مخ سلومشن ۾ ڪلندي چيو: اسان ڪي موت ڪنيو آهي ڇا جو توهان جي خلاف ڳالهائينداسين؟

بيءَ لوڪڙ ڪي چنهنڊي پائيندي چيو: ميءَ جو فون آيو آهي لاهور مان ٻڌيرا.

لوڪڙ سور کان ڪنجهندي چيو: نه توهان چنني پينرن جي ڪا خبر ڦي پوي ، نه توهان جي ميءَ جي. چڻ ، ڪهڙو حڪم آهي تنهنجي ميءَ جو؟

جوڻس چيس: چوري ڦي ته پنجينءَ جو رشتو طيءَ ڦي ويو آهي. اسان سڀني کي سڏايو اٿائين. ڪڏهن هلندين جاني؟

پخال نشي ۾ جهومندي پڇيو: ڪهڙو مرغو ڦاٿو آهي هن ڀيري؟

جوڻس تارا ڦوٽاري چيس: تون ڪڏهانين هوش ۾ نه ايندين؟

پخال پنهنجا سمورا حواس يڪجا ڪندي پڇيو: پر ڪير آهي اسان جو

ڏيو وارو سنڌ؟
جواب مليس: مس چوي ٿي ته ڪو انقلابي سنڌي اديب آهي، وڏو دولتمند آهي.
سڀني جي منهن تي ڪڃنج پنجي ٿا وڃن.
ڪجهه دير خاموشي.
مڇ وڏيءَ ڇيت سان گلاس خالي ڪري ٿو ۽ پوءِ گنل رڪارڊ تي پنهنجو ڏکو ٺهڪ وجهاني ٿو.
سڀ ڏانهنس حيرت مان ڏسن ٿا.
مڇ چوي ٿو: چنبو ته پنجون ڦچ شريڪ ڀاڳ ڀر خيرن سان پنهنجوني نڪترو!

لوسڻ جو نڪ

هاڻي ته اها ڳالهه عالم آشڪار ٿي چڪي آهي ته صاحب مون واري جو ڊرائيور گدو منهنجو پڳ مٽ يار آهي. هن سان منهنجون هٿيڪ دليون آهن. ساڳئي طرح هن جو به مون ۾ ساهه آهي. ڪڏهن ڪڏهن سوچيندو آهيان ته ڪٿي اهين ته ناهي ته اسان ٻنهي هڪ ٻئي لاءِ پيدا ڪيا ويا آهيون؟ دنيا وارن جي نظرن ۾اسان ٻئي بي وقوف، احمق، ۽ چسا آهيون، پر اسان ڪي وري دنيا وارن ۾ اهي خاميون نظر اينديون آهن. اسان ٻئي مختلف موضوعن تي ڪلاڪن جا ڪلاڪ گفتگو ڪري دانشورن، اديبن، سياستدانن، ۽ فلاسفرن جا بخيا اڊيڙيندا آهيون، ٺٺول ڪندا آهيون، ۽ دل کولي هنن جي احمقانن روين تي کلندا آهيون. مونکي ذري برابر به تڪليف ٿئي ته گدوءَ جو جيڻ محال ٿي پوندو آهي. چريا ڪريا آهيون، پر هڪ ٻئي جي زبان خوب سمجهندا آهيون.

ڪالهه هڪ عجيب ڳالهه ٿي گذري.
گدو سخت پريشانيءَ جي حالت ۾مون وٽ آيو.
پڇيم: ڇا ڳالهه آهي گدو؟
اداس لهجي ۾چيائين: ڳالهه ئي نه پڇ مٺر ياءُ.
چيم: خدا خير ڪري، ڪا اهڙي تهڙي ڳالهه ته ناهي؟
چيائين : خدا خير ڪري ، بلڪل اهڙي تهڙي ڳالهه آهي.
پڇيم: هاءِ هاءِ! هي ڪهڙا ٿو بد سوڻ زبان مان ڪڍين گدو؟
چيائين: حقيقت بيان ڪري رهيو آهيان مٺر.

ايترو ٻڌڻ کان پوءِ ڀلا وڌيڪ ٻڌڻ جو مون ۾ تاب ڪٿي؟ ڇڪري ڪائي سورچا ٿي ڪرڻ وارو هوس جو اوچتو خيال آيم ته اهو "سورچا" ڇا ٿيندو آهي؟ سوچيم ته في الحال مورچا ٿيڻ جو پروگرام ملتوي ڪجي ٿو. مشهور سنڌي اديب شمشير الحيدريءَ کان مورچا جو مطلب معلوم ڪري، پوءِ مورچا ٿيڻ وڌيڪ مناسب ٿيندو.
مونکي اينن ٻڌتر ۾ ڏسي گدوءَ پڇيو: ڇا ٿو سوچين مٺر؟
وراڻيم: بس اڻين ئي ذهن ۾ ڪا علمي ۽ ادبي جنگ جاري هئي. تون ان

جو ڪو بہ الڪو نہ ڪر. اسان تہ وري بہ چريا آهيون، سياڻن سنڌين جي مٿي مان بہ ويڳ رچي ني نٿو. هڪ ٻني ڪي ڇني ٽڪڙيون ڪري ڇڏيو اٿن. هڪ ڳالهہ تي تہ بيهن ني نٿا. ڏيڳ ۾ پيا ڦا رجهن، پر هٿ پير هٽي نڪرڻ بجاءِ جهيڙو ان ڳالهہ تي جوڙيو بيٺا آهن تہ ڏيڳ پنهنجي يا پرائي؟

ڪدوءَ مونڊانهن گهوريندي چيو: مٺر، جڏهن تون سياڻن جهڙيون ڳالهيون ڪندو آهين، تڏهن مونکي تون ڪان ڊپ ٿيڻ لڳندو آهي. ڀائو، پاڻ چريا ني چڱا آهيون. شاهہ سائين ڪونہ چيو آهي تہ: مون سان مون پرين، ڀوراني‌ءَ ڀال ڪيا!

چيم: شاهہ سائين ڪي رچهہ نہ آڻ گدو. ڪيس خبر نہ هني تہ ڪانئس پوءِ سندس ڌرتي تي اسان جهڙا گڏهہ بہ پندا ٿيندا. نہ تہ سنڌ ڪي سڪار جي دعا نہ ڏني ها.

چيائين: شاهہ سائين‌ءَ تہ وڏا ٿهر ڪيا آهن. ڪر ڪي بہ دعا ڏني اٿائين. چيو ڪونہ اٿائين تہ: الا، ڪر جيئن! خبر ني نہ ٿي پوي تہ الائي تہ تهميند لاءِ چيو اٿائين اهو بيت، الائي مصطفيٰ ڪر جي لاءِ؟

تڪڙ ۾ ڪيس چنهبندي چيم: اڙي ماٺ ڪر گدو، اهي ڪر ان دور ۾ ڪونہ هوندا هئا.

ڏاڍي سادگي سان وراڻيائين: ڪر تہ هر دور ۾ هوندا آهن ياءُ مٺر.

مان گدوءَ جي وات مان اهو گفتگو ٻڌي ڏڪي ويس. سوچيم: عقل ۽ دانش جو جيڪو ديڳڙو مون چاڙهيو آهہ، ان جو ڍڪڻ هيءُ مست ضرور لاهيندو ۽ سمورو ٻوڙ هاري ڇڏيندو. ان ڪري ڳالهہ بدلائڻ لاءِ پڇيم مانس: ها، تون پنهنجي پريشاني‌ءَ جي ڳالهہ ڪر.

گدوءَ ٿڌو ساهہ ڀريو ۽ پوءِ چيائين: مان ڏاڍو پريشان آهيان.

پڇيم: ڪنهنجي لاءِ؟

چيائين: پنهنجي سهري جي لاءِ.

پڇيم: ڇا ٿيو آهي تنهنجي سهري کي؟

چيائين: نڪ ڪان بيٺو آهي.

پڇيم: نڪ ڪان بيٺا تہ هزارين بلڪ لکين انسان آهن.

چيائين: بروبر ياءُ پر منهنجي سهري جو مسئلو ٻيو آهي.

پڇيم: ڪهڙو؟

چيائين: ٿوري عقلمندي جي ڳالهہ آهي. غور سان ٻڌڻي پوندي. ڏس، ڌاڙيلن ڀريون جاني اغوا ڪيا، خبر اٿئي ڇو؟

پڇيم: ڇو؟

چيائين: ان لاءِ جو اهي نڪ کان بينا هئا. ان کان پوءِ چيني اغوا ڪيائون. پڇ ڇو؟

پڇيم: ڇو؟

چيائين: ان لاءِ جو اهي به نڪ کان بينا آهن.

چيم: اهو ته محض اتفاق آهي.

چيائين: نه اتفاق ناهي. ڊاڙيلن کي ٻي نڪا، ننڍڙي نڪ وارا يا نڪ کان بينا ماڻهو وڌيڪ پسند آهن. منهنجو سهرو به ان ڪري ئي پريشان آهي. مانيءَ کانپوءِ ڇڏي ڏني اٿائين، گهر کان ٻاهر پير نٿو پائي، جي ڪنهن ضروري ڪم سان نڪرڻو به ٿو پويس ته رات جي اونداهيءَ ۾ نڪري ٿو ۽ نڪ ڍڪي ٿو گهمي.

چيم: پر مون ته ڪيترن ئي ننڍي نڪ وارن ۽ بينن کي ڏينهن ڏٺي جو ديده دليريءَ سان شهر ۾ گهمندي ڦرندي ڏٺو آهي.

چيائين: اهي اڪ جا پڪا هوندا. سچ پڇين ته صاحب وڏي جي پاڙي ۾ ڪي ڪوريا وارا رهندا آهن، مون تي نظر پوندي ئي در دريون بند ڪري ڇڏيندا آهن. روڊ تي بيٺل گهر ۾ گهٽ هٿندا آهن. گهر ۾ ويٺل ڇت تي چڙهي ويندا آهن. ڇت وارا اڳڻ ۾ ٽپو ڏيندا آهن. اڳڻ وارا ڪڏ ڪرڻ مٿان مٽي وراڻي ڇڏيندا آهن.

مان سوچ ۾ پئجي ويس. دل ۾ چيم ته ٻيلي ڪٿي ڳڌو سچ ته نٿو چوي؟ ڳڌوءَ روئڻهارڪي آواز ۾ چيو: مٽر، اسان کي ڪجھ ڪرڻ گهرجي. منهنجو هڪڙو ئي سهرو آهي. اهو به ڪجي ويو ته پوءِ ڇاٿيندو؟

مان چپ رهيس.

ڳڌوءَ وري چيو: نڪ جو سوال ايڏو اهم ته ناهي مٽر. ماڻهن کي لوسڻ جا نڪ به ته ٿيندا آهن. تمام وڏن نڪن وارا به نڪ وڌائيندي دير نه ڪندا آهن. نڪ کي مس لائيندا آهن. نڪ رڳڙيندا آهن. نڪ ۾ ناڪيلي وجهائيندا آهن. منهنجو سهرو انهن کان ته چڱو آهي مٽر.

مان اٿي کڙو ٿيس. ڳڌوءَ جي ڪلهي تي هٿ رکي چيم: ڳڌو، اهو سڀ ڪجھ روڪڻ لاءِ اسان کي ڊاڙيلن جي هٿ لاهڻي پوندي. سندن ڇهڙو ڏسڻو پوندو، سندن نڪ ڏسڻو پوندو!

پيرن جا نشان

گيدوڙي پنهنجي واچ ۾ ٽائيم ڏٺو، پوءِ ريل جي ساٽيڪن پٽن ڏانهن نهاريائين. مايوسيءَ وچان ڪنڌ ڌوڻي پنهنجي منهن چيائين: ڏاڍي دير ڪري ڇڏيائين.
سون سندس دل رکڻ خاطر همدردي ڏيکاريندي چيو: جاڻ آني. ليٽ هوندي.
هن ڪي اطمينان نه ٿيو. پٿر تي ويهي، ريل جي پٽن ڪي دور دور تائين گهوري ڏٺائين. ڪجهه نظر نه آيس ته ٿڌو ساهه ڀري چيائين: وڃاني ڇڏيائين. سادي ڏهين جو ٽائيم، مٿان اڃي پوڻا ٻارنهن ٿيا آهن رات جا.

مونکي الٽي چو گيدوڙي جي پريشاني ڏسي مزو پئي آيو. شرارت وچان مرڪندي چيومانس: ماڻهو چوندا آهن ته: رب رسي ته مت کسي، پر مان چوندو آهيان ته زال رسي ته سک کسي. توسان به ساڳي ويڌن آهي گيدوڙا.
چڙي چيائين: لک دفعا چيو ٿيمانءَ نيڙو ته مونکي گيدوڙو نه سڏيندو ڪر. ان نالي سان منهنجي شخصيت متاثر ٿي ٿئي.
اجان چيڙائيندي چيومانس: شخصيت ته تنهنجي ان ڏينهن ني متاثر ٿي هئي، جڏهن تو لاهور مان شادي ڪئي هئي.
وڌيڪ ڪاوڙ جي چيائين: لاهور مان شادي ڪرڻ ڪا گار آهي ڇا؟
چيم: ته پوءِ گيدوڙو ڪهڙي گار آهي؟ غريباڻو ميرو آهي. چنبڙڻ جي خاصيت اٿس. شل نه ڪنهن ڪي ڇهڻي!
چيائين: خچر، منهنجو نالو گل محمد آهي. سيٺ گل محمد. الحاج سيٺ گل محمد ايم. اين. اي. سمجهئي؟
کلندي چيومانس: اهي دڙڪا رجي پنهنجن هارين ڪي ڏي، گيدوڙا پيارا، ياڻ ته ننڍي هوندي جا يار آهيون.
هن خار مان مونڏانهن ڏٺو. ڏند ڀڪوڙي ڪا خراب گار ڏنائين ۽ پوءِ وري ريل گاڏيءَ جي تلاش ۾ پري پري تائين واجهائڻ لڳو.

رئيس گل محمد گيدوڙو، جو ياڻ کي الحاج سيٺ گل محمد ايم اين اي چورائيندي فخر محسوس ڪندو آهي، منهنجو ننڍ پڻ جو دوست آهي.

پرائمريءَ کان ڪڏ پڙهيا آهيون. وڏيرڪو ٻار هو، ان ڪري منٽرڪ بہ ڪونہ ڪيائين. پٽس لوڪل باڊيز جو چيئرمن هو، مري وڃڻ کان پوءِ اها ڪرسي پٽ کي ورثي ۾ ڏني ويو. سنڌ ۾ اينئن ئي ٿيندو رهندو آهي. سياست چند گهرائڻ جي ذاتي ملڪيت طور پيءُ کان پٽ ڏانهن منتقل ٿيندي رهندي آهي، ٻني ٻاري جيان، جاين جڳهين جيان، ڍڳن ٻڪي جيان. وڏيرڪو ٻار هو، شڪر آهي جو صرف چريو ئي نڪتو. هر ڪنهن کي پير چنبڙندو هو. مونکي تہ اهڙو چنبڙندو هو، جڻ چيچڙي چڙهي. ائين ويهن، ڳالهائڻ ٻولهائڻ، ڪائڻ پيئڻ حرام ڪري ڏنو هئائين. هي ڇا آهي؟ هو ڇا آهي؟ اينئن ڇو آهي؟ اينئن ڪڏهن ڪـان آهي؟ مطلب تہ ڪتي- مڪ رانگر حياتي حرام ڪري ڏني هئائين. اهوئي سبب هو جو نالو ئي ڪٺي رکيو سرنس "ڪيدوڙو." ڀيرين ڪاوڙيو، پوءِ ايلاز ڪيائين ۽ آخر ۾ رشوتون ڏنائين، پر نالو پڪر ٿي ويو هو، لهي ڪونہ سگهيو. هو اڄ بہ مون لاءِ ڪيدوڙو آهي، سياڻي بہ ڪيدوڙو لڳي رهندو.

ٻانهن کي ست آيہ تہ چرڪي پيس. چيئر: ڪلهـوڙي ڪڏي وڏني يار. خوشيءَ وچان ٻنيءَ تي مڪ وهائيندي چيائين: هو ڏس، ٽرين ٻني اچي. پڇيم: ڪٿي آهي؟

چيائين: انڌو آهين ڇا؟ پريان روشني نظر ڪونہ ٿي اچني؟

چيومانس: ٽرين ۽ ھتي ۾ وڏو فرق ٿيندو آهي ايہ اين اي صاحب. ڏاڍو لڄي ٿيو. ڳالهہ بدلائيندي چيائين: ڏاڍي ڪوشش ڪيم، هوائي جهاز ۾ سيٽ ئي نہ مليس. سيشن ٿين ڏي، تحريڪ استحقاق پيش ڪندس. سون سندس ڳالهہ ھتي ان ھتي ڪري ڇڏي. چيم: وڏيرا، مونکي هڪ ڳالهہ ٻڌاءِ. پنھنجي سھڻي سيبتي ڏاڏي پوٽيءَ زال هوندي، تو لاهور مان شادي ڇو ڪئي؟

هن لاپرواهي مان ورائيو: تون اهو سوال هڪ سو تيرنهن دفعا اڳ بہ ڪري چڪو آهين، ٽيڙو.

چيم: ها، پر تو مونکي هڪ دفعو بہ مناسب جواب نہ ڏنو آهي.

چڙي چيائين: ڪهڙو ڪارونهن ڪيانءِ؟ اهو ساڳيو سوال ٻين کان ڇونہ ڪرين؟ تنهنجا اڌ کان وڌيڪ عوامي نمائندا، اديب، شاعر، دانشور اهو گناهہ ڪري چڪا آهن. انهن کان پڇ جن جو سنڌ لاءِ هنيانءُ ٿو ڦاٽي، جيڪي قوم پرستيءَ جا جهنڊا کڻي روڊن تي نڪرن ٿا، جيڪي ڇورن

ڪي پنهنجن ٿا، جيڪي ملڪ ۾ نفرت ۽ بغاوت جي باهه دکائن ٿا. انهن ڪان پڇ ته هو ڏارين مان شاديون ڇو ٿا ڪن. مان چپ چاپ پٿر جي بينچ تي ويهي رهيس ۽ ان جاءِ ڪي ڏسڻ لڳس جتي ٿوري دير ڪان پوءِ لاهور مان شاليمار ايڪسپريس اچڻي هئي ۽ جنهن ۾ سوار وڏيري گل محمد ايم اين اي جي فلم ايڪٽريس زال پنهنجين ٻن ڀينرن سان گڏ وارد ٿيڻي هئي.

پليٽ فارم خالي هو. صرف ڪولي هئا، جي پنهنجين مقرر ٿيل جاين تي پلٿي ماريو ويٺا هئا. ڪي نوٽڻ ڪيڏي رهيا هئا، ڪي ڪچهرين ۾ مگن هئا، ڪجهه جاين تي چاڪ جا نشان لڳائي، اڻ چاتل ڪولي چانهه جي اسٽال تي شيشي جي گلاس ۾ چانهه پي رهيا هئا، يا ڏاڪڻ هيٺان چادر تاڻي ڪونگهرا هڻي رهيا هئا.

هو به اچي منهنجي ڀرسان ويٺو. چيائين: ڏاڍي دير ٿي وئي آهي.
مون پنهنجن ئي خيالن ۾ ڪنڌ ڌوڻي چيو: واقعي ڏاڍي دير ٿي وئي آهي.

شڪي نگاهن سان مونڏانهن ڏسندي چيائين: سڀ لڇايون سمجهانءِ ٿو، نيڙو.
مٺل آواز ۾ چيم: جي سمجهين ها ته پوءِ ايڏي بيچيني سان هن ٽرين جو انتظار نه ڪرين ها، وڏيرا.

منهن ۾ ڪروڌ ڀرجي آيس. ڪڙڪو ڪندي چيائين: توجهڙن تعصبي ماڻهن ته ملڪ جو بيڙو ٻوڙي ڇڏيو آهي. هر ڳالهه ۾ وطن. هر ڳالهه ۾ سنڌ، هر ڳالهه ۾ شاهه لطيف. ڀلي خدا جو خوف ڪيو. ملڪ مولا جو آهي. انسان به سڀ خدا جا خلقيل آهن. جي ڪنهن اردو ڳالهائي يا پنجابي ڳالهائي ته ڪهڙو بغداد ٿي ويو؟ سنڌ ڪا ڇوراڻ جي شيءِ آهي ڇا جو ڇورانجي ويندي، يا ڪجي ويندي، يا ڪٽي پوندي؟ هرويرو اچي ڇتا ٿيا آهيو. اڙي پناهگير پنجابي ڪي بگهڙ ته ناهن جو کائي ويندا؟
مان منجهي پيس ته کيس ڪهڙو جواب ڏيان صرف ايترو چئي سگهيس: ڪڏهن سنڌ ڪناري ڀرن هيٺان واري کسڪندي محسوس ڪئي اٿئي؟
هن سگريٽ دکايو. وڏو ڪش هڻي منهن ڦيري ڇڏيائين.

مان آڌيءَ رات جي تنبا ڪڙيءَ اونداهيءَ ۾، ڪراچيءَ شهر جي سٽل

روشنين کي ڏسڻ لڳس. سوچيم: ڪڏهن هيءُ شهر به منهنجو پنهنجو شهر هو. هتي منهنجي پنهنجي ٻولي ڳالهائبي هئي. منهنجا پنهنجا ماڻهو رهندا هئا هنن ڳلين ۾، ماڙين ۾، محلن ۾. تڏهن ڪو به اجرڪ تي گولي وسائڻ وارو ڪونه هو، ڳچ جون ڇاتيون وڍڻ وارو ڪونه هو. سنڌي ٽوپيءَ جو ڪنڌ ڪورڻ وارو ڪونه هو. معصومن کي پيٽرول هاري ساڙڻ وارو ڪونه هو. ۽ هاڻي اهوئي شهر ڪشمور تائين ڦهلجڻ لڳو آهي. هر پير هيٺان واري کسڪڻ لڳي آهي. پنهنجي ٻوليءَ تي دريون بند ڪرڻ وارا، هاڻي پنهنجي وجود تي دروازا بند ڪرڻ لڳا آهن. ڪهڙا نه پورڙا آهن هن ڌرتيءَ جا ماڻهو!

تڏهن اوچتو هو سگريٽ اڇلائي ڪڙو ٿي بيٺو. منهنجي ٻانهن کي زور سان پاڻ ڏانهن ڇڪيندي چيائين: اچهو، ٽرين اچي وئي.
گاڏي واقعي اچي ويجهو پهتي هئي.
اسٽيشن تي چرپر مچي وئي. ٽنباڪڙن انسانن ۾ڄڻ بيهر جان موٽي آئي هئي. ٽڙيل پکڙيل ڪولي، پڳڙيون ٻڌندا، اکيون مهٽيندا، ڊوڙندا، ڊڪندا، پنهنجين پنهنجين والاريل جڳهين ڏانهن موٽڻ لڳا.

اسان جي بلڪل سامهون اوڪڙو ويٺل ڪولي اجان اٿڻ وارو ئي مس هو جو هڪ ٿلهي ٿنهري، وڏين مڇن واري ڪولي ڪيس ٿيلهو ڏيندي چيو: اڙي او جهنگلي، هتي ڇو ويٺو آهين؟ هيءَ ته منهنجي جاءِ آهي. هيءُ چاڪ جو نشان نٿو ڏسين زمين تي؟
ڪمزور ڪولي پنهنجيءَ پوري طاقت سا سڌو سنئون اٿي بيٺو،مڇرءَ جي اکين ۾ اکيون ملائي چيائين: هيءَ منهنجي جاءِ آهي. منهنجو پيءُ به اتي ئي ويهندو هو ۽ ان جو پيءُ به اتي ئي ويهندو هو. چاڪ جو نشان ڍهي ويندو آهي چوڌري، ماڻهءَ جي پيرن جا نشان هميشه تائئر رهندا آهن.

مون مڙي گيدوڙي ڏانهن نهاريو، جڻ چوندو هجانس:، الحاج سيٺ گل محمد ايم اين اي، تنهنجي سمورن سوالن جو جواب اجهو اهو اٿئي!

مار ٻڪڙ ڪي

ان رات مان خيروءَ جي ٻاڪڙي هوٽل تي ويٺو. ماسٽر چندر جا پراڻا رڪارڊ ٻڌي رهيو هوس. خيرو دلبر ماڻس آهي. موڊ ۾ هوندو آهي ته ماسٽر چندر ۽ جيوڻي ٻائيءَ جا رڪارڊ زور زور سان وڄائيندو آهي، پر جي گهران جهيڙو ڪري ايندو آهي يا وري اوڌر وارا گهراڪ ايندا ڏسندو آهي ته پوءِ انتقامي ڪارروائيءَ طور جلال چانڊيي جي ڪيسيٽ تي زور رکندو آهي. اينئن ڪرڻ سان جن پريت کان هڪ طرف نجات ملندي اٿس ۽ ٻئي طرف کان دشمن ڏڍي کان به محفوظ رهندو آهي. چوندو آهي ته جنهن وٽ ڪلاشن نه هجي ته اهو جلال چانڊيي جا ڪيسٽ هميشه پاڻ وٽ کيسي ۾ سان رکي. چور، ڌاڙيل يا پوليس وارو پريان ايندو ڏسي ته صرف ٻٽڻ دٻائي ڇڏي. ماڻهو ته ماڻهو، جانور به ٻيجي جان ڇڏائيندا.

هڪ پوڙهيءَ زالفان کي غيبات جو حساب ٿي پيو. گهڻائي پير فقير پڇيائون، عامل ڀوپا آزمايائون، حڪيم ۽ ڊاڪٽر ڏيکاريائون، پر چري کينءَ؟ چي: ويرون وير وڌ. مائيءَ جي حالت جيئن پوءِ تيئن رني بگڙندي. آخرڪار هڪ ڏاهي هام هڻي ته موڪي ڇڏيو ته مان ٺوم جن کي منهن ڏيان. اندر گهري هڪ اک، هٿ ته ٻئي پيرن ملن. سڀئي مٽن ماٽن ڪٺي هاڪار ڪني. ڏاهي ڇا ڪيو جو ڪيندي ني ڪيسٽ سونا خان بلوچ جي، ڪڻي ڪيائين ٽيپ رڪارڊ چالو. جن جون اڇي ستيون منجهيون. توبهه، زاري، منٿون، ايلاز، ڪيسيءَ جو نڪاءُ. چي: خدا جي واسطي ٽيپ بند ڪر. منهنجو دم ٿو نڪري.

ڏاهو مجي ڇا؟ جنين پوءِ تيئن وجي آواز وڌائيندو.
آخرڪار جن بيحال ٿي وجي ڪريو. حضرت سليمان جو قسم کنيائين ته هيءَ ماني ته ڇا، هن شهر مان به ڪونه لنگهندس. جي وري ڪٺي ڏسو ته جيئري ساڙجوم. تڏهن ڏاهي کي روح ۾ رحم پيو. ٽيپ بند ڪيائين. زالفان چڱي ڀلي ٿي وجي پنهنجن وارثن حوالي ٿي.

اهو ڏوهيڙو ته مون هروڀرو وچ ۾ ڏنو. دراصل ڳالهه پني ڪيم ته مان ان رات خيروءَ جي ٻاڪڙا هوٽل تي ويٺو هوس. ڪن مان پين ڪڏي ڪڏهن

ڪڏهن شعر ٻه پنهنجي جوڙيه ته ڪڏهن وري هٿ سان ميز تي طبلو وڄائي ماسٽر چندر سان سر ٻه پنهنجي ملايه. ايتري ۾ چار ٽي ڄڻا سان ته هڪڙا ٻه همراه هوٽل ۾ گهڙي آيا اچڻ سان سلاماليڪم ڪري سامهون واري ڪٽ تي ويهي رهيا.
مان پهرين شاعر ماڻهو، سوهجان پنهنجي پورن ۾ گم. پٽرني ڪونه پيم ته ڪي آيا ني منهنجي لاءِ هئا. خبر تڏهن پئي، جڏهن ٻنهي مان وڏيڪ ٿلهي مونکي مخاطب ٿي چيو: مٺرمرڪر تون آهين؟
چيم: هائو. اهو آهيان.
سنهڙي پڇيو: شاعر آهين؟
چيم: صدقي وڃانءِ، بلڪل شاعر آهيان. عرض ڪيو اٿم ته:
پخال جهڙي ٿلهي مڙس اڌ ۾ روڪيندي چيو: عرض پوءِ ڪجانءِ، پهريون اسان جي سوالن جا جواب ڏي.
حيران ٿي ويس. چيم: پوليس وارا آهيو ڇا؟
پخال ڪاوڙ ۾ زور سان مڪ ٽيبل تي هڻندي چيو: چپ ڪري ويهين؟
چيم: چپ تي هڪ شعر ياد آيو اٿم. رڳو اهو ٻڌو، پوءِ سڄو ڏينهن چپ.

سنهڙي همراه سانڊي وانگر زبان مچڪائيندي چيو: اڄ تائين گهڻا شعر لکيا اٿئي؟
خوشيءَ وچان لونءِ لونءِ ٺري پيم. ٽڪيون هڻندين چيم: سائين پهوٽار، شعر ڦا پڇو؟ بيامن پڇو بيامن. ڳوڻ ڪن ديوانن جي ڪڏ ٿي وئي آهي بختاور. اڄهو هيننر ٻه هڪڙو ڪلام پنهنجي جوڙيه جو توهان اڄي ويا.
عرض ڪيو اٿم ته:.
مار بگهڙ کي، مار بگهڙکي،

سانڊي زبان مچڪائيندي چيو: ترس، ترس، ترس. في الحال ترس. بگهڙ کي پوءِ مارجانءِ. پهريون اهو ٻڌاءِ ته ان ڳوڻ ڪن ڪلام جو اڄ تائين ڪو معاوضو مليو اٿئي؟
گهڻي سوچ ويچار ڪان پوءِ چيم: پنجاه، سو روپيه ڪن ضرور مليا هوندا ڪنهن مشاعري ۾. ها، باقي وهه واهه ته لکن جي ٿي آهي.
سانڊي چيو: وهه واهه سان پيٽ ته نه ڀربو نه مٺر سائين؟

دل ۾ سوچيم ته ٻيلي سانئو چوي ته سچ ٿو. پر پوءِ به خبر ناهي ڇو چيو مانس: پيٽ ته برابر نه ڀريو سائين، پر روح ته خوش ٿيندو بختاور. هاڻي هيءَ ڪلام ٻي ڪٿي ڏسو:

مار بگهڙ کي، مار بگهڙ کي،
اٽ ڙي ڇورا، مار بگهڙ کي.

پخال خبر ناهي ڇو ڏاڍي جوش ۾ اچي ويو. ڏند ڪرٽيندي چيائين: اسان پٺهين جا نوڪر ناهيون جو تنهنجو "بگهڙ ڙي بگهڙ" ويهي ٻڌون. اسان ڪم وارا ماڻهو آهيون. ها يا نه ۾ جواب ڏي ته وڃون.
تعجب ۾ پڇيم: ها يا نه؟ ڇاجي ها يا نه؟
پخال سانئي کي اکين ئي اکين ۾ ڪجهه چيو.
سانئي ٿوري دير پنهنجي زبان مڇڪائي ۽ پوءِ چيو: ڏس درويش، غريب ماڻهو ٿو ڏسجين. ڪم ڏنڊو ڏاڙي به ڪرڻ اٿئي. سچي زندگي اجائي سجائي شاعري ڪئي اٿئي.
مون وڇم ڪيس ٽوڪيندي چيو: اجائي سجائي نه چئو، بختاور. عرض ڪيو اٿم:

مار بگهڙ کي، مار بگهڙ کي،
اٽ ڙي ڇورا، مار بگهڙ کي.

سانئي پنهنجي ٻنهي ڪنن ۾ آڱريون وجهي ڇڏيون. منهن بڇڙو ٿي ويس. اينئن، جڻ پيٽ ۾ مروڙ پئي هجيس. چيائين: ٺيڪ آ، ٺيڪ آ. ڪٿي هينءَ ته ناهي ته بغير معاوضي جي شاعري ڪئي اٿئي.
مون چيو: معاوضو ته منهنجا سامعين مونکي داد جي صورت ۾ ڏيندا آهن.

پخال ڪان رهيو نه ٿيو. تارا ڦوٽاري چيائين: اڙي پوري ڳالهه ته ٻڌ خچر. خواه مخواه اچي لڙ لاتو اٿئي.
مان ڏهي ويس. صفا ماٺ ڪري ويهي رهيس.
سانئي وري پنهنجي ڪٿا شروع ڪئي: اسان سوچيو آهي ته تون سکي زندگي گذار.
زبان سان ڪجهه ڪونه چيم. رڳو اکيون ڦيراڻي، ڪنڌ کي سٽ ڏئي اشاري سان پڇيم: ڪيئن؟
سانئي چيو: ٻڌايانءِ ٿو. ڏس، مرگا متر، اڄڪلهه ملڪ ۾ جمهوريت

موٽي آئي آهي. شينهن ٻڪري گڏ ٿا چرن. ترقي ۽ خوشحالي چوطرف ڦهلجي وئي آهي. اسلامي شريعت نافذ ٿي وئي آهي. پاڻيءَ جو مسئلو حل ٿي ويو. سرڪاري ڪارخانا مالڪن کي موٽي مليا رهيا آهن. مالي ورهاست صوبن جي درميان خير خوبيءَ سان ٿي وئي. اها ته اڃان شروعات آهي، باقي سڌارا ته اڃان پنٽي پيا آهن. جمهوريت عوام کي خوشحال ڪندي آهي ۽ عوام دشمنن جي پاڙ پٽيندي آهي.

مونکان رهيو نه ٿيو. هڪدم پنهنجو تازو شعر جهونگارڻ لڳس:

مار بگهڙ کي، مار بگهڙ کي،
اٺ ڏي چورا، مار بگهڙ کي.

پخال هيٺ جهڪي بوٽ ۾ هٿ وڌو.
مون هڪدم هني هٿ ڪٺي وات تي ڏنا.
سانڍي سلسلو جاري رکندي چيو: انهن سڌارن کي مناسب مشهوري ڏيڻ لاءِ جدا جدا ادارا اخبارن ۾ پنهنجي طرفان مبارڪباد جا پيغام شعر جي صورت ۾ ڇپائي رهيا آهن. مثال طور تو پاڻيءَ جي ورهاست وارو اشتهار پڙهيو هوندو.
ڪنڌ ڏوڻي هاڪار ڪيم.
چيائين: پر اها شاعري ڪچي هئي. اسان کي صحيح شاعر وقت تي نه مليو، ان ڪري ريلوي جي ڪانٽي واري کان اهو ڪلام لکايوسين. هاڻي اسان جو خيال آهي ته اهو شعر ۽ بيا اهڙا شعر آئنده توکان لکرايون.
مون حيرت ۾ ڪيس ڏٺو.
هن هڪدم چيو: فڪر نه ڪر، توکي مناسب معاوضو ملندو. ڏس، هڪ سڌاري جي شان ۾ مبارڪباد جا اشتهار هر ضلعي ڪائونسل جو چيئرمن، تعلقي جو چيئرمن، ميونسپالٽيءَ وارا، ٺيڪيدار، وڏيرا، واپاري، يار دوست، بسن وارا، ٽانگي وارا، رڪشا وارا، قلفيءَ وارا، ڳني جي رس وارا، ڪير وارا، گوشت وارا ــ مطلب ته هر اهو ماڻهو جنهن کي الله تعالى ساه کڻڻ جي توفيق عطا ڪئي آهي، سو پنهنجي عقيدت ۽ خوشيءَ جي اظهار لاءِ اخبارن ۾ شعروشاعريءَ جو اشتهار ڇپائي ٿو. ماشاالله اڄڪلهه ته سڌارائي سڌارا آهن. اشتهار ني اشتهار ڇپجندا. ڪالاباغ ڊيم ٺهندو، اشتهار ڇپندا. بهاري ايندا، اشتهار ڇپندا. ڏاڙيل

ماريو، اشتهار. پريس وارو ماريو، اشتهار. ڍڳي چوري ٿي وئي، اشتهار. ڍڳي موٽي ملي، اشتهار. مطلب ته اشتهار ئي اشتهار. ساڄي اشتهار، کاٻي اشتهار. اوپر اشتهار، اولهه اشتهار. زمين اشتهار، آسمان اشتهار.

پخال ڏند ڪرٽيندي رڙڪني: اڙي اڪثي وڃ. گهاري پنجي وٺي ڇا؟
ساندي ٺڪي گل ڪلندي چيو: سمجهي وئين نه؟
مون ورائيو: سمجهي ته ويس، پر—
ساندي پنهنجي ڪاميابيءَ تي گد گد ٿيندي چيو: پر ھر ڪجهه ڪون. اسان توکي امير ڏسڻ ٿا چاهيون. تو وٽ به بنگلو هوندو، ڪار هوندي، رنگين ٽي. وي هوندي، فرج هوندي. ۽ اهو سڀڪجهه تڏهن ٿيندو، جڏهن تون اسان کي، اسان جي مرضيءَ مطابق شعر لکي ڏيندين، تنهنجي هر شعر جي قيمت توکي نقد ڏني ويندي. چئو، ڇا خيال آهي؟
مان ٽهيءَ ۾ پنجي ويس.

پخال ڪيڙا چنبي اٿي ڪڙو ٿيو: ڪيسي مان پنجين سوين جا ٻه نوٽ ڪڍي مرنڊانهن اچلائيندي چيائين: خيال وري ڪهڙو آهي؟ اچي وٺ هيءَ ايڊوانس. رهڙي وٺ ڏهه هارنهن شعر آدم شماريءَ بيهر ڪرائڻ جي فائدي ۾. سڀاڻي اچي کڻي ويندا سين، هل شاهه صاحب ته هلون.
ساندو به زبان مچڪائيندو اٿي بيٺو.

مان ٻني نوٽ هٿن ۾ جهلي ڪين غور سان ڏسندو رهيس.
پخال ڇهڙ ڏيندي چيو: اڙي ٿورا اٿني ڇا؟ مر نه، سڀاڻي ٻيا به ملندئي. هائي ته کل ڪوبلا! هرڪا ڏر ڏار ڏار ڏوڪڙ ڏيندني. جان ته شاهوڪار ٿئين پولا.
آهستي آهستي نوٽن تان نگاهون هٽائيندي چيم: هڪ شعر ياد آيو اٿم. عرض آهي ته-

پخال قهر آلود نظرن سان مونکي گهوريندي چيو: ڏوڙ پئي تنهنجي عرض کي. پئيان ته ڪر ڪر نه ڪر، ڪروڏي. وڃ، رڃي ڪم کي لڳ.
هو هلڻ لڳا.
مون ٻني نوٽ مروٽي سروٽي کڻي سندن قدمن ۾ ڦٽا ڪيا.
هو ترسيا، جهڪي نوٽ کنيائون ۽ پوءِ گار گند ڪندا، بجا گهروڙيندا،

واءُ مينهن کندا هليا ويا.

مان چپ موني اچي ڪرسيءَ تي ويهي رهيس، چندر جو آواز اجان به فضا ۾ گونجي رهيو هو:

مالڪ تون درد ڪٽيندين، ڪين ڇڏيندين،
هر هنڌ هر حال ۾ رانول رهبر ٿيندين.

مان اجان به سوچ ۾ گم هوس جو اوچتو خيروءَ اچي ڪلهي تي هٿ رکيم.
چيائين: ڪير هنا؟
وراڻيم: واپاري هنا.
پڇيائين: ڇو آيا هنا؟
چيم: آيا هنا منهنجا شعر خريد ڪرڻ.
چيائين: پوءِ، ڪيئي واپار؟
چيم: نه. پٽ به ڪي وڪڻبا آهن؟ ڪارا هجن، ڪوجها هجن، آهن ته وري به اولاد نه؟
هو چپ ٿي ويو. شايد منهنجي ڳالهه نه سمجهيائين.
ڪجهه ويرم کان پوءِ چيومانس: شعر ٻڌايانءِ خيرو؟
خوشيءَ وچان ڪنڌ ڌوڻي چيائين: ها.
چيم: عرض ڪيو اٿر ته:

مار بگهڙ ڪي، مار بگهڙ ڪي،
اٺ ڙي ڇورا، مار بگهڙ ڪي،
اٺ ندوار، مار بگهڙ ڪي،
اٺ ڙي ڇورا، مار بگهڙ ڪي.

خيرو مونکي حيرت ۽ عقيدت وچان ڏسندو رهجي ويو.
مان اٿيس. سينو ڦرڪي، مڇ مروٽي، زور سان کنگهڪار ڪندو گهر ڏانهن روانو ٿيس.

قصو چئن فقيرن جو

روهڙي کان ڪراچيءَ ايندي، ريل جي گاڏي ۾ مونکان سواءِ ٻيو ڪوبه مسافر ڪونه هو. صرف چار فقير هئا جي هڪ ٻئي کان بي نياز، چئني ڪنڊن ۾ چپ چاپ ويٺا گاڏيءَ جي جهٽڪن تي جهومي رهيا هئا. مونکي پڪ آهي ته هو جتان جتان ٻه ريل ۾ سوار ٿيا هوندا، اُتان ئي الڳ ٿلڳ، جدا جدا، بيگانا رهيا هوندا.

مون جڏهن پنهنجو سامان سڙو ٺاهي رکيو ۽ سيٽ تي ويهي سک جو ساهه پٽيم، تڏهن منهنجو ڌيان هنن ڏانهن هڪدم ڇڪجي ويو. عجيب صورتحال هئي. چارئي ڪنڊون والاريل- ۽ سي ٻه فقيرن سان!

ڪجهه وڌيڪ غور سان ڪين ڏٺم. هڪ پنجابي پئي ڏٺو، ڪاري ڳوڏ، مٿي تي نوڙيءَ وانگر وٽيل پڳڙي، هٿ ۾ حقو، جنهن مان رکي رکي گڙڪاٽ پئي ڪڍيائين.

ٻيو، بغير ڪنهن شڪ ۽ شبهه جي ڪو پٺاڻ هو. سندس ڪپڙو لٽو، شڪل شبيه، گفتگو جو انداز- سڀ کان وڌيڪ نسوار جي چپٽي، ڪلم ڪلا ٻڌائي رهيا هئا ته همراهه پهاڙن جي ڏيهه جو رهواسي آهي.

ٽيون، سڪل سڙيل، ٽيٽيهر جهڙو، ڪارو ۽ ڪرڄهو، بنگالي وصفن وارو ٻهاري هو. مٿي تي ڪپڙي جي اڇي ٽوپلڙي، انگوڇي نما ٿاڻل ڳوڏ، پان سان ٽڪيل ڏکي جهڙا چپا ڦڏا ڏند ۽ منهن تي مظلوميت.

چوٿون سنئون سڌو سنڌي هو. ڏنبر ڏرٽو جوان. مٿي تي آرسين واري ٽوپي. ڪلهي تي اجرڪ. گولڊ ليف جو هڪ سگريٽ ڦوڪي پورو مس پئي ڪيائين ته وري ان مان ئي ٻيو پئي دکايائين. رکي رکي شوڪارا ٻه پئي ڀريائين.

دل سوچيم ته ڪراچي تائين پري جو سفر آهي. اڪيلي سر ڪاٽڻي نه ڪٽبو. ان ڪري چو نه هنن همراهن سان ڪچهري ڪندو هلان. محفل جي محفل، وندر جي وندر. ڏيٺو وئٺو ڪجهه ڪونه پوندو، سورڳو وروٺهن ٿي پوندي.

اهو سوچي ڪين پاڻ ڏانهن سڏ ڪيم. ڀهرين ته اک جي ڇپڙيءَ سان ٻه ڪونه ڏٺائون. پوءِ جو ٿرماس ڪولي چانهه اوتي هر هڪ کي پيئڻ جي اچ

ڪير، ته مڙي سڙي، مڇو ٺاهي اچي اڳيان ويٺو.
چيرمانس: مان مهمان نواز سنڌي آهيان. واقف اڻ واقف هئڻ ڪو شرط ناهي. جي آياسي اکيا واري ڪار آهي. منهنجا وڏا به اينئن ڪندا هئا. پاڻ ته گذاري ويا، پر اهو هنر ورثي ۾ مونکي ڏئي ويا. ويهو، مون سان گڏ چانهه پيئو، بسڪوٽ کائو. مانيءَ جو وقت ٿيندو ته اها به منهنجي خرچ تي ٿيندي. ٻي ڪا گهرج هجيو ته اها به ٻڌائجو. پاڻ گهر وڪڻي به گهرجائوءَ جي گهرج پوري ڪندا آهيون.

منهنجا اهي ڳالهيون وارا گفتا ٻڌي، سنڌي فقير خوشيءَ وچان ڪنڌ ڌوڻيو ۽ "قادر قلندر مست" جو زوردار نعرو هنيو. جي مان سندس وات تي ان وقت هٿ ڏئي ڪيس ماٺ نه ڪرايان ها ته گمان غالب هو ته هو اٿي بيهي ڌمال به هڻي ها ۽ پنهنجي مسرت جي اظهار ۾ ٻه ٽي قلابازيون پڻ کائي ها.
پنجابي فقير پهريون ته حقي مان هڪ لنبو ڪش هنيو، پوءِ ساڳئي انداز سان ٿڙواڻ ڪندي چانهه جو ڍڪ ڀريو ۽ پوءِ منهنجي پيرن کي زور ڏيندي چيو: ٻڌيرا سائين، مولا خوش ڪندئي. جهڙا سنڌي ٻڌا هناسين، تهڙا اکين سان ڏٺاسين.
پڇيم: سو ڪيئن؟
چيائين: منهنجي ملڪ ۾ توهان جي سخاوت ۽ رحمدلي مشهور آهي ٻڌيرا سائين. اسان جي ڳوٺ جا سمورا فقير، ترلا ڪاهي، آهستي آهستي سنڌ ۾ آيا ۽ ٿورن ڏينهن ۾ لکا پتي بنجي ويا ٻڌيرا سائين. اسان به انهيءَ آسري تي گهران نڪتا آهيون.
پڇيم: ٻيو ڪير ائي سان؟
چيائين: ڌال آهي ٻڌيرا سائين، ٻه جوان ڌيئرون آهن. هڪ اسٽيشن اڳ ٻين گاڏن ۾ گداني ڪرڻ ويون آهن، اجهي آيون. تون ڏسندين ته دل خوش ٿي ويندئي منهنجا سائين.
چيم: سنڌ ۾ ڪهڙو ڪم ڪندئو؟
چيائين: عورتون گهرن ۾ ڪم ڪنديون، مان ٻار سنڀاليندس. اسان جا سمورا مرد اينئن ئي ڪندا آهن سائين. ٿورا پئسا گڏ ڪري سوزوڪي رڙنداسين. ان مان ٻه سوزوڪيون ڪنداسين، ٻن مان چار، چئن مان اٺ، پوءِ ڪنهن سنڌي زميندار کان زمين خريدي آرام سان گذارو

ڪنداسين بدبيرا سائين. اسان جي ڳوٺ مان آيل سمورن فقيرن اينن ئي ڪيو آهي منهنجا سائين.

مون پٺاڻ فقير ڏانهن ڏٺو جو پشتو ۾ ڪو گيت ٻه ڳائي رهيو هو ۽ نسوار جي دبليءَ جي وچ ۾ جڙيل آئيني ۾ پنهنجو منهن ٻه ڏسي رهيو هو. پڇيو مانس: ڪٿان جو پٺاڻ آهين فقير؟
ڪارڙجي چيائين: مان افغان آهيان افغان. تو ڪڏهن افغان مجاهدين ٻڌا آهن!
چيم: انهيءَ ڪان سواءِ بيو ٻڌو ڇا اٿم.
چيائين: اسان حريت پسند افغان مجاهدين فقير آهيون.
چيم: هتي ڇا ڪرڻ آيو آهين؟
چيائين: ٻڌو اٿم ته ڪراچيءَ ۾ هٿيارن جي تمام گهڻي گهرج آهي. آرڊر بڪ ڪرڻ آيو آهيان.
پڇيم: ڇا ڇا ڏيئي سگهندين؟
چيائين: بيو ته الله تعاليٰ توهان کي سب ڪجهه گهر ويٺي ڏياري موڪليو آهي، باقي خنجر کان وٺندي راڪيٽ لانچر تائين هيءُ فقير اوهان کي ڏئي سگهندو، سوبه صرف اسلامي اخوت جي جذبي تحت.
پڇيم: ڪيترا فقير اسلامي اخوت جي جذبي تحت سنڌ ۾ آيا آهيو؟
چيائين: مڙئي لکاڪن. بيا پنڌ ۾ آهن. اجهي آيا ڪي آيا.
ڪجهه دير ترسي هورڙيان چيائين: هيروئن. ڪيئي رئيس؟
ڪهراٽجي چيم: ڪهڙي هيروئن واندي اٿئي؟
چيائين: اها هيروئن نه، پائونڊر واري هيروئن. سيرڪن خريد ڪري ڇڏ، ڪروڙ پتي بنجي ويندين. ڏهه سير آندي اٿم. ڏهن ڏينهن کان پوءِ منهنجو ڊفينس ۾ بنگلو ڏسندين.
چيم: سب بنگلا توهان ڪٿي ويندئو ته پوءِ اسان ڪيڏانهن ويندا سين؟
چيائين: توهان ته اڳي ئي ڊگا چاريندا آهيو رئيس. توهان کي ڪهڙو فرق پوندو؟

سونکي افغان فقير جي گفتگو نه وڻي، ان ڪري ٻهاري فقير کان پڇيم: تون ٻڌاءِ، ڪٿان آيو آهين؟
زارو قطار روئيندي چيائين: اهو هڪ تمام وڏو درد ڀريو داستان آهي

سائين.
چيمر: پوءِ ٻه ٻڌاءِ ته سهي.
چيائين: پاڪستان ٺهڻ کان اڳ اسان بهار ۾ رهندا هئاسين. اوهان پاڪستان ٺاهي، سبز باغ ڏيکاري اسان کي مشرقي پاڪستان ۾ وٺي آيو. اتي اسان توهان جي چوڻ تي بنگالين جا لاهه پٽي ڇڏيا. سندن جهڙ ٻجر ناس ڪري ڇڏيو سين. بنگلاديش ٺهيو ته توهان اسان کي ڇڏي ڀڄي ويا. پر خدا ڪنهن کي به اڪيلو ڇڏيندڙ ناهي. اسان جا مٽ مائٽ، عزيز دوست، سڀ هت آهن. اسانکي ٿورا ٿورا ڪري هت گهرائڻ جو بندوبست ڪيو ويو آهي. اسان هر روز تي چار سون جي ٽولين ۾ سرحد ٽپي پنجاب، ۽ پنجاب کان پوءِ ڪراچي پهچندا آهيون. فقير بنجي داخل ٿيندا آهيون ۽ ٿورن ني ڏينهن ۾ پلاٽ ۽ پرمٽون وٺي ڪاروبار ڪندا آهيون. هاڻي ڪراچيءَ تي اسان جو قبضو آهي. فقير مان صرف اوستائين آهيان جيستائين ڪراچي ڇاڙهيءَ تائين نه پهتو آهيان. ان کان پوءِ ڇا جي فقيري ڇاجي ڳالهه؟
چيمر: هيو به ڪو هنر ڄاڻين؟
چيائين: موت جا هڪ هزار هڪ طريقا ايندا اٿم. چوين ته هڪ ٽوتي به آزمائي ڏيکاريان.
دپ ۾ هني هٿ ٻڌي چيومانس: في الحال ته معافي ڏي يار. اڳي پوءِ ڀڙ ته تنهنجي ني پوڻو آهي. پر ٿوري مهلت ڏي.
چيائين: تنهنجي مرضي سائين، نه ته هڪ نئين ترڪ آندي اٿم. مغز ۾ گرمٽ سان سوراخ ڪرڻ جي.

مون جلدي سان سنڌي فقير ڏي ڏٺو جو اڃا به شوڪارا ڀري رهيو هو.
چيمر: ڪير مڙس آهين جوان؟
چيائين: ٻڌايائين ڇا ستمگر، غمزده آ داستان منهنجو.
چيمر: ڪجهه ته ٻڌاءِ.
چيائين: وڏيري نور حسن خان جو اڪيلو پٽ آهيان.
چيمر: نور حسن خان ته تمام مشهور زميندار آهي.
چيائين: ها، ابي ڪراچيءَ ۾ پڙهڻ لاءِ موڪليو هوم. وڏيرڪو ٻار، پئسو جام. ڳڻتي نه ڪر. ڪڏهن ماڊل گرل پيون اچن، ڪڏهن فلم ايڪٽريسون. ڪڏهن ڊانسر ته ڪڏهن مجري واريون. پئسو ڪٿي ته ڍڪي

ٻاني وجي اچي ڪان وٺي اچون، وري ساڳيا لاتون ساڳيا چڪھ. جوتا شراب ۽ ڳانو بجانو ته سنڌي وڏيري جو ڏاج آهي. اهي ڳڻ نه هجن ته وڏيرو ڪير سڏائي؟

ڇچير: پوءِ؟

ڇيانين: اچي جا به ساڳيا حال. جڏهن ڏوڪڙ وٺي ڳوٺ وڃان ته هر دفعي نئين سريت سان ڏسيو اچانس. ڪڏهن لاهور جي ته ڪڏهن گجرات جي. ڏاڙيل به ويو ڏاريندو. هيڏانهن منهنجي پٽ، هوڏانهن اچي جا پنهنجا شوق، چوندا آهن ته ڪاڏي ڪوهه به ڪنير وڃن. زميندارِي ڪهڙي شيءِ آهي؟

ڇچير: هاڻي به ڳوٺان پيو اچين؟

ڇيانين: ها، ڪنگال ٿي ويو هوس، ڇير ته وڃي اچي ڪان ڪجهه پنسا وٺي اچان.

ڇچير: پوءِ مليني ڪجھ ڏوڪڙ؟

ڇيانين: نه. ابو ڳوٺ ۾ ڪونه هو.

ڇير: ڪيڏانهن ويو هو؟

ڇيانين: ٻه واري ڳوٺ ۾ پنج ويو هو!

پُل چُڪ

رئيس هو سڄي رات جو جاڳيل، سو ڪچيءَ منجهند تائين پيو هو بستري ۾ ڦڙهه لڳو. رات ڦاٽو پيو هجيس ۽ ڪرنگهڙي جو نڪاءُ پيو لڳيس. نئڊي وڏيريءَ به ٿي ڦيرا ڪيا. نمرتي سان پير ۾ اڇي ليٽيس پڻ. ريڊيو وڄايائين. پروگرام پورو ٿيو ته ڪيسٽ چاڙهيائين. ڪجهه نه وريس ته غسلخاني ۾ وڃي خوب وهنجي سهنجي گل ٿي ٻاهر نڪتي. ڳوڙهي نيري رنگ جو جوڙو پاتي، مٿان ميڪ اپ جو ته چاڙهي، تيز خوني رنگ جي لپ اسٽڪ لڳايائين. ڪٻٽ مان "پوائزن" جو پرفيوم ڪڍي ڀريون ڪنن جي پاپڙين کي، پوءِ ڳچيءَ جي پاسن کي، ان کان پوءِ ڦورو ڪپڙن جي مٿان ڇنڪاريائين. خوشبو سڄي ڪمري کي وٺي وئي.

رئيس پاسو ورايو.

نئڊي وڏيري پنهنجي ڪاميابي تي پنهنجي منهن مرڪي. پلنگ جي ڀرسان پيل ڪرسيءَ تي ويهي، پنهنجا آلا وار رئيس جي منهن تي ڦهلائي، سندس سيني تي ڪنڌ رکي ليٽي پئي. رئيس جو ڪرنگهڙو بند ٿيو. اکيون کولي نئڊي وڏيريءَ ڏي ڏٺـــائين ۽ پوءِ اتان ئي پني پني، سندس وارن ۾ آڱريون وجهي چيائين: نيٺ اٿارڻي نه ننڊ مان؟

نئڊي وڏيريءَ پنهنجا خوني چپ رئيس جي اڇي ڏاڙهيءَ کان وٺي سندس اکين تائين گسائيندي آخر ڪار وڃي سندس پيشانيءَ تي دنگ ڪيو. وڏي نخري سان ڇهڪندي چيائين: ۽ تو جو سڄي رات جاڳايو مونکي؟
رئيس کي ڳالهه سمجهه ۾ ئي نه آئي. چيائين: رات ته مان آيس ئي ڪچي اسر جو گهر. توکي وري ڪٿان جاڳايم؟
نئڊي وڏيريءَ اچا به رئيس جي ويجهو ٿيندي سرہاڻ ۾ چيو: انتظار ته ڪرايئي نه؟ وڏيون تياريون ڪرايون هيئي مونکان. هڪ هڪ منٽ ڪري ڳڻيم. سڄي رات جو نه آئين ته مان به ماڙي ڪري سمهي رهيس.

رئيس ڳالهه سمجهي کلي ڏنو. پيار مان مٿس هٿ ڦيريندي چيائين: هائو

ٻيلي. اها خطا ٿي وئي. ان لاءِ معافي. سزا جيڪا چوندينءَ سا منظور.
ننڍي وڏيريءَ لاڏ سان چيو: هون! وڏو آيو آهي سزا وارو. ڪوڙو ڪنهن جاءِ جو.
رئيس وهائي کي ٽيڪ ڏئي آهلي پيو. ننڍي وڏيريءَ جو منهن پنهنجن هٿن ۾ وٺي، عاجزيءَ وچان چيائين: محبوب سائين، اينءَ مهڻن سان ته نه مار. حڪم ڪري ته ڏس نه. هڪڙو اٽني رنگ بادامي جهڙو، مٿان ڦٽي پائين کهرا نيرا ڪپڙا. ان جي مٿان وري هي ست سر سينگار. مونکي ته ٻيلي منو ڪن.
ننڍي وڏيري جا هاٿي رئيس جي دل جو دهڪو ٻڌي پئي سگهي، تنهن پنهنجو جرڪندڙ هٿ سندس ڪارن ڪٽ جهڙن چپن تي ڪشي رکيو. سندس مڇ کي هلڪو ڏونڌاڙو ڏيندي چيائين: نه جاني. اهڙا لفظ ته زبان مان نه ڪڍ. منهنجي ته دل ٿي وسامي.
رئيس کي اوچتو ئي اوچتو اچي ڪنگهه چڙهي. ڪراڙو مڙس، مٿان وري هيءَ چڙهي ڪنگهه. ڪنگهي ڪنگهي تاراني ساوا ٿي ويس. همراه رڳي پيو رڙي. واڇن مان ڳگ پئي ڳڙيس. وهاڻي ۾ منهن ڏئي اچي ڪنجهڻ ريٺو.
ننڍي وڏيري ڊوڙ پائي پاڻي ڪشي آئي. ڪجهه پياريائين، ڪجهه ڇنڊا هنيائينس، باقيءَ سان منهن ڏونارينڌي ٽوال سان صاف ڪيائينس. جڏهن ساهه بحال ٿيس، تڏهن چيائين: يار، اسان جا حال اهي اٿئي. رات ته ڪٽي ايس پي صاحب ۽ اي سي صاحب سان ڪڏ گذري، پر جي ڪٽي سوير پرو اچجي ها، ته ٻه تنهنجي ميار ته وري ٻه اسان تي قائم رهي ها. هنه ڙي پيريءَ جي ڏهه سال اڳ ملين ها ته پاڙي وارا ڪرڪريا ٻڌن ها ڪرڪريا. هاڻي رتون ٿا منهن ڳولينا.
هو اٿيو. آئيني ۾ پنهنجو کهنجيل منهن ڏٺائين. ڦڻيءَ سان پهرين وار ۽ پوءِ ڏاڙهي سنواريائين ۽ پوءِ ننڍي وڏيريءَ ڏي ڏسندي چيائين: دل نه لاهه نازان، توسان ڪيل وعدو پاڙيو. اڄ ڪجهه آسرو آهي. جي ٿر ڏڪ ٿاهرڪو لڳي پوي ته پوءِ سياڻي ئي هلي شهر تنهنجو قرض لاهيو. هي ڏاڙهي آ.
ٿورو چريو مس ته وري اچي ڪنگهه ورايس. ڪنگهي ڪنگهي مٿي کي هٿ ڏئي ويهي رهيو. سهڪندي چيائين: ابول! ٻيلي نازان، ڪنگهه پوريون ڪري ڇڏيون. اڄ ڊاڪٽر کي گهرائڻو پئجي ويو.

ڏنڻ پاڻي ڪري، ڇانهن جو ڏڪ مس پريو هنائين جو ڪمدار جو نياپو پهتس ته اوطاق ۾ انتظاري آهيان. نياپو ملندو ويس ۽ جتيءَ ۾ پير وجهندو ويو. ننڍيءَ وڏيريءَ ٻانهن کان جهلي نيزاريءَ سان چيس: ٻه گرهه نيرن جا ته کايو وڃ.

چيائين: اڳو پوءِ منجهند جي ماني موڪلي ڏجاءِ اوطاق ۾. ڪمدار آيو آهي.

ننڍي وڏيريءَ منهن ٻجهڙو ڪندي چيو: ان مئي ڪمدار کي ٻه هائي اچڻو هو.

رئيس مڇ مروٽيندي، ٿورو مرڪندي چيو: وڏيري، انهن جي مهاڀي ته ڪانون ٿا. ڪمدار نه هجن ته جيڪر وڏيرا ڪتر ٿين. چڱو مڙئي مان هائي هلانءِ ٿو. رات آهي تات. پيا ڳن ڏيندا سين.

اوطاق ۾ ڪمدار حال احوال ڏيڻ لاءِ اتاولو ويٺو هو. رئيس کي ڏسندي ئي وڏي واڪي چيائين: بسم الله بسم الله. صدقي. صدقي انهيءَ ٽور تان. ڀلو ڙي رئيس ڀلو تنهنجا هلڻ. جوانن کي ٻه شهه آ.

رئيس ڪمدار سان هٿ ڏني مليو. ڪيس پير ۾ رهاريائين. پوءِ آهستگيءَ سان مامر ۾ پڇيائين: جوسا، ڪر احوال شڪارين جا؟

ڪمدار زوردار نعرو هڻي چيو: زنده باد، جيڏانهن پير تيڏانهن خير پوتار. جوسو هجي ڪمدار ۽ سوڀ نه ٿئي؟ اينن ته ڪتابن ۾ ني لکيل ڪرنهي.

رئيس وري ٻه هوريان پڇيو: ڪتاب ڇا ٿا لکن؟

ڪمدار وراڻيو: ڪتاب ٿا لکن ته رات تپيدار وريام جي گهر کي کاٽ لڳو. الهه تلهه ڪجي ويس. جوءِ جا زيور هنيس لڪ ڪن جا، اهي ويس. ڪر روڪڙو هنس ويهه پنجويهه هزار روپيه جو. اهو ويس. ڪو ڪپڙو لٽو. مطلب ته ٿوڙهو ڪڪڙ ڪري ٻهاري ويس شڪاري.

رئيس جي منهن تي مرڪ اچي وئي. پڇيائين: ٻي ته خير خيريت ٿي نه؟ ڪو ڏڪيو ٿيو ته ڪونه؟

ڪمدار چيو: نه منهنجا سائين. مجال آ جو ڪنهن کي رهڙ به آئي هجي. بس رڳو پٽس پوڙهي. هوڙهيائي ڪني. ٿوري ڪهٽي ان کي ٿڦاٿڦي ڪري ويا.

رئيس گهبرائجي چيو: اڙي آڏاري ته نه رڪيائون مڙهي ڪي؟

ڪمدار کلندي چيو: نه پوتار، مري ٿو جو چتو ٿيو آ. ڪانو جي هڏي ڪاڏل

اٿس. سو پورو ڪري پوءِ مرندو.
رئيس ڪجهه دير ماٺ ڪري ويهي رهيو. آخر ڪار ٿڌو ساهه ڀري چيائين: ٻيلي ڪمدار، اهو پوڙهو منهنجو تنديِ هوندي جو يار اٿئي. خيال رکجانس.
ڪمدار هڪدم ورائيو: ڀوتار سائين، توهان ته ڪمال ٿا ڪيو. جي يارين نباهڻ وڃاسين ته پوءِ ٻيلي پاڻ به ڪٽيو ڪاڏو. ٿورو مٿي وارو گهوڙاٽو لڳو اٿس، ٻيو مڙئي خير آهي. ڪراڙو آهي جڳ، هڪڙي شڪاريءَ کي ڪٿي اهڙو سوگهو ٻڪ وڌائين جو ڇڏي ئي نه. اهو ته شڪر ڪري جو گهوڙاٽي ۾ جان ڇٽي ويس، نه ته ابا شيروءَ وهايو هوس ڌري گهٽ ڪلاشن.
رئيس بيزار ٿي هٿ جي اشاري سان ڪيس بس ڪرائيندي چيو: ڇگُو ڇگُو هاڻي ٺهيو. عملدارن جو حصو انهن کي شام تائين پهچائي ڏجانءِ. ايس پي صاحب رات شڪايت پئي ڪئي ته وڪيل واري اغوا جا ڏوڪڙ اڃا تائين ڪيس ڪونه مليا آهن.
ڪمدار ٻئي هٿ ٻڌي رئيس کي چيو: ابا، توهان بابو آهيو پر ٻيلي پنهنجي بس اٿس. پنج لک پورا ڳڻي ترڙيءَ تي مون رکيامانس. هڪ رات ڀرني هاراڻي دف ڪري ويٺو ته منهنجا بابا گهران ڪڍي ته مان ڪونه ڏيندومانس. مان پاڻ مسڪين ماڻهو جيترا ناڻو ٿو جهليان، تڏهن ٿو رڃي ڪو ڳڀو مانيءَ جو نصيب ٿئيم. وٺيس ته وهنوار رکي، نه وٺيس ته او هو رستو پيو اٿس نانگي شاهه وارو.
رئيس ڪيس ٿڌو ڪرڻ جي خيال کان سندس ڪلهي تي هٿ رکندي چيو: بس فقير بس. تون ته ڪو صفا پنير ٿڪيو ٿو وڃين. هاڻي ڇڏ انهيءَ ڳالهه کي. جانوءَ جو احوال ڪر.
جانوءَ جو نالو ٻڌي ڪمدار ڪجهه مڙئي جهڪو ٿيو. چيائين: جانوءَ ڏانهن به خير ئيَ ڀانءِ ڀوتار. اڃا تائين ڪا خير خبر ڪونه آئي آهي. بس اڄڪلهه آيو ڪي آيو.
رئيس چيو: ڪم ته پڪو ڪيو اٿئي نه؟

ڪمدار ورائيو: ريتي جا سورهن آنا رئيس. اس ۾ ته وار اڃا ڪونه ڪيا اٿم.
رئيس پڇيو: پوءِ به پرائي جوءِ آهي ڪٿي ٿي نه پوي ڪا خرابي.
ڪمدار جي لهجي ۾ هاڻي اهو اعتماد نه رهيو هو. دل کي ڏڍ ڏيندي

چيائين: نہ پوٽا، جانو آهي جن. جهڙي تهڙي جي تہ هٿ ۾ ايندو ني ڪونہ. هيراهہ بہ سائس سيپتا مرڪليا اٿر. آهي ڇا؟ رڳو ماڻهو ڪٽي اڇڻو آهي. پنهنجي حد ۾ پهتو تہ پوءِ وڃي ماءُ کي سلام ڏئي. سڀي آسامي آهي پوٽار سائين. پنجاه لک کان گهٽ ڏني تہ لاهي لتر پورا ڏهہ ڪٽي هڻجانءِ منهنجي ڪياڙيءَ ۾.

رئيس جي منهن جو پاڻي موٽي آيو. چيائين: هائو يار. اسان بہ ڪي وعدا ڪري ويٺا آهيون حويليءَ ۾. چار ڏوڪڙ ڏياريندين تہ پت رهجي ايندي. پر هاڻي تہ منجهند اچي ٿي آهي، اڃا تائين ڇو نہ موٽيا.
ڪمدار پير جي نهن سان زمين کوٽيندي وارٺيو: آهي تہ اون سونکي بہ کٽي، پر رک مولا تي پوٽار. اجهي ڇاڻ آيا. ڇورا آهن بلاڙا. ڪنهن کي وٺ ٺورو ني ٿا ڏين؟ پلي تہ پنيان لشڪر لائي ڇڏين. واڇوڙي وانگر منٽن ۾ وڃي وٿاڻ تي پهچندا. تون فڪر ني نہ ڪر بابا سائين.

رئيس دريءَ کان ٻاهر ڏٺو. دور دور تائين ڇهچ سايون ٻنيون ٿهليل هيون. انهن کانپوءِ هنا گهاٽا گجگاهہ ٻيلا. هڪ ني رستو هو اوطاق کان ٻاهر وڃڻ جو ۽ اهو سمررو رستو ويران هو. ڪابہ چرپر، ڪوبہ تحرڪ، ڪابہ زندگي ڪونہ هئي ان رستي تي. ماٺ هئي. ٻهراڙيءَ جي ٽنيءَ واري ماٺ.
دل ۾ سوچيائين: ڪا ڳالهہ مڙني ضرور ٿي آهي، نہ تہ هيتري دير جو آخر ڪهڙو سبب ٿي سگهي ٿو؟ پڪڙجي تہ نہ پيا؟ خير، ان کي منهن ڏني وٺنداسين. هي عملدار وري ڪهڙي ڪم ايندا؟ پر جي ويڙهاند ۾ مري پيا تہ پوءِ؟
ڪمدار ڄڻ تہ سندس دل جي ماجرا حرف بحرف پڙهي ورتي. آٿت ڏيندي چيائين: رئيس، تو جهڙو شينهن مڙس بہ دل لوڙهي ويهي تہ پوءِ اسان ٻلا لڏيون هيو ڇا ڪيون؟
رئيس ٻاهرين ڏاڏر هڏندي چيو: نہ نہ ڪمدار، اها ڳالهہ ناهي. سونکي ڪا ٻي ڳڻتي آهي.
ڪمدار مرڪندي چيو: سائين سڀ ڳڻتيون لهي وينديون بابا. ٿورو صبر تہ ڪر منهنجا سائين.

تڏهن ان وقت ٻاهران چرچول ٻڌڻ ۾ آيو.

رئيس دريءَ مان ٻاهر ڏٺو. سامهون رستي تان پوليس جي گاڏي ڊوڙ اڏائيندي پئي آئي ۽ پنيانس هشام ماڻهن جا نعرا هڻندا، سينو ڪٽيندا روئيندا، رڙندا، ٻاڪاريندا، ڊوڙندا پئي آيا.
رئيس جي منهن جو پنو ئي لهي ويو. ڪيس پنهنجي دل سيني ۾ ٻيهندي محسوس ٿي.
ڪمدار ڪان رڙ نڪري وئي. دانهن ڪري چيائين: يا حسين! قهر ٿي ويو.

ٻني جٺا گهبراهٽ ۾ اڃا اٿيا ئي مس هئا تہ رئيس جو خاص نوڪر نورو سهڪندر اندر آيو. سڏڪندي چيائين: پوتار سائين، بغداد ٿي ويو. پوليس لاشا کڻي آئي آهي.
رئيس منل آواز ۾ چيو: ڪير ڪير آهن نورا؟
نوري ٻني هٿ منهن تي وهائيندي اوڇنگار ڏئي چيو: پوتار سائين، ماسات الهہ رکني جا پٽ آهن. ڪراچيءَ ۾ پڙهندا هئا. ظالمن چرا هڻي ماري وڌن.

ٿوري دير تہ رئيس حيرت وچان سوالي نگاهن سان ڪمدار کي تڪيندو رهيو. پوءِ ٿڌو شوڪارو ڀري صوفي تي ڦاٽ ٿي ڪريو. مرڻينگ آواز ۾ نوري کي چيائين: ڪتي جا ڦرا منهنجو تہ ساهہ ئي سڪائي ڇڏيو هيئي.

بلبل، ٽرڪ ۽ جمهوريت

تازو جمهوريت تي ڪراچيءَ ۾ هڪ سيمينار ڪرايو ويو. وڏن وڏن اڪابرن تقريرون ڪيون ۽ پنهنجي راءِ جو اظهار ڪيو.
هر ڪنهن جمهوريت کي پنهنجي نقطي نظر کان ڏٺو، جاچيو ۽ بيان ڪيو. ائين، جيئن ستن نابينن هاٿيءَ کي هٿوراڙيون ڏنيون، ڇهي، ٽوڪي وڃائي ڏٺو هو ۽ پوءِ ڪنهن چيو ته هاٿي ٿنڀي جهڙو آهي، ٻئي چيو ته نه، هاٿي پکال جهڙو آهي، ٽئين چيو ته هاٿي پهاڙ جهڙو آهي، وغيره وغيره ويچارا نابين هئا. ڪين خبر پئي نه پئي ته هاٿيءَ جا ڏند ڏيکارڻ جا ھڪڙا هوندا آهن ۽ کائڻ جا ٻيا هوندا آهن.

جمهوريت تي تي ماهرن جي راءِ هڏي سونکي سخت مايوسي ٿي. ماهر ته آخرڪار ماهر ئي آهن. ضروري ناهي ته سندن هر راءِ عام ماڻهوءَ جي سمجهه ۾ اچي. اهو به ضروري ناهي ته سندن هر راءِ خود سندن سمجهه ۾ به اچي. ان ڪري لاچار ٿي فيصلو ڪيو ويو ته عام راءِ ورتي وڃي، ان کي ٽيپ ڪيو وڃي ۽ پوءِ هوبهو ائين ئي، بنان سينسر ڪرڻ جي، ان کي توهان تائين پهچايو وڃي. هيٺ اهي انٽرويو آهن، جيڪي مختلف طبقن جي ماڻهن کان ورتا ويا آهن.

ملڪ زرتاج خان ٽرانسپورٽر

سوال: اوهان جو جمهوريت بابت ڪهڙو خيال آهي؟
جواب: نيڪ خيال آهي.
سوال: ڪجهه وضاحت ڪيو.
جواب: ڏسو صاحب، جمهوريت جيڪا آهي، سا هڪ ٽرڪ مثال آهي. اوهان ڊيزل صحيح وجهندا ۽ وقت تي وجهندا ته ٽرڪ به ٺيڪ هلندي، پر جي ڊيزل ئي نه پوندي ته پوءِ ٽرڪ ڪيئن هلندي صاحب؟
سوال: جمهوريت جا ڪجهه مسئلا بيان ڪيو.
جواب: صاحب، جمهوريت جو ڪوئي مسئلو ناهي صاحب. ٽرڪ جو چالان تڏهن ٿيندو آهي صاحب جڏهن ٽريفڪ جي سپاهيءَ کي "ڊاج" ڪري

وجبو آهي. "ڏاچ" سمجهو ٿا نہ صاحب؟
سوال: "ڏاچ" جو جمهوريت سان ڪهڙو واسطو؟
جواب: سپاهيءَ سان تہ آهي نہ صاحب؟ سپاهيءَ کي "ڏاچ" ڪبو تہ............
سوال: ٺيڪ آهي، ٺيڪ آهي. مان سمجهي ويس. ڀلا اهو ٻڌايو تہ جمهوريت اسان جهڙن ملڪن ۾ ڪامياب ڇو نہ ٿيندي آهي؟
جواب: اهو ڪو ڏکيو مشڪل سوال ناهي صاحب. ٽرڪ جو ني ڪٿي مثال وٺو نہ صاحب. ٽرڪ اسان جي ملڪ ۾ گهڻي دير هلي نہ سگهندي آهي صاحب. سندس "لائيف" تمام ٿوري ٿئي ٿي. "لائيف" سمجهو ٿا نہ صاحب؟ تہ مون عرض ڪيو صاحب تہ ٽرڪ جي لائيف اسان جي ملڪ ۾ مختصر ٿئي ٿي. ڇو؟ ان لاءِ صاحب تہ هڪ تہ ٽرڪ کي اڪثر "ڪلينر" هلائيندا آهن. "ڪلينر" سمجهو ٿا نہ صاحب؟ ٻيو تہ اسان جي ملڪ ۾ رستا سڌا ناهن. ڪڏهن کوهہ آهن، جهاڪا آهن، ڪچا رستا آهن صاحب. ٽيون تہ اسان جي ملڪ ۾ ٽرڪ کي ساڙي ڇڏڻ جو رواج عام آهي. ڪٿي ڪو ايڪسيڊنٽ ٿيو ناهي، باهہ ڏني ناهي. جڏهن ٽرڪ ئي سڙي وئي صاحب، تہ پوءِ باقي ڇا بچيو؟
سوال: جمهوريت جو انهن ڳالهين سان ڪهڙو تعلق؟
جواب: ڪمال آهي صاحب. چوان تہ ٿو تہ جمهوريت ٽرڪ جي موافق آهي. اسان کي بہ "ڏاچ" ٿا ڪيو. "ڏاچ" سمجهو ٿا نہ صاحب؟

شاعر جذبات حضرت بلبل بيقرار

سوال: جمهوريت ڇا آهي؟
جواب: بلبل آهي.
سوال: مان اوهان جي لاءِ نہ جمهوريت لاءِ پڇي رهيو آهيان.
جواب: عرض ڪيم تہ بلبل آهي.
سوال: بلبلو يا بلبل؟
جواب: سبحان الله؟ ڇا تخيل جي پرواز آهي!
سوال: بهرحال، اوهان پنهنجو بيان جاري رکو.
جواب: عرض ڪيم تہ بلبل آهي.
سوال: اهو ڪيئن؟

جواب: اهو هينءَ تہ ملڪ ۾ جمهوريت ايندي آهي تہ بلبل ڳائيندي آهي. نہ تہ اسان ڳائيندا آهيون.
سوال: عام تاثر اهو آهي تہ شاعر هنهي پاسي ڪمائيندا آهن. جمهوريت هجي نہ هجي، هو هر حال ۾ راضي.
جواب: اهو تاثر درست ناهي تہ اسان هنهي پاسي ڪمائيندا آهيون ۽ نہ وري هر حال ۾ راضي هوندا آهيون.
سوال: ڇون ٿا تہ گذريل دور ۾ اوهان غزل جي بجاءِ نعتون ۽ قصيدا لکڻ شروع ڪيا هئا؟
جواب: ها، لکيا تہ مون سهرا پڻ آهن پر داد وڏيرا وٺي ويا.
سوال: اوهان انقلابي شاعري بہ ڪئي آهي؟
جواب: في پوري ملندي تہ مرثيو بہ لکي ڏيندا سين.
سوال: توهان جمهوريت کي بلبل سڏيو هو. اهو ٻڌايو تہ ڀلا ان مناسبت سان "گل" ڪير آهي؟
جواب: گينڊو.
سوال: مون گل پڇيو هو.
جواب: مون بہ گل ئي ٻڌايو آهي.
سوال: چڱو ڀلا هاڻي اجازت؟
جواب: ايترو جلدي؟ چڱو ڀلا في تہ ڏيندا وڃو پنج سئو روپيہ.
سوال: پنج سئو روپيہ ڇا جا؟
جواب: وقت ڏاڍو قيمتي آهي سائين. ايتري ۾ مان جمهوريت جي شان ۾ هزار ڏيڍ جا قطعا لکي وٺان ها!

ڊاڪٽر مولا مدد ڊي ڊي ٽي- بي سي

سوال: ڊاڪٽر صاحب اسلام عليڪم.
جواب: وعليڪم اسلام. وات کول.
سوال: جي مان بيمار ناهيان.
جواب: تہ پوءِ هت ڇو آيو آهين؟
سوال: جمهوريت جي سلسلي ۾.
جواب: جمهوريت جو بہ علاج آهي اسان وٽ.
سوال: اوهان غلط سمجهيو، مان دراصل جمهوريت متعلق اوهان جي راءِ

وڃڻ آيو آهيان.
جواب: جمهوريت يا آمريت سان ڪهڙو ٿو فرق پوي؟
سوال: ڪجھ تہ فرق هوندو.
جواب: اسان لاءِ تہ ساڳي ڳالهہ آهي. آمريت ايندي آهي، ان جي خلاف جلسا جلوس ٿيندا آهن. مٿا ڦاٽندا آهن. علاج اسان ئي ڪندا آهيون. جمهوريت ايندي آهي. ان جي خلاف جلسا جلوس ٿيندا آهن. لاٺي چارج ٿيندو آهي. مٿا ڦاٽندا آهن. علاج وري بہ اسان ئي ڪندا آهيون.ڪمائي هڪ جيتري آهي.
سوال: عوام تي جمهوريت جو ڪهڙو اثر پوندو آهي؟
جواب: عجيب سوال آهي. ڀائي پوليس وارو ساڳيو آهي. سندس لٽ ساڳي آهي. عوام جو مٿو ساڳو آهي. ڏک تہ هڪ جيترو ئي لڳندو يا گهٽ وڌ لڳندو؟
سوال: اوهان کي ٻنهي مان ڇا پسند آهي؟
جواب: پوليس.
سوال: نہ. منهنجو مطلب آهي آمريت يا جمهوريت؟
جواب: بهترين آمريت پوءِ جمهوريت. وري آمريت پوءِ جمهوريت. وري آمريت پوءِ جمهوريت.
سوال: ائين ڇو؟
جواب: اسان جو روزگار لڳو رهندو. خير خوبي، امن امان هوندو تہ اسان ڇا کائينداسين؟

رئيس زور آور خان. حال گريڊ ٢٢- او ايس ڊي.

سوال: رئيس ٢٢ گريڊ جون مبارڪان.
جواب: خير مبارڪان، ڀلي ڪري آيا، جي ڪري آيا. ويهو ويهو.
سوال: ڪجھ پنهنجي متعلق ٻڌايو.
جواب: ڇا ٻڌايان؟
سوال: تعليمي لياقت؟
جواب: اهو نہ پڇو باقي سڀڪجھ پڇو.
سوال: عمر؟
جواب: اهو نہ پڇو، باقي سڀڪجھ پڇو.

سوال: تجربو؟

جواب: اهو نہ پڇو، باقي سڀڪجھ پڇو.

سوال: اهليت؟

جواب: اهو نہ پڇو، باقي سڀڪجھ پڇو.

سوال: باقي ڇا پڇان؟

جواب: سڀڪجھ پڇو.

سوال: جمهوريت متعلق اوهان جي ڪهڙي راءِ آهي؟

جواب: سائين ڪا ڳالهہ آهي؟ جمهوريت ٽين ڪڙڪاڻي ڇڏيا آهن.

سوال: ڪنهن جا؟

جواب: انهن ٽرڙن ٽوٽ عملدارن جا هير ڪنهن جا؟ وٺيو ٻہ ٽي ڊگريون، ڪيو ٻہ ٽي امتحانڙا پاس، وتندا هتا الوليون ڪندا. ڪين ڪهڙي خبر تہ اصل ذهن تہ ٻني هنڌ لڪا پيا آهن. هاڻي ڪن خبر تہ گهڻين ويهين سنو آهي؟

سوال: ماشا الله ماشا الله. اوهان تہ ڪافي سڌارا ڪيا هوندا؟

جواب: ها (ڪنگهندي) چونہ؟ (ڪنگهندي) بلڪل بلڪل. سڌارا بہ ڪيا. (ڪنگهندي) في الحال تہ ڪم پيا سکون. (ڪنگهندي) ڪنگهہ ٿي پئي آهي.

سوال: جيستائين ڪم سکي وٺندا، تيستائين توهان جو مدو بہ پورو ٿي ويندو.

جواب. مدو پل تہ پورو ٿئي پر ٽين تہ ڪڙڪي ويا نہ؟

سوال: عوام جا؟

جواب: نہ نہ. انهن ٽرڙن ٽوٽ عملدارڙن جا. (ٿورو ترسي) جگر پلا هاڻي يا علي مدد. منهنجي ٽيوشن جو ٽائيم ٿي ويو آهي.

سوال: ڪنهن کان ٽيوشن وٺندا آهيو توهان؟

جواب: انهن ٽرڙن ٽوٽ..... (سوچي) اخباري نمائندو تہ ناهين؟

اُگھاڙا انسان

سڄيءَ دنيا ۾ اگھاڙن ماڻهن جا ڪلب (Nude club) آهن، جن ۾ ميمبر، زالون مردين، ڪپڙا لٽا لاهي، الف اگھاڙا ٿي اندر ويندا آهن. اتي ڪلب ۾ هڪ ڌار دنيا آباد آهي، جنهن ۾ راند روند جو سامان به آهي، هوٽل، سئنيما، ٿيئيٽر به آهن. شاپنگ لاءِ هر قسم جا دڪان به آهن، آرام ۽ ساهي پٽڻ لاءِ سمنڊ جا ساحل به آهن. مطلب ته ٻاهرينءَ دنيا جهڙي هڪ ٻي دنيا ان چار ديواريءَ ۾ آباد آهي. فرق صرف اهو آهي ته ٻاهر اسان پاڻ کي لباس ۾ ڍڪي ٿا رکون، ڪلب ۾ داخل ٿيڻ جو شرط ئي آهي هر قسم جي لباس کان آزادي. مکيه گيٽ جي لابيءَ ۾ پنهنجو ميمبر شپ ڪارڊ ديکارڻو پوندو. ان کان پوءِ ڪپڙن لاهڻ وارين ننڍڙين ڪوٺڙين مان هڪ جو نمبر ملندو. ميمبر يا ان جا ساٿي پنهنجي مليل نمبر واريءَ ڪوٺيءَ ۾ رجي پنهنجا سمورا ڪپڙا لٽا لاهي، ڪلب ۾ اندر داخل ٿي ويندا. پوءِ جهڙا منن تهڙا علي خان. هر ڪو هڪ ٻئي جهڙو. ماءُ، پٽ، پيءُ، ڌيءَ، نهن، سس، مطلب ته برابريءَ جو اعلي مظاهرو نظر ايندو. ڪي ڪرڪيٽ پيا کيڏندا، ڪي هٽ هٽ ۾ ڏني پسار پيا ڪندا، ڪي ريسٽورينٽ ۾ چانهه يا ڪافي پيا پيئندا ۽ ڪي وري ٻارن ٻچن سميت پڪنڪ پيا ملهائيندا.

سئٽزرليند جي هڪ اهڙي ئي ڪلب ۾ مون هڪ سک کي ڏٺو، جيڪو اردگرد جي ماحول کان بي خبر، هڪ بريف ڪيس گوڏن تي رکي، ان مٿان ڪاغذ تي ڪافي دير کان ڪجهه لکي رهيو هو. مونکي پاڻ ڏانهن ڏسندو ڏسي ڪجهه شرمسار ٿيو. ٺيٺ پنجابيءَ ۾ چيائين: گوٺ خط ٿو لکان. گوريچن جي ماءُ کي لکيو اٿم ته "اگھاڙا ته اسان به آهيون پر هي ته صفا اگھاڙا آهن".

اينن چئي هو کلڻ لڳو.

مونکي خبر ناهي ته هن جيڪي چيو سو مذاق ۾ چيائين يا سايپا، پر هن جي ڳالهه منهنجي دل ۾ کپي وئي. اگھاڙا ته اسان به آهيون. مون ڪئي دفعا ڳوٺائين غريب عورتن کي، پنهنجي قاتل ڪپڙن مان تقريبن ننگو ٿيندو ڏٺو آهي. مسڪينن جي ٻارن کي اوهان اڪثر بغير ڪپڙن جي ننگو

ٻروڙندو ڏسو هوندو. بنگال ۾ سري لنڪا جي محنت ڪش نوجوان ڇوڪرين کي صرف ململ جي سنهڙي ساڙهي اوڍيل هوندي آهي. ڪين انگي خريدڻ جا نه ڏوڪڙ هوندا آهن ۽ نه ئي وري ڪڏهن هنن اهڙو تصور ئي ڪيو هوندو.

ان جي برعڪس يورپ جي ماڻهن لاءِ شايد غربت اگهاڙي بنجڻ جو سبب نه هجي. هو پاڻ کي (Naturlistes) چوائن ٿا ۽ سندن فلاسافي آهي ته: هڪ دفعو توهان پنهنجي جسم تان ڪپڙن جو بوجهه لاٿو ته پوءِ سمجهيو ته توهان پنهنجي ڪردار مان اگراڻي ۽ اره زوراڻي وارو عنصر ودي، ٽڪي، ڪڍي، ڪٽي ڪري ڇڏيو. ان بعد توهان قدرت جي حقيقتن سان سڪون ۽ آرام واري زندگي گهاري سگهندا.

فرانس جي هڪ اهڙي ئي ڪلب ۾ گذريل ٽيهن سالن کان اگهاڙا ماڻهو تمام گهٽيءَ پابنديءَ سان پنهنجي عقيدي موجب ننگي حياتي گهاريندا پئي رهيا آهن، پر هاڻ منتظمين کي اها شڪايت پيدا ٿي آهي ته ماڻهن ۾ اگهاڙي رهڻ جي فلاسافي هاڻي اها نه رهي آهي. هو صرف هتي سج جو تو رڻ لاءِ اچن ٿا ۽ بس. هڪڙي ڪلب جي سربراهه ته اينن به چيو آهي ته: هاڻي ته غضب ٿي ويو آهي. ماڻهن ته ٿورا ٿورا ڪپڙا پائڻ به شروع ڪري ڇڏيا آهن. انهن "باغين" ۾ نوجوان نسل پيش پيش آهي. هو هر ان شيءِ کان بغاوت ڪن ٿا جنهن کي سندن وڏا پسند ڪن ٿا. پندرهن سالن جي هڪ خوبصورت ڇوڪريءَ چيو ته: مان ڪجهه پائڻ ان ڪري پسند ٿي ڪيان جو اينئن ڪرڻ سان ڇوڪرا مون ڏانهن ڌيان ڏين ٿا. اگهاڙي هجان ته مون ۾ ۽ ٻين ڇوڪرين ۾ ڪهڙو تفاوت!

اسان جي ملڪ ۾ ٻه اگهاڙا جام ملندا. انهن جا ٻه ڪلب آهن، ٽولا آهن، گروهه آهن. پر هو پاڻ ڏانهن ڌيان نه ڇڪائڻ لاءِ ڪپڙا اوڍن ٿا. لوڪ لڄا کان لباس ڍڪين ٿا. اهي ننگا ماڻهو هن سماج جو اهم حصو آهن. اسان جي معاشري جا مکيه ڪردار آهن. لکها، ڪروڙها ماڻهن جي عزت، غيرت ۽ زندگيءَ جا ٺيڪيدار آهن. سندن ضمير منافقيءَ جي ڪٽ هاڻا، ڪاڏل، چوسيل ۽ ڪرڪلا آهن. سندن ڪردار رنديءَ جي ڪوٺي تان ميرڙيل ٿگڙين جينئن غليظ ۽ ڪراهت آميز آهي. انهن اگهاڙن جي ڪلبن جو ڪو جائزو رٺي ۽ دنيا کي ٻڌائي ته يورپ جي (Naturalistes) جي پويان ڪو فلسفو

تہ آهي، اسان جي نانگن جو نہ ڪو دين آهي ۽ نہ ايمان، نہ عقيدو، نہ اعتقاد.

اڳهاڙن جي ان دنيا ۾ سڀ ڪان اڳرا، سڀ ڪان ڦڙت ۽ سڀ ڪان گهٽا اسان جا سياستڪار آهن. پنجني آڱرين برابر ناهن. سڀ انسان هڪجهڙا بہ ناهن. پر عام ماڻهن جي نظرن ۾ سندن ڪرندڙ ساک ڪي ڏسي، آسانيءَ سان چئي سگهجي ٿو تہ جيڪڏهن ڪو ٽولو يا گروهہ نا پسنديدگيءَ جي حد تائين پستي جي غارن ۾ ڪري چڪو آهي تہ اهو آهي سياسي ماڻهن جو ٽولو. آسانيءَ سان وڪامندڙ ۽ آسانيءَ سان دستياب ٿيندڙ هي پيشہ ور ماڻهو صرف ۽ صرف پنهنجي چرب زبانيءَ ۽ بيضميريءَ جو کٽيو کائين ٿا. جتان گهڻو مليو، وڌيڪ سٺيو ٽڪر مليو. ڪو پلاٽ مليو، يا پرمٽ ملي، يا ڪيش ملي، اوڏانهن اينئن ڀڄندا جو ڳوڙ بہ هٿ ڪانہ ايندن. ماڻهو پل پيا مرن، گولين جا وسڪارا لڳا پيا هجن، ڳوٺن جا ڳوٺ تباهہ ٿيندا هجن، لاشن مٿان لاش ڪُٺ پيا موٽن، پر هي همراهہ پنهنجي نشي پتي ۾ ني پورا. زور آور آڏو بزدل ۽ ڪمزور سامهون ٿهار. ملڪ، وطن ۽ دکي انسانيت واسطي ڪوڙا ڳوڙها رهائيندڙ هي نانگا، دراصل ڪنهن جا بہ ناهن. ٽوڙ جوڙ سندن دستور آهي ۽ دولت ميڙڻ سندن منشور آهي. ووٽ ورتي ڪان پوءِ وري ملاقات يا نصيب. پندرهن سالن جي ان خوبصورت فرينچ ڇوڪريءَ چوائي واسڪوٽي بہ ان لاءِ ٿا پائين تہ جيئن ڏسڻ وارا توجهہ سان ڏسن ۽ عوام جو همدرد سمجهن. سنڌ جي نالي ۾ انهن ني همراهن گهٽ ۾ گهٽ پنجاهہ ڪن جماعتون ناهي ورتيون آهن. هر هڪ جماعت ڏينهن ۾ ڏهہ ڏهہ پيرا، ڏهہ ڏهہ ڳوڙها ڳاڙي سنڌي ۽ سنڌواسين جي حال تي روني ٿي، ٻاڪاري ٿي، سڏڪا ڀري ٿي، پر جڏهن ڪين صرف ۽ صرف هڪ نقطي تي، يعني "سنڌ بچايو" جي اصولي سڏ تي ڪٺ ٿيڻ جي دعوت ڏجي ٿي تہ هر ڪو ننڱو پنهنجي سر جهنگ منهن ڪري ونئي ٿو ڀڄي. پنهنجي ڏيڍ سر جي مسجد کي بچائڻ وقت ڪين نہ مارڻ جو مرم ٿو ماري ۽ نہ جهانگيرن جي جهوري ٿي ڪائي.

اڳهاڙن جو ٻيو ٽولو آهي سنڌ جو زميندار. هو ڪلهہ بہ ننڱا هئا، اڄ بہ آهن ۽ سڀائي بہ رهندا. هنن ڪڏهن بہ پنهنجي اوگهڙ ڍڪڻ جي ڪوشش ني نہ ڪئي آهي. دراصل ڪين ان ڳالهہ جي نہ ڳڻتي آهي نہ فڪر. هنن جو اهو

اصول آهي ته: ٻچڙا ته اهڙو ني آهيون، جو ڪرڻو آهي سو ڪري وٺون. چور ۽ ڌاڙيل ڌاڙن، ڪين پناهه ڏيڻ ۽ سندن آندل مال مان حصو پتي وٺڻ ۾ ڪين ڪوبه شرم، ڪوبه حياءُ، ڪابه ڪراهت نه ٿي اچي. هو ان ڳالهه کان قطعي غافل آهن ته سندن دشمن، سندن پيرن هيٺان زمين سرڪائي رهيا آهن. هنن کي پنهنجو گهرجي ۽ اهو پنهنجو به اهڙي وسيلي سان گهرجي جتي گهٽ ۾ گهٽ مزاحمت ٿئي. هنن کي ان ڪري گهر جا ڪڪڙ مارڻ سولا لڳندا آهن. قومي ڪارڪنن کي ڪٺائي، ڪانئن ڳريون رقمون طلب ڪرڻ، هارين نارين تي هلان ڪري، سندن ميڙي چونڊي ڀري وجهڻ ۽ رستي ويندي مسافرن جي مال تي هٿ صاف ڪرڻ هنن جا خاص مشغلا آهن. سنڌي چو ته ننڊڪا آهن، ان ڪري انهن جي باري ۾ نه ڪانئن کو پڇا ڳاڇا ڪندو ۽ نه وري ڪو ڪين زوربار ني ڪندو. لاڪي جهڙا للنگ هنن بزدلن جي بڪ جو بڪ ٿي ويا. ڊاڪٽر سليمان شيخ جهڙا مشيادار مڙس سندن ڪروڌ جو خاص نشانو آهن. هڪ طرف سنڌي ماڻهو ڌارين جي ظلم ۽ غضب کي وڏيءَ مشڪل سان منهن ڏئي رهيا آهن ته ٻئي طرف هي اڳهاڙا سندن زندگي ڳوٺن ۽ واهڻ ۾ تاراج ڪري رهيا آهن.

نانگن جو ٽيون ڪلب سنڌ جو ڪامورو آهي. ڪنڊ ۾ ڪليءَ رارو ڪامورو. بدفضيلتو ۽ بدافعالو ڪامورو. لوڀي، لالچي ۽ حرصي ڪامورو. بداعمال ۽ بدڪردار ڪامورو. بي پرواهه ۽ لاپرواهه ڪامورو. اهي اڳهاڙا صرف پنهنجي لاءِ جيئندا آهن. ڪين قومي مسئلن سان ڪابه دلچسپي ناهي. هنن جو دين ايمان پنهنجو آهي يا مٿان جو دڙڪو. جتي به اهي هجن يا انهن مان ڪابه هڪ شيءِ موجود هوندي، اتي هنن جي لاش کي به بي مانو ڪندي ڪونه ڪيٻائيندا. چورن ڌاڙيلن کي تحفظ به سندن ني دم سان آهي. ڪروڙا ڊوميسائيل به اهي ٿا جاري ڪن. پلاٽن جو، زمينن جو، ويندي ڳوٺن جو وڪرو به اهي ني ڪامورا ٻڪڙن مٺ تي وڃا ڪن. شهرن جا شهر رنن جي سودي ۾ ڏئي ڇڏيائون. سنڌ به آني ٻيئي آهي.

اڳهاڙن جو چوٿون ڪلب پيرن ۽ ميرن جو آهي، پنجون ٽوٽي ڪارڪنن جو، ڇهون غنڊن شاگردن جو، ستون بي ايمان ۽ مڪار اديبن، صحافين ۽ دانشورن جو، اٺون بي حس عام ماڻهو جو. سوين ڪلب آهن هن ملڪ ۾ ڪيڙا پاٽل اڳهاڙن جا. جن کي ظاهري اک ڏسي نه ٿي سگهي، ظاهري

ڪن ھٽي نہ ٿا سگھن ۽ عام ذھن سوچي نہ ٿو سگھي. اھڙن اکَّھاڙن جي وچ ۾ مان پاڻ کي ان سڪ وانگر ٿو ڀانيان جو بريف ڪيس ڪوڏن تي رکي، ان مٿان ڪاغذ تي ڪوڙ خط لکي رھيو ھجي ۽ چئي رھيو ھجي: ڪوڙ خط ٿو لکان. گوربچن جي ماڻ کي لکيو اٿم تہ اکَّھاڙا تہ اسان ۾ آھين پر ھي تہ صفا اکَّھاڙا آھن!

نوان خواب

صاحب مون واري جو ڊرائيور، گدو، هونءَ ته ڪجهه ڪجهه ڇرڪ ضرور آهي، پر ڪڏهن ڪڏهن سمجهه ۽ عقل جي ڳالهه به ڪري ويندو آهي. اهوئي سبب آهي جو مان پنهنجا منجهيل ذاتي مسئلا اڪثر هن ڪان حل ڪرائيندو آهيان. هو پنهنجي محدود ذهني صلاحيتن جي چار ڪي اهڙيءَ ريت ڦهلائيندو آهي، جيئن ڪوريئڙو پنهنجي گذران لاءِ تندون اڻندو آهي. ۽ پوءِ ويچار جي گهري سمونڊ ۾ ڪڙڪي، سچي موتيءَ جي ڪا نه ڪا ڀيپي، ڳولي ڦولي، آڻي آڏو رکندو اٿم. مان هن جي انهن ني ادائن تي فدا آهيان.

هڪ ڏينهن چيومانس: ڳدو.

چيائين: جيءُ.

چيم: هڪ مسئلو آهي.

چيائين: ڪهڙو؟

چيم: عجيب مسئلو آهي گدو، هٽندين ته مون تي کلندين.

چيائين: هر گز نه. نور ڀٽاري. تون هٽاءِ ته سهي.

چيم: ڳالهه ني ڪجهه اهڙي آهي گدو.

چيائين: پوءِ ته ضرور هٽاءِ.

چيم: مان هر روز هڪ خواب ڏو ڏسان گدو.

چيائين: ساڳيو ني خواب؟

چيم: مان ڏسندو آهيان ته مان هڪ وڻ آهيان.

چيائين: ڪهڙو وڻ؟

چيم: سرنهن جو. گهاٽو، ساوو، ڦهليل وڻ، جنهن ۾ خوبصورت، خوشبودار پيلا گل آهن. جنهن جي ڇانو ٿڌي ۽ وڻندڙ آهي. جنهن جي ڏارن تي پينگهون هٽل آهن ۽ شاخن تي رنگبرنگي پکي ويٺا آهن.

ڳجهو گهريءَ سرچ ۾ هڏي ريو.

هن مونکي گهوري ڏٺو ۽ پوءِ چيائين: مان به هڪ خواب ڏسندر آهيان.

پڇيم: هر روز؟

چيائين: هر روز، ساڳئي وقت، ساڳيو ئي خواب.
چيم: ڪهڙو؟
چيائين: مان ڏسندو آهيان ته مان ٻڪري آهيان.
پڇيم: ٻڪري؟
چيائين: ها، ٻڪري.
ٿوري دير رڪي چيائين: تون ضرور دل ۾ کلندو هوندين. مان ڪجهه ڪجهه چريو آهيان نه؟
چيم: نه گدو، تون هرو ڀرو ايڏو چريو ته ناهين. پر ٻڪري؟
چيائين: اهائي ته عجيب ڳالهه آهي. منهنجي سڄي عمر اهائي تمنا رهي آهي ته جيڪر مان گهوڙو هجان ها. پر ٻڪري ته سون ڪڏهن سوچي به نه هئي.
چيم: ٻڪري به سٺو جانور آهي گدو.
چيائين: ها، سٺو جانور آهي، پر خواب ۾ ساڻس سلوڪ سٺو نٿو ڪيو وڃي.
پڇيم: ڪيئن؟
چيائين: هر روز ساڳيائي ڪاسائي مونکي کهي ڇڏيندا آهن. مان تڙپندو آهيان، ٿڪندو آهيان، رڙندو آهيان، ڇڙهيون هڻندو آهيان، پر هنن کي ذرو به ڪَهل نه ايندي آهي. ڪريه کهڪاءُ نه ايندو آهي. هو ڏرڪيندا سون ڏانهن ايندا آهن. سندن هٿن ۾ تکا ۽ ڏکيا ڪات هوندا آهن، جي هو منهنجي جسم ۾ ڏئي ڇڏيندا آهن ۽ مان مري ويندو آهيان.

مان چپ چاپ هن کي ڏسندو رهيس.
هن وري چيو: ائين ڇو ٿيندو آهي؟ آخر ائين ڇو ٿيندو آهي؟ مان مرڻ نٿو چاهيان. مان ٻڪري ٿي مرڻ نٿو چاهيان. مان ڪاسائين جي ڪاتين سان ڪسڻ نٿو چاهيان. مان ته سارن، ڪشادن، اڻ ڪٽ ميدانن ۾ آزاد ڊوڙڻ ٿو چاهيان. هڪ ٻلي، بي خوف، زور آور گهوڙي جيان ٽاپ ٽاپ ڪندو، هڻڪندو، سهڪندو.
چيم: شاهه سائينءَ جو بيت ياد اٿئي؟
چيائين: ها، ياد اٿم. گهوڙن ۽ گهوڙن، جينءَ ٿورا ڏينهڙا.
چيم: پڇاڻي ته ٻنهي جي ساڳي آهي.

چيائين: ها.
پڇيو: پوءِ ڇو ٿو ڊڄين؟ ڪهڙو تفاوت آهي ٻنهي ۾؟
چيائين: وڏو تفاوت آهي ٻنهي جي وچ ۾. آزاديءَ جي آخري ڏوڙ ۽ غلاميءَ جي پوئين دانهن جيترو فرق آهي.
چيو: گڏو، اڄ ته ڏاڍيون کهريون ڳالهيون پيو ڪرين. سچ پڇين ته جيڪر سياڻا به منجهي پون اهي ڳالهيون ٻڌي.
چيائين: اهو ته تون ٿو چوين. ماڻهن لاءِ ته مان اهوئي احمق گڏو آهيان.
چيو: ٻڌاءِ اڳتي ڇا ڏسندو آهين خواب ۾؟
چيائين: اهو پوءِ ٻڌائيندو ماڻءَ، پهرين تون ٻڌاءِ.
چيو: منهنجو خواب ته مختصر آهي. مان ڀِرڻهن جو ڳهٽو، سائو، وڪرو وڻ آهيان، جنهن جي ڏارن تي پينگهون ٻڌل آهن ۽ ٽارين تي رنگبرنگي پکي ويٺل آهن. ۽ پوءِ هڪ ڏينهن ڪي مسافر منهنجي ڇانو ۾ ويهي ٿڪ ڀڃن ٿا ۽ پگهر سڪائن ٿا.
چيائين: ۽ پوءِ اهي ئي ماڻهو ڪهاڙن سان تنهنجا ڏار ڪپين ٿا. ائين نه؟
چيو: ها پر توکي ڪيئن خبر پئي گڏو؟
هن ٻڌو ان ٻڌو ڪري ڇڏيو ۽ چوندو رهيو: پکي ڊپ ۾ اڏامي وڃن ٿا ۽ پينگهون ٽٽي وڃن ٿيون؟
چيو: ها، ها گڏو.
چيائين: ۽ پوءِ هڪ هڪ شاخ ڏارو ڏار ڪٽي وڃي ٿي ۽ تنهنجي خوشبو، ڇانو ۽ سرهاڻ لٽجي وڃي ٿي؟
حيران ٿي چيو: ها بلڪل ائين ئي آهي. هو مون کي ٽوڙي ڦوڙي ڇانگي ڇڏين ٿا.
چيائين: ۽ پوءِ تون ويران ٿي وڃين ٿو ۽ هو ٽهڪ ڏيندا، کلندا نچندا هليا ٿا وڃن.
چيو: ڪمال آهي گڏو، پر اهو سڀ ڪجهه توکي ڪهڙي ريت معلوم ٿيو؟

هو ڪافي دير چپ رهيو. سوچيندو رهيو. شايد ساڳيوئي خواب ٻيهر ورجائي رهيو هو.
۽ پوءِ ٻڌل اکين سان مونڊاٺهن ڏئائين ۽ آهستي آهستي لرزندڙ ڇپن سان چيائين: اسان ٻنهي جا خواب ساڳيائي آهن مٺڙ. تنهنجي اجڙيل، سڪل، ڇانگيل ٿڙ جي پاڙ ۾، هو مونکي ٻڌي پوري ويندا آهن ڀائو! اسان ٻنهي جا

خواب ساڳياني آهن.

ٻيهر ماٺ ڇانئجي وئي.
اسان ٻنهي مان ڪنهن به نه ڳالهايو.
ائين لڳو ڄڻ صديون گذري ويون آهن.
تڏهن مان اٿي بيٺس. گدوءَ کي زور سان پنهنجي ڀاڪر ۾ ڀري. سرهاڻ ۾ چيم: اڄ ڪان پوءِ پنهنجا خواب مختلف هوندا گدو. اڄ کان پوءِ مان ڪنجڻ ڪان انڪار ڪري ڇڏيندس ۽ تون ڪسڻ ڪان باغي ٿي ٻيهجانءِ. اسان پنهنجا لڳ لوهي ڪنداسين ۽ هنن جا ڪات ڪهاڙا ڪُند ٿي ويندا. اڄ ڪان پوءِ اسان جا خواب مختلف هوندا ڳدو. اڄ ڪان پوءِ اسان جا خواب ڀرائتا نه هوندا.

سَتر ڙي سَتر

اخبار جي خبر آهي تہ چين ۾ هڪ عورت جي موت تي دهل دمامہ وڄايا ويا، ناچ ڳانا ٿيا، چرچا ڪُهاٽا ۽ کِلن جا هوڪرا پنجي ويا. پس منظر ان سڄي قصي جو اهو ٻڌايو ويو تہ چين ۾ پراڻي چوڻي آهي تہ: ڪو بہ شخص ستر سالن ڪان مٿي جي نٿو سگهي. ستر سالن جي ڄمار ڪان وڌيڪ عمر زنده رهڻ وارن لاءِ چيني ڏک نہ، بلڪ خوشيءَ جو اظهار ڪندا آهن. سندن ڪفن دفن تي شاديءَ جو گهمان ٿيندو آهي. هڪڙا مسخريون ڪندا پيا مردي کي غسل ڪرائيندا، ٻيا جهمر بہ وجهندا ويندا ۽ قبر بہ کوٽيندا ويندا، ٽيان گهر آيل مهمانن، مٽن مائٽن ۽ پاڙيسرين کي کل مسخري جا ٽوٽڪا ٻڌائي، کلائي کلائي کيرو ڪندا ويندا.

جڏهن مردو قبر ۾ لهندو، تڏهن تہ ٽهڪن جي اصل بارش ٿي ويندي.

هڪڙو چوندو: نڪ تہ ڏسوس، جهڙي ڳجر!

ٻيو چوندو: وار تہ صفا جهڙي سوتلي!

ٽيون چوندو: ڏند ڏٺا اٿوس؟ ڪوڪا آهن ڪوڪا!

مرحوم جي زال چوندي: جيتري تہ پاڙي اوڙي جون زالفائون تپائي ڏنيون هنائين، هاڻي تہ حورن ۾ ٺاڪوڙو هوندو!

پٽ چوندو: بابو زندگيءَ ۾ تہ ڪنجوس هوسر هو، دوزخ ۾ تہ ٽانڊا بہ بچائي رکندو!

هڪڙو پاڙيوارو چوندو: ويچاري جي شڪل چورن جهڙي هوندي هئي، پر نڪتو ڏاڙيل!

ٻيو پاڙيوارو چوندو: هن کي ڏسي تہ منهنجا ٻار تي وي بند ڪري ڇڏيندا هئا. چوندا هئا مفت ۾ جيترو جاڳندو ڪارٽون پاڙي ۾ موجود آهي تہ پوءِ بجلي ڇو کپايون!

هر لفظ تي کل، هر جملي تي ٽهڪ. سوڳوار سڀ کل ۾ ٻٽا پيا آهن. محلي ۾ جشن متو پيو آهي.

ڪو راتهڙو پڇي ٿو: ابا، ڪنهنجي شادي آهي ڇا؟

جواب مليس ٿو: نہ چاچا.

وري پڇي ٿو: ٻلا ڪا خوشي آهي ڇا؟

وري جواب مليس ٿو: نہ چاچا. فلاڻو چون چان چين سري ويو آهي. ان جو جشن آهي.

راتهڙو ڏند ٽيڙي کلي ٿو ۽ چوي ٿو: سري ويو! لڏڙي جو اولاد، آخرڪار سري ويو! مون تہ سمجهيو هو تہ پيءُ وانگر اهو بہ قيامت جا تڏا ويڙهيندو.

چڱو ڀلا، هيءَ منهنجي هڻ ته جهل ته مان وچي اندر ڪي به ني نهڪ ڏني اچان. حرامخور منهنجو گهاٽو يار هو!

چين جون اهي خوشگوار روايتون ڏسي دل ٿي چوي ته جيڪر پنهنجي ملڪ ۾ به اهڙي قسم جو ڪو رواج پنجي ته ڪيڏو نه سٺو. هونءَ ته ڪلي ڪونه ٿا سگهون، من ڪنهنجي مرڻ تي ني ڪلون. همراه ستر سالن کان چڙهيو ناهي، لسٽ ۾ نالو آيو ناهي. اخبارن ۾ اعلان ٿي وڃي ته فلاڻو پٽ فلاڻي جو، ويٺل ڳوٺ فلاڻو، الله جي فضل ۽ ڪرم سان هاڻي ستر سالن جو ٿي ويو آهي. هر عام ۽ خاص کي اطلاع ٿو ڏجي ته سندس مرڻو وڏي ڌام ڌوم سان ملهايو ويندو. ايندڙ اعلان جو انتظار فرمائيندا.

ايندڙ اعلان ان صاحب يا صاحبه جي لاڏاڻي تي ڪجهه هن ريت ٿيندو: خوشخبري! سيني عزيزن، دوستن ۽ واقفڪارن کي اهو ٻڌي مسرت ٿيندي ته اسان جو ڏاڏو جناب فلاڻو خان ولد فلاڻو خان، گذريل رات خير خوبيءَ سان هن جهان فانيءَ مان لاڏاڻو ڪري ويو. مبارڪ! صد مبارڪ! ڪانڌين جو ميڙ سياڻي ڏهين بجي صبح جو سندس گهر تي ٿيندو، جنهن ۾ ملڪ جا مشهور ڳائڻا وڄائڻا ۽ چرچائي شريڪ ٿيندا. ڪفن دفن کانپوءِ هڪ ويراٽتي پروگرام پڻ ترتيب ڏنو ويندو. اوهان کي گذارش آهي ته گهڻي تعداد ۾ شرڪت ڪري اسان جي خوشين ۾ اضافو ڪندا.

اهڙي انتظام جي هن قوم کي سخت ضرورت پڻ آهي. اهي فلم اسٽار ڏي جهور پوڙهي هئڻ جي باوجود، پنهنجي پوٽين ڏوهٽين جي عمر جيترين ڇوڪرين سان هيرو جو ڪردار ڪرڻ لاءِ بضد آهن، اهي وڏيرا جي ڏند ڪاني ڏاڻن کي لڳا آهن، پر شادي ارڙهن سالن جي ڪڙميائيءَ سان ڪرڻ لاءِ ڪگ ڳاڙيندا وتن ٿا ۽ اهي سياستدان جي نه ٻڌن، نه ڳالهائن، نه سمجهن، نه اٿن نه ويهن، پر شوق قوم جي خدمت ڪرڻ جو، سي هاڻي اک پٽن، هوشيار ٿين. اجهو ٿو نئون نظام اچي. ستر سالن کان مٿي وارا سمورا ڪامورا، دانشور، صحافي، ڊاڪٽر، وڪيل، واپاري-- مطلب ته سڀ عورتون توڙي مرد، پنهنجي پنهنجي وصيت لکي ڇڏن ته سندن رحلت تي ڪهڙو مسخرو گهرانجي، ڪهڙيءَ ڊانس پارٽيءَ کي مدعو ڪجي يا ڪهڙي ڳائڻي کي اڳواٽ بڪ ڪري ڇڏجي.

اسان جي ملڪ ۾ ڪراڙن توڙي ڪراڙين ايڏو ته آزار مچايو آهي جو اها خبر ٻڌن کانپوءِ عام ماڻهو سندن گذاري وڃڻ جو انتظار به مشڪل ڪندا. هاڻي کان-ئي روز شام جو بينڊ باجا ۽ پوپليون وڄائيندا سندن

درتي ڦيرا پائيندا نظر ايندا. نهُرون ڪراڙين سَسن جي پويان پَنڊي ٻاري ڏينديون. وڏي واڪي چونديون ته: ترس ٻَلا، باقي هڪڙو سال. ٿيءُ پورن ستر سالن جي، پوءِ ڏس ته ڪيئن نه ٿي تنهنجي قبر تي زليخا ءِ ڪتيجان ڪان لاڏا ڳارايان.

ڪنجوس دعا گهرندا ته: يا منهنجا مولا، اِي جي حياتي چند ڪلاڪ ئي سهي، ستر سالن ڪان ڪنهن به صورت ۾ گهٽ ڪجانءِ، نه ته خواه مخواه دهلارين جا پئسا ڳچيءَ ۾ پنجي ويندا.

سياسي ورڪر ڳچيءَ ۾ ڳارو پاڻي ،روني روني، پٽ تي ليٽڙيون پائي چوندا: الله سائين، جيڪي ڏنا اٿئي تن کي ته ساجهر ئي ڪڻ، پر آئينده لاءِ صدقي مني مرسل جي، ستر ڪان هڪ پهر به مٿي نه ڪجانِ. هڪڙن اڳي ئي رنڌي رکيو آهي، ٻيا جيڪا ڪيپ ڪٽندا سا جڳ ڏٺي آهي. سنڌي اڳواڻ ستر چڙهيو ته جهڙوڪر جڳ اڙيو. سَوَن جو سودو ڪوڏين جي ملهه ڪري اچي گهر ڪان نڪرندا ءِ مٿان هوڏ اها ته جي اسان نه هجون ها ته سڀاڻي جو سج ئي سنڌ تي ڪونه اڀري ها!

بهرحال، جيڪڏهن چين وارن جي چوڻ تي اسان به ستر سالن وارو سلسلو جاري ڪري ڏنو ته پوءِ جيڪي تماشا ٿيندا، تن متعلق سوچي هاڻي ئي لڱ ٿا ڪانڊارجن.
مثال طور توهان آفيس ۾ ويٺا آهيو، ٻه ٽي ناهوڪا جوان توهان سان ملڻ اچن ٿا. توهان حال احوال پڇون ٿا.
هوچوَن ٿا: سائين خبرون خير، توهان جي مشهور گيهه "مهمان" جو بينر گهرجي.
توهان پڇو ٿا: ڪا تقريب آهي؟
هو چون ٿا: جي ها، فلاڻو عوامي اڳواڻ مرڻ ڪنڌيءَ تي پيو آهي. ڪا مهل نه ڪنهن جهڙي، جي اوچتو لاڏلاڻو ٿو ڪري ته ان لاءِ اڳواٽ بندوبست ڪرڻ ته ضروري آهي نه؟ اسان هن پيري قبرستان ۾ مزاحيه مشاعرو ڪرائڻ جو سوچي ڇڏيو آهي. اوهان جو بينر سڀ ڪان اوچيءَ قبر جي مٿان هڻنداسين ته جيئن سڀني حاضرين ڏسي سگهن. اسان جي آمدني به ٿيندي ءِ توهان جي مشهوري به ٿي ويندي.

توهان صبح جو پنهنجي آفيس اچو ٿا. اڃان ڪرسيءَ تي مس ويهو ٿا ته توهان جو پٽيوالو جهمر هڻندو، زور زور سان ڳائيندو ڪمري ۾ داخل ٿو ٿئي، "اي هوا مان چو نه ڪلان.

توهان حيران ٿي ڪيس ڏسو ٿا ۽ پڇو ٿا: رمون! هيءَ ڪهڙي بدتميزي آهي؟

رمون نچڻ بند نه ڪري، جهمر جاري رکندي سر ۾ جواب ٿو ڏئي: خوشي آهي منهنجا بابا، خوشي. رات ابو گذاري ويو. اسي سالن جو هو. "اي هوا مان ڇو نه نچان، " الله سائين اهڙيون خوشيون توهان کي به نصيب ڪندو. آمين!

توهان پنهنجي گهر ۾ ويٺا آهيو. اوچتو در تي کڙڪو ٿئي ٿو. توهان ٻاهر نڪري ڏسو ٿا ته ٻاهر توهان جو ڪراڙو صاحب بيٺو آهي. سوزوڪيءَ ۾ مٺائيءَ جا دٻا سٽيا پيا آهن ۽ هو انهن مان هڪ دٻو ڪڍي توهان کي ڏئي ٿو ۽ چوي ٿو: مبارڪ هجيو مسٽر فلاڻا خان. هيءَ مٺائي قبول ڪيو.

توهان ششدر ٿي پڇو ٿا: سر، هيءَ خوشي ڪهڙي سلسلي ۾ آهي؟
هو چوي ٿو: منهنجي زال رات گذاري وئي. سٽر سال ۽ ڪجهه ڪلاڪ عمر هئس.
توهان پڇو ٿا: بيمار هئي؟
هو سيٽي وڄائيندي چوي ٿو: نه مون ڪيس زهر ڏئي هلائي ڇڏيو. اڃا، هيءَ وٽ آن خوشيءَ ۾ ٻيو دٻو.
توهان پڇو ٿا: ٻي شادي ڪرڻ جو ڪڏهن ارادو آهي سر؟
هو وراڻي ٿو: اها ته رات ئي ڪري ڇڏيم. پوڙهيءَ جي مرڻ کان ٺيڪ ڏيڍ ڪلاڪ پوءِ! (اک هڻندي) پر هن ڀيري زال جوان پرڻيو آهيان!
توهان بيسا ختہ چئو ٿا: پوءِ ته هن ڀيري مٺائي هوءَ ئي ورهائيندي!

واٽون وِيهہ ٿِيون

منهنجو ڳوٺائو دوست، علي گل سبزواني ڏاڍو سادو ماڻهو آهي. غريب، مفلس ۽ مسڪين-پر کهٽگهرو ۽ وفادار. سڏ تي سر جو سودو ڪرڻ وارو مانجهي مڙس. هڪل تي هڪيو تڪيو حاضر. قرب آڏو ڪنڌ، ڏاڍ آڏو ڏونگر، جيئن اڏول، جهڙو ڏهيسر.

اهڙي جوڙي سان مون پنهنجي حياتيءَ جا ڪئي سال گڏ گذاريا. تقدير جي ور مونکي ويرانيءَ وستيءَ ۾ اچلائي ڇڏيو. ان ويراني واهڻ ۾ ڪي خوشبودار وٺندڙ گل ٽڙندا ڏٺم. منهنجو دوست به انهن مان هڪ هو.

جڏا ٿيڻ جو وقت آيو ته مڙس ميڻ جيان رِجي پيو. اکيون وڏ ڦڙي جيئن وسي پيس. اصل هنيانءُ ئي ڦِسي پيس.

سڏ ڪا پريندي چيائين: سائين مونکي به سان وٺيو هل.

دل پري بيٺي هنم، چيو مانس: گل، هڏو ڪين اٿئي ته شاه سائين چئي ويو آهي تہ پن بوڙين پاتال ۾، پهڻ تارين تون! خدا گهريو ته وري ملنداسين. دل نہ لاهہ، شينهن جهڙو مڙس آهين. پنهنجا ٻروچ ائين روئندو ڏسني ته جيڪر ٺٺولين ۾ ئي ماري وجهني.

مٿي کي هٿ ڏئي پٽ تي ويهي رهيو. چيائين: پر سائين، منهنجي دل نٿي مڃي. هنيانو ۾ هٿ ٿا پون.

مون وراڻيس: چريا، ڪو دنيا ٽورو ئي ٿو ڇڏي وڃان؟ ڪراچي هيءَ رکي آهي. اتڏن ملتان لڏو هو، توکان ڪراچي ڪانہ لنبدي؟ جڏهن سڪ لڳني، ٽڪيٽ وٺي گاڏيءَ ۾ چڙهي پنجانءِ.

ڪجهہ مڙني سرهاڻي ٿيس. پر وري نا اميديءَ جو ڪڪر منهن تي مڙي آيس.چيائين: پر سائين توهان کي ڪيئن ڳوليندس؟

مون چيو: سولي ڳالهہ آهي. اسٽيشن تي لهي، ڪنهن رڪشا واري کي چنجانءِ ته توکي طارق روڊ وٺي ايندو اتي پهتين ته پوءِ پنڌ پري ناهي.

چيائين: پر سائين، اهو طارق روڊ ڪيئن لهان.

مون چيو: ڏس مولائي، ڪراچي وڏو شهر آهي. ان ۾ هر هڪ گليءَ جا نالا تختين تي لکيل آهن. اهي نالا ملڪ جي مشهور هستين يا اسانجي تاريخ جي اهم شخصيتن جا ڪنيا ويا آهن. مثلن لياقت آباد، ناظم آباد، گلشن اقبال، شبلي نعماني روڊ، مير تقي مير روڊ، حسن نظامي روڊ، اردو بازار، وغيره وغيره. اهو ان ڪري ته جيئن اسانکي پنهنجي ماضيءَ سان واقفيت ٿئي ۽ پنهنجي سورهين ۽ سورمن جا ڪارناما، سندن نالي جيان هميشہ ڳانيا رهجن.

هن ڪنڌ لوڏي ها ڪار ڪئي.

مون چيو: نہ رڳو ايترو پر انگريزن ۽ هندن جي نالن کي ختم ڪري انهن جي جاين تي پنهنجن مسلمانن جا نالا رکيا ويا آهن. جيئن تہ رام باغ کي ٿوري ئي ڦير ڦار سان مسلمان بنائي "آرام باغ" ڪيو ويو آهي. اهڙي طرح ايلفيءَ کي "زيبي" ڪيو ويو.
پڇيائين: زيبي، وري ڪير آهي؟
چيم: آهي نہ، هئي. منهنجا موڳا دوست علي گل سبزوني. زيب النساء هڪ مغل شهزادي هئي ۽ هاڻي ڪيس آيو ويو پيار وچان "زيبي" چوندو آهي. زيبي اسانجي تاريخ جو هڪڙو خوبصورت چمڪندڙ ستارو آهي.
ڏنم تہ بروچ کي ڪجھ مڙني چڙ لڳي.
پر سائين زانفانن جا نالا بہ ڪڏهن رستن تي رکبا آهن؟ رستن تي ڪڏهہ گهوڙا پيا ڪن ڪچرو ڪن.
مان منجهي پيس. ڳالھ بدلائڻ لاءِ چيم: چريو آهين، تنهنجي شهر ۾ ڏس ڀاڄي مارڪيٽ جو نالو شاه عبدالطيف مارڪيٽ آهي يا نہ ؟
چيائين: هائو سائين.
ان ۾ نالي رکڻ وارن جو ڪهڙو ڏوهہ؟ اها تہ شاه عبدالطيف جي غلطي هئي تہ هن ڪڏهن بہ ڀاڄي نہ وڪي.
پر، سائين.
لائبريءَ جو نالو اقبال لائبريري آهي يا نہ ؟
هائو.
پر قبضو ان پڙهيلن جو اٿس. ڪڏهن اخبار يا رسالو پڙهندو ڏٺو اٿئين؟ سدائين پيا نوٽڻ يا چوپڙ راندا ڪن. ائين آهي يا نہ؟
ها سائين.
اهڙيءَ ريت منهنجا موڳا علي گل سبزوني، هاٿيءَ جا ڏند ڏيکارڻ جا هڪڙا هوندا آهن ۽ کائڻ جا ٻيا.
هو چپ ٿي ويو.
گهڻي دير خاموشي رهي. آخر مون ئي ڳالهايو: ڏس درويش، تون اڻ پڙهيل آهين. پڙهيل هجين ها تہ منهنجي ڳالھ ضرور سمجهين ها. فاتح قوم هميشہ جيتيل قوم جي هر نشان کي مٽائي ڇڏيندي آهي. پر خير، توکي پنهنجي جاءِ جو ڏس ڏيان. جناح روڊ تان جمشيد روڊ ۽ پوءِ جگر مراد آبادي روڊ تي ــ.
چيائين: اهو جگر مراد آبادي وري ڪٿان جو بادشاه هو؟
چيم: تغزل جو بادشاه هو. سڄي عمر پاڪستان کان نفرت ڪندو رهيو. ايندو هو ڪڏهن ڪڏهن، غزل ڳائي، ڏرڪڙ ميڙي، ڀارت موٽي ويندو هو. بادشاه جو ٿيو. سندس پوئين سندس ياد ۾ رستي جو نالو رکي ڇڏيو.

هو حيرت مان مونکي ڏسندو رهيو.
مون چيو: جگر مراد آبادي روڊ لتاڙي اڳتي ايندين ته قاضي نذرالاسلام روڊ ايندو.
اهو قاضي نڪاح پڙهائيندو آهي ڇا؟
مونکي ڳل اچي وئي: نه ڇريان، هيءُ بنگالي ٻوليءَ جو بادشاهه آهي. هي ته سڄي عمر پاڪستان کان باغي رهيو. پارٽ ۾ ني رهيو پر سنڌس رعايا ڪيس هر مهيني پاڪستان مان پينشن موڪليندي رهي. هيءُ روڊ به سنڌس يادگار آهي بادشاهه جو ٿيو. هو چپ رهيو.
پوءِ ڪشمير روڊ ايندو ۽ ان کان پوءِ خالد بن وليد روڊ، خوشحال خان خٽڪ روڊ، سر سيد روڊ، مولانا حالي روڊ، اقبال روڊ.
اهي سڀ ڪير آهن؟
اهي سڀ پنهنجي وقت جا بادشاهه هئا، علي گل سبزوئي. سورهيه ۽ سورما هئا.
اهي سڀ مري ويا. مٿن ڪي آواز نه ڏي.
شاهه ڀٽائي، سچل سرمست، بيدل، بيڪس ،سامي، دليت، جيوٽي، چندر، ڪنور، اهي سڀ ڪٿي آهن؟
مان ڏرهارين جيان چپ.
اياز، نياز، امر، امداد، گدائي، شمشير، سليمان، تنوير ڪٿي آهن؟
مان خاموش. اکيون پرجي آيه.
هوشو، هيمون، دريا خان، بختاور، دودو، تماچي، ڪٿي آهن؟
ساهه سڏ کو بنجي اپريو، ڏڪندڙ چپ لڪائڻ لاءِ منهن ڦري ڇڏيه.
لرزندڙ آواز ۾ چيم: علي گل سبزوئي، منهنجا سادا سودا، ابوجهه دوست، تو ڪي ڪينءَ سمجهايان؟ وقت اسان کي لتاڙي ڪڏهر کو دز اڏائيندو دور نڪري ويو آهي.ڀٽائيءَ وجي ڀٽ شاهه ۾ پناهه ورتي آهي. جتي سنڌس روح تي راتاهو هڻڻ لاءِ هر سال ادبي ڪانفرنسون ٿينديون آهن ۽ مانگر مڇ ڳوڙهن جا درياءَ وهائيندا آهن.
هن ڳالهه نه مڃي. چيائين: پر موورڙني جي شهر ۾ مورڙني جوني نانءُ نشان ڪونهي؟ وڏڙا ڳالهه ڪندا آهن ته هوشو شيديءَ اڪيلي سر انگريزن جي فوج جو مقابلو ڪيو هو. ان جو ٻه کو ياد گار ناهي؟ دودو ۽ دريا خان به ڪونه ٿا ڳائجن. ڇا اهي سنڌ جا سڄڻ ناهن؟
اها ڳالهه ناهي علي گل سبزوئي.
ته ڇا ڳالهه آهي سائين؟
منهنجي وڏ وڏ مان وهه وسي پيو. ذهن جي ڪرڙان درد بڇجي زبان تي اٿلي آئي. لڙڪ لاڙيندي چيم: اسان اهي رستا وڃائي ويٺا آهيون، منهنجا دوست. اسان اهي رستا وڃائي ويٺا آهيون!

ترڪڻي ڏاڪڻ

جنهن وقت منهنجي ڪراڙي صاحب، پنهنجي جوان زال کان، بورچيخاني ۾ مار پئي کاڌي، ٺيڪ ان وقت سنڌس ڊرائيور گدوءَ، دريءَ ٻاهران ريڊيو تي ڪامينٽري پئي ٻڌي.

پاڪستان ۽ ڀارت جي وچ ۾ زور دار ميچ پئي هلي. پاڪستان کي رانڊ ڪٽڻ لاءِ ويهه رنسون ڪپنديون هيون ۽ بال وچي بچيا هئا ڪل ڏهه. جنهن وقت ڪپيل ديو عمران خان کي بولنگ ڪرڻ لاءِ ڊوڙيو، ان وقت بيگم صاحب پنهنجي ڪراڙي مڙس (يعني منهنجي صاحب) کي مارڻ لاءِ ويلڻ هٿ ۾ کڻي دروازي ڏانهن لوهه پاتي.

هيڏانهن عمران خان بال کي زوردار اسٽروڪ هڻي چار رنز بنايون، هوڏانهن صاحب مون واري جي دون تي ويلڻ جو ٺڪو ٿيو. رانباٽ ڪري صاحب ٻاهر پڳو پر پير ٿڙي ريس، منهن وچي اٽي جي ڪنستر سان لڳس. ڪنستر اونڌو ٿي پيو ۽ صاحب ڀوت بنجي واويلا ڪندو، روئندو، پٽيندو، پيرن جا پلاند ڏيندو، لباڙاٽ ڪندو ڊائننگ ٽيبل هيٺان لڪي ويو.

گدوءَ ريڊيو بند ڪري ڪن دريءَ سان لڳائي مزيد صورتحال معلوم ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي، پر سڀ بيسود. سوچيائين، شايد صاحب بي هوش ٿي ويو آهي، يا وري گذاري ويو آهي، يا اجا به ٿي سگهي ٿو ته پٽ نبي پچي ويو آهي.

گدو اجا اهوئي سوچي رهيو هو ته اوچتو ويلڻ جو زور دار ٺڪو ٻڌائين ۽ ان سان گڏوگڏ صاحب جو ٻرڙاٽ فضا ۾ بلند ٿيو.

گدوءَ جلدي سان ريڊيو کوليو. عمران خان ڇڪو لڳائي ڇڪو هو. اهڙن موقعن تي ڊرائيورن، نوڪرن چاڪرن ۽ بورچين کي پنهنجن استادن کان هڪ خاص تربيت مليل هوندي آهي ته جڏهن ٻ گهرجي مالڪن کي وڙهندو ڏسو ته هڪدم ڪن لاٽار ڪان ڪم وٺو ۽ ان کان پوءِ نظر بچائي کسڪي وڃو. ڇو ته عين ممڪن آهي ته گهر جا ڀاتي پاڻ ۾ ٺهي وڃن ۽ سمورو نزلو توهان تي ڪري.

گدوءَ پڻ استاد منڙ جو اهو مقولو ياد ڪيو ۽ دريءَ ڪان هٽي پاسو وٺي وڃي باغ ۾ ويهي رهيو. بورچيخاني مان طرح طرح جا آواز ايندا رهيا. وٺ پڪڙ، مار ڌاڙ، پٽ پاراتا گونجندا رهيا، پر گدوءَ پنهنجا ڪن بند رکيا.

ڪجهه دير کانپوءِ جڏهن صاحب مون وارو ٺهي جڙي، سوٽ بوٽ پائي، ٺاهه ٺوه لڳائي، منڊڪائيندو اچي گاڏيءَ ۾ چڙهيو ته گدوءَ کهوري سنڌس نڪ تي لڳل تازي پلستر کي ڏٺو. ڪن جي پاپڙيءَ تي ڇڪ جي نشان کي ڏٺو ۽ ڪنڌ تي ٻڌل پٽيءَ کي ڏٺو.

صاحب مون واري ٻهريون ڪارڙ ۾ گدوءَ کي رهڙ پئيندي چيو: اڙي ڇا ٿو ڏسين ڙي ڪوهلا؟ ٻوءِ لڳي ڪل ڪلندي چيو: ڏاڪڻ تان ٿورو پير ترڪي ويو هو.
گدوءَ گاڏي اسٽارٽ ڪئي ته صاحب وري غصي ۾ ڪڙڪاٽ ڪندي چيس: اڄ وري يونيفارم ميري پاڻي آيو آهين؟ ٻيهر ائين ڪيو ائين ته ڊسمس ڪري ڇڏيندو مانءِ.
گدوءَ هٿ ادب جا ٻڌي نماڻائيءَ سان چيو: صاحب، دراصل منهنجي گهر واري پيڪين وئي آهي، ان ڪري يونيفارم ميري ئي رهجي وئي. اڄ ايندي ته ڌوئاريندو مانس.
صاحب کي ڄڻ چٺنگون وٺي ويون. ڇهڙ ڏيندي چيائين: هڪ ته توهان ماٺهو زالن کان ڏاڍو ڊڄو. ساهه ئي نڪريو. مجال آ جو ڪٿي ڏال تي ڪنٽرول رکو. اڙي مڙد ٿيو مڙد.
گدوءَ حيرت مان صاحب ڏي ڏٺو.
صاحب ٿورو ٿورو شڪي ٿيو. ٻهريون نڪ تي لڳل پلستر کي ساڄي هٿ جي ڏسٽي آڱر سان آهستگيءَ سان ڇهيائين. سور کان چرڪ نڪري ويس. ٻوءِ ڪن جي پاپڙيءَ کي هٿ لاتائين. انهن جيئن ڳوُيا ڳاڻڻ کان اڳ پير مرشد ۽ استاد جو نالو وٺڻ وقت ڪندا آهن. پاپڙيءَ ۾ ڏندن جي نشانن کي جا چيائين.گردن چبو ڪري ڏنائين. سور جي سٽ اڀريس ته وري اڇي گدوءَ تي بگڙيو.
چيائين: پيڪين وئي آهي! هونهه! اڙي پادر ڪڻ پادر. اهڙو ٻوٽ وارو هٿينس جو منهن تي ڇاپجي پويس. وري نه نالو وٺي پيڪين جو. منهنجي بيگم کي ڏٺو ائني؟ وئي آهي ڪڏهن پيڪين؟ ساهه نه ڪڍي ڇڏيانس. گهر ۾ گهڙندو آهيان ته ڄڻ راڪاس گهڙي ويو. ائون نه؟

گدو ويچارو منجهي پيو ته ڇا چوي. چپ چاپ گاڏي بنگلي کان ٻاهر ڪڍيائين. ڪيس عمران خان جو ڇڪر ياد آيو ۽ ان سان گڏ اوترو ئي زوردار ويلڻ جو آواز. مجرم جو شور ۽ صاحب مون واري جون ڪيڪون.
هن آئيني مان پٺتي ڏٺو. صاحب مون وارو پنهنجي زخمي ٽنگ کي آهستي آهستي زور ڏئي رهيو هو ۽ زور سان گڏوگڏ عجيب عجيب شڪليون ٺاهي رهيو هو. اوچتو سندس نظر وڃي گدوءَ تي پئي. غضبناڪ آواز ۾ چيائين: اڙي ڇا ٿو ڏسين ڙي گڏهه؟ سڌيءَ طرح گاڏي هلاءِ ته ڪرين نه ڪو حادثو واڻڙا ڪنهن جاءِ جا.
ٽنگ ۾ سور جي ڻاٽ اڀريس ته بيساخته دانهن نڪري ويس. رڙ ڪري چيائين: ابول! وڃائي ڇڏيائين. گدوءَ ڏي ڏسي ڳالهه مٽائيندي چيائين: ترڪڻي ڏاڪڻ جو اڃهو اهو نقصان آهي، پير ترڪيو ناهي، ماٺهن ڪريو ناهي. چورا، ڪلين ٿو ڇا؟ اٿ جا ٿر تنهنجو دماغ ڏاڍو خراب ٿي ويو آهي. منهنجي خبر ڪانهيءَ ڇا؟ ٽنگ مان ور ڪڍي ڇڏيندو مانءِ.
گدوءَ کٽي چپ هئي.

گاڏي ٻن ٽلوارن کان ڦيرائي ڊفينس ۾ اندر داخل ٿيو. ڪيس رئيس لونگ خان جو بنگلو انئين ياد هو جو اڪين کي پٽي ٻڌي به گاڏي هلائي ته جيڪر بنا ڏسڻ جي وڃي سنڌو گيٽ تي بيهي رهي. صاحب مون واري جي لونگ خان سان پراڻي ياري آهي.

جڏهن کان صاحب مون وارو پروموشن وٺي آيو آهي، تڏهن کان لونگ خان جي بيگهي مڇي وڌي آهي. نه رڳو پاڻ پرمٽون ۽ ٺيڪا پيو ڪٽي، پر هن هن جو به ڪم ڪار ڪرايو ويٺو آهي. صاحب مون واري کي خرچي پاڻي گهر ويٺي ملي ويندو آهي. ڪڏهن ٽئين ڪار، ڪڏهن بيگم صاحبه لاءِ هيرن جو سيٽ، ڪڏهن لنڊن جو چڪر.

رئيس پاڻ به جلالي ماڻهو آهي. ڳوٺ جو چڱو مڙس آهي. وڏو ڳوڻنگ زميندار آهي. ٻه شاديون اڳ ۾ ئي ڪيل هيس، تازي هڪ شادي لاهور جي هڪ فلم ايڪٽريس سان ڪري آيو آهي. وڏو شوقين مڙس آهي. ڌهمان اهڙو جو مجال آهي ڪنهنجي جو سائس نظرون ملائي سگهي. مٿي تي ڪلف وارو وڏو طرو، شهپر وڏا ۽ ڇهنباني، اکيون ڳاڙهيون جهڙيون رت، هند ڙي رئيس تنهنجي لئه!

رئيس لونگ خان جي نوڪرن صاحب مون واري جي گاڏي ايندي ڏٺي ته ڊڪ پائي وڃي گيٽ کوليائون. هين ٽڙ تڪڙ ۾ وڃي رئيس کي خبر ڪئي. گدوءَ گاڏي ڪاهي آڻي بنگلي جي پورچ ۾ بيهاري مس ته رئيس به لڪڻ جي سهاري منڊڪائيندي اچي گاڏيءَ جو در کوليو.

گدوءَ جي حيرت جي حد نه رهي جڏهن ڏٺائين ته رئيس لونگ خان جي ساڄي ٻانهن کي پلستر ٻڌل هو، ٽنگ ضربيل هئي ۽ مٿي تي پٽي ٻڌل هئي.

صاحب مون وارو چنگهندو گاڏي مان لٿو. ٻئي ڀاڪر پائي مليا ته سور کان ڌانهن نڪري وين.

صاحب مون واري پڇيو: رئيس، توکي وري ڇا ٿيو؟

رئيس وراڻيو: ڪهڙو ٿو حال پڇين صاحب. صبح ڏاڪڻ تان ترڪي پيس. تون پنهنجي ڪر خبر؟

صاحب مون واري گدوءَ ڏي ڏٺو. ٿورو ڪنگهيائين ۽ پوءِ چيائين: مان به ڏاڪڻ تان ترڪي پيو آهيان رئيس. ڪينءَ گدو؟

تڏهن گدوءَ کي اوچتو الائي ڇا ٿي ويو.

ڇريانپ جا دورا هن تي اڳ به پوندا رهيا آهن. پر اڄ ته حد ڪري ڇڏيائين. نه کيائين هر نه تم، رڙ ڪري چيائين: ته پوءِ سائين اهڙيون ترڪيون ڏاڪڻيون ڏاريو ڇو ٿا؟

لاٽري

لاٽريءَ تي بندش پيل آهي، پوءِ به لاٽري هلي پئي. ڪنهن نہ ڪنهن رنگ ۾، ڪنهن نہ ڪنهن ڍنگ ۾، ڪنهن نہ ڪنهن روپ ۾.
منهنجي سٺ سالن جي ڪراڙي صاحب جي ڀاڳن ۾ ويهن سالن جي ننڍي نيڻي، سدا ملوڪ ڙال لاٽريءَ ۾ نڪري آئي. اها جدا ڳالهہ آهي تہ صاحب مون وارو ڪافي مالدار آهي ۽ سندس ننڍي نيڻي سدا ملوڪ ڙال هڪ بي حد غريب ماڇيءَ جي ڌيءَ آهي. انشاءالله ٿوري ئي عرصي ۾ صاحب مون وارو ماڇي ٿي ويندو ۽ سندس گهر واري پنهنجي سٺن ڀائرن سميت لڪا ڇپي ٿي پنهنجي اباڻي ڳوٺ ٽوباٽيڪسنگهہ هلي ويندي. تمت باالخير.

وڏيري ڏگاڻي خان جي پٽ واڳڻ خان جي لاٽريءَ ۾ وزارت نڪري آئي. ٿيو هينئن جو واڳڻ خان پيءَ جي چلم لاءِ ٽانڊو ڪڻڻ پاڙي واري مڪان ۾ ويو ۽ جڏهن موٽيو تہ وزير ٿي موٽيو. هاڻي هو پنهنجو ٽوپي ٽانڊو ٻين کان ڪرائيندو آهي. دراصل سندس والده ماجده سان بہ ساڳيو ئي واقعو ٿيو. ڳوٺ جي ڪڙميائي هئي، وڏيري ڏگاڻي خان جي حويليءَ ۾ ٽانڊو ڪڻڻ ويئي، موٽي تہ بورچياڻي بڻجي چڪي هئي!

منهنجي هڪ فنڪار دوست جي لاٽريءَ ۾ ٢٢ گريڊ نڪتو آهي. منهنجو اهو فنڪار دوست ڳالهين جا ڳوٺ اڏيندو آهي. ڪوڙ کي سچ ۽ سچ کي ڪوڙ ثابت ڪرڻ لاءِ دليل جوڙيندو آهي. وقت سان گڏ هلندو آهي ۽ هر روز ٽئين اپريل سچ کي سلامي ڏيندو آهي. اصول جو چندو وصول ڪندو آهي ۽ بي اصوليءَ جي پٽ پويان لڪي کائيندو آهي. جڏهن کان لاٽري نڪتي اٿس، تڏهن کان پير پٽيءَ تي ڪونهيس. پنهنجي پراڻي کي کاڻي ماريو اٿائين. ان ڪري ئي مون تيرنهن سيون اڳواٽ پيٽ ۾ هڻاڻي ڇڏيون آهن. ڪا مهل نہ ڪنهن جهڙي، متان ضرورت پنجي رجي.

منهنجي لاٽريءَ ۾ ڏهہ لک روپيہ نڪتا. اها خبر مونکي ڏاڍي دير سان پئي. ٿيو هينئن جو مان رات جو هڪ روپئي جا ڇولا ۽ ڊبل روٽي کائي، مٿان پاڻي جو وڏو وٽو پي، لٽ ڪوڙي سمهي پيو هئس. اڌ رات ڌاري، در تي ڪڙ ڪڙ ٿيو. وڃي کوليم ڏٺم تہ ڇا ڏسان تہ شاعرِ جذبات حضرت بلبل "بيقرار" بيٺو آهي.
چيم: صبح جو اچجانءِ، هاڻي ننڊ پيو آهيان.
چيائين: ترس بابا، تنهنجي لاءِ خوشخبري آندي اٿم.

چيمر: مان چڱيءَ طرح سڃاڻان ٿو تنهنجي خوش خبريءَ کي، پڪ ٿي پڪ تازه ترين ڪلام ٻڌائڻ آيو هوندين.
چيائين: نه، نور ڀٽاري.
چيمر: پوءِ قرض گهرڻ آيو هوندين.
چيائين: هر گز نه.
چيمر: جوءِ مار ڏني اٿئي؟
چيائين: نه.
چيمر: سس مهمان ٿي آئي هوندئي.
چيائين: ماٺ ڪرين ته ٻڌايانءِ نه.
چيمر: ماٺ ڪيم.
ڪيسي مان اخبار ڪڍي منهنجي سامهون رکندي چيائين: هيءَ ڏس، لاٽريءَ ۾ تنهنجا ڏهه لک روپيه نڪتا آهن.
چيمر: مشڪريون ٿو ڪرين ڇا؟
چيائين: پاڻ پڙهي ڏس. هيءَ تنهنجو نالو. هيءَ ڏهه لک روپيه.
ڏٺم واقعي ائين ئي هو.
چيمر: بلبل بيقرار، هيءَ ڇاتي رهيو آهي؟
چيائين: ٺلو ٿي رهيو آهي ڀائو.

ٺلو واقعي ٿيو. خبر باهه وانگر پکڙجي ويئي. الائي ڪٿان پنجاهه سو دوست پيدا ٿي ويا. ٻه ٽي سو قريب ترين مائٽ اچي وارد ٿيا. ٻه ٽي تنڊيڻ جون محبوبائون، چارينج وسري ويل ٻار، ڏهن ڪن سالا ۽ ساليون، مطلب ته ڪن ۾ ڪيل ٿي ويا. ڪوهڻ سان ماني پيو کارائي، ڪو زور پيو ڏني، ڪو ڪپڙا پيو استري ڪري. زال ٻه ٽن سالن کان پوءِ منهن ڌوئي اچي ۾ ۾ ويئي. انگل پيا ٿين. ناز، نخرا، ادائون، دلبريون. رشتي ڪرائڻ وارين جي ٻه ڏهه ٿي ويئي. نوٽن جا البم ڪنير بيٺون آهن، چي: هيءَ وٽ. چڱي اٿئي، اينر هوسٽيس آهي. بيهر لاٽريءَ جي ضرورت ئي نه پوندئي. چڱو ڀلا، اها نه ته هيءَ ڏس، هيءَ ماڊل گرل آهي، فلمن ۾ به ڪم ڪندي آهي. ٽي وي ۽ ريڊيو ته سندس ڪاٻي هٿ جو ڪيل آهي. هن سان شادي ڪر. ڪڏهن ڪرسو واءُ نه لڳندئي. چڱو ڀلا باهه ڏي ٻنهي کي. تون هينئن ڪر جو منهنجي گهر هلي ڏس. منهنجون ڪڪيون به ته ويٺيون آهن!

ايتري ۾ در ڪڙ ڪيو.
چيمر: ڪير؟
چيائون: انڪم ٽيڪس وارا.
چيمر: مون ڪنگلي وٽ ڇا رکيو آهي؟

چيانون: اڃا ڪلھ ني تہ ڏھ لک روپيہ نڪتا اٿني.
چيبر: مليا تہ ناهن.
چيانون: ملي ويندا، تون اسان جو حصو پٽي ڇڏاءِ.
چيبر: انعام نڪري منهنجو، حصو پٽي توهان جو اهو ڪهڙو انصاف آهي؟
چيانون: انصاف جو شوق اٿني تہ نوشيروان عادل جي زماني ۾ ڄمين ها. اسان سپاهي وري ايندا سين. جو اسان جي حصو اسان کي نہ مليو تہ پوءِ خبر اٿني.
هو هليا ويا.

پوليس وارا آيا.
چيانون: ڪٿان آندا اٿني ايترا ڏوڪڙ؟ سمگلر آهين؟ ڊاڙيل آهين؟ چور آهين؟ ايم اين اي آهين؟ ڪير آهين؟
چيبر: لاٽري نڪتي آهي.
چيانون: پنهين جي بہ لاٽري نڪتي هئي. اٿي وڃي ٿاڻي تي هلي بيان ڏي.
چيبر: پر منهنجو ڏوهہ؟
چيانون: تنهنجو ڇا خيال آهي تہ اهي ايترا سارا تنهنجا بابا جيڪي لاڪپ ۾ بند آهن، تن سڀني ڏوهہ ڪيو هوندو؟ اٿي تہ لايانءِ نہ لتر.
پيو پوليس وارو ويجهو آيو. چيانين: بابا رنڊ ورهاءِ. سک پاءِ.
چيبر: پر ڏوڪڙ تہ اڃا مليا ناهن.
چيانين: ملي ويندئي. اسان کي خرچڙي ڪراءِ پوءِ پلي وينو موجان ماڻ.

دهلاڙي آيا. ڳائي وڄائي کهور وٺي هليا ويا.
چندي وارا آيا. چندو وٺي رمندا رهيا.
فسادي ٽولي وارا آيا. چيانون: ڪلاشنڪوف وٺا آهن. اسان جي پندرنهن پرسينٽ ڪميشن ٻاهر ڪڍ.
چيبر: منهنجو ڪنهن بہ ٽولي سان تعلق ناهي.
چيانون: تہ پوءِ ٿي ويندئي. شهيدن سان!

رات جو ڊاڙيل آيا.
چيانون: هل اسان سان.
چيبر: ڪيڏانهن؟
چيانون: اهو نہ پڇ، اٿ، تڪو ٿيءُ.
زال مون واري چيو: پر ادا، هن جو ڏوهہ ڪهڙو آهي؟
چيانون: ڏھ لک روپيہ لاٽري جا نڪتا اٿس. ڏھ لک ڏيني ڇڏائي وڃجوس.
زال چيو: ٻاھ ڏني ساڙيانس. جهڙو سڄو اڳ هنو، اهڙو هاڻي ٿيندو تہ منو منهنجي ڪهڙي ڪم جو!
رشتن واري ماني چيو: ادا، سوکهو جهلجوس. وڏو بي حيا اٿو. هن عمر ۾

چار پنسا ڇا مليس، مڙس هليو هو شادي ڪرڻ ڪڳو ڪنهن جاءِ جو.
ڍهلارين چيو: ڏاڙيل سائين، مولا گنج ڏنيو. حڪم ٿئي ته وڃايون توهان جي ناليءِ جو دس.
پوليس واري ڪڙاڪ سان ڏاڙيلن کي سلام ڪندي چيو: ڀوتار اسان جو حصو ته نه وسارجو، پاڻ ۾ ڀائر آهيون. تازا پندا ٿيل مٺ مانٺ، چاچا ماما، سالا ساليون، سڀ ڪن ۾ رني ٿي ويا. رڳو وڃي بچيو شاعر جذبات حضرت بلبل بي قرار.
چيومانس: بلبل بي قرار.
چيائين: جيءُ.
چيم: ڇا خيال آهي ياءُ؟
چيائين: لاٽريءَ جي ٽڪيٽ ني ڏاڙيل صاحبن کي ڏيڻي ڇڏ ادا. اسان اهڙائي ڇڳا آهيون.
اتي ڏاڙيلن جو سردار اڳتي وڌي آيو. لاٽري جي ٽڪيٽ ڪسي پنهنجي کيسي ۾ وڌائين. سائين کي هلڻ جو اشارو ڏيندي مونکي چيائين: هڏڙي مورک، وري ٻه پنهنجا سنڌي ڀاءُ آهيون. اسان نه ڦريون ها ته ٻيو ڪو ڦري وڃي ها، اسان سکيا ته تون به سکيو. هاڻي الله واهي، دعا ڪجانءِ.

ڏاڙيل ويا هليا. بلبل بيقرار ۽ مان ماٺ ميٺ ۾ هڪ ٻئي کي ڏسندا رهيا سين، ڪجهه دير کان پوءِ بلبل چيو: ڏهن لکن جي وڃڻ جو ڏک اٿئي؟
چيم: نه.
چيائين: پوءِ چپ ڇو آهين؟
چيم: سوچيان ٿو ڪهڙن ڏاڙيلن کي دعا ڪيان؟ سنڌ ته سڄي ڏاڙيلن جي قبضي ۾ آهي!

منهنجو پنهنجو خون

ان ڏينهن مان ڏاڍو مشغول هوس.
صبح کان ني ماڻهن جي ڀيڙ. تنديون وڏيون ميٽنگون. ان کان پوءِ بورڊ جي ساليانِي ميٽنگ. ميٽنگ دوران ورڪنگ لنچ. غير ملڪي وفد سان ملاقات. سانجهي کڏ شام جي چانهه ۽ پوءِ ڪنهن هوٽل ۾ رات جي ماني.
صحيح معني ۾ مٿي ڪنهن جي به فرصت ڪونه هئي. ٻه ٽي دفعا گهران ضروري فون آيو پر چوائي ڇڏيم ته مان واندو ناهيان. فارغ ٿيندس ته پاڻهي ڳالهائيندس. جڏهن تڪڙ هوندي آهي ته غلطي وچان غلطي ٿيندي رهندي آهي. ڪجهه ضروري ڪاغذ ڪونه ٿي لڌا. وڏي جاکوڙ کان پوءِ اهي مليا ته پتو پيو ته واسطيدار فائيل ته لوهي الماري ۾ بند آهن ۽ الماري جي چابي رڱندڙ ڪلارڪ سوڪل تي ڪوٽ ويل آهي. ڪهڙي وٽ پڪڙ ڪانپوءِ تالو ڀڳو ويو ته خبر پئي ته اها غلط الماري هئي. اصل الماري ته وچان ئي ڪا ٻي آهي. انهي پريشاني ۾ بيٺا هناسين جو پٽيوالي هڪ ڪارڊ آڻي آڏو رکيم. چيائين: هيءُ صاحب توهان سان ملڻ ٿو چاهي.
مان ته اڳي ئي بيٺو هوس تتو، سو ڪارڊ ڏانهن اک کڻي به ڪونه ڏٺم. پٽيوالي کي رهڙ ڏيندي چيم: بس هاڻي اها ڪثر رهجي وئي هئي، سا به تو پوري ڪري ڇڏي. اڙي چوينس نٿو ته هتي ساهه کڻڻ جي به فرصت ناهي.
پٽيوالو ڇهڙ کائي موٽي وڃڻ لڳو. ٻه ٽي قدم کڻي بيهي رهيو.
رڙڪري چيم: وري ڇا ٿيني؟
هٻڪندي چيائين: سائين، توهان ڪارڊ ته ڏٺو ئي ڪونه.
مونکي ڪاوڙ ته ڏاڍي آئي، پر پوءِ به ڪارڊ کڻي تالو پڙهيم. ڪا دير ته ڪارڊ کي ڏسندو ئي رهيس.
سوچيم: ڪهڙي مجبوري شاهه صاحب کي مونڏانهن وٺي آئي آهي؟ ڪو ته لاچار اٿس جو صبح سويري پنڌ پيو آهي.
واندڪائي ته بنهه ڪونه هئي، پر خبر ناهي ڇو دل چيم ته شاهه صاحب کي اٿين موٽائي ڇڏڻ مناسب ناهي. مونکي ساڻس ملڻ گهرجي. ٿوري دير لاءِ ئي سهي. ٿي سگهي ٿو ته اٿڻ ڪرڻ سان منهنجي انا کي تسڪين پهچندي هجي. يا ٿي سگهي ٿو ته منهنجي اندر ۾ لڪل حاسد انسان جون انتقامي اميدون پوريون ٿينديون هجن، يا اٿڻ به ٿي سگهي ٿو ته مون ڪيس پنهنجي لڏ سان مرعوب ڪرڻ ٿي گهريو. ڇا به هجي، مون فيصلو ڪيو ته ڪم کڻي ڪيترو به گهڻو هجي، مصروفيتون ٿوري دير لاءِ معطل ڪري سگهجن ٿيون. ڇو ته ايندڙ ملاقات منهنجي لاءِ بي حد اهم هئي.
بي حد اهم ملاقات ته منهنجي ساڻس اڳ به ٿي چڪي هئي. اڄ کان ويهه سال اڳ اها منهنجي لاءِ زندگيءَ جي اهم ترين ملاقات هئي. منهنجي مستقبل جو ڦيريون ڏاڪو هو. منهنجي خوابن جي تعبير هئي اها ملاقات. پر ان ملاقات ۾ هن نه رڳو مونکي مايوس ڪيو هو، بلڪ منهنجي سهاڻن

خوابن کي چڙوچڙ ڪري، منهنجي آشائن ۽ اميدن جو گلو گهٽي ڇڏيو هنائين. مونکا پلا اها ملاقات ڪيئن ٿي وسري سگهي؟ ڪيئن ۽ ڪو ڀلائي سگهان ان ڏينهن کي؟

ان ڏينهن طبيعت ٺيڪ نه هئم. صبح کان وٺي بستري مان چرڻ به ڪونه هوس، ۽ نه ئي وري ڪو ارادو ئي هوم اٿڻ جو. دل ۾ پڪو پهه پچائي ڇڏيو هوم ته اڄ جا سمورا پروگرام ملتوي. نه سنگت نه ساٿ، نه يار نه دوستار ۽ نه وري گهر جو ڪم ڪار. ڪجهه به نه ڪبو. سڄو ڏينهن آرام ئي ڪبو. سڀ کان وڏي عياشي اها جو ڏاڙهي به نه لاهبي.
اخبار آئي ته اها به بستري ۾ ئي پڙهيم. ناشتو به بستري ۾ ڪيو. زال به ٿي ڪيرا ڏنا ته وڃي پاڇي پتي وٺي اچ. پر ان کي به ڪتو جواب ڏنم. ٽي وي ۽ تي ڪرڪيٽ ميچ پئي هلي، لنچ ٽائين اها ڏسي پوري ڪيم ته در تي ٽپالي هڪ رجسٽرڊ خط ڏئي هليو ويو. کولي پڙهيم ته حيران ٿي ويس، پبلڪ سروس ڪميشن جي طرفان انٽرويو جو سڏ هو. تعجب جي ڳالهه اها هئي ته انٽرويو ان ئي صبح جو ڏهين بجي ٿيڻو هو.

سرچيم: ضرور ڪاپل ٿي آهي. اينئن ڀلا ڪيئن ٿيندو ته انٽرويو ته صبح جو هجي ۽ ليٽر ملي منجهند جو؟
چڱيءَ طرح پڙهي ڏٺم. ڪٿي به ڪا ڀل ڪونه ڏسڻ ۾ آيه.
سرچيم: متان خط کي ٽپال ۾ دير ٿي هجي.
تاريخ پڙهيم. ڪلهوڪي تاريخ ۾ خط رجسٽر ٿيل هو.
اينئن ڪيئن ٿو ٿي سگهي؟ سرچيم: ڪو به رجسٽر خط هڪ ڏينهن ۾ ته پهچي سگهي ٿو، ان کان اڳ ڀلا ڪيئن پهچندو؟

ڳنتيءَ ۾ پنجي ويس. مقابلي جي امتحان لاءِ ڪيتري نه محنت ڪئي هئم. ڪيترين نه اميدون جوڙيون هئم. ڪيترا خواب!
پهريون ته يقين ئي ڪونه پئي آيه، پر جڏهن پنهنجي اکين سان اخبار ۾ پڙهيم تڏهن پڪ ٿيم ته مون لکت وارو امتحان پاس ڪري ورتو آهي. هاڻي صرف انٽرويو ۽ پوءِ هڪ نئين، ڪامياب، خوشگوار زندگيءَ جي ابتدا.

پر هيءُ خط جو رجسٽرڊ ٽپال ذريعي مونکي اڄهو هيننر ٽپالي ڏئي ويو آهي، تنهن منهنجي هر آس تي پاڻي ڦيري ڇڏيو آهي.
بخار جي باوجود اٿي ڪڙو ٿيس. گهڙيال ۾ ٽائيم ڏٺم. منجهند جو ڏيڍ ٿيو هو.
سرچيم: ختم ٿي ويو. ڪيل ختم ٿي ويو. هر ڪيل ختم ٿي ويو.
پر پوءِ به خبر ناهي ڇو، ڪهڙي آس تي، خط هٿ ۾ جهلي، مان گهر کان ٻاهر نڪري آيس. بخار ۾ سڙندي چيم: اينئن نه ٿيندو. مان ڪين اينئن ڪرڻ نه ڏيندس. مان ڪين هرگز اينئن ڪرڻ نه ڏيندس.
رڪشا مان لهي آفيس اندر پهتس ته پتو پيم ته انٽرويو ختم ٿي چڪا آهن ۽ ميمبر گهر وڃڻ جون تياريون ڪري رهيا آهن. سيڪريٽريءَ کي خط ڏيکاريندي چيم: هيءُ منهنجو انٽرويو ليٽر آهي.

من هڪ نظر منهنجي حلئي ڏي ڏٺو، پوءِ خط ڏانهن ڏٺائين.
چيئر: هينئر مليو اٿم. اڄ ڪلاڪ اڳ.
چيائين: پر توکي ته صبح پهچڻو هو.
چيئر: جنهن گهڙيءَ ليٽر مليو، ان ئي گهڙيءَ پهتو آهيان.
چيائين: انٽرويو ته ختم ٿي ويا.
چيئر: ان ۾ منهنجو ڪهڙو ڏوهه.
چيائين: ته پوءِ ٽپال وارن جي لاپرواهي هوندي.
چيئر: نه، اينئن ناهي. خط روانو ئي ڪلهه ڪيو ويو آهي. اهو ته ٽپال کاتي جو معجزو چئبو جو هتي ڏهاڙي تي پهچائي ڏنو اٿن.
چيائين: مونکي افسوس آهي. مان ڪجهه نٿو ڪري سگهان.
چيئر: توهان بورڊ کان پڇي ته ڏسو.

هو بيدليءَ سان اٿيو. خط هٿ ۾ کڻي اندر هليو ويو. ڪجهه دير بعد جڏهن موٽيو ته پري کان ئي خط مون ڏانهن ڦٽو ڪندي چيائين: چيئرمين انڪار ڪري ڇڏيو.
چيئر: پر انڪار جي ڪا قانوني حيثيت هوندي.
چيائين: مونکي ڪا به خبر ناهي. تون هاڻي وڃي سگهين ٿو.

مان خط هٿ ۾ کڻي جيئن ئي ٻاهر نڪري رهيو هوس ته بورڊ روم مان ٽهڪڙن جا آواز هڏي ٻيهي رهيس. نا انصافيءَ جا رڏ مونکي سرير جي سرحد ٽائين گهائي رهيا هئا. خبر ناهي ڪهڙي جذبي جي اوڇتي غلبي مونکي بورڊ روم جي اندر ڌڪي ڇڏيو.
سڀ ميمبر چپ ٿي ويا.
منهنجا برا حال، وڌيل ڏاڙهي، پيرن ۾ پيل چمپل، بخار کان ڏڪندڙ اکيون ڏسي، هو هڪ ٻئي ڏي ڏسڻ لڳا.
چيئرمين جي ڪرسيءَ تي شاهه صاحب ويٺو هو. مون خط سندس سامهون ٽيبل تي رکيو ۽ چيو: شاهه صاحب، عدل ۽ انصاف جي ڪرسيءَ تي ويهي، خدائي وصفن جو احترام نه ڪرڻ پالڻهار خلاف بغاوت جو اعلان آهي.
هو چپ رهيو.
چيئر: مان غريب جو ٻار آهيان. خوشحاليءَ جا خواب ڏسڻ جو گناهه ڪيو اٿم. ان جي ايڏي وڏي سزا ته نه ڏيندم.
چيائين: قانون قانون آهي. اسان مجبور آهيون. انٽرويو پورا ٿي ويا.
چيئر: ٽنين ڏينهن حيدرآباد ۾ انٽرويو آهن. مونکي اتي موقعو ڏيو.
چيائين: نا ممڪن، خوامخواهه پنهنجو وقت نه وڃاءِ. هليو وڃ.
چيئر: مان خيرات نه، بلڪ حق گهرڻ آيو آهيان.
ٽهي ويو. غصي ۾ چيائين: تون ته ڪو خطرناڪ ماڻهو ٿو ڏسجين. نڪر هتان نه ته هٿانيندو ماڻهو لاڪپ ۾.
چيئر: ڏوهه منهنجو ناهي شاهه صاحب، قصور توهان جو آهي. پنهنجي ڪوتاهي کي لڪائڻ لاءِ مون سان ڏاڍائي ته نه ڪيو. مان سنڌي آهيان. توهان جو پنهنجو آهيان.
چيائين: مون سنڌين جو ٺيڪو ته نه کنيو آهي.
چيئر: تڏهن به سائين رت دانگيءَ تي به ورندو آهي.

چيائين: اسان جو وقت نہ وڃاءِ. لنچ کي اڃا ٿي دير ٿي رهي آهي.
هوائيو. سائس گڏ سمورا ميمبر پڻ اٿيا ۽ ٻاهر هليا ويا.
مان اڪيلي ڪمري ۾ خط هٿ ۾ جهلي ويٺو رهيس.

ان ڳالهہ کي ويهہ سال گذري ويا.
مون پنهنجي محنت سان پيهر، ٻئي ڪميشن مان مقابلي جو امتحان پاس ڪري ورتو.
شاهہ صاحب رٽائر ٿي ويو ۽ ڪم ناميءَ جي غار مان اڄ مون وٽ موٽي آيو آهي. مون سوچيو: مونکي سائس ملڻ گهرجي.

پٽيوالو جڏهن شاهہ صاحب کي اندر وٺي آيو تہ ڏٺم تہ هو ڪاني ڪراڙو ٿي ويو هو. مون سان هٿ ملائي هو بيهي رهيو، ويهڻ لاءِ چيومانس تہ جهجهڪندي ڪرسيءَ تي ويهي رهيو.
چيم: حڪم ڪيو شاهہ سائين.
التجا واري انداز ۾ چيائين: هڪ عرض کڻي آيو آهيان.
چيم: حڪم ڪيو.
ڪيسي مان هڪ خط ڪڍي مونکي ڏنائين. چيائين: منهنجو پوٽو آهي. لڪت جو امتحان پاس ڪيو اٿائين. اڄ توهان وٽ بورڊ ۾ انٽرويو آهن پر هن کي خط اڃا هينئر مليو آهي. پنهنجا سنڌي آهيون. اميد ساري توهان ڏي آيو آهيان. مهرباني ڪري ڪيس ايندڙ هفتي تائين مهلت ڏيو. لاهور واري انٽرويو ۾ اجازت ڏيوس تہ سندس زندگي سگهي ٿي پوندي.
مون گهوري شاهہ صاحب کي ڏٺو. هن جي منهن جا گهنج وڌيڪ گهرائي ويا هئا.
سندس هٿ ڏڪي رهيا ها ۽ هو سراپا التجا بڻيل هو.
چيومانس: مونکي سڃاڻو ٿا شاهہ صاحب؟
چيائين: توهان کي ڀلا ڪير نہ سڃاڻندو سائين.
چيم: ياد اٿو ويهہ سال اڳ، هڪ اهڙي ئي موقعي تي مان توهان جي آڏو اهڙا ساڳي التجا کڻي آيو هوس.
هو چپ چاپ ڪنڌ هيٺ ڪري زمين کي گهوريندو رهيو.
اوچتو هن جي اکين مان ڳوڙها وهي نڪتا.
مان چوندو ويس: توهان ماڻهو جڏهن ڪرسي تي هوندا آهيو، تڏهن سڀ رشتا، سڀ ناتا ڀلائي، درندا بڻجي ويندا آهيو، ۽ جڏهن ڪرسيءَ تان لهي ويندا آهيو، تڏهن توهان کي سنڌ ۽ سنڌيت جي محبت ماري وجهندي آهي.
هو سڏڪي پيو. چيائين: غلطي برابر منهنجي هئي. مان معافي ٿو گهران.
مان اٿي بيٺس. هٿ وڌائي چيومانس: مون اڄ تائين ڪنهن بہ بزرگ جي بي عزتي نہ ڪئي آهي. پر توکي نڪري وڃڻ لاءِ چوندي مونکي منهنجو ضمير ملامت نہ ڪندو. تون وڃي سگهين ٿو.
هو اٿيو. ڪنڌ جهڪائي در ڏانهن وڌيو. تڏهن خبر ناهي ڇو مون زور سان ٽيبل تي مڪ وهائي ڪڍي. ٽڪل شيشي جا ذرا منهنجي هٿ ۾ پيهي ويا ۽ خون وهي هليو.
هو بيهي رهيو. پر مون ڏانهنس ڏٺو بہ ڪونہ. هٿ مان ڳڙندڙ خون کي مخاطب ٿي چيم: شاهہ صاحب، اهو خط هتي ڇڏي وڃو. توهان جو ڪم ٿي ويندو.

مردن جو مامرو

صاحب مون واري جي ڊرائيور گدوءَ جڏهن کان اخبار ۾ خبر پڙهي آهي تڏهن کان پريشان آهي. سڀ ڪان پهريون ته سهڪندو مون وٽ آيو.
چيائين: مٺرءِ هيءَ خبر پڙهي اٿئي؟
پڇيم: ڪهڙي؟
چيائين: مردن واري.
چيم: ڪهڙن مردن واري؟
چيائين: بي شرم مردن واري.

ڏاڍو وائڙو ٿيس. ڳالهه سمجهه ۾ ئي نه اچيم. هونءَ گدوءَ جي ڳالهه چڱي ڀلي ماڻهوءَ کي ڪلاڪ اڌ ته سمجهه ۾ ايندي ئي ناهي. جيڪڏهن ٿوري گهڻي سمجهه ۾ اچي به ويندي آهي ته ان جا نتيجا بيحد خطرناڪ نڪرندا آهن، ڇو ته سمجهه سمجهه جو ڦير آهي. جو ڪجهه گدوءَ جي سمجهه ۾ ويٺل آهي، اهو ٻئي جي سمجهه ۾ بلڪل اهڙي جو اهڙو اچي وڃي، سا اڻ ٿيڻي آهي.
پڇيو مانس: ڪهڙا بي شرم مرد؟
چيائين: اهي ئي جيڪي بي حيا آهن.
چيم: ڪهڙا بي حيا مرد؟
هڪدم چيائين: ڊچڻا، گيدي، بزدل، ڪانئر، ڪميڻا، بي غيرت مرد.

هاڻي ڳالهه مڙني ڪجهه ڪجهه سمجهه ۾ اچڻ لڳي هئم. ڪجهه سوچي چيومانس: گِدو، سنڌ جي ڌاڙيلن جي ڳالهه ته نٿو ڪرين؟
ڪنڌ ڌوڻي چيائين: نه.
چيومانس: سنڌ جي وڏيري جي ڳالهه ته ناهي؟
چيائين: هرگز نه.
چيم: سنڌ جي پير، مير، وزير جو ته ذڪر ناهي؟
چيائين: نه، نه، نه.
چيم: ته پوءِ پڪ ئي پڪ سنڌ جي سياستدان جي ڳالهه هوندي.

هو ڪوڙ دير مونکي ڏسندو رهيو ۽ آخرڪار ڪلندي چيائين: چريو ته مان آهيان، عقل تنهنجو ڪسجي ويو آهي.
چيومانس: يار، تو ته منجهائي ماريو آهي. چوين ٿو ته ڳالهه مردن جي آهي. مرد به اهڙا جي بي شرم، بي حيا، بي غيرت، ڊچڻا، بزدل، گيدي، ڪانئر ۽ ڪميڻا آهن.

چيائين: ها، ائين ته آهي.
ٺٺو ڪنهندي چيم: وڏيرو به ناهي، پير، مير، وزير به ناهي، سياستدان به ناهي.
چيائين: نه.
چيم: اهو ڪيئن ٿو ٿي سگهي؟ تون ڪوڙ ٿو ڳالهائين.
ٻنهي هٿ اکين تي رکي چيائين: نور ڀائي، ڪوڙ ڪونه ٿو ڳالهايان. اهي جو قسم آ.
چيم: ڊوڙ ٻني پٺهين ڪي.
چيائين: شهيدن سان چرچا نه ڪر.
چيم: پٺهين وري ڪڏهن کان شهيد ٿيو؟ ڪڏهن ڪوهه ۾ ٽپو ڏيڻ وارا به شهيد ٿيا؟
چيائين: امان جي آزار کان ڪوهه ۾ ٽپو ڏنو هنائين، ۽ ڪنهن جي آزار کان جان ڏيڻ وارا شهيد هوندا آهن، ۽ شهيدن سان چرچا ڪرڻ گناهه آهي.
مون سخت ڪاوڙ ۾ فيصلو ڏيندي چيو: ڇا به هجي، گهٽ ۾ گهٽ تون هرگز چريو ناهين.
هو روئڻهار ڪري ٿي ويو. ڏکويل آواز ۾ چيائين: مونکي توهان اها اميد نه هئي، مٺڙ.

مونکي مٿس ڏاڍو رحم آيو. ڪيس ڀاڪر پائيندي چيم: مون ته مذاق ٻني ڪيو. تون ته ٺپ چريو آهين. ۽ تنهنجو پيءُ به شهيد هيو.
هو کڏ کڏ ٿي ويو. خوشي ٿيندي چيائين: جيڪڏهن جهاز ۾ سڙي ويل شهيد سڏائي سگهن ٿا ته پوءِ ٿڌي پاڻي ۾ ٻڏي مئل ته واقعي شهيد ٿيا نه؟ ان کان سواءِ بابو ته مظلوم به هئو. ڪوهه ۾ ٽپو نه ڏني ها ته امان ساهه ڪڍي ڇڏيس ها. خبر اٿئي، هڪ دفعي تارون تي ٽڪشي ٽپائي رکي هنائينس. ٻئي دفعي مٿي تي مٽ ڀڳو هنائينس. ٽئين دفعي ڪن ۾ وڄون وجهي ڇڏيو هنائينس.
چيم: تنهنجا ناناڻا هندوستان مان آيا هئا ڇا؟
چيائين: ڇا مطلب؟
چيم: مطلب اهو ته ڪيس ته دهشتگرد هئڻ گهرجي ها.
چيائين: پاڙي وارن جو به اهو ئي رايو آهي. خبر اٿئي، هڪ ڀيري پاڙي جي چوڪيدار جو ڪن ڪپي ڪرٽي تي اڇلي ڇڏيو هنائين.
پڇيم: پوءِ ڇا ٿيو؟
چيائين: ٿيندو وري ڇا؟ ڪن ڪي ڪانءُ کڻي ويو.
مونکي ٿورو ٿورو ڳڻتيءَ جي ماءُ کان ڊپ ٿيڻ لڳو هو.
هن وري چيو: ٻي خبر اٿئي ڇا ٿيو؟
هيٺي آواز ۾ چيم: ڇا ٿيو؟
چيائين: پاڙي جي هڪ مائيءَ سان جهيڙو ٿي پيس، ان کي ننڊ ۾ مٿي ۾ ڪوڪو ٺوڪي ڇڏيائين.
ڊڄندي پڇيم: پوءِ ڪيئن نڪتو اهو ڪوڪو؟
چيائين: ڪوڪو؟ ڪوڪو ته اڃا تائين اتي لڳو پيو آهي. البت مائيءَ کي رڌي پوري ڇڏيائون.
هاڻي منهنجي دل ڪچي ٿيڻ لڳي هئي. ڳالهه بدلائڻ لاءِ چيومانس: ها

سچي ۽ توهه اخبار واري ڳالهه ٻڌي ڪني. بي غيرت، بي شرم ۽ گيدي مردن جي.
چيائين: ها، اڄهو هن اخبار ۾ آيو آهي ته ڀارت ۾ زالن جي ڏاڍاين کان بيزار مردن هڪ جماعت ٺاهي آهي ۽ ان جماعت حڪومت کان مطالبو ڪيو آهي ته کين پنهنجن زالن جي ظلمن کان بچايو وڃي.

مونکي ڏاڍي حيرت ٿي ان خبر تي. چيم: ٻيو ڇا لکيل آهي اخبار ۾؟
چيائين: لکيل آهي ته ان جماعت چيو آهي ته هندستان ۾ سو کان وڌيڪ مردن کي سندن زالن باهه ڏئي ساڙي ماريو آهي. ڪيترن کي ترنڊو، منڊو، ڪاٺو ۽ انڌو ڪري ڇڏيو اٿن. باقي سمورا مار موچڙي ۾ آهن ۽ سندن حياتي سخت خطري ۾ آهي، ان ڪري حڪومت کي گهرجي ته کين جان جو تحفظ فراهم ڪري.

اسان ٻئي ڪافي دير تائين چپ ٿي وياسين.
آخرڪار گدوءَ چيو: خبر اٿئي مٺڙ، صاحب پاڻ واري سان ٻه ساڳي ريتن آهي.
چيم: ڇاني؟
چيائين: اُنون نه ته؟ ابا، زال اٿس ننڍي، پاڻ آهي سندس پيءُ جيڏو؛ پوءِ ته سڄو ڏينهن آهي پادرن ۾. ڪلهه ٻه ڇمڇو ڏون وارو وهاڻي ڪڍيو هنائينس. رت ائين پيو وهيس جو ڪتا نه چٽين.
چيم: ڪتا ته هونءَ ٻه رت چٽي چٽي بيزار ٿي پيا آهن.
پڇيائين: ڪنهنجو؟
چيم: سنڌين جو.
چيائين: ڏس، مونکي منجهاءِ نه. ڇريو برابر آهيان پر چپ ٺاهيان. مون ڳالهه ٻڌي ڪني صاحب پاڻ واري جي.
چيم: مون ٻه پنهنجي صاحبن جي ڳالهه ٻڌي ڪني. ها، پوءِ ڇا ٿيو؟
چيائين: ٿيندو وري ڇا؟ صاحب پاڻ وارو ڏنڊڇي ويو. بيگم صاحبہ ڪيس اتي ئي ڇڏي، پاڻ پارٽيءَ ۾ هلي وئي. موٽي آئي ته ٻه صاحب ائين ئي ڏنڊٿيو پيو هو. بيگم صاحبہ سير تي هلي وئي. اتان موٽي ته ٻه صاحب ڏنڊٿيو پيو هو. بيگم صاحبہ ڊنر تي هلي وئي. رات جو دير سان گهر موٽي ته ٻه صاحب ڏنڊٿيو پيو هو. ان تي ڪيس ڏاڍي ڪاوڙ لڳي. چيائين، ڇا مصيبت آهي؟ جڏهن ڏس تڏهن ڏنڊٿيو پيو آهي. مٺي کي سک سان سمهڻ ٻه نٿو اچي.
چيم: پوءِ ڇا ٿيو گدو؟
چيائين: بيگم صاحبہ رات جو دير تائين ٽي سي آر تي فلم ڏٺي، ۽ پوءِ سمهي پئي.
پڇيم: ۽ صاحب پاڻ واري جو ڇا ٿيو؟
چيائين: اڃا تائين ڏنڊٿيو پيو آهي.
مونکي ڏاڍو ڏک ٿيو. چيم: گدو، اهڙين عورتن کي ته جيئري ئي جهنم رسيد ڪرڻ گهرجي.
چيائين: نه. اهڙن بزدل مردن کي سنگسار ڪرائڻ گهرجي. اهي مردن جي نالي تي بدنما داغ آهن. سماج جي وجود تي ناسور آهن. ٻاڙي ڪنهن جاءِ جا، جوئن جا ڪلا ڪاٽن پاڻ، نالو بدنام مرد ذات جو.

چيمر: تون نيڪ ٿو چوين ڳُدو ڀاءُ. ڪمزوري اسان جي پنهنجي آهي. چوندا ناهن ته: سونٺي هجي سان، ته ڪڏهن گوهي نه ڪري. هجي ڪا اسان ۾ مردائي هشمت ته مجال آهي زالن جي جو اٿين وٽن تهڙي ڪارناما ڪندين.

ڳدو ڪي منهنجي ڳالهه وٺي وٺي. چيائين: جي تون مون سان ساٿ ڏين مٽر، ته پوءِ مان هڪ مهر هلايان جنهن موجب ڪوبه مرد، عورت جي غلامي نه ڪندو ۽ جي ڪندو ته پوءِ ان کي ٿالهيءَ ٻاچيءَ مان ڪڍيو ويندو.
چيمر: ۽ سندس مٽر ڪوڙيو ويندو.
چائين: ۽ ڪيس ڪاري ڪڏهن تي چاڙهي، سندس سرڪس ڪڍيو ويندو.
چيمر: ۽ ڪيس پراڻن موچڙن جا هار وڌا ويندا.
چيائين: ۽ گهٽيءَ جي ٻارن کي هشڪر ڏبي ته ڪيس پٿر هڻن.
چيمر: ڪوبه مرد زال جي مارنه کائيندو، سندس ڪپڙا نه ڌوئيندو، سندس سنندبل پالش نه ڪندو ۽ ڪيس زور به نه ڏيندو.
چيائين: نه وري لپ اسٽڪ، لالي ۽ پائوڊر وٺي ڏيندو.

مان چپ ٿي ويس. ٿورو هبڪي چيمر: يار ڳدو، اهو آخري شرط لپ اسٽڪ، لالي ۽ پائوڊر وارو ڪڍي ڇڏ.
پڇيائين: ڇو؟
چيمر: ان لاءِ ته مان اڄهو هيننر ني بازار پني ويس نوران لاءِ ميڪ اپ جو سامان وٺڻ لاءِ.
چيائين: ته پوءِ نه وٺ. انڪار ڪري ڇڏ. انقلاب اٿين ني ايندر آهي. قربانين ڏيڻ سان.
چيمر: توکي خبر ناهي ڳدو. مڙي وڃ.
چيائين: مونکي سڀ خبر آهي تون بزدل آهين. جوءِ کان ڊڄين ٿو.
چيمر: مون جهڙي جٺ هجني ته جيڪر تون به ڊڄين. هي ڏس رات وار پٽيا اٿائين. هيءُ ٻانهن ۾ چڪ وڌا اٿائين. هيءُ ڪڪ ۾ مڪ هڻنين اٿائين.
منهنجي اکين ۾ ڳوڙها تري آيا. پر هن ظالم کي ذرو به ڪهل نه آئي. ٽهڪ هڻندي چيائين: مار مڃو! واهه جو مڙس هليو آهي دنيا جي مردن کي ستارڻ! اڙي منهنجي زال اهڙي هجي ته بندوقن سان ڪڍانس. زبان هلائي ته زبان ڪپي ڇڏيانس. هٿ هلائي ته هٿ ڪپي ڇڏيانس. اڳـر سـڌي ڪري ته اڳر ڀڃي ڇڏيانس. هونهه! وڏو آيو آهي خلق کي ستارڻ وارو.
اٿين ڇني اٿڻ لڳو ته دانهن نڪري ويس.
چيمر: ڇا ٿيو ڳدو؟
ڇنگهندي چيائين: اٿي ني نٿو سگهان، مٽر. سور وڃائي ڇڏيو آهي.
پڇيمر: ڇا جو سور اٿئي؟
نظرون بچائيندي چيائين: نياڳيءَ رات سوٽي وهاڻي ڪڍي مني ڪوڏي ۾!

پھريون انعام

شاعر جذبات حضرت بلبل بيقرار واقعي بي حد جذباتي ماڻهو آهي. صبح مون سان ملڻ آيو ته بي انتها جذباتي پئي ڏٺو. خوشيءَ رحان ڏند بند ني نه پيا ٿيئس.
پڇيم: ڇا ڳالهه آهي بلبل بيقرار؟
چيائين: خوشخبري آهي.
پڇيم: ڪهڙي خوشخبري آهي؟
چيائين: نهايت ئي اهم خوشخبري آهي.
چيم: ھڏاءِ ڪٿي.
چيائين: پھريون مئاني ڪاراءِ.
چيم: اصل ايڏي وڏي خوشخبري آهي ڇا؟
چيائين: ها.
چيم: هاڻي سمجهيم. سائين قائم علي شاه بادشاه جي وڃڻ جي؟
چيائين: نہ.
چيم: رحيم بخش جماليءَ جي روپوش ٿيڻ جي؟
چيائين: نہ.
چيم: الطاف حسين تي تازي ترين قاتلاني حملي جي سازش جي؟
چيائين: نہ. نہ. نہ. موڳا.
چيم: تہ پوءِ پڪ ئي پڪ ڪنهن بيمار اديب کي سرڪار نامدار دوا درمل لاءِ پنج هزار روپيہ ڏنا هوندا.
چيائين: اها بہ ناهي.
چيم: ڪو اشارو ڏي.
چيائين: انعام،
چيم: پرائيز بانڊ ۾ وزارت نڪتي اٿئي ڇا!
چيائين: پھريون انعام.
چيم: مونکان زور آهي. تون ھڏاءِ.
چيائين: مونکي خبر هئي تہ تنهنجو ميڄالو مختصر آهي. سيائو ۽ سمجهو هجين ها تہ اڄ ڪو معتبر آفيسر ٿيو ويٺو هجين ها. ان پڙهيلن جي جي حضوري نہ ڪرين ها.
هٿ ادب جا هڏي ڪيس التجا واري انداز ۾ چيم: ڀائو شاعر جذبات، منهنجا گناه بي حساب آهن. اوڳڻ اپار اٿم. حد درجي جو ڇسو، بيوقوف، بلڪ ڪڌم آهيان. ان ڪري پنهنجي نالائقي جي سزا پنهنجي جينري ني پيو لوڙيان. تون مهربان آهين، سمجهو ۽ سيائو آهين. سو مون تي مهر ڪر. جيڪا بہ چڱي خبر اٿئي، بنا دير ھڏاءِ. مون ۾ وڌيڪ سسپنس سهڻ جي طاقت ڪانهي. سنڌ سرڪار جي الفريد هڇڪاڪ

واري خطرناڪ سسپنس مان نڪتي اچا ۽ چار ڏهاڙا مس ٿيا آهن. ان ني مٿو ڪچو ڪري ڇڏيو آهي.
پنهنجي ڪنڌي ڏند جي نمائش ڪندي، کلندي چيائين: جي تهنجو اهو حال ٿيو آهي ته پوءِ ان ڊرامي جي اصل ڪردارن جو ڪهڙو حشر ٿيو هوندو؟
چيم: ٻڌو اٿم ته اهي ڏينهن ۾ ٽي ڀيرا بادام روغن جي مالش ٿا ڪرائين.
چيائين: اهو ته ٿيو انهن جو حال جي ڪيترن ڏني چڙهي پيا ۽ جيڪي رهجي ويا؟
چيم: ڇون ٿا ته انهن ڪهڻ تي ڪارا جهنڊا چاڙهيا آهن ۽ چاليهه ڏينهن سوڳ ملهائيندا پر پيلي خوشخبري ته ٻڌاءِ.

هو بالم ٿي ڪوچ تي ويهي رهيو. واسڪوٽيءَ جي کيسي مان هڪ تهه ٿيل سنڌي اخبار ڪڍي سامهون رکيائين. چشمو نڪ تي رکي، اخبار پڙهندي چيائين: خوشخبري هيءَ آهي ته لاهور ۾ ٿيل چوپائي مال واري ميلي ۾ سنڌ جي هڪ ڳاڙهي ڍڳيءَ کي گولڊ ميڊل، ڪاموري ٻڪريءَ کي پهريون انعام ۽ ڳاڙهي ڳئون کي ٻيو انعام مليو.
چيم: اها وري ڪهڙي خوشخبري آهي؟ چوپائي مال کي انعام ملڻ تي ايڏو جذباتي ٿيڻ جي ڪهڙي ڳالهه آهي؟
چيائين: سنڌ جو ماڻهو نه سهي، جانور ئي سهي، انعام ته کٽي آيو نه؟
چيم: ڇا ٿو چوڻ چاهين بلبل بيقرار؟
چيائين: روز ٿو ڪرڪيٽ جي ڪامينٽري ٻڌين. پاڪستان جي چاليهن سالن جي تاريخ ۾ ڪو هڪڙو سنڌي رانديگر پيدا ٿيو؟ سدائين ٻين لاءِ تاڙيون وڄائي هٿ ئي ڪسي ويا اٿئي.
چيم: حنيف محمد؟
چيائين: هونهه! هو ليکي نه ليکي، اسان لال جي ليکي. چڱو ڀلا، ڪو هاڪيءَ جو رانديگر؟
چيم؛ نه.
چيائين: اسڪواش؟
چيم: نه.
چيائين: ٽينس؟
چيم: نه.
چيائين: باڪسنگ؟
چيم: نه.
چيائين: سوئمنگ؟ شاٽ پٽ؟ هيمر ٿرو؟ جيويلن ٿرو؟ پول والٽ؟ لانگ جمپ؟ هاءِ جمپ؟ ايٿليٽڪس؟ مصوري؟ سنگ تراشي؟
چيم: نه.نه. نه. نه. نه.
چيائين: سائنس؟ ٽيڪنالاجي؟ ڪمپيوٽر؟ ايٽامڪ ٽيڪنالاجي؟ سرجري؟

ايجاد؟ ريسرچ؟
مان منٽي کن هٿ ڏني ويهي رهيس. جواب سمجهيم ته ڏيانس. هو اٿي منهنجي پر ۾ اچي ويٺو. منهنجي ڪلهي تي هٿ رکي هوريان چيائين: يار، ڪاوڙ نه ڪجانءِ. سنڌ ۽ سنڌيت جا نعرا هڻڻ جدا ڳالهه آهي، سچائيءَ کي منهن ڏيڻ ٻي ڳالهه آهي. عرصي کان اسڪول ۽ ڪاليج بند پيا آهن. شاگرد نه پڙهن، نه لکن. چاقو ڇري ڪڍي وڃي ڪاپي ڪري پاس ٿين. استادن جي ٽڪو عزت لڳي پئي آهي. ڪر ڪجهي ته ڏسي. جهنڊو هٿ ۾، الهه ڙي واهي. نه راند سان دلچسپي، نه ادب سان، نه سائنس سان شوق، نه فن سان لڳاءُ. آهي ڪو اسان ۾ جو هوائي جهاز اڏائي سگهي؟ ريل جي انجڻ هلائي سگهي؟ ڪمپيوٽر مرامت ڪري سگهي؟

بلبل بيقرار کي ايڏو جزباتي مون اڳ ڪڏهن به ڪونه ڏٺو هو ڪيس هن حالت ۾ ڏسي منهنجا ته لاهه نڪري ويا.
چيومانس: ٺڏو ٿيءُ يار. هروڀرو ڇو ٿو ڪاوڙ ڪرين؟
هو اٿي بيهي رهيو. منهنجي ڪمري جي ڀت تي لڳل هرڻ جي سڱن ڏانهن ڏسندي چيائين: اسان جي نوجوانن کان ته هي جانور چڱا، جي سنڌ جو نالو ڪنهن نه ڪنهن طرح ته روشن ڪيو ويٺا آهن.
چيم: بلبل بيقرار سنڌين کي موقعوني ڪڏهن مليو آهي؟ هو ته ويچارا هميشه احساس محروميءَ جو شڪار رهيا آهن.
باهه وٺي ويس. ڏڪندي چيائين: چورين، ڌاڙن ۽ ڦرن ڪرڻ جو موقعو ملين ٿو؟ اسڪول، ڪاليج ۽ يونيورسٽيون بند ڪرائڻ جو موقعو ملين ٿو؟ اشرافن کي اغوا ڪرڻ جو موقعو ملين ٿو؟ باقي پڙهڻ جو، مقابلي ڪرڻ جو ۽ انعام کٽڻ جو موقعو ڪونه ٿو ملين.

هو هليو ويو. مان چپ ٿي ويس. ڳالهه ته واقعي سچي ڪني هئائين. جواب هجي ته ڏيانس. هيو ڪجهه ته ڪونه ڪيم، باقي اهو سر ڪيم جو پنهنجي پٽ کي ساڻ ڪري بازار مان وڃي ڪيس ڪجهه ڪتاب، ڪرڪيٽ جي بيٽ ۽ ٽينس جي ريڪيٽ وٺي ڏنم.
هن چيو: پر بابا، تعليمي ادارا ته بند آهن.
چيومانس: جيستائين اهي کلن، تيستائين تنهنجو گهرئي تنهنجو تعليمي ادارو آهي. اسان هر گهر کي اسڪول، ٽريننگ سينٽر ۽ مقابلو گهر بڻائينداسين پٽ. اسان هر ميدان ۾ مقابلو ڪنداسين، انعام کٽنداسين ۽ پاڻ ملهائينداسين. اسان وڙهي ڄاڻون. منهن ڏئي ڄاڻون. مڙس ٿي مقابلو ڪري ڄاڻون. اسان ميدان ڇڏڻ وارا مڙس ئي ناهيون پٽ. هڻ، هڪلڻ ۽ هيلي سارڻ اسان جو مرڳ آهي. ۽ ان ۾ فرق وجهڻ وارن کي اسان ڪڏهن ڪونه بخشينداسين.

پاڙي ناهہ پروڙ

سنڌيءَ ۾ چوڻي آهي تہ سو ڏني پاڙو ڇڏجي ۽ سو ڏني پاڙو وٺجي. اها چوڻي هزارين نہ تہ سوين سال پراڻي ضرور هوندي. ان زماني ۾ پڳڙيءَ جو رواج بہ ڪونہ هوندو. پراڻيءَ زمين تي زوريءَ دخل ڪرڻ جي رسم بہ نہ هوندي. دلالن ذريعي جائداد وغيره خريد ڪرڻ جو سلسلو پڻ ڪونہ هوندو. آن هوندي بہ سياڻن ڪي ڪا تہ مصيبت سجهي هوندي، جنهن ڪي ذهن ۾ رکي هنن اها چوڻي جوڙي هوندي.

اڄ جي ڳالهہ ٻي آهي. اڄ تہ اٺئي ويهئي، ڳالهائڻ ٻولهائڻ، بلڪ چپ رهڻ تي بہ پئسا ڀا خرچ ڪرڻا پون. سو نہ، هزار. هزار نہ، لک. لک نہ، ڪروڙ. جنهن کي جيتري ڪٽي ڪٺي. آخبار ۾ پڙهيم تہ يورپ ۾ خواتين سنهڙي ۽ سهڻي ٿيڻ لاءِ ٻيا تہ جيڪي جتن ڪن ٿيون سي ڪن ٿيون، پرهاڻي لکين روپيہ هڙان ڏني، پنهنجي هڏائين پجري جون سب کان هيٺيون ٻہ ٽاڪيون، آپريشن ذريعي ڪڍائي ٿيون ڇڏن. انهن ڪرڻ سان سندن چيلهہ سنهي ٿئي ٿي ۽ هلڻ وقت ناڳڻ جيان وٽ کائڻ ۾ آساني ٿي ٿئين. خير، اهي تہ پئسي وارن جا انگل آهن. پر هزارين نہ تہ سوين سال اڳ، جڏهن اهو پهاڪو جڙيو هوندو، تڏهن سو روپيہ بہ موجوده لکين روپين جي برابر هوندا. ۽ جيڪڏهن ڪو بہ شخص ايتري رقم ڏئي پاڙو وٺڻ يا پاڙو ڇڏڻ جي عياشي ڪندو هوندو تہ ضرور ڪنهن آزار کان، لاچار کان يا آچار کان ڪندو هوندو. توهان پڇندا تہ اهو آچار وري ڪٿان آيو؟ سو سائين عرض آهي تہ اهو آچار بہ انهن ٻن چوڻين ۽ پهاڪن مان پيدا ٿيو. هڏو ڪونہ اٿو تہ لاچار کي آچار ڪرنهي! مونکي خبر ناهي تہ اتي آچار جي ڇا معني آهي، پر ايتري ڄاڻ سو ضرور اٿم تہ آچار ڪٽڙو ٿيندو آهي. مانيءَ سان ڳڏ کائبو آهي. ڪي ماڻهوءَ مانيءَ هوندي بہ آچار جدا کائيندا آهن ۽ لڪي لڪي کائيندا آهن، ۽ اهو بہ تہ آچار کي ڏسي يا ان متعلق سوچي وات پاڻي پاڻي ٿي ويندو آهي.

مون پاڙو آچار کان ورتو هو ۽ لاچار کان ڇڏيو.

پاڙي وٺڻ جا تفصيل منهنجي گهريلو زندگيءَ، سماجي زندگي ۽ خود منهنجي پنهنجيءَ مختصر زندگيءَ لاءِ هاڃيڪار ثابت ٿي سگهن ٿا، ان ڪري ان پهلوءَ جو ذڪر ڪرڻ مناسب نٿو سمجهان. ها البت پاڙي ڇڏڻ ۾ ٻين ٻي اصولي سببن سان گڏوگڏ ڪي اصولي سبب پڻ هئا. اهي ٻنان ڪتڪي هٽائي سگهجن ٿا. مثلن منهنجي بلڪل ڀر واري گهر ڌڻيءَ کي حيواني زندگي ٻي حد عزيز هئي. هن پنهنجي گهر ۾ ڪتن، ٻلن، ڳئن

مينهن، ڪانون ۽ ڪبوترن کان علاوه نور، نانگ، سانڊا، رڇ، باندر، ڀولڙا، گوريلا مطلب ته هر طرح جي جهنگلي مخلوق کي پنهنجي گهر ۾ مناسب نمائندگي ڏني هئي. اها جدا ڳالهه آهي ته شاديءَ کان پوءِ سندس گهرواريءَ کي ڏسي، رڇ ۽ گوريلو هئي خوف ۽ هراس وچان ڪيڪرا ٽ ڪندا، جهنگ منهن ڪري جو وٺي ڀڳا ته وري ڀيهر نه موٽيا. حالانڪ گهر ڌڻيءَ ريڊيو ۽ ٽي. ويءَ تي اعلان ڪرايا ۽ اخبارن ۾ اشتهار ڇپايا ته اوهان گهر موٽي اچو اوهان کي ڪجهه به نه چيو ويندو، ۽ اهو به ته انهن ٻنهي جانورن کي واپس آئيندڙ جي خدمت ۾ پنجاهه هزارن جو حقير نذرانو پڻ پيش ڪيو ويندو، پر چون ٿا ته انهن ٻنهي جانورن پنهنجي مالڪ کي جواني موڪليو ته سائين، اهي پنجاهه هزار روپيه الله سائين توکي بخشي ڏني، اسان کي پنهنجي جان پياري آهي، ان ڪري اسانکي پنهنجي حال تي ڇڏي ڏي.

گهر ڌڻي ته گهر ڌڻي، گهر ڌياڻي به ڪا گهٽ ڪو نه نڪتي. پاڻ سان گڏ جونن، ليکن، تنبڙن ۽ ڪرڙين جو لشڪر ڪنيون آئي. آواز ۾ بلا جو جادو. هٽ ڳالهائي ته ڪرنيٽا وارا پيا هڻن. چال ۾ قهر جي لچڪ، قدم قدم تي ميڙو ڦٽائيندي هلي. اکين ۾ غضب جي ڪشش، منهن موڙي، ڏسي توکي. اچڻ سان رنڌڻي ۾ رولو وجهي ڏنائين. ويچارا جيت، جانور، پکي پکڻ، ماٺ ٿي ويا. ساهه مٺ ۾ اچي وين، جهڙو نانگ سنگهي ويو هجين. ويچاري نانگ جو برو حشر هجي، ٻه ٽي دفعا پاڻ کي ڏنگ هڻي خودڪشيءَ جي به ڪوشش ڪيائين، پر پنهنجو زهر ڪٺي ٿو اثر ڪري. لاچار آسرو پلي، مالڪ جي پراڻي پادر ۾ ويڙهجي سيڙهجي سمهي رهيو. ڳئن ۽ مينهن ڪجهه ڏينهن بانڪاٽ طور کير ڏيڻ کان انڪار ڪيو، پر لاچار کين به هار مڃڻي پئي. ڪي جانور احتجاج طور ويريءَ واري ديوار تي پناهه وٺڻ لاءِ منهنجي گهر ۾ پڻ گهڙي پيا. منهنجي سوئمنگ پول ۾ پاڙي واري جو لنڎڙو ترڻ لڳو. منهنجي ڊرائنگ روم جي صوفي تي لنگور پلٿي ماري ويهي رهيو ۽ منهنجي غسلخاني ۾ ڊکيءَ چنهنب وارا ٻگهه، تارا پٽي هر ايندي ويندي کي گهورڻ لڳا.

نون ڪري پاڙي واري کي شڪايت ڪيم ته: سائين هيءُ ڪهڙو ظلم آهي؟

پڇيائين: ڇو، ڇا ٿيني؟

چيم: تنهنجو راڻي باغ منهنجي گهر منتقل ٿي آيو آهي.

چيائين: اها شڪايت ته مونکي ڪرڻ گهرجي.

پڇيم: ڪهڙي شڪايت؟

چيانين: اهاني ته تون منهنجا قيمتي جانور، لوڀ لالچ ڏئي، هيراڻي ڏتاري، پنهنجي گهر اغوا ڪري ويو آهين.
چيمر: اهو الزام آهي. ڀلا ڪو سياڻو ۽ سمجهو شخص ڪڏهن پراوا جانور به اغوا ڪندو آهي ڇا؟
چيانين: ته تون ڇا ٿو سمجهين، ملڪ ۾ جيڪي به اغوا جون وارداتون ٿين پيون، انهن ۾ سمورا انسان ئي ڪجهن ٿا؟
چيمر: منهنجو علم محدود آهي پاڙي وارا. مونکي سک، سانت ۽ آرام گهرجي. تنهنجي ٻڪريءَ هيڪاڻ ڪري منهنجي ننڍ ڦٽائي ڇڏي آهي. تنهنجي ڪاٺ ڪُئي منهنجي اباڻي پلنگ جو هيڙو ٻوڙي ڇڏيو آهي. تنهنجي ڳائي، منهنجي لائبريريءَ جا سمورا ڪتاب چٻاڙي ڇڏيا آهن. موتي رحم ڪر پاڙي وارا. موتي رحم ڪر.
چيانين: مان ڇا ڪيان؟ تون ديوار اوچي ڪرائي ڇڏ.
چيمر: ان مان ڪو فائدو ڪونه ٿيندو. ٻڪي ديوار جي مٿان اڏري ايندا، ۽ جيت جٿيا ديوار جي هيٺان زمين کوٽي هليا ايندا.
چيانين: ته پوءِ ڀلا مان ڇا ٿو ڪري سگهان؟
چيمر: مسئلي جو اصل بنياد ڳول پاڙي وارا.
چيانين: چئين ته مسئلي جي اصل بنياد کي ئي توڏانهن موڪلي ڏيان.

ڏکي ويس. رڙڪري چيمر: نه نه. خدارا ائين نه ڪجانءِ. مونکي هي سڀ منظور آهن. ڀلي ته ٻڪري هيڪاڻ ڪري، سندس راڻيانڻ ۾ هڪ عجيب سوز آهي. ڀلي ته لڏو منهنجي سوئمنگ پول ۾ تري، هن جي شڪل ٿوري ٿوري مونسان ملي ٿي. ۽ ڀلي ته ڳائي منهنجا سمورا ڪتاب چٻاڙي ڇڏي، آخر ته تواريخ ۽ جاگرافيءَ جا ڪتاب هئا. تواريخ ۽ جاگرافي ڪڏهن به هڪ جهڙا نه رهيا آهن، پيا بدلجن سدلجن، ٻيهر ملي ويندا. هاڻي ڳائي ته ٻيهر ڪونه ملندي.

ان ڏينهن مون پورا هڪ لک روپيه ٻڪريءَ جا ڏئي اهو پاڙو مٽائي ڇڏيو. سوچيان ٿو، سنڌي ڀاڪا به هاڻي نه صرف پراڻا، بلڪ قديم ٿي ويا آهن. ڇو نه ڪين حالتن موجب مٽائجي سٽائجي؟ مثال طور هينءَ چوڻ ۾ ڪهڙو هرج آهي:
لک ڏئي پاڙو ڇڏجي، لک ڏئي پاڙو وٺجي!

دانشوري

سنڌي نثر توڙي نظم تي عالمي ادب جو اولڙو ايترو ته گهاٽو ۽ گهرو پيو آهي جو گهڻيئي ڌارين ٻولين ۽ ٻين پرڏيهي صنفن اسان جي ادب جو اهم ۽ اڻٽٽ حصو بڻجي پيون آهن. مثلن شاعريءَ ۾ سانيٽ، ترائيل، هائيڪو، بلينڪ ورس وغيره. افسانيءَ ۾، آکاڻي، فينٽيسي، Stream of Consciousness وغيره وغيره.

هاڻي اوچتوني اوچتو هڪ ٻي صنف ادب ۾ اچي پر ڳهٽ ٿي آهي. خبر ناهي ان کي ڪهڙي کاتي ۾ رجهجي، پر اهميت جي لحاظ کان اها صنف ڀهرين جاءِ والاري ٿي. ان تي طبع آزمائي ڪرڻ کان سواءِ ڪوبه اديب، اديب نٿو سڏائي سگهي. نالو آ صنف جو آهي "دانشوري". توهان حيران ٿيندا ته اها دانشوري وري ادب جو ڪهڙو قسم آهي. پر اها حقيقت آهي ته "دانشوريءَ" کان سواءِ نه ڪو شاعر سڏائي سگهي ٿو، نه ڪو ڪهاڻيڪار، نه ناول نگار ۽ نه وري ناٽڪ نويس. "دانش" مان نڪتل ان لفظ جو مذڪر "دانشور" ۽ مونث "دانشوري" آهي. جهڙيءَ طرح انوري، اصغري، اختري، جنوري، فيبروري وغيره.

اهڙي ني هڪ "دانشوري"، جهوزير پر اڳي کان اڪري، ڳالهائڻ جي ٻلاڙي، ناڙن ۽ غمزن ۾ ماهر، ساڙ حسد ۽ مسهاڻپ جو زنده مثال، مونکي اڪثر ملندي رهندي آهي. هن کي اهو وهم ويهي ويو آهي ته سڄ صبح جو سوير، صرف هن لاءِ ني ٿو اڀري، ۽ شام جو پڻ هن جي ني خاطر لهي ٿو. جيڪڏهن هوءَ اڄ کان چاليهه سال اڳ، ٻن وڇڙيل طوطن جي ڪهاڻي نه لکي ها ته اڄ جيڪر ملڪ ٽُٽيو پيو هجي ها. پر اها اسان جي بد بختي چئجي جو "دانشوري" صاحبه نه صرف اهو افسانو لکيو، بلڪ ان کي ڇپارائي به ڏيکاريو. اهو ڏينهن ۽ اڄوڪو ڏينهن، سنڌي ادب تي سندس ان ڪٿ احسانن جو بار وڌي ٿو وڃندو.
ڪجهه ڏينهن اڳ جڏهن مائي دانشوري مونکي هڪ تقريب ۾ ملي، تڏهن هڪ اديب دوست کيس ڏسي، مونکي پاسيرو وٺي وڃي چيو: ارمان نه ڪر دوست! ڪن ملڪن تي قدرتي آپدائون ايندڙيون آهن، جهڙوڪ تازو ايران ۾ زلزلو آيو، بنگلا ديش ۾ ٻوڏ آئي، هندوستان ۾ وبا ڦهلي، جپان ۾ جبل ڦاٽندا آهن، آفريڪا ۾ ماڪڙ آئي. اسان جي قسمت ۾ "دانشوري لکيل هئي"، سا آئي. ان کي قدرت جو ڏمر سمجهي، صبر ۽ شڪر سان رهي سهه ۽ شاهه سائينءَ جي اها سٽ هر وقت پيو ورجاءِ ته:

ماندي ٿيءُ نہ مارئي، تنهنجو الهہ بہ آهي!

چيومانس: الله تعاليٰ ڪارساز آهي. هن جي ڪرم مان اميد لاهڻ ڪفر آهي. ڪڏهن تہ مظلوم اديبن جي بہ ٻڌندو.
دانشوري ڪن سرلا ڪري اسان جي گفتگو ٻڌي رهي هئي. هڪدم ڪڙڪو ڪندي چيائين: ٻڌڻ نہ ٻڌڻ چورا. گلائون ٿا ڪرين؟
چيم: نہ آپا منهنجي مجال آ.
چيائين: تہ پوءِ ڇا ۾ آهيوڙي سنڌي اديب مظلوم؟ توهان مظلوم تہ ٿهيو، اديب بہ ناهيو. اديب تہ پري رهيا، توهان سنڌي بہ ناهيو. سنڌي تہ اڄان بہ ڪاشيءَ آهن، توهان تہ انسان بہ ناهيو. اڙي انسان تہ وري بہ انسان آهي، توهان تہ ماڻهون بہ ڪونهيو. ماڻهو تہ وري بہ ....
مون ٻني هٿ ٻڌي درد ناڪ آواز ۾ دانهن ڪئي: پناهہ!
چيائين: بس، اتي ئي ٻان ڪيني؟ اڃان ٻڌ تہ ٻڌايانءِ. سنڌيءَ ۾ بہ چار اکر آهن ۽ اديب ۾ بہ چار اکر آهن. انسان ۾ بہ پنج اکر آهن تہ ماڻهونءَ ۾ بہ پنج اکر آهن. سنڌيءَ ۾ بہ س آهي تہ انسان ۾ بہ س آهي. انسان ۾ بہ ن آهي تہ ماڻهونءَ ۾ بہ ن آهي. مظلوم ۾ پنج اکر آهن پر اديب ۾ چار اکر آهن. ان مان ثابت ٿيو تہ مظلوم ڪڏهن بہ اديب ٿي نٿو سگهي ۽ اديب ڪڏهن بہ مظلوم ٿي نٿو سگهي. انسان ماڻهو نٿو ٿي سگهي ۽ ماڻهو انسان نٿو ٿي سگهي.
مون ڳالهہ بدلائڻ لاءِ چيو: اڄڪلهہ ڪجهہ لکي رهيا آهيو؟
چيائين: جيستائين منهنجي هر دلعزيز افساني "ٻن طوطن جي ڪهاڻي" جي ٽَڪر جو ڪو افسانو نٿو لکجي، تيستائين منهنجو ٻيهر قلم کڻڻ اجايو آهي.
چيم: ان کي تہ چاليهہ سال ٿي ويا.
چيائين: شاهہ صاحب کي جو اڏائي سو سال ٿي ويا آهن؟
چيم: پر تڏهن بہ جي افسانو نہ تہ ٻيو ڪجهہ نہ ڪٿي لکو.
چيائين: ٽيهہ سال اڳ پنهنجي مختصر آتم ڪهاڻي لکي هئم. "ڪني ۽ ٻليءَ جي آڪاڻي" جي ٿالي سان ان مان پيٽ نہ ڀريو اٿو ڇا؟
چيم: ڪني ۽ ٻلي جي آڪاڻي تہ واقعي لاجواب تخليق هئي. ملڪ جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ ان کي ساراهيو ويو هو. پر اها تہ خبر پنجي ئي نہ سگهي تہ آخرڪار ويچاري ڪني جو ڇا ٿيو؟
چيائين: ٻليءَ ڪني سان شادي ڪري ڇڏي.
چيم: اها تہ ويچاري ڪني سان زيادتي ٿئي.
تارا ڦوٽاري چيائين: ڇا ٿو چوين؟ چڱائي برباد، گناهہ لازم. ڪني جي زندگي سنورجي وئي. هونءَ جو وتيو ٿي هر ٻليءَ کان ٻرن ۾ لڪندو، سو

هڪ ہليءَ جي حفاظت ۾ زندگيءَ جا باقي ڏينهن نهايت آرام سان گذاري رهيو آهي.
چيم: ويچاري جي شخصي آزادي ته وئي نه؟
کلي چيائين: ويچاري ڪني جي ڪهڙي شخصي آزادي ٿيندي آهي؟
دل ۾ سوچيم: دانشوريءَ سان گڏ رهي، ويچارو ڪونو به دانشور ٿي پيو هوندو.
دانشوريءَ کي ہين کي صلاح مشورا ڏيڻ ۽ مٿن ٽوڪ ۽ ٺٺول ڪرڻ ۾ ايم. اي جي اعزازي ڊگري مليل آهي. هڪ ڏينهن مونکي چيائين: اهو سوٽ پاتو اٿني؟ ان کان ته گوڏ ہڌين ها ته چڱو. مونکي ڏس، اڇني ٿي ڪا لباس ۾ غلطي نظر؟
چيم: توهان ته عورت آهيو.
چيائين: ڪلين ڪينءَ ٿو؟ هيڏو سارو ڪٺي ٿو وات ڦاڙين. مونکي ڏس، مان صرف مرڪندي آهيان. وات بند چپ ٿورا کليل.
چيم: توهان کي ڏند ڏاريا آهن، دل ڪولي کلڻ سان ڪري پوڻ جو امڪان هوندو.
ڏادي ڪاوڙ لڳس، چيائين: جهڙو بيهودو انسان آهين، اهڙو گهٽيا شاعر آهين ۽ ان کان به وڌيڪ واهيات ہيو سهڪجهه آهين.
چيم: وري به شڪر آهي جو ڪنو ناهيان.

بجو گهروڙي مونکي منهن ۾ ڏنائين. چيائين: چاليهه سال تلر گهروڙيندي گذريا اٿني. منهنجي "ہن طوطن جي ڪهاڻي" جهڙي ڪهاڻي لکي سگهيو آهين ڪڏهن؟
چيم: ها لکي هئم.
حيران ٿي چيائين: ڇا، ڇا، ڇا؟ لکي هيني؟ ڪڏهن؟
چيم: ڪني سال اڳ.
چيائين: پوءِ ڇا ٿيو؟
ٿورو پر ہرو وجي چيومانس: ہني طوطا شرم کان ڍڪڻيءَ ۾ ڍڪ ہري ہڏي منا.

سنڌي طوطا

ننڍا هوندا هئاسين. شام جو روز ٿهي جڙي ايلفيءَ جي سير تي نڪرندا هئاسين. سعيد منزل کان صدر کي پنڌئي ڪرڻ لڳندو هو. پريڊي اسٽريٽ مٿ ته صدر سامهون. ايلفيءَ تي چڙهڻي کان پوءِ ٿيندو هو شوڪيس جو معائنو. گهڻو ڪري بيهندا هئاسين يا ته برتن جي دڪانن تي، يا وري ريڊي ميڊ ڪپڙن جي دڪان تي. عمر ئي اهڙي هئي. شام جي چانهه زيلن ۾، پام گرو ۾، يا وري ايلفيءَ جي سهڙ ۾، گهڙيالن ۽ واچن جي دڪان مٿان، ڪليل ڇت تي، هڪ غريبائي هوٽل ۾. گهڻو گهڻو شوق ٿيندو هو ته رات جي ماني ٻ ٻاهر کائبي هئي. ان لاءِ ٻ اسان جا وڻان ٿهيل هئا. ڪيفي جارج، فاروق هوٽل يا پائنير. ان سموريءَ فضول خرچيءَ تي ٽن چئن روپين کان وڌيڪ خرچ ڪرڻ ايندو هو. ايلفيءَ ۽ بوري بازار جو هڪ هڪ دڪاندار اسان کي سڃاڻندو هو، هڪ هڪ غندر اسان کان واقف هو ۽ هر هڪ واندو اسان جو چاڻو هو. ڏينهن جي دير پنجي وينڌي هئي ته سهڻي خيريت معلوم ڪندا هئا.

سعيد منزل جي بلڪل سامهون، فوٽ پاٿ تي هڪ ڦار ڪڍڻ وارو ويهندو هو. پٽ تي لفافا ڦهلايل هوندا هئس. مناسب خرچي ملڻ تي طوطي کي پڃري مان ڪڍندو هو، ۽ طوطو ڪوڻ ڪو لفافو پنهنجي چنهنب ۾ ڪڍي آڻي ڪيس هٿ ۾ ڏيندو هو ۽ پوءِ پاڻ مانڙي ڪري ٻيهر پڃري ۾ رڃي ويهي رهندو هو. هڪ ڏينهن طوطو پڃري ٻاهر ئي ڦري رهيو هو، مالڪ پنهنجي غمن ۾ غلطان هو ۽ مٿي وڻ تي آزاد طوطن جا ڪٽڪ زور زور سان آواز ڪري رهيا هئا ۽ لامارا پائي رهيا هئا. اينئن پئي لڳو ڄڻ پنهنجي سائيءَ کي پاڻ سان اڏامي هلڻ لاءِ آماده ڪري رهيا هجن.

مون چيو: آخر هيءُ طوطو اڏامي ڇو نٿو وڃي؟

امر جليل کلندي چيو: اهو سنڌي آهي. اڏامي ڪيڏانهن ويندو؟

ان رات دير سان گهر موٽندي واءِ ڊبليو. سي.اي جي هاسٽل ٻاهران فوٽ پاٿ تي رفت ٿيل پوسٽ باڪس کي ٻاڪر پائي اسان ٻني جڻان سنڌي طوطي کي ياد ڪري زور زور سان اينرو ته ڪليا هئاسين جو پاڙي وارا اسان کي چريو سمجهي، چاچا (جليل جي مرحوم والد) کي گهران سڏي آيا. ڪل هجي جو بند ني ن ٿئي. ڪلي ڪلي اکين مان ڳوڙها رهي هليا، تڏهن اوچتو اسان کي محسوس ٿيو ته اها خوشيءَ واري ڪل نه هئي. ڏک، تڪليف ۽ خود ترسيءَ واري پيڙا هئي، جا لڪائڻ خاطر ٽهڪن جو سهارو ورتو هئوسين. اڄ ٻ سڄي سنڌ ان خودترسيءَ (Self pity) واري احساس تحت بظاهر ته پئي ٿي کلي ۽ خوشيون ملهائي، پر اندران سڄي

ڪاڏي پئي آهي. سنڌي ملوطو فوٽ پاٿ تي ڪنڌ جهڪايو ويٺو آهي. ڪيس احساس ئي ناهي تہ پڇري جو در ڪليل آهي ۽ سندس سائي ڪليل فزا ۾ جهومي، ڳائي، لامارا ڏئي ڪيس پاڻ ڏانهن سڏي رهيا آهن. خودداري ۽ خود شناسي وڃائڻ وارن جو اهوئي حال ٿيندو آهي. ٿيڻ بہ کهرجي، جي ٿهر اسان پاڻ سان ڪيا آهن، جي ظلم، ستم ۽ ويل اسان پنهنجي هٿن سان پنهنجي وجود تي وسايا آهن، تن جو صلو ڪٿي نہ ڪٿي تہ ملڻو ائين.

نہ ائين ٿيڻو، نہ تعليم، نہ لياقت، نہ قيادت. نہ ڪنهن ڪي سهون، نہ پاڻ چرون، نہ ٻئي ڪي چرڻ ڏيون. چوويهہ ڪلاڪ طنز، ٽوڪ ۽ گلا خوري. ڪهڙي چڱي مڙس جي پٽڪي نہ لاٿي اٿئون؟ آهي ڪو اديب، ڪو دانشور، ڪو سياستدان، ڪو سماج سڌارڪ، ڪو وڏيرو، ڪو عملدار جيڪو اسان جي طعنن، نفرتن ۽ الزامن کان آجو رهيو هجي؟ ڪنهن کي سڪ‌سان ڪم ڪرڻ ڏنو اٿئون؟ باقي رڙو رڙ تہ سنڌ بچايوڙي سنڌ بچايو. سنڌ ڏوڙ تي بچندي؟ ہ جئان پيار ۽ محبت سان گڏ ويهي ڇانهہ جو ڪوپ نشا پي سگهون. ہ جئان هڪ نقطي تي متفق ٿي ڪم نشا ڪري سگهون. هر ڪنهن جي ديگڙي جدا چڙهي پئي آهي. سنڌ بچايوڙي سنڌ بچايو.

وڏيون آسون اميدون هيون ورلڊ سنڌي ڪانفرنس جي ٽن ڏينهن واري ڪنوينشن ۾. چيوسين ڪي ڪم جون ڳالهيون ٿينديون. موجوده معاملن تي غور ويچار ٿيندو. سنڌ ۽ سنڌواسين جي مسئلن جو حل سوچيو ويندو. عالم فاضل، اديب دانشور، سياستدان ۽ سماج سڌارڪ گڏ ٿيندا. دنيا ڏسندي تہ هنن جو بہ ڪو ڌڻي سائين آهي. نڌڻڪا ڪونهن. اهڙا ساهہ ائن. مئا ناهن.
پر ٿيو ڇا؟ يار سڀني جي ٽوپي لاهي وڃي پار پيا. جن جي آڌر ڀہ جهليو وينا هناسين، تن آڌر بہ وانڪائي پياسين. ڳالهہ اها ناهي تہ فنڪشن فائيو اسٽار هوٽل ۾ ڇو ٿيو؟ ڪنهن پارڪ يا ميدان ۾ ڇو نہ ٿيو؟ ڳالهہ اها آهي تہ نتيجو ڪهڙو نڪتو. سڀ مسئلا حل ٿي ويا؟ ڪوبہ هڪ مسئلو حل ٿيو؟ يا مورڳو مسئلا وڌي ويا؟ ماڻهن جي دل شڪني ٿي. نفسياتي طور شڪست خورده ٿي نڪتاسين. ٻيهر اهڙي ڪوشش ڪرڻ ۾ ڇڱو موچارو وقت لڳي ويندو.

اسان وٽ وقت ئي تہ ناهي.
وقت اسان کي تمام ڪهڙو پٺتي ڇڏي ويو آهي. هر ڏينهن، جو گذري ٿو سو

اسان ڪي اقليت ڏانهن ڌڪيندڙ وڃي ٿو. هر سچ، جو لهي ٿو سو اسان ۾ وڌيڪ نفاق وجهندڙ لهي ٿو. افسوس وري به ان ڳالهه جو آهي ته بجاءِ احساس ڪرڻ جي، اسان غير ذميداريءَ جو ڪلم ڪلا مظاهرو ڪندي به نٿا ڪيباين. اهو نٿا سوچيون ته هر ماڻهو پنهنجي وت ۽ وس آهر سنڌ ۽ سنڌواسين جي خدمت ڪري رهيو آهي. هر ڪو پنهنجيءَ پر ۾ جدوجهد ڪري رهيو آهي. گهٽ‌تاني آهي ته صرف انهن ڪوشش ڪيDirection ڏين جي. سنڌن رخ سڌي ڪرڻ جي. ڪين يڪجا ڪرڻ جي.

پر اسان جا نادان دوست پنهنجي جوش ۾، سادگيءَ ۾ يا خلوص وچان هڪ ٻئي جا ترا ڪڍڻ ۾ رڌل آهن. ڪو ڪنهنکي نٿو بخشي. هر ڪو انين ٿو پاڻين ته ڪريان جيڪي ڪجهه ٿو، سو مان. باقي سڀ آهن رڪائل ۽ غدار.

مونکي ڪنهن چيو: فلاڻي همراه توکي فلاڻيءَ اخبار ۾ خوب لتاڙيو. توکي رڪائل ڪامورو سڏيائين. توکي خودپسند چيائين. توکي غدار ۽ بي عمل سڏيائين. توتي ذاتي حملا ۽ جاهڙن ڪيائين. توئيس ٺاهوڪو جواب ڏيڻ بدران مورڳو ڪالم لکڻ ني بند ڪري ڇڏيو.

ڪيس چيم: مان ان شخص کي سڃاڻان. هو بيحد خلوص وارو، سچو ۽ درد مند سنڌي آهي. حالتون هن جي مرضيءَ مطابق ناهن، ان ڪري مايوس (Desperate) آهي. مان ڪيس ڪنهن به قسم جو جواب ڏني سندس همت شڪني نٿو ڪرڻ چاهيان. ۽ اهو به ممڪن آهي ته انين ڪرڻ سان اسان ۾ اڳواٽ موجود ويڇن ۾ هڪ وڌيڪ ويڇي جو واڌارو ٿئي. هن جو ني ڀت گهاٽو. پڪ اٿم ته هن جيڪي ڪجهه لکيو آهي، سو حسد ۽ ساڙ وچان نه، پر خود رحمي وچان (Self pity) لکيو اٿس.

ٻئي دوست هڪ تازي اخبار ڏيکاريندي چيو: هيءَ ڏس تنهنجي ڪتابن جي مهورت تي تبصرو ٿيو آهي. اعتراض آهي ته اهي فنڪشن فائيو اسٽار هوٽلن ۾ ڇو ٿيا.

چيم: ان يار کان اڃان هڪ مهورت وسري ويو آهي جيڪو هاليڊي ان ۾ ٿيو هو. جنهن جي صدارت سائين غلام مصطفي شاهه ڪئي هئي ۽ خاص مهمان مخدوم محمد زمان طالب المولي جن هئا. منهنجي ايندڙ ڪتاب جو مهورت به اهڙي ني ڪنهن هوٽل ۾ ني ٿيندو. اهي فنڪشن مان ڪونه ڪرائيندو آهيان، منهنجا پبلشر ڪرائيندا آهن. ان هوندي به جيڪڏهن منهنجو اهو يار مونکي خاطري ڏئي ته منهنجي انين نه ڪرڻ سان سنڌ جا سمورا مسئلا حل ٿي ويندا، بهارين جي لوڏ رڪجي ويندي،

ڪالا باغ ڊيم نہ ٺهندو، سنڌين کي نوڪريون ملنديون، شهرن ۾ سنڌين جو معاشي ترڪي طبعي قتل بند ٿي ويندو، مختلف سوچ رکندڙ سنڌي اڳوان هڪ ٿي ويندا وغيره وغيره، تہ پوءِ مهورت تہ ڇا، ڪتاب ڇپائڻ يا مورڳو لکڻ تان ني هٿ کڻي ڇڏيندس. باقي رهي منهنجي ذاتي خلوص جي ڳالهہ، سو ان جو احساس اهي ني ڪري سگهندا جن کي خبر هوندي تہ مان ڪهڙين حالن هيٺ ڇا لکي رهيو آهيان. يا مون جهڙا هيا دوست ڪيترو وڏو جو کم سر تي کڻي پوءِ قلم هٿ ۾ ٿا کڻن.

منهنجي سنڌ جي سڀني تندين ترڙي وڏن ليکارين ۽ دانشورن کي هٿ ٻڌي وينتي آهي تہ ياءُ، هيءُ وقت وڏن ڪڏڻ جو ناهي. ٿورين گهڻين خطائون سڀني کان ٿينديون هونديون، انهن کي درگذر ڪيو. خدا جي واسطي، سنڌ جي واسطي، امڙ جي واسطي اختلاف گهٽايو. بيڪار ڳالهين تي پاڻ ۾ وڏيڪ نفاق پيدا نہ ڪيو. هڪ ٻئي جي عزت ڪيو. هڪ ٻئي سان محبت ڪيو. معمولي تضاد ۽ تڪرار نظر انداز ڪيو. گڏ ٿيو. يڪجا ٿيو. يڪ زبان ٿيو. ڪرا ۽ ڪرتا ڳولي ڏار ڪيو. اهاني وطن جي خدمت ٿيندي. اهاني توهان جي سنڌ لاءِ عظيم قرباني ٿيندي.
نئين سال جي موقعي تي اسان جو اهو عزم پنهنجي وطن واسين لاءِ سال جي ٻهرين سوکڙي ٿيندي ۽ ٿي سگهي ٿو تہ اينن ڪرڻ سان فوٽ پاٿ تي وينل واڙي طوطي کي بہ غيرت اچي وڃي!

ڪالم ڪيئن لکجي

مون اخبارن ۾ ڪالم لکڻ ڪهڙيءَ ريت شروع ڪيو، اهو هڪ جدا، ڏکوئيندڙ ۽ درد ناڪ داستان آهي. جن هڊو تن به رنو، جن نه هڊو تن به رنو. بچي اهي ويا جيڪي انهن ڪاسارن ڪان ني پري آهن. اڪثر ماڻهو مونکان پڇندا آهن ته: اوهان پنهنجي ڪالمي زندگيءَ جو آغاز ڪهڙي طرح ڪيو؟

منهنجي اکين ۾ لڙڪ تري ايندا آهن، چپ ٿڙڪڻ لڳندا آهن ۽ آواز بند ٿي ويندو آهي. ڪن اکين ڏٺي شاهدن جو چوڻ آهي ته منهنجون اکيون پڻ پٽرانجي وينديون آهن. پر منهنجا ڪجهه قريبي دوست ان راءِ جا نه آهن. هنن جو چوڻ آهي ته منهنجون اکيون ته شروع کان ني پٽرايل آهن.

بهرحال، اهو پڻ هڪ الڳ، ڏکوئيندڙ ۽ درد ناڪ داستان آهي. زندگي رهي ته ان جو به تفصيلي ذڪر ڪبو، پر پهريون ڪالمي زندگيءَ جي متعلق تمام مختصر معلومات.

دراصل مون پبلڪ جي بيحد اصرار تي اهو بارگران پنهنجي ڪمزور ۽ ناتوان ڪلهن تي کڻڻ قبول ڪيو. ٿيو هينءَ جو مونکي ننڍي هوندي کان ني قدرت هڪ عظيم انسان ٿيڻ وارين تمام خوبين سان نوازيو هو. مثلن پرائمري ڪلاسن ۾ پڙهندي، مان ٻارن جي ٻاريءَ ۾ چرچا ڀرڳ لکندو هوس، ٻجهارتون پڇندو هوس، معما ڀريندو هوس ۽ قلمي دوستيءَ لاءِ خط لکندو هوس. وڏو ٿيس ته ريڊيو تي فرمائشي پروگرام لاءِ خط لکندو هوس. ٿورو وڏو ٿيس ته رستن تي، پٿين تي، بسن تي، مطلب ته جتي به وجهه ملندو هوم، اتي قوم جي نالي پنهنجو ناقص پيغام لکڻ شروع ڪري ڏنم. اهو نيڪيءَ جو ڪم ڪندي غلط فهميءَ ڪري ڪڏهن ڪڏهن ڀيرا جان ناتوان کي ڪجهين ۾ ظاهري ضربون پڻ رسيد ٿيون. پر شوق جنون جي حد تائين ۽ جنون ديوانگيءَ جي سرحد تائين پهچي ويو. بس اتان ني منهنجي ڪالم نويسي جي شروعات ٿي. هڪ ڪهر ڏٺيءَ پنهنجي ديوار تي لکيل تحرير ڏسي پهريون ته پنهنجو منهن پٽيو، پوءِ منهنجا جونئا پٽيا ۽ آخر ۾ سڏڪندي چيائين: ههڙو ڦهڙ ني ڪرڻو اٿئي ته ڪنهن اخبار جا پنا ڇو نٿو ڪارا ڪرين؟

مونکي ان سڄڻ جي پرسوز آواز ۾ لکل پرخلوص صلاح بيحد وڻي. اهڙيءَ طرح بني ٻيري، جڏهن مان هڪ بس جي پويان پنهنجي تقرير مڪمل ڪري، اطمينان قلب حاصل ڪرڻ لاءِ ان کي ٻيهر پڙهي رهيو هوس، تڏهن ان بس جي ملعون ڪنڊيڪٽر لکي لکي اوچتو بس جو هينڊل

منهنجي پنهنجي ٽي وهاڻي ڪڍيو ۽ نهايت ئي ناموزون ۽ نا مناسب زبان استعمال ڪندي چيائين: اڙي اهڙو نواب جو پٽ آهين ته وڃي اخبار ۾ خبرون ڇپاءِ. خالي پلي غريب جي گاڏيءَ جو منهن ڪارو ته نه ڪر.

اهو ٻڌي منهنجي دل ۾ ڇڻ ڏڪ لڳو. سوچيم: ڀلي ڇوري سچ ٿو. مان ته واقعي ڪو احمق آهيان. خدا جي عطا ڪيل هيڏي ساري بي پناهه ڏات درن ۽ ديوارن تي پيو ٿو ضايع ڪيان. نه نه، مان ائين هرگز نه ڪندس. مان ڏات ڏني آهيان. فنڪار آهيان، ڪلاڪار آهيان، آرٽسٽ آهيان. ان ڪري پنهنجي ڪلا جو صحيح استعمال ڪرڻ منهنجو فرض آهي.

بس، گهڙي ئي اها ڪيم. ڳولي ڦولي هڪڙو پراڻو يار هٿ ڪيم، جو هڪ روزاني اخبار ۾ ڪمپازيٽر هو. ڪيس ايلاز منٽ ڪيم. پنهنجي شوق جو اظهار ڪيم. پنهنجي ڏات جي پرچار ڪيم. هٿ جوڙيم. پيرين پيس. چيم: وارو ڪر محمد رمضان، ريل اها اٿني. اڄ مرتمو وڃايئي ته يا عمر هٿ هئندين. ههڙو وڻجارو وري نه ملندئي.
محمد رمضان ڳوٺاڻي به آهي، قرضاڻي به آهي، زال جي طرفان مائٽي به اٿس، ڳالهه مڃي ويو. ايڊيٽر کي چيائين ته اهو ڪم ڪنهن به طرح ٿيڻ گهرجي. هو به ڪو ٽتو وينو هو. ره واه ٿي وئي. ڪالم لکڻ جي حامي ڀرجي وئي. پهرين ئي ڪالم تماڪ جي اگهه تي لکيم. سوچيو هوم ته هيو ته نه گهٽ ۾ گهٽ موالي ته خوش ٿيندا ۽ منهنجي فائدي ۾ خطن جا انبار لڳي ويندا. پر ائين ٿيو ڪونه. نه خط نه پٽ. نه فون نه نياپو.
سوچيم: اليڪشن جو زمانو آهي. هر ڪو پنهنجي نفسا نفسيءَ ۾ هوندو. ڇو نه مان ئي ڪٿي پڇي وٺان.

اهو سوچي هڪ قومي اڳواڻ کي فون ڪيم. چيم: سائين اوهان جو فلاڻي ڪالم متعلق ڇا خيال آهي.
چيائين: ڪهڙو ڪالم؟
چيم: تماڪ جي اگهه وارو ڪالم.
چيائين: ڪهڙيءَ اخبار ۾ ڇپيو هو؟
چيم: فلاڻيءَ اخبار ۾.
چيائين: ڪٿان نڪرندي آهي اها اخبار؟
چيم: هتان نڪرندي آهي اها اخبار.
چيائين: مونکي ته خبر ناهي.
چيم: توهان ته قومي ليڊر آهيو.
چيائين: قومي ليڊر کي ٻيو ڪم ڪرڻو ڪي ڇا؟

ٻني اڳواڻ کي نون ڪيم.
چيائين: وڃ بابا وڃي ڪو ٻيو ڪم ڪارڪر. اجايو ڇوٽو وقت وڃائين.
ڪنهن کي وقت رکيو آهي اهڙا بيڪار ڪالم پڙهڻ جو.
دل ۾ چيم ته ههڙا اهوجهه اڳواڻ ملڪ ۽ قوم جي ڪهڙي خدمت ڪري
سگهندا؟ مونکي سنئون سڌو عوام کان پڇڻ گهرجي.

هڪ راهگير کان پڇيم: يار منهنجي ڪالم بابت ڪهڙي راءِ اٿئي؟
ساڻ ۾ چيائين: ڪالم بابت ته راءِ پوءِ ڏيندس، پهرين پنهنجي متعلق
ٻڌي وٺ ته تون هڪ بي حد بيهودو ماڻهو آهين.
حيران ٿي چيم: اهو وري ڇو؟
وڏيڪ غصي ۾ چيائين: ان ڪري جو تون منهنجي پير تي چڙهيو بيٺو
آهين.

ٻني ماڻهوءَ کان پڇيم. هن چيو: تون ٻيهر ديوارن تي نعرا لکڻ شروع
ڪري ڏي. ڪالم لکڻ تنهنجي وس جي ڳالهه ناهي.
ٽئين کان پڇيم، هن چيو: مونکي تنهنجي حال تي رحم ٿو اچي. تون
ڪنهن سني ڊاڪٽر کان علاج ڇو نٿو ڪرائين؟
سوچيم: جي ايڊيٽر کي اهڙي قسم جا رايا ملندا رهيا، ته پوءِ ته منهنجي
ڇٽي ٿي ويندي.
ان ڪري اڪر بدلائي پنهنجي تعريف ۾ سو ڪن خط ايڊيٽر جي معرفت
اخبار کي ڏياري موڪليم، جن ۾ منهنجي انداز بيان، تخيل ۽ موضوعن
جي وڏي واکاڻ ڪيل هئي. ڪجهه عرصو ائين ڪندو رهيس. آخرڪار
هڪ ڏينهن ايڊيٽر گهرايو. سندس آڏو خطن جا بنڊل رکيل هئا. مونکي
ڏسي مرڪيو. چيائين: هي سڀ خط توهان جي ڪالم جي تعريف ۾ مليا
اٿم.
مون حيرت جو اظهار ڪندي چيو: واقعي؟
چيائين: جي ها. هي سڀ توهان جي محنت جو ئي نتيجو آهن. مان توهان
کي دلي مبارڪباد ڏيان ٿو. پر ڪڏهن ڪڏهن هڪ صلاح به ڏيندس. اها هيءَ ته
آئينده جيڪي به خط موڪليو، اهي پنهنجي نالي واري ليٽر پيڊ تي نه
موڪليو ته بهتر!

ڳاڊ فادر

(God father) جو محاورو سنڌي ادب ۾ نئون سهي، پر اهڙي قسم جي ڪردار جو تصور تمام گھڻو قديم آهي. "ڀوتار" ان لاءِ بلڪل ٺهڪي ايندڙ لفظ ته ناهي، پوءِ به گھڻي ڀاڱي ان شخصيت جي منفي پهلوءَ کي هڪدم اڇل ڏئي ظاهر ڪري ٿو. ان لفظ منجهان هڪ اهڙي شخص جو تصور اڀري ٿو، جيڪو ٻين ڏوهارين کي نه صرف تاتيندو هجي، بلڪ انهن کي تحفظ پڻ فراهم ڪندو هجي. انهن جي پرگهور لهندو هجي. ڏکيءَ ويل ڪم ايندو هجي ۽ سهنجيءَ ويل ڪاڻن پنهنجي غرض جا ڪم وٺندو هجي. مغربي لفظ ۽ ڪردار هوبهو شيطاني ناهي. "ڳاڊ فادر" هر ڪرستان جو رسمي طور نامزد ڪيل "مجازي پيءُ" ٿيندو آهي، جيڪو سندس جنم کان پوءِ اعلاني طور مقرر ڪيو ويندو آهي ۽ باقي زندگي قائم ۽ دائم رهندو آهي. اها ضرورت شروعات ۾ ان ڪري پيش آئي هئي ته جيڪي ماڻهو وڏي ڄمار ۾ عيسائي مذهب ۾ داخل ٿيندا هئا، تن کي شڪ ۽ شبهه جي نظرن سان ڏٺو ويندو هو. انهن تي نظر رکڻ خاطر ۽ پڻ انهن کي مذهبي تربيت ۽ تعليم ڏيڻ خاطر، هر هڪ نئين ڪرستان سان هڪ هڪ نگهبان مقرر ڪيو ويندو هو. ان کي (God Father)، يا عورت جي صورت ۾ (God Mother)، يا ٻنهي جي حالت ۾ (God parents) سڏيو ويندو هو. ان کانپوءِ رسم پئجي وئي ته هر عيسائي ٻار جي ڄمڻ وقت، سندس ڳاڊ فادر جو اعلان ڪيو وڃي. اڄ اها رسم پنهنجي مذهبي اهميت وڃائي ويٺي آهي، پر سماجي ۽ روايتي اهميت اڄ به اوتري ئي اٿس. ان کان پوءِ مغرب منجهان ئي، هڪ ناول وسيلي، ان ڪردار کي ظاهري طور سنجيدو، مهمان نواز، سخي، غريب پرور پر اندروني طور تي ظالم، رهزن، لوڀي ۽ زور آور انسان جو روپ ڏئي، ادب ۽ فن جي دنيا ۾ هڪ نئون موڙ آندو. نتيجي طور نه رڳو يورپ ۽ آمريڪا ۾، بلڪ مشرقي دنيا ۾ پڻ هر هنڌ، هر زبان ۾، هر معاشري ۾، اهڙا ڪردار تخليق ڪيا ويا، جيڪي مٿين ڪردارن سان ٺهڪي ٿي آيا. خود اسان جي ٽي وي ڊرامن، فلمن ۽ افسانن ۾ ڳاڊ فادر جو اولڙو عام جام ملندو. سچ پڇو ته جيئن مان شروع ۾ چئي آيو آهيان، "ڀوتار" جو تصور هو بهو مغربي "ڳاڊ فادر" سان پچجي ٿو اچي. اهوئي ٻاهريون شريفاڻو ڏيکاءُ، راڄ جو چڱو مڙس، چيڙي، نبيري ڪرڻ وارو، سار سنڀال لهڻ وارو. ابو امڙ، ڇپر ڇانو، آٿت اجهو. اندر ۾ ڪات. نياڻيءَ سياڻيءَ ۾ اک. چور بدمعاش جو رکوالو. شل نه ڪنهن سان ڇپ پوي. ڏاڍي آڏو گونگي ڳانءِ. ٻي پهچ لاءِ راڪاس برڙ باڪاس. ڳارين جا ڏوڙيا. دهمانن جا ڏڏڪا. اهڙا ماڻهو وري به چڱا. پر منهن ۾ ملان، اندر ۾ ابليس اچان ڪي هيا. ٻاهريون

ڏيک ويک، هلي چلي، ڳالهه ٻولهه اهڙي عزت ۽ شرافت واري، جو دل چوي ته جيڪر پير ڌوئي پيئجن. اندر کولي ڏسون ته ڪاريهرن جا ڪنڊ ڪنڊلي ماريو ويٺا هوندا.

اهي ته ٿيا روايتي ڳوٺاڻا "گاڊ فادر". اڄڪلهه ته هر هنڌ، هر طبقي ۾، هر ميدان ۾ اهي ڪردار ڪاهي پيا آهن. آفيسن ۾، سياست ۾، واپار ۾، تعليم ۾، مذهب ۾، مطلب ته هر طرف مڪاريءَ جي بازار گرم آهي. ڀاڙيتا دلال، جن جي مٺ ۾ ڪني ڪاراڻا ڪارندا ملندا، سي حڪم تي هڪيا تڪيا حاضر ملندا.

عام شڪايت آهي ته نوجوان بيروزگار آهن. اعليٰ تعليم وٺڻ کان پوءِ به سالن جا سال نوڪريءَ لاءِ ڌڪا کائيندا ٿا وتن پر نوڪري ڪو نه ٿي ملين. چٺيون چپاٽيون، سفارشون، سڀ ڪجهه ڪرائجي ٿي، پر ڪم ڪو نه ٿو ٿئي. ويچارا ڇوڪرا ڏڪا جهلي جهلي، مايوس ٿي يا ته سماج تي بوجهه بڻجي ويهي ٿا رهن، يا وري مورڳو سماج جوئي بار هلڪو ڪري ٿا رکن. ائين ناهي ته نوڪريون ڪو نه آهن، يا ملن ئي نٿيون. نوڪريون ملن ٿيون ۽ جام ٿيون ملن. هڪ هڪ ماڻهو، ٽي ٽي آرڊر کيسي ۾ کنيون ٿو گهمي. ڪسٽمز جو، ايڪسائيز جو، پوليس جو. پڇائيندو ٿو وتي ته ڪماڻي وڌيڪ ڪٿي آهي؟

ڇون ٿا ته پروموشن نٿا ملن، غلط ٿا چون. جن کي ملڻا آهن، تن کي ٻه ٻه، ٽي ٽي ڏاڪا مٿي، هڪ ئي ڏڪ ۾ مليو ٿا وڃن. ١٨ گريڊ جا عملدار ٢١ گريڊ تي قبضو ڪيو ويٺا آهن. ويچارا حقدار وتن ٿا ٺاڙهون ڪائيندا. للنگ پيا ليلائين، ڪرا ڪنجا پيا ڪائين. سڀ ڪجهه ٿي سگهي ٿو، هر شيءِ ممڪن آهي. نوڪري به ملي سگهي ٿي، پروموشن به ٿي سگهي ٿو، مرضيءَ مطابق بدلي سيدلي به ممڪن آهي. پر ان جي لاءِ هڪ عدد زوردار قسم جو "گاڊ فادر" هئڻ لازمي آهي. ان کانسواءِ ڪجهه به ڪو نه ٿيندو. توهان ڀلي ته قابل هجو، لائق فائق هجو، تجربيڪار هجو، ڏات ڏٺي هجو. سڀ ڪجهه هجو، پر جي ڪو "پوٺار" سان نه اٿو ته سمجهو ته ڪجهه به ناهيو.

ڪي بختاور اهڙا آهن، جن جا پينر ۽ ڀائر سندن گاڊ فادر به آهن. ڀين جا پيٿيريا، سالا، چاچا، ماما، ان پد تي پهتل آهن. جن وٽ اهي ناهن پر الله جي مهرباني سان "گاڊ فادر" ڀاڙي تي حاصل ڪرڻ جا اهل آهن، سي به چوويهه ئي ڪلاڪ ڪامياب آهن. ڪين نڪي لهر، نڪو لوڏو. ڪم انهن جو ئي ٿيندو. ناممڪن کي ممڪن بنائڻ ڪو مشڪل ڪم ناهي، صرف صحيح ماڻهوءَ تي وڃي آڱر رکجي.

اسان جي سنڌي سماج ۾، منهنجو پنهنجو تجربو آهي ته لياقت نالي ڪا شيءِ آهي ئي ڪو نه. جي اٿو ڪو سورس (Source)، ته پوءِ ته گهران ٻاهر

چرڻ جي به گهرج ناهي. هڪ ڇڏ، پنج آرڊر ٺاهي جوڙي اچي جهوليءَ ۾ اڇليندا. ٻر جي نه، ته پوءِ ٻانو ٻلي ٻيا ٻائي ڀريو، ڇلا ڪڍيو ۽ ٻاڏايو. ڪجهه ڪونه ورندو. سنڌي "گاڊ فادر" ڀرين ڏسندو پنهنجو مفاد، پوءِ عزازت ۽ رشتيداري، ان ڪان پوءِ ٻن روڳڙي، نشا پتا وغيره وغيره. خلوص وارا ڪي تمام ٿورا، آڱرين تي ڳڻڻ جيترا، اٿي ۾ لوڻ برابر. ٻر پوءِ اهڙن درويشن کي مون وانگر ڪير ٿو پڇي؟ سيد، پير، امير، ڏتي پرزيءَ ڏين ۾ اهڙا ته ٻڙ ٿي ويا آهن، جو ٻانئبو ته بس ڪم ٿيو پيو آهي، دير ني اسان ۾ آهي. خبر تڏهن پوندي جڏهن هلي جتي ته جتي، همراهه جا گوڏا به گسي ويندا. ياڻن کي پنهنجي پيٽ سور کان فرصت ملي ته ٻين جي به ڳڻ ڪن نه؟ رات رڃي سڄي سرور ۾. ڏينهن جو اڌ رڃي خمار ۾. باقي بچيا به پهر، سي تيل قليل، ڦٽي ڦوڪاري ۾. ڪل پيران داخير. ٻاهران وڏا قومي هيرا، ڪٺيو جو ٻيان ڏين ته مون ٻارا هزارين احمق روڊن تي جهمرين هٿي ٻيا ساٿا ٿين. صدقي صدقي، ابا سنڌ بچائيندو ته اهو، ٻني جي جاءِ آ؟. هل ڙي يار تنهنجي همت! ٻلي ٻلي! فلاڻو ٻيان به ان ڏنو. فلاڻو ٻيان به ان ڏنو. قوم جو درد آهي ته بس ان ليڊر جي دل ۾. ماني ني ڪا نه ٿي وٺيس.

وري جهمر، وري هنبوڇي. جيئي جيئي- فلاڻو جيئي. سدا جيئي- فلاڻو جيئي. زنده باد زنده باد. فلاڻو خان زنده باد. سنڌ جو رهبر. فلاڻو ليڊر. اندي پوندي ۾ خوش، اسان رڳو اڳيان پويان ڦرڻ ۾ پورا ته من ڪا نظر پنجي رچين. هوڏانهن جن نه ڪن، ادي کي عشق اندو ڪيو.

صبح جو به ڪلاڪ در ٻاهران ويهي ويهي ٿڪاسين. نه سوال نه جواب. نه جيءُ، نه ڦوٽ. ٻيلي هيءَ واهه جرجٽ ٿي. راڄن کي چوندا وتون. ته پير فلاڻو خان اسان جو ڳڀ مٺ يار آهي. عالمن، ادين لاءِ ته اصل قربان قربان ويندو آهي. ٻر هت ته تصوئي اور آهي. لاچار ٿي نوڪر کان پڇيوسين ته: ٻانوڪر خبر آهي ڪو ملاقات جو آسرو؟
چيائين: سائين، رچي منجهند جي ماني ٽڪر کاني اچو. وزير صاحب اڃا ننڊ پيو آهي.

ماني کاني موٽي آياسين.
ٻه ڪلاڪ ٻيو انتظار ٿيو.
نوڪر چيو: وزير صاحب هاڻي غسلخاني ۾ آهي. توهان شام جي چانهه ٻي پوءِ اچو.
چانهه ڪنهن کي ٿي وٺي ٻه ٽي ڦيرا هيڏانهن هوڏانهن جا ڏئي موٽي آياسين.
نوڪر چيو: وزير صاحب ڊنر تي ٿو رچي. توهان وري سڀاڻي اچجو.

چيوسين: رات جو ڇو نہ اچون؟
چيائين: توهان تہ سدا اچو، پر وزير صاحب بہ اچي نہ؟

بہ ٽي مهينا ائين صبح شام ڪندي گذري ويا.
هڪ ڏهاڙي اوچتو ٽي اوچتو وزير صاحب راهہ ويندي ور چڙهي ويو. دربدو ٿي وني. هڪو بڪر ٿي چيائين: اڙي يار تون؟ تون تہ بيلي مونکي هر وقت ياد آهين. اچين ڇو نہ ٿو ملڻ؟
ڀٽايو مانس تہ روز ملڻ ايندو آهيان.
ڏک جو اظهار ڪندي چيائين: ڪمال آ. مونکي ڇورا ڀٽائين ني ڪونہ ٿا. اڄ ٿو وجي ڏمال ڪيان.
چيم: منهنجو ڪم؟
چيائين: اهو تہ بس ٿيو پيو آهي. مون فلاڻي کي بہ چيو آهي. فلاڻي کي بہ چيو آهي. رڳو هيءُ ڏکيو مهينو گذري وڃي، پوءِ آرڊر گهر وٺي ملندني.

ٻن مهينن ڪانپوءِ وري ملاقات ٿني ٿي.
چوي ٿو: ڏٺني يار اڄ ني توکي پني ياد ڪيم. تنهنجو نالو ويو.
پڇيم: ڪيڏانهن ويو؟
چوي ٿو: ياد تہ مونکي بہ پوريءَ طرح ڪونہ ٿو اچي. پر ويو ضرور.
پڇيم: ڀلا سائين نالو ياد بہ اٿو؟
چوي ٿو: اڙي يار تنهنجو نالو بہ ڪو وسرڻ جو آهي ڇا؟ اسان کي تہ توتي ناز آهي.
چيم: ناز تہ مونکي بہ پنهنجي پاڻ تي ڏاڍو هو، پر هاڻي مڙني شڪ ٿو پويہ.
چوي ٿو: تون فڪرني نہ ڪر. تنهنجو ڪم ٿيو پيو آهي.
چيم: پر فلاڻي ماڻهوءَ تہ مونکان بہ پوءِ توهان کي ڪم چيو هو. سندس ڪم بہ تمام ڏکيو هو. بلڪ ناممڪن هو.
چوي ٿو: ها، ان جي سفارش زور هني.
دل ۾ چوان ٿو: رن ناهوڪي اٿس.
هو پاسو ڇڏائيندي چني ٿو: تون دل نہ لاهہ. ڪم تنهنجو ٿي ويندو. رڳو هيءُ مهينو ترس.
دل ۾ چوان ٿو: ڀوتار منهنجا، منهنجو تہ جو ٿيڻو هوندو سو ٿيندو، پر مهيني ڪانپوءِ تنهنجو ڇا ٿيندو؟

ويريون ۽ ويچا

٢٥ مارچ تي ٻنپهرن جو اٽڪل ساڍي ٽين بجي، جڏهن پي آءِ اي جي نوڪر فلائيٽ PK853، موهن جي دڙي هوائي اڏي تي پاڻ کي ڪٽي زور سان ڦٽو ڪيو، تڏهن مون سوچيو: مان دنيا جي قديم ترين تهذيب جي سرزمين تي پهچي چڪو آهيان. اها سرزمين، جنهن سڄي دنيا کي هڪ دفعو نه، ڪئي دفعا پنهنجي منفرد حيثيت سبب پاڻ ڏانهن متوجه ٿيڻ تي مجبور ڪيو آهي. قديم ترين سڀيتا موهن جو دڙو ۽ جديد ترين سوچ ذوالفقار علي ڀٽي جي رچ ۾ هن مٽيءَ ڪروڙين لال ۽ مٿيا جڳ کي آڇيا آهن. ڪئي ڏاها، سورما ۽ سرويچ هن ڌرتي جي ڌوڙ ۾ دفن آهن. ڪئي ڏاتار، ڏات ڏڻي ۽ ڏاها هن ڀونءِ جي پيٽ ۾ ابدي ننڊ سمهي رهيا آهن. دريا جي ڌارا پنهنجو رخ ڦيرائي وئي آهي، پر لهرن تي لڙهندڙ هزارها سال پراڻا رسيلا گيت اڄ به هتان جي هوائن ۾ سوهيل ۽ سمايل آهن. اڄ مان ان زمين تي قدم رکي رهيو آهيان، جتان جو ڪيان، ڪمان جون حدون اورانگهي سچ ۽ ساڀيا جي سرحدن ۾ پيهي، جڳ ۾ جاڳرتا جو ڪارڻ بڻيو هو.

جهاز مان لهي مون هڪ نظر انهن کنڊرن کي ڏٺو جن ۾ اسان جو ماضي ڇپيل هو. جي هزارها سال اڳ جيان اڄ به اڏول ۽ اڙڏا، اوچي ڳاٽ پنهنجي برتريءَ جي علامت بنيا بيٺا آهن. هن جي ذري ذري ۾ اسان جي تاريخ دفن آهي ۽ جي اسان جي ماضي، حال ۽ مستقبل جا امين آهن.

مان شهر ان وقت پهتس جڏهن ڪنهن ٻني هنڌ "سنڌ ۾ امن امان جي صورتحال" تي مذاڪرو ٿي رهيو هو. اهو افسوس زندگيءَ ڀر رهندم ته لاڙڪاڻي ۾ موجود هوندي به مان ان موقعي جو فائدو وٺي سنڌ جي عظيم ترين همعصر ڏاهي، سوڀي گيانچنداڻي کي ٻڌي نه سگهيس.
سوڀو سنڌ جي سوچ ۽ ساڃهه آهي. بيداريءَ جي باب جو پهريون حرف آهي. ٽئين سنڌي ادب، دانش ۽ علم جو سرچشمار آهي. اهو نبل، ڪمزور ۽ ٻي هٿيار سپاهي آهي، جنهن خالي هٿين، پنهنجي خلوص، سچائي ۽ سڪ جي زور تي لکين دليون جيتيون آهن. شل خدا علم جي هن روشن مينار کي هن زمين تي گهڻي کان گهڻي عرصي تائين قائم رکي.
ماڻهن ٻڌايو ته هن بيمار هوندي به تمام سهڻي نموني سان سنڌ ۾ امن امان جي مسئلي جو جائزو ورتو. بعد ۾ مونکي ماڻهن سان ان عنوان تي ڳالهائڻ جو تفصيلي موقعو مليو. انهن ۾ غريب هاري، مزدور ۽ ورڪر به هئا ته ڪامورا، زميندار ۽ سياستدان به هئا. پڙهيل لکيل شاگرد،

پروفيسر، وڪيل ۽ ڊاڪٽر بہ هئا ۽ ان پڙهيل ٻگيءَ وارا، هوٽل جا بيرا ۽ تغاري کڻڻ وارا محنت ڪش پڻ شامل هئا. عام تاثر اهو ئي هئو تہ ضلعي ۾ ڌاڙا، ڦريون ۽ چوريون، پاڳاريدار وڏيرا زميندار ڪرائن ٿا ۽ انهن تي پوليس جي معمولي سپاهيءَ کان وٺي اعلي عملدارن جي ڇپر ڇانو آهي.

هڪ ٽانگي واري چيو: بابا سائين، ڪهڙيون ٿو ڳالهيون پڇين بختاور! ڀوتار اڳ بہ زورآور هوندا هئا هاڻي بہ زورآور آهن. ڌاڙيل بہ اهي ڌارين، پنگ وٺي ڇڏائين بہ اهي. اسان مسڪين هيڏانهن بہ موچڙي ۾، هوڏانهن بہ موچڙي ۾، وڃون سو وڃون ڪيڏانهن؟
چيم: پوليس وارن جي ڪيو خبر؟
چيائين: بختاور سائين، ڪچان تہ ڪافر ٿيان، ماٺ ڪيان تہ مشرڪ. ننڍڙو ماڻهو آهيان، پر جي منهنجي ڳالهہ ڪوئي مڃي تہ ملڪ مان سب ڏولاوائي لهي وڃن. سڄي خرابي آهي ئي ان خاڪي ورديءَ ۾. رئيس بہ انهن جو يار، وڏيرو بہ انهن جو سلامي تہ چور بدمعاش بہ انهن جو ساڳاري.

هڪڙو وڏيرو مليو. ننڍڙو قد، وڃونءَ ڇاپ مڇ، پاسي تي پريل پهراڻ. ڳالهہ ڳالهہ تي مڇ پيو مروٽي.
چيومانس: وڏيرا، هي ماڻهو ڇاڪا چون؟
کلندي چيائين: ماڻهو ٿا ڪوڙ ڳائين. چور ڌاڙيل تہ رکن ئي بالا عملدار خود ٿا.
پڇيم: پوليس جا عملدار؟
هڪ ٻکر ٿي هڪدم چيائين: نہ نہ. پوليس وارا تہ بلڪل برجستا عملدار آهن.
پڇيم: تہ پوءِ ڪهڙا عملدار؟
چيائين: ٻيا ضلعي جا عملدار.
چيم: مثلاً؟
چيائين: مثلاً ڪمشنر صاحب خود.
چيم: ڪمشنر ڇو؟ ايس پي ڇو نہ؟ ڊي آءِ جي ڇو نہ؟
چيائين: ڪمشنر بروچ آهي.
چيم: هو بہ پنجابي آهن.
چيائين: اسان پنهنجي اکين سان ڌاڙيلن کي ڪمشنر سان گڏ گاڏيءَ ۾ گهمندي ڏٺو آهي.
مان ڏاڍو حيران ٿيس. ننڍي قد وارو ماڻهو، جنهن کي پاسي تي پريل پهراڻ پيل آهي ۽ جنهن جون مڇون وڃونءَ جهڙيون آهن، سو ڪنهنکي ٿو بيوقوف بڻائي؟ پاڻ کي يا عام ماڻهن کي؟

پڇيومانس: وڏيرا، سريتون ڏاريندو آهين؟
مچ مروٽي، ڏند ڪيڙي چيائين: هائو.
چيم: ڪهڙيون ڏاريون اٿئي اچ ٿائين؟
چيائين: پيٽي آ؟
چيم: انهن مان ڪهڙيون ڳاڏيءَ ۾ چاڙهي ڪمايون اٿئي شهر وچ ۾؟
هو چپ ٿي ويو.

هني وڏيري چيو: هروڄ زور وٺي ويا آهن. هشيءَ تي ڦرن ٿي سنڌين کي ٿا. اچ ٿائين هڪ ٻه هروڄ ڪونه ڦريو آهي.
چيومانس: رئيس، ڏاڙيل ته سيد کي به ڪونه ڦريندا آهن. پوءِ ان جو ڪهڙو سبب آهي.
چيائين: ڪمال ٿو ڪرين صاحب. سادات جي بي حرمتي ڪيئن ڪندا؟
چيم: الله، رسول ۽ قرآن جي حڪمن جي انحرافي ڪرڻ وارن کي سيدن جو ڪهڙو ڪهڪاءُ ايندو؟ جي تنهنجي چوائي هروڄ هروڄ کي پناهه ٿو ڏني ته پوءِ سيد جو ساٿاريدار به سيد ني هڻڻ کهرجي!
جواب ڪونه ڏنائين. مٿون ڦرڪي اٿي هليو ويو.

رات جو نوبڪلو ٿي مون ان گنڀير مسئلي تي ويهي غور ڪيو. سنڌي زميندار، وڏيرو ۽ جاگيردار بنيادي طور ايامن ڪان پاٿاريدار پڻ رهيو آهي. اهو جدا بحث آهي ته ڏاڙيل ڏارڻ، ڪين پناهه ڏيڻ يا سنڌن ڪتيبو ڪائڻ، هڪ زميندار جي مجبوري آهي يا شوق آهي. پر اها حقيقت آهي ته مجموعي طور سنڌي پوتار جو رول ان ڏس ۾ هميشه مذمت وارو رهيو آهي. هيٺي کي هيسائڻ ۽ سرڪش کي دبائڻ لاءِ ڏاڙيل جو هٿيار سنڌ ۾ عام جام استعمال ٿيندو پئي رهيو آهي.
ماضيءَ ۾ ڏاڙيلن جا به ڪجهه اصول هوندا هئا. سنڌن اکين ۾ به شرم ۽ حيا جو پاڻي هوندو هو. نياڻيءَ سياڻيءَ جو ننگ ماريندو هون. قرآن مجيد ۽ پيرن جي پلاند ٿان تري ويندا هئا. پنهنجي پرائي جي تميز هوندي هئن. هاڻي اهين نه رهيو آهي. ڊچن ٿا ته صرف ڏاڍي ۽ زور آور ڪان. پوليس جا پنهنجا پاليل آهن، ان ڪري مٿن ته مچ ني ڪونه ٿا چنبڙين. وڏيرن جا رهاريل آهن، انهن جي ني اشاري تي هلن ٿا. وڏيرن توڙي پوليس جي پاٿاريدارن ۽ ساٿاريدارن جي پچ تي لت ايندي ته آٽي وٺي کي ڏاڙهن لاءِ ڊوڙندا. ڪو برجستو، ايماندار ۽ دلير عملدار جيڪڏهن ڏوهاري زميندار تي وجي آگر رکندو ته اها قدرتي ڳالهه آهي ته اهوئي زميندار ان عملدار جو جيئڻ حرام ڪري ڇڏيندو. جو الزام پڇندس، سو مٿس ڏريندو. جو ڏوهه گناهه سري سگهندس، سو سندس سر تي هٿندو. ان جاهل، خود

غرض ۽ ڏوهاري ذهنيت رکندڙ وڏيري کي کهڙي ڳالھ ۾ هو پنهنجي لالچ، خودسريءَ ۽ انا خاطر قوم کي ڪهڙو ڇيهو رسائي رهيو آهي. هڪ طرف ته هو سنڌ ۾ صدين کان ڀائرن جيان رهندڙ سنڌين ۽ بلوچن جي وچ ۾ ويڇو وجهي، ڪين ڌار ڪري، سنڌين گڏيل طاقت کي ورهائي رهيو آهي، اهڙيءَ ريت سنڌ دشمن پرمار قوتن جي همت افزائي ڪري رهيو آهي. ٻئي طرف فرض شناس، باهمت ۽ ايماندار سنڌي ڪامورن تي داغ لڳائي، سنڌين راهه ۾ ڪنڊا پوکي رهيو آهي. سنڌي ۽ بلوچ سنڌ ۾ مثالي ڪردار ادا ڪندي، جنهن ميٺ محبت سان گڏ رهي رهيا آهن، ان جو اندازو ان مان لڳائي سگهجي ٿو ته سنڌي قومي تحريڪن ۾ سنڌين کان وڌيڪ بلوچ اڳرا ۽ اتاهان نظر ايندا. سنڌي ادب، صحافت توڙي فنڪاريءَ ۾ اسان جا اهي ڀائر اسان سان ڪلهو ڪلهي ۾ ملائي جدوجهد ڪري رهيا آهن. اهڙن ڪهڪهرن ۽ هڏ ڏوکين کي، چند مفاد پرست نالائقن جي ڦهلايل افواهن ڪري اسان پنهنجي قومي زندگيءَ مان خارج ڪري؛ صرف پاڻ کي اڪيلو ۽ اهالو ته ڪري سگهون ٿا، سنڌين ڪوبه نقصان ڪري نه سگهنداسين.

هيءُ وقت دوستن پيدا ڪرڻ جو آهي، دشمنيون وڌائڻ جو هرگز ناهي. جمهوريت جو نازڪ سلو پيار ۽ محبت جي فضا ۾ ئي اسري سگهندو، نفاق ۽ ناچاڪائيءَ جي اس ۾ ڪو مانجي ويندو. اهڙيءَ ريت سنڌي سرڪاري ڪامورا اول ته آهن ئي آڱرين تي ڳڻڻ جيترا، انهن مان به چند اهڙا ملندا جن کي پنهنجي ملڪ ۽ ماڻهن جو درد هجي. هاڻي انهن تي به اجايا الزام هڻي کين بد دل ڪري ڇڏينداسين ته پوءِ آسمان مان فرشتا ته اچي اسان جي خدمت ڪرڻ ڪندا. ڪراچيءَ جا پناهگير ۽ نواز شريف جا ڳوٺائي اسان سان جيڪي ڀال ڀلائيندا، سي به ڏٺا پيا آهن. هونءَ به اهو تصور ئي ڄڻڪو آهي ته ڪوبه آفيسر احتساب جي چنبي کان آزاد ٿي سگهي ٿو. بلڪ حقيقت ته اها آهي ته جيڏو وڏو عملدار، اوڏي وڏي سندس جوابداري. هو نه رڳو انتظامي طور پنهنجي بالا اختياريءَ وارن ڏانهن جوابده آهي، بلڪ مختلف سرڪاري ايجنسين جي پڻ نظرن ۾ هوندو آهي. جيڪڏهن وڏيرو يا جاگيردار به ڪٿو ڪم ڇپر ۾ ڪرڻ تي مجبور آهي ته پوءِ پڙهيل ڳڙهيل، سياڻو ۽ سڌريل آفيسر ڪيئن کلم کلا ڏوهاريءَ جي پشت پناهي ڪندو؟ اها سوچ سراسر جاهلاڻي، احمقاڻي ۽ ڳوٺاڻي آهي. اها سوچ خطرناڪ پڻ ثابت ٿي سگهي ٿي. ان ڪري عام ماڻهن، دانشورن ۽ خاص طور شاگردن کي اهڙي منافقاڻي سوچ تي گهري نظر رکڻ گهرجي.

بجيٽ، بهشت ۽ فني خرابي

هيءَ بجيٽ جي هني صبح جي ڳالهه آهي.
اسر ويل بينسريءَ جي مڌر آواز تي اک کلي پيم. چا ڏسان ته ٻاهر، دريءَ ٻاهران، پپل جي وڻ تي رنگبرنگي، خوبصورت پکي چهچهائي رهيا آهن. ڳورو پرهرو نهر جي ڪناري هڪ شينهن ۽ هڪ ٻڪري پاڻ ۾ چرچو ڀوڳ، مسخري ۽ چخن به پيا ڪن ۽ رکي رکي پاڻي به پيا پين. وڻ کي ٽيڪ ڏيو هڪ ڳوٺاڻو، اکيون پوري، سڪ ۽ چين جي بينسري وڄائي رهيو هو. بينسريءَ جي جادوئي آواز تي جهنگل جا سمورا جانور پنهنجو ڪم ڪار ڇڏي، ڊوڙندا اچي ڳوٺائي جي چوگرد گهيرو ڪري ويٺا هئا ۽ موسيقيءَ مان لطف اندوز ٿي جهومي رهيا هئا، ڳائي رهيا هئا، موج ۽ مستي ملهائي رهيا هئا.

مان حيران هوس ته هيءَ ڇا ٿي رهيو آهي. اڳ ته اهڙو ڪرشمو ڪڏهن به نظر نه آيو هو. آخر هيءَ ڪهڙي تبديلي آئي آهي؟ ڪو معجزو ٿيو آهي، ڪو سامري جادوگر آيو آهي، ڪا جادوءَ جي لٺ ڦري وئي آهي؟
هيڏي خوشي، هيڏي خاموشي، هيڏو سڪون ۽ اطمينان ته مون ورهين کان نه ڏٺو هو. آخر هيءَ ڪهڙي ماجرا آهي؟

ايتري ۾ شاعر جذبات حضرت بلبل بيقرار کير سان ڀريل هڪ بالٽي کڻي گهر ۾ ڏوڪيندو اندر گهڙي آيو. بالٽيءَ مان ڇلڪندڙ کير سندس پاچا پسائي ڇڏيا هئا، بالٽيءَ جي وزن کيس ڪجهه قدر ڪبو ڪري ڇڏيو هو، پر ڪنهن دلي خوشيءَ سندس اکين ۾ انوکي چمڪ آڻي ڇڏي هئي. هو بالٽي گهليندو وارنديءَ تائين آيو ۽ پوءِ ڪتي وانگر سهڪندو، ٻٽ کي ٽيڪ ڏئي زمين تي ويهي رهيو.
منهنجي حيرت وڌي وئي.
پڇيم: بلبل بيقرار، هيءَ کير ڪٿان آندو اٿئي؟
بلبل بيقرار ڪافي دير سهڪندو رهيو. پو بالٽيءَ مان کير جي لپ ڀري ترڙي آلي ڪيائين، ڪجهه ڀري هٿ منهن ڌوتائين ۽ پوءِ ڏند ٽيڙي چيائين: اڙي ڳڌ، تنهنجي در ٻاهران کير جي نهر پئي ٿي وهي ۽ توکي خبر ئي ڪانهي؟
تعجب ۾ چيم: نهر؟ کير جي نهر؟ بلبل بيقرار نشو پتو ته ڪونه ڪيو اٿئي؟ هو کليو. کلي کلي کيرو ٿي پيو. ڪکين کي هٿ ڏئي کلندي چيائين: يار، تون ته ڪرصفا ڀوڪ بصر آهين. توکي خبر ئي ڪانهي ته رڳو کير جي نه، ماکيءَ جي به نهر تنهنجي در ٻاهران پئي ٿي وهي.

مونکي شاعر جذبات حضرت بلبل بيقرار جي ذهني صحت تي شڪ ته اڳ ئي هو، سندس ڳالهيون ٻڌي پڪ ٿي ويئه ته همراه جو ڪوڙ ڪو اسڪرو واقعي ڍلو ٿي ويو آهي. اڃان ڪجهه چوان ئي چوان ته ايتري ۾ صاحب مون واري جو ڊرائيور گدو، رڙيون ۽ رانڀاٽ ڪندو، منهن مٿو پٽيندو اندر ڪاهي آيو.

رڙڪري چيم: اڙي گدو، خير ته اٿئي؟ ڇو ٿو ٻاڪارين؟

وار پٽيندي چيائين: ماکيءَ جي مکين کائي ماريو آهي. اڙي گهوڙا ڙي، مونکي بچايو.

غور سان ڏٺو سين ته واقعي گدوءَ جي منهن ۽ مٿي تي هزارن جي تعدد ۾ ماکيءَ جي مکين يلغار ڪري ڏني هئي. هو هنو جو ويچارو کين ڀڄائڻ لاءِ خود پنهنجو ئي منهن مٿو پٽي، پاڻ کي وڌيڪ زخمي ڪري رهيو هو.

هڪدم دونهون دکائي مکين کي ڀڄايو ويو. گدوءَ کي محفوظ جڳهه تي ويهاريو ويو. چانهه جو ڪوپ هٿ ۾ ڏيندي چيومانس: ڪٿان آندئي ايتريون ساريون مکيون؟

روئيندي چيائين: توسان ملڻ پئي آيس. در ٻاهران ماکيءَ جي نهر وهندي ڏٺم. سوچيم، ٿبي هئندو وڃان. بس مکيون وراڻي ويه.

چيم: توهان چريا آهيو، يا منهنجو مٿو خراب ٿيو آهي؟

چيائون: مٿو تنهنجو ئي خراب ٿو لڳي پيارا سئي. لڳي ٿو ته تو ڪالهه وزير خزانا جي بجيٽ تقرير ٻڌي ئي ناهي. ورنه اهڙيون ٻي خبريءَ جون ڳالهيون هرگز نه ڪرين ها.

چيم: برابر، تقرير ٻڌڻ وسري وئي هئم. مون ان وقت ري سي آر تي فلم شري چار سو بيس ويٺي ڏٺي.

چيائون: ان ۾ بجيٽ تقرير ڪا نه هئي ڇا؟

چيم: مشڪري ڇڏيو. اڪتي ڳالهه ڪيو.

چيائون: تقرير ۾ اهو سڀڪجهه چيائون جو تون هاڻي اکين سان ڏسي رهيو آهين.

چيم: صبح سان سوير غريب ڪوناڻي کي سڪ ۽ چين جي بينسري وڄائيندي ته مون به ڏٺو هو. ۽ شينهن ۽ ٻڪريءَ کي هڪ ئي گهاٽ تي پاڻي پيئندي به ڏٺو هوم. ۽ رنگبرنگي پکين کي وڻن تي مٺيون لاتيون لنوندي به ڏٺو هوم.

شاعر جزبات کي سخت غصو اچي ويو. دڙڪو ڏيندي چيائين: اڃان اچو منهن ڪنئي ڇا؟ ايترو ڪجهه ڏسڻ ۽ ٻڌڻ کان پوءِ به يقين نٿو اچني ته بجيٽ ۾ چيل هڪ هڪ لفظ سچو نڪتو.

گدوءَ چانهه جي ڪوپ مان سرڙاٽ ڪندي چيو: ۽ ها، ڊي. سي صاحب

جي آفيس ٻاهران ڏاڙيلن جي هڪ ميل ڊگهي قطار ٻڌ بيٺي آهي. هو پنهنجا هٿيار جمع ڪرائيندا ٿا وڃن. ڪروڙها ڳاڙيندا، توبهه تائب ٿيندا، غريب غربي جا هٿ ۽ پير چمندا، معافي وٺندا، پنهنجو پاڻ کي قانون جي حوالي ڪندا ٿا وڃن.
مون حيرت وچان چيو: سچ ٿو چوين گدو؟
گدوءَ ڪرپ مان ٻيو سرڙاٽ ڪيندي چيو: نور ڀٽاري. ابا، ذات ڏاڙيل اڃي ڪنو ٿيو آهي. روئي روئي ڪٺي ٻچ پريا اٿن. ڪيسيءَ جو ٽڪاءُ پير ٿو پوي. چون ٿا ته اسان کي معافي نه گهرجي. اسان سڀني کي ڦاهيءَ تي چاڙهيو.
چيمر: پر گدو، ايڏي تبديلي ڪيئن آئي اوچتوني اوچتو؟
چپانين: ليڊر ليڊر ۾ فرق ٿيندو آهي مٺر. ڪن اکوائن جي دهشت وڏن وڏن جوڌن جا ڇهه ڇني ڇڏيندي آهي.
بلبل چيو: اهو ته ڪجهه ناهي، مون پنهنجن گنهگار اکين سان ڏاڙيلن کي مسجد ۾ ليٽڙيون پائيندي ڏٺو آهي. توبهه زاري ڪري رني جو ٿا اوچنگارون ڏين ته هڏن وارن جو هانءُ ٿو ڪنبي. ڏاڙيل ته ڏاڙيل پر پوليس وارا به سڀ جا سڀ ورديون لاهي حج تي سنبريا آهن.
چيمر: واه ڙي واه! اڄ ته معجزو ٿي ويو.
بلبل چيو: اڃان ٻڌ. رشوتخور ڪامورا صرف ڪوڏ ۽ ڪنجيءَ ۾ گهرن کان ٻاهر نڪري آيا آهن. هنن پنهنجي سموري موڙي خيراتي ادارن کي دان ڏني ڇڏي آهي. بنگلا، ماڙيون ۽ موٽرون يتيم خانن حوالي ٿي ويا آهن ۽ هڪ کان وڌيڪ شوق مان پرٽيل زالون.
چيمر: ماٺ ڪر ڙي بلبل بيقرار، ڪٿي شريعت بل نه لاهه ڪڍي ڇڏني.
بلبل ورائيو: اڙي آهي شريعت بل ۽ بجيٽ جون گڏيل برڪتون ته آهن جو اڄ شينهن ٻڪري گڏ ٿيا آهن ۽ ڪير ۽ ماکيءَ جو نهرون گهٽين ۾ پيون وهن ۽ چور ڏاڙيل توبهه تائب ٿي مسجدن جا تڏا ويڙهي رهيا آهن ۽ راشي عملدار نيڪ نمازي ٿي پيا آهن.
گدوءَ وچ ۾ چيو: ۽ پوليس وارا وردي لاهي حج تي سنبريا آهن ۽ غريب غربو سک چين جي بنسري وڄائي رهيو آهي ۽ پکي پکڻ خوشيءَ وچان جهومي ڳائي وڄائي رهيا آهن. ان کان وڌيڪ ڪو ٻرو ڪپني ٻچا؟
مان سوچ ۾ پنجي ويس. آسمان ڏانهن ڏٺم ته منجهانس نور وسندو نظر آيو.
دل ۾ چيم: مارا! راتورات ڪيڏي نه تبديلي اچي وئي آهي ملڪ ۾!

اوچتوني اوچتو بينسريءَ جو آلاپ بند ٿي ويو.
پکي پکڻ فرڪو ڏني اڏامي ويا.

آسمان مان ساڙيندڙ سج ليئا پائڻ لڳو .
ڪنهن ٻاهران رڙڪڻي ته نهرون بند ٿي ويون. گٽر جاري ٿي ويا. سبز باغ ۾ ڪاراباغ هڪ ٿي ويا.
پڇيم: ڇا ٿيو؟
ڇيانون: ڊاڙيلن ڌي. سيءَ کي اغوا ڪري ورتو آهي. پوليس وارن پيهر ورديون پائي ڇڏيون آهن ۽ ڪامورا ڇتا ٿي پيا آهن.
ڇيم: پر ٿوري دير اڳ ته هر شيءَ مرضيءَ مطابق هلي رهي هئي.
ڇيانون: هائي ته هر شيءَ مرضيءَ مطابق هلي رهي آهي. پر مرضي ڊاڙيلن جي ٿي هلي.
پڇيم: پر ڇو؟
ڇيانون: ڪافي خرابي ٿي ڏسجي.
پڇيم: ڇا پر؟
ڇيانون: بجيٽ پر!

مينهن وساڙا مرنا ناهن

هڪ ڏينهن پنهنجي پٽ کان پڇيم: مينهن وساڙو ڏٺو اٿئي؟
پڇيائين: اهو ڇا ٿيندو آهي؟
چيم: هڪ جيت ٿيندو آهي، جيڪو مينهوڳيءَ جي موسم ۾ نڪرندو آهي.
چيائين: ڪيڏو وڏو ٿيندو آهي؟
چيم: ننڍڙو ٿيندو آهي، پشم جهڙو نرم، خون جهڙو سرخ ۽ سنڌيءَ جهڙو مانڻو.
چيائين: ڪٿي ملندو آهي؟
چيم: ميدانن ۾، بيابانن ۾، رڻ پٽن ۾.
چيائين: ڪراچيءَ ۾؟
ڪيس جواب ڪرڻ ڏنم. ياد آيم اهي ڏينهن جڏهن مان سندس عمر جو هوندو هوس.

اسان جي گهر پرسان عيدگاهه هوندو هو. وڏو، ڪشادو، اڪيلو، اهاڻڪو. چند ٻير جا وڻ، جن جون سگريون ميڙي ڪائيندا هناسين ۽ ڳوڻ پٽي ڪتابن تي هڻندا هناسين. نمازين جي سهوليت لاءِ، سرن سان ٺهيل صفن جون قطارون، جن تي عيد جي ڏهاڙي، چوني جي پرچي ڪري ويندا هئا. ميدان جي چوڌاري پڪين سرن جي چار فوٽي ديوار. اها ديوار ٽپي اسان عيدگاهه ۾ سٽ ڪٽ راند ڪندا هناسين، وڻن ۾ پينگهون ٻڌي لڏندا هناسين ۽ طوطا جهليندا هناسين.
اونهاري ۾ جڏهن بارش اوهيرا ڪري وسندي هئي ۽ عيدگاهه ڌوپجي صاف ٿي ويندو هو، تڏهن منجهانئس اسان کي ٻه شيون ملنديون هيون: ماڻهن يا فقيرن کان ڪريل ٽنگر پنسا پايون. ۽ نرم، ڳاڙها، موڪا مينهن وساڙا. هڪ کيسي ۾ پنسا ۽ ٻئي ۾ مينهن وساڙا جمع ڪري، ائين لڳندو هو ڄڻ دنيا جي دولت ملي وئي هجي. وڏي فخر سان کيسي ۾ هٿ وجهي، ڪٿي جو ٻاهر ڪڍندا هناسين ته آڱرين تي چنبڙيل مينهن وساڙا ائين لڳندا هئا ڄڻ رت جا ٽيپا چمڪندا هجن.
اهي ڏينهن اهي شينهن. وقت بدلجي ويا. نه اهي ماڻهو رهيا، نه اهي حالتون رهيون ۽ نه وري اسان ئي اهي رهيا آهيون. عيدگاهه جي چوڌاري دوڪان ۽ هوٽل ٺهي ويا آهن. اها ديوار ئي نه رهي جيڪا ٽپي اندر وڃبو هو. رستي تي موٽرن ۽ ٽرڪن جو شور وڌي ويو آهي. اها خاموشي ۽ نويڪلائي خواب ٿي وئي، جنهن جي پاڇن ۾ ماضيءَ جون يادون پلبيون

هيون. مينهن وساڻن کي ڏئي ڏينهن ٿي ويا. تڏهن اوچتو ڪراچي يونيورسٽيءَ جو هڪ واقعو ياد ٿو اچيم.

مان انگريزي ڊپارٽمينٽ ۾ پڙهندو هوس. انهن ڏينهن ۾ انگلش ڊپارٽمينٽ ۾ تمام ٿورن ۽ چونڊ شاگردن کي داخلا ملندي هئي، ۽ انهن ۾ اڪثريت مٿينءَ سوسائٽيءَ جي ڇوڪرن ۽ ڇوڪرين جي هوندي هئي. سون جهڙا مسڪين ڪي ايڪڙ ٻيڪڙ نظر ايندا هئا ۽ سي به پنهنجن ڪامپليڪسن ۾ مبتلا، ڪاز ڪا ڪنڌ وٺيو، لڪيو پيا لڪندا هئا. وڏ گهراڻا ڇوڪرا، گاڏين تي چڙهي، اوچا ڪپڙا پهري، فيشني ڇورين سان هٿ هٿ ۾ ڏئي وتندا هئا ملڪ ٻيليندا. ڪڏهن ناچ ته ڪڏهن گانو ته ڪڏهن پڪنڪ ته ڪڏهن پارٽي. هر وقت ٺهه ٺهه، ٺهه ٺهه. انگريزي ته سندن گهر جي غلام، پنهنجي ڏوڪڙ جي پرواه ڪرڻ. آزادي اهڙي جو ڪلر ڪلا هڪ ٻئي جي ڇيلهين ۾ هٿ وجهي، راڄن جي سامهون الوليون ڪندا وتن ته ڪو جهل پل وارو ڪونه. موڪلن ۾ اسان ٻارو ٻڇهريءَ ٽانين وڃو ته ٻه لڪ ڪتيانين. هو ڳالهيون ڪن سئيزرلينڊ، فرانس ۽ آمريڪا جون. اسان هڪ سوٽ ۾ ڇهه سال گذاري ڇڏيون، هو ڇهين ڏينهن نئون سوٽ سبايو بيٺا هجن.

اهڙي ماحول ۾ هڪ شاگرد تي نظر پيم جو سڀني کان مختلف، الڳ ٿلڳ ۽ جدا لڳم، نالو هوس سعيد. شام جو ڪٿي پرائيويٽ نوڪري ڪندو هو ۽ ڏينهن جو يونيورسٽي پڙهڻ ايندو هو. سياري اونهاري اهاڻي خاڪي پتلون ۽ پيلي رنگ جي ڌارين واري قميص. اڪتي هلي خبر پيم ته هفتي ۾ هڪ ڏينهن انهن ٻنهي لٽن کي پاڻ ڌوئندو آهي ۽ باقي ڏينهن استري ڪري پائيندو آهي.

ڪلاس ۾ ڏاڍو گهٽ ڳالهائيندو هو. اول ته سائنس ڪو شاگرد پيش ڪڏ ڪري ڳالهائيندو ني ڪونه هو، پر جي ڪنهن ڪٿي ڪو سوال پڇيس به ته ان جو مختصر جواب ڏئي، بيزاري وچان منهن ڦيري ڇڏيندو هو. سون ڪيس هر وقت لڪندي ڏٺو. ڪلاس ۾، ورانڊي ۾، لائبريءَ ۾، مطلب ته جتي به هوندو، ويٺو لکندو. پوءِ ڪنهن ٻڌايو ته بي حد غريب آهي. ڪتابن خريدڻ جي طاقت ڪانهيس ان ڪري سمورا درسي ڪتاب لائبريءَ مان اوڌر تي وٺي، پنهنجي هٿن سان نقل ڪري رکندو ويندو آهي.

مونکي ڏاڍو تعجب ٿيو. شيڪسپيئر جو هڪ ڊرامون ني ڪاپي ڪرڻ لاءِ شينهن جو جگر گهرجي، هتي ته سوين اهڙا ڪتاب گهربل هئا، جي قدم قدم تي مطالعي لاءِ ضروري هئا. سعيد پنهنجي غربت سبب اهو پهاڙ جهڙو ڪم پنهنجي سر تي وسايو هو. اسان پنهنجي تماشن ۾ پورا هوندا هئاسين، هو پيو لکندو هو.

ڏاڍيون چڱيون سوچاريون ڇوڪريون گڏ پڙهنديون هيون، جن مان پوءِ وڃي ڪن تہ فن ۽ شوبزنيس ۾ ڪافي نالو ڪمايو، ڪيترائي رومانوي داستان وجود ۾ آيا، ڪي شاديون تہ ٿڏي تي ني ٿي ويون. ڪي تعديون بہ ٿيون، پر اسان واري همراه نہ ڏينهن ڏٺو نہ رات، لڳو رهيو پنهنجيءَ محنت ڪي.

پوءِ اوچتوني اوچتو هو غائب ٿي ويو. ڊپارٽمينٽ ۾ اچڻ ني ڇڏي ڏنائين. سچ پڇو تہ اسان مان ڪنهن کي بہ هن جي ڪمي محسوس ني ڪو نہ ٿي. بلڪ ڪيترن ڏينهن تائين تہ ڪنهن کي خبر ني ڪونہ هئي تہ هو ڪو غير حاضر بہ رهڻ لڳو آهي. پلو ٿني هڪ بنگالي پٽيوالي جو جيڪو سندس پاڙي ۾ رهندو هو، جنهن اچي احوال ڪيو تہ سعيد جي ماءُ گذاري وئي آهي. ماني عرصي کان بيمار هئي. ڊاڪٽرن آپريشن ڪرائڻ جي صلاح ڏنس. ڏرڪڙ ڪٿان اچن؟ پورو علاج نہ ٿيڻ ڪري ويچاري ڪراڙي مري وئي.
اها خبر ان ڏينهن پئي، جنهن ڏينهن ڊپارٽمينٽ ۾ وڏو شغل رٿيل هو. چرچي ني چرچي ۾ ڇوڪرين کي ڪلاسي ڇوڪرن مان پنهنجي پنهنجي پسند جي نوجوان کي ير ماٿها پهرائڻي هئي ۽ جواب ۾ هر هڪ "کهرٽ" کي پنهنجي "ڪنوار" جي ڪانڌ ڪيا هڪ خواهش پوري ڪرڻي هئي. مونکي پسند ڪرڻ واري "نازنين" جو وزن گهٽ ۾ گهٽ بہ من تہ ضرور هو ۽ سندس خواهش هئي تہ مان ڪيس فرمانبردار انگريز شوهر جيان هنج ۾ کڻي سندس ڪمري تائين پهچايان. مون اهو عظيم ڪارنامو تقريبن اڌ پنڌ تائين تہ بي حد خوش اسلوبي سان سرانجام ڏنو، پر ان کان پوءِ الٽي کهڙيءَ طرح هوءَ جيليءَ جي ڍير جيان منهنجي هٿن مان ترڪي وڃي فرش تي ڪري. زمين تي ڇا ڪري، ڄڻ هنداڻي جيان ڦسي پئي. ڪُل مان ڌل ٿي وئي. روڄ راڙو، هاءِ گهوڙا، پٽڪو سنڪو شروع ٿي ويو. نازنين جا ٽيئي هڏا ٽن ڇڻن بيحد اهم جاين تان فريڪچر ٿي پيا. اهو حال ڏسي دل ۾ چيم تہ: سنڌي، جيڪو پڙهارٺو هيني سر هاريني، هاٿي ٻچ.

اهو سوچي، لڳندو ڇپندو پئي ويس جو بنگالي پٽيوالي سان ڏاڪڻين تي ٽڪر ٿي ويو. اتي، انهن حالتن ۾ هن مونکي سعيد جي ماءُ جي وفات جي خبر ٻڌائي. توهان سمجهي سگهو ٿا تہ ان وٺ پڪڙ واري ماحول ۾ ويچاري سعيد جي ماءُ جو موت ڪهڙي اهميت رکندو هوندو. ڳالهہ ٽهڪن هوڪرن، روڄن ۽ واڪن ۾ گم ٿي وئي.

ان کان پوءِ جلدئي سرديءَ جي موڪل ٿي.
موٽي آياسين تہ هر ڪو پنهنجي پنهنجي هاليڊيز متعلق ٻڌائڻ لڳو، هڪ تمام وڏي ڪارخانيدار جي ڌيءَ روم ۾ اولمپڪس ڏسڻ وئي هئي، وڏي

مزي سان اتان جا قصا ٻڌائي رهي هئي، ۽ اسان سڀ ڏاڍي ڌيان سان ٻڌي رهيا هئاسين.
خبر ناهي سعيد ڪهڙي وقت اتي آيو ۽ ڪيترو وقت روم جي رنگينين متعلق ٻڌندو رهيو هو. اسان کي خبر تڏهن پئي جڏهن هن جي اوچتي گرجدار رڙ گونجي اٿي: بند ڪر اها بڪواس.
اسان سڀ وائڙا ٿي وياسين.
هو اڳتي وڌيو. پينٽ جي کيسي مان پنهنجو لرزندڙ هٿ ٻاهر ڪيندي چيائين: توکي خبر آهي، مون ننڍي ڄمار کان ڪيڏي پيار سان پنهنجي کيسي ۾ مينهن وساڙا لڪائي رکيا هئا؟
اسان هڪ ٻئي جو منهن تڪڻ لڳاسين.
هو چوندو رهيو: ڪاڏي ويا اهي سڀ جا سڀ؟
اسان چپ، جهڙي پٽ.
هن چيو: تو انهن جي جاءِ تي منهنجي کيسي ۾ شيشي جا ٽڪر وجهي ڇڏيا آهن. هيءَ ڏس. هي ڏس، منهنجون آڱريون زخمي ٿي پيون آهن. هيءَ ڏس، انهن مان خون ٿو وهي. هيءَ ڏس.
اسان سندس ڏڪندڙ هٿ ڏانهن ڏٺو. سندس آڱرين تي ڪو به خون لڳل ڪونه هو.
چيائين: مان اهي سمورا شيشا تنهنجي دامن ۾ وجهي ڇڏيندس. توکي لهو لهان ڪري ڇڏيندس.
اينءَ چئي هو حملو ڪرڻ لاءِ اڳتي وڌيو.
اسان کيس پڪڙي، دسي، ڪابوءَ ۾ آندو ته سهي، پر پوءِ به هو چيختندو رهيو. ڊاڪٽرن کيس نفسياتي مريض ڄاڻايو. ان کان پوءِ ڪيڏانهن ويو، ڪا خبر ناهي.
مان تعليم پوري ڪري نوڪريءَ ۾ کپي ويس.
مارشلائون ته پڙهائي دوران ئي لڳڻ شروع ٿي ويون هيون. جمهوريت، بنيادي حق، عدل ۽ انصاف، شرافت ۽ اخلاق جا تختا ٿي ويا. زورآور، دادا گير غنڊا، بي غيرت ۽ خوشامدي، مڇ مروٽي ڪمڻ لڳو. شريف، غيرتمند، ايماندار ۽ مخلص ڪنڌ جهڪائي هڪ ڪنڊ ۾ پاسيرو ٿي ويهي رهيو. ڏاڍي جي لٺ کي ٻه مٿا، جيڏانهن ڪوڙ، اتي ڪپي. ملڪ جو سرمايه دار، جاگيردار ۽ وڏيرو، ويڪائو مال. ڪڏهن هيءَ پارٽي ته ڪڏهن هوءَ پارٽي، جيڪو پارو ۾، سو ابو. نه شرم، نه حياءُ.
پر مٺ پنسي ڏوڪڙ ۽ پلاٽ جي پٺيان لور لور ڪندو وتي. غريب ۽ بي ٻهج کي ڪير پڇي؟ اول ته تعليم نه ملي. جي تعليم ڪٺي هٿي ماري، پني سني پرائي به، ته نوڪري ڪونه ملي. جي پيرن جا پلاند، آزيون نيزاريون ڪري، ڏوڪڙ پنسو ڏئي، ڪانوڪري وٺي به وجهن ته پروموشن ڪونه ملي.

سٺي جڳهه تي پوسٽنگ نہ ملي. لاهور ۽ اسلام آباد جون نوڪريون نصيبن ۾ الڳ.

وچ ۾ جمهوريت جي هلڪي جهلڪ ڏسڻ لاءِ ملي. عام ماڻهو ڪي ساهه پيٽ ۾ پيو مس تہ ٻيهر اونده انڌو ڪار جي هڪ ڊگهي ڪاري رات شروع ٿي وئي. ماڻهن جا حق ٻيهر غصب، اقربا پروريءَ جي بازار گرم، سفارش ۽ رشوت جي ٻلي ٻلي. اسان پارا، غريب وري ڪتي جي وات ۾. ڪجهہ ناهي، ڪنو ناهي. ساڳيا لاتون ساڳيا چڳهہ. وڃون تہ وڃون ڪيڏانهن؟ نہ رات ڪٽي نہ جان ڇٽي. خاڪي ورديءَ جا سڀ گناهہ معاف، اجرڪ ۽ ٽوپي وارو آزار ۾. ولاتي چپ، سنڌ ۾ بلبل. اسان اتي ني بيٺا واجهايون، نالائق نوازجيو پيا نواز جن. ٻہ ٻہ ٽي ٽي، چار چار ترقيون وٺيو ماڻهو ائين اڳتي اڏامندا وڃن، ڄڻ پر لڳي ويا هجنن.

پر پوءِ هو جو چوندا آهن تہ هر ڪمال کي زوال آهي، آمر جا ڏينهن ٻہ پورا ٿيا. رات ڊگهي برابر هئي، آخرڪار رهامي ني وئي. جمهوريت جو سورج ٻيهر چمڪي اٿيو. خوشي وچان جنسي چريا ٿي پياسين. اڌ ڪهڙي ڳهٽي، ڪهڙو چوڪ، ڪهڙو محلو هو جتي خوشيءَ وچان ڇيڇ نہ وڄاسين؟ جهمر نہ پاتي سين؟ جهومي جهومي نہ ڳايو سين؟
آخر تہ جيت اسان جي ٿي هئي.
عوام جي، ڏتڙيل ڳهائل ستايل عام ماڻهوءَ جنگ جيتي هئي. هٿين خالي. بندوقن، سنگينن، نيزن ۽ ڀالن کان. ۽ تڏهن مون خوشيءَ وچان پنهنجي ڪبسي ۾ هٿ وجهي نئين پڻ ڪان سانڍيل، آسن، اميدن ۽ امنگن جا مينهن وساڙا ڪيڻ چاهيا. پر آڱرين ۾ ڇيہ ڀڳل شيشي جون تڪيون، نوڪدار، ڪرچيون!
ريڳانو وڏيرا، زور آور زميندار، بيشرم سرمايہ دار، دادا گير، غنڊا ۽ خوشامندي ڪوڏڙا مون کان اڳ، وفادارين جا فرضي سيپارا مٿي تي کڻي، هميشہ جيان منهنجي ني حقن تي ڏاڙو هڻي، شاهہ کان وڌ شاهہ جا وفادار بنيا، منزل ماٿي رهيا هئا.
۽ مان پنهنجي زخمي آڱرين مان ٽمندڙ خون جي ٽيپن کي ڏسي سوچيان ٿو:
خوابن جون خون ازيتناڪ ضرور آهي،
پر رت ڦڙن مان جنم وٺندڙ مينهن وساڙا
ٻيهر هرگز مرڻا ناهن.
ٻيهر هرگز مرڻا ناهن.

جيل جي ڊائري

ڪجهہ ڏهاڙا اڳ شيخ اياز فون تي چيو: بدر ابڙي جي جيل جي ڊائري ڇپجي آئي آهي. مونکي بہ اڄ ئي ملي آهي. ضرور پڙهجانءِ. مون ان جو مهاڳ لکيو آهي، اهو خاص طور سان پڙهجانءِ.
چئني پاسي ماڻهو ڊوڙايہ، پر ڪتاب نہ مليو.
هفتي کن کان پوءِ بدر خود مونسان ملڻ آيو. چيومانس: ڪتاب گهرجي.
کلي چيائين: مونکي پڻ هڪ ڪاپي ملي هئي، جيڪا بابا کي ڏني ڇڏي اٿم.
پڇيم: ڪٿان ملندو؟
وري ساڳي مرڪ: خبر هجيم ها تہ پنهنجي لاءِ نہ وٺان ها؟

بدر جي شخصيت جون ٻہ ٽي شيون مونکي هميشه پاڻ ڏانهن ڇڪينديون آهن. هن جي وجود کي وڏيڪ اهم بڻائينديون آهن. مون جهڙي ڇهہ فوٽي ماڻهوءَ کي چامڙو ثابت ڪندڙ انهن خصوصيتن ۾ سڀ کان اهم ڳالهہ سندس مرڪ آهي. نہ ٺهڪ ڏئي زور سان کلندو آهي، نہ وري گهڻو وجهي مات ڪري نهاريندو آهي. قدرتي طور سند چپ هڪ خاص وٺندڙ شڪل اختيار ڪري ويندا آهن، جن مان هڪ خوبصورت، دلڪش، موهيندڙ مرڪ جنم وٺندي آهي. ان مرڪ ۾ ٿڌي ۽ مٺي پنهنجائپ اينئن تہ ڦهليل هوندي آهي، جيئن گل ۾ خوشبو. اها مرڪ مونکي ڏاڍي چاتل سڃاتل لڳندي آهي. ايتريقدر جو جڏهن ڪيس پهريون دفعو ڏٺو هوم تہ لڳو هو تہ هن مرڪ سان تہ منهنجي صدين جي شناسائي آهي، ڪو ايڏو ويجهو ناتو آهي، جو پاڻيان ٿو ڪڏهن دور ٿيڻي ناهي دل کان.

بدر جي ٻي خوبي سندس خاموشي آهي. ايڏي گهري ۽ گهاٽي خاموشي جا ڪنهن بہ نوجوان کي مهشو ٿي لڳي، پر بدر جي چهري تي ڏاڍي ٺهندي آهي اها سنجيده چپ چاپ. اهڙي خاموشي جيڪا Intimidating آهي. جيڪا زور آور آهي. جيڪا فاتح آهي. جيڪا جوڳيءَ کي ورهين جي تپسيا کان پوءِ نصيب ٿيندي آهي. هو چپ رهندو آهي، پر سندس ذهن ڳالهائيندو آهي. سندس خاموش Communication ايڏي تہ اثرائتي ۽ مڃائيندڙ آهي، جو لفظن جي محتاجيءَ کان بلڪل آجي ۽ افضل آهي. اها خوبي مون تمام ٿورن انسانن ۾ ڏٺي آهي.

بدر جي ٽين خوبي سندس گهري مطالعي ۽ مشاهدي تي ٻڌل سندس اٿاهہ معلومات جو ڀنڊار آهي. هن تمام گهڻو پڙهيو آهي، ٻي انتها سوچيو آهي ۽

اڻ ميو مشاهدو ڪيو آهي. صرف علم ۽ ادب ني نه، بلڪ آرٽ، مهر جوئي، نظم ۽ نثر، تنقيد نگاري، صحافت، تحقيق، سياحت ۽ ٻيو الائي ڇاڇا. مون پارن سطحي لڳاڙين آڏو هو هڪ بي حد مضبوط ، اوچي ۽ اڏول پهاڙ جي حيثيت رکي ٿو، جنهن کي جيل جي سختين، مارشل لا جي عذابن ۽ حاڪمن جي ڏاڍاين وڏيڪ نکاري ڇڏيو آهي.

چيرمانس: ڪيتان ملندر ٻه سهي تنهنجو ڪتاب؟

چيائين: مونکي نه نشو لڳي.

هليو ويو.

هميشه اينئن ڪندو آهي. اوچتو ني اوچتو ڪٿان ماٺ ميٺ ۾ اچي پرگهٽ ٿيندو آهي، ۽ پوءِ اهڙيءَ ني خاموشيءَ سان اوچتوني اوچتو اٿي هليو ويندو آهي.

خير، هو جو چوندا آهن ته بلا جي ريجي منهن ۾، سو ڪتاب وڃي ورتم پبلشر کان. ڪتاب مليو نه هڪ ني گهيت ۾ پڙهي ڇڏيم. اينئن لڳو ڄڻ اونداهي آسمان ۾ تارن جا جهرمٽ ڪڙندا ٿا وڃن. ڄڻ صبح جي سوجهري ۾ سرها گل ٽڙندا ٿا وڃن. سچ نه بدر سان ٿيرين تفصيلي ملاقات جيل جي ڊائري ۾ ٿيم. سندس سوچ جي جهلڪ، سندس شخصيت جو پاڇولو، سندس عظمت جو پڙلاءُ، سندس دانش جو جادو ان مختصر تخليق منجهان ڄڻ ڇلڪي پيو.

جام ساقي پراڻو دوست آهي. اسان سڀ سندس خلوص، سادگي ۽ سچائيءَ جا مداح آهيون. بي حد پيارو انسان آهي. پر بدر جي اکين سان ڪيس ڏسڻ بعد ائين لڳو ڄڻ اسان سڀني زندگي جام سان نا انصافي ڪندا رهيا آهيون. گهٽ ۾ گهٽ مونکي نه پنهنجي پاڻ تي ڏاڍي شرمندگي ٿي. اکين ۾ وهارڻ جهڙي هن بيباڪ انسان کي اسان سندس حق نه ڏنو، نه جيترو ٻه مان نه ڏنو آهي. سنڌ ۾ سورهين جي کوٽ نه ڪانهي، پر جام جهڙو سپتيو پٽ ورلي ڪا ماءُ ڄڻيندي. ٻيهر ملندر نه سندس پر ۾ ويهي، سندس سچائي، جي سڳنڌ جو واس وٺندس ۽ چوندس: جام، پورهيت عوام جو سورور ڏک ۽ غم، مظلوم سنڌي عوام ڏانهن سوڙي چو نشو ڇڏين؟ منهنجي ڏکويل ماروئڙن کي تنهنجي ڏاهه ۽ خلوص جي ضرورت آهي. جنهن ڌرتيءَ جنم ڏنو اٿسني، ان جو حق تو تي وڏيڪ آهي. اڄ سنڌڙي ماءُ واڳن جي وات ۾ آهي، ان کي تو جهڙن دودن ۽ جوڌن جي گهرج آهي. مارشل لا جا ڪات ڪند ڪرڻ وارا وير، تنهنجي هڪل ۽ هلان سان هي ڪوڙا ڪاتر، ڄاڙا، سڏڙيا، غاصب ۽ غدار، جن سچ تي سير وهائي آهي، محبتن کي نفرتن ۾ توريو آهي، سي سڀ ميدان ڇڏي

ويندا. تون هڪ دفعو، صرف هڪ دفعو جيجل جو جيءُ جيارو ٿي ته ڏس.

سهيل سانگي، جبار خٽڪ، رفيق صفي، پرويز علي شاه ۽ ڪيتراني ٻيا سچن، جن سان سندن ذاتي يا ادبي حيثيت ۾ نياز مندي آهي، تن کي بدر جيترو جاڳندو اسان جي سامهون ٻيهر ٺاهي جوڙي اينئن آئي بيهاريو آهي، جڻ يوناني ڏند ڪٿا جا امر سورما هجن. هنن تي وهيل سور ۽ سختيون، ڏاڍ ۽ ڏمر، زور ۽ زبردستيءَ جو اکين ڏٺو احوال پڙهي، سندن پير چمڻ تي دل ٿي ٿئي. هنن سرويچن جون خوبيون، جي اسان جي اڻ ڄاڻ اکين کان اوجهل هيون، سي بدر جي عقابي اکين کان لڪي نه سگهيون آهن. اهي چمڪندڙ، دمڪندڙ هيرا، جن کي اسان پٿر سمجهي ڏڪاري، وساري ڇڏيو آهي، سي هڪ قلم ڪار ۽ چترڪار جي ڇهاءَ سان پوري آب ۽ تاب سان، پنهنجي اصلوڪي روپ ۾ ٻيهر جي اٿيا آهن. مان انهن پيارن کي ٻه سندن قربانين جو واسطو ڏئي، هٿ ٻڌي عرض ڪندس ته: پيارا، توهان جا سياسي نظريا ڪٿي کڙا ٻه هجن، وجود جي جنگ ۾ اسان کي توهان جي ساٿ جي ضرورت آهي. قرب ڪيو، پنهنجون صلاحيتون، قربانيون ۽ بهادريون پنهنجيءَ جيجل ماءُ کي ٻه ڏيو. هوءَ اڪيلي آهي، اڪيلي آهي، اڪيلي آهي. ڦوڳ، سندس سونهن، ست ۽ ساه جو سودو ڪرڻ لاءِ آتا آهن. اچو، پنهنجو فرض پورو ڪيو ۽ ڌرتي جو قرض لاهيو.

اياز سچ چيو آهي ته جيڪڏهن ڪيس بدر جهڙو پٽ هجي ها، ته هو جيڪر لکڻ جي ضرورت محسوس نه ڪري ها.
اڄ مون پنهنجي اڪيلي پٽ سرمد کي ٻه اهي ئي لفظ چيا آهن.
جيڪڏهن هن هڪ سٽ، بدر جهڙي لکي ته منهنجي روح کي قرار اچي ويندو.

خوابن جي ليليٰ

تنهنجو نالو؟
ڪتيجان.
ڪتيجان ليليٰ ٿيندين ء؟
لالو ته منهنجي مڙس جو نالو آهي.
ته تون شادي شده به آهين؟
ها.
پر مان ته هڪ اهڙيءَ عورت جي تلاش ۾ آهيان جا سماج جي ٺڪرايل هجي. ڏکي، ڏکي، ستايل ۽ گهائل هجي. جنهن جو هن دنيا ۾ ڪو به نه هجي. جنهنکي سهاري جي ضرورت هجي.
پر مونکي ته سهاري جي ضرورت ناهي.
مڙس جو پيار اٿئي ؟
ها، مونکي تمام گهڻو چاهيندڙ آهي.
اها ڳالهه ته خراب ٿي. قاعدي موجب تنهنجي مڙس کي توتي ظلم ڪرڻ گهرجي ها. ٺرو پيندڙ آهي؟
نه.
رات جو گهر دير سان ايندڙ آهي؟
نه.
تنبڪ ۾ وڦلندڙ آهي؟
نه.
گونگهرا هڻندڙ آهي؟
نه.
مارڪٽ ڪندڙ اٿئي؟
نه
اهو ته ويتر خراب ٿيو. معلوم ٿو ٿئي ته توکي دنيا ۾ ڪو به ڏک ڪونهي .
ڏک ڇا جو؟
اها ئي ته مصيبت آهي ته توکي ڪوئي غم ناهي.
منهنجي ليليٰ کي ڏک ئي ڏک سهڻا آهن دنيا ۾. محبت ۾ ناڪامي، هيرو جي بي وفائي، پيءُ جي مارڪٽ، پاڙي وارن جا طعنا تنڪا، بدنامي ۽

بربادي. ڪوئي شادي لاءِ تيار ناهي. آخر ڪار هڪ پوڙهي سان شادي ٿني ٿي. پر هو جلد ئي ڇڏي ڀڄي ويو ٿو. جيڪڏهن ڀڄي نه ويو ته پڪ ئي پڪ شرابي آهي، جواري آهي، لچو آهي، لفنگو آهي. روز رات جو پي اچي ٿو. گهر جا ٿانو ڀڃي ٿو. ليلي کي چوٽيءَ کان وٺي ماري ٿو، کهلي ٿو ۽ ڪوڙ ڪمسان مچائي ٿو.

ليليٰ؟

ها، ٽئين دور جي ليلي. منهنجي ليلي. يعني تون.

پر مون چيو ته منهنجو نالو ليليٰ ناهي. منهنجي مڙس جو نالو لالو آهي.

ڪيس لالا موسا موڪلي ڇڏ. تون منهنجي ليليٰ ٿيءُ. مان تنهنجي سانوري سلوٽي ڇهري تي چانيل مونا ليزا جهڙي مرڪ تي چاليهن بندن وارو قصيدو لکڻ ٿو چاهيان. مان توتي موهت ٿي پنهنجي دل جو داءَ لڳائڻ ٿو چاهيان. منهنجا گيت تنهنجي تن جي خوشبو ٿي پاڙي اوڙي ۾ ٽهلجي ويندا.

هي توهين ڇا پيا چئو؟ .

مان هن ڌرتيءَ جو بدنصيب انسان آهيان. ليليٰ، مان شاعر آهيان. منهنجي شاعريءَ ۾ تو جهڙي حسين نازنين جو ذڪر هڻ گهرجي. تنهنجي ساهن جو سڳنڌ ۽ تنهنجي آواز جو مٺاڻ هجي.

مٺاڻ؟

ها، ڪنڊ مهانگي آهي. ماڻهو روز منهنجي هڪ شعر جو هڪ بند چانهه جي ڪوپ ۾ وجهي پيئندا ته ڪين بچت به ٿيندي ۽ ملڪ کي مدد به ملندي.

توهان شاعر آهيو؟

ها ليليٰ، مان شاعر يعني ڪوي آهيان. ڏينهن جو ٽاور تي پڪوڙا وڪڻندو آهيان ۽ شام جو پارٽ ٽائيم شاعري ڪندو آهيان. منهنجا گيت گهر گهر گونجندا آهن ۽ مائرون پنهنجن ٻارن کي ڪنن ۾ آگريون ڏئي سمهاري ڇڏينديون آهن، منهنجي زندگي ڪنڊن جي سيج تي پئي آهي ليليٰ، مونکي تنهنجي سهاري جي ضرورت آهي. تنهنجي ساٿ سان منهنجي گيتن ۾ گهراءَ پيدا ٿيندو ۽ منهنجون وايون واحت وهائي ڇڏينديون. تون منهنجي شاعريءَ جو معراج آهين ليليٰ.

مان ليلي ناهيان. مان لالوءَ جي زال آهيان.

نه، تون ليليٰ آهين. ڪوڙ ڳالهائي پنهنجي خوبصورت چپڙن تي ظلم نه ڪر. تون جنم جنم ۾ مونسان هن ڌرتيءَ تي ايندي آهين ۽ پوءِ وري

رهڙي ويندي آهين ۽ مان ڪڏهن شاعر ۽ ڪڏهن پڪوڙاني بنجي ويندو آهيان. تون منهنجي آهين ليليٰ، تون منهنجي آهين.
مونکي ته ڪجهه به ياد ناهي.
ياد ڪر، ڪجهه ياد ڪر. منهنجا شعر پڙهه، منهنجا غزل ٻڌ. منهنجون ڇڙواڳ نظمون پڙهه، ۽ پوءِ ڏس ته انهن ۾ تنهنجوئي تذڪرو هوندو.
مان پڙهيل ناهيان.
ماري وڌءِ. ساڙي وڌءِ پڙهيل به ناهين، ته پلا پوءِ ڪير منهنجون تخليقون ٻڌندو ۽ گنگنائيندو، ۽ مون کي ۽ منهنجي آرٽ کي لازوال ڪري ڇڏيندو؟
آرٽ؟
ها چري مان آرٽسٽ آهيان. شاعري به ته آرٽ آهي.
مان ڇا ڄاڻان انهن ڳالهين مان؟
ليليٰ مونکي نااميد نه ڪر. مايوسيون منهنجو مقدر ته بناءِ. ڪجهه سوچ. ڪجهه سمجهه. ڪو رستو ڳولي ڪڍ.
پر توهين آخر منهنجي پٺيان ڇو پيا آهيو؟
پٺيان ڇوپيو آهيان؟ اڙي چري پڙهيل هجين ها ته سڀڪجهه سمجهي رهين ها ته شاعريءَ جو روح ڇا آهي. ۽ اهو به سمجهي رهين ها ته هڪ شاعر لاءِ مظلوم هجڻ ڪيترو نه ضروري آهي. ۽ اهو به ته هر شاعر لاءِ هڪ ليليٰ جو هجڻ تمام ضروري آهي. مان شاعر آهيان هن ملڪ جو وڏو حصو منهنجي نالي کان واقف آهي. ماڻهو مونکي حضرت تيز ڇمڇا چري، جي نالي سان ياد ڪندا آهن ۽ صبح جو ڊبل روٽي منهنجي نالي سان کڻي کائيندا آهن. مونکي پنهنجي گيتن جي گرمي قائم رکڻ لاءِ هڪ گرم مزاج ليليٰ جي کهرج آهي.
توهان شادي ڇونٿا ڪريو؟
ڪني اٿم، پر هوءَ مونکي بنهه نه وڻندي آهي. ڇو جو اها فلم منهنجي ڪڇيءَ ۾ وڌي رني آهي. ڪيس منهنجي صرف تصوير ڏيکاري رني هئي، منهنجو شعر نه ٻڌايو ويو هو. ورنه هوءَ ضرور خود ڪشي ڪري ڇڏي ها، ۽ مان هن مصيبت مان آزاد ٿي وڃان ها، ناداني ۾ ها ڪري ويٺي ۽ مان پنهنجو پڪوڙن جو ٿالهه تور تي ڇڏي ڀهرينءَ بس ۾ رجي نڪاح پڙهائي آيس.
مون کي ته ڪجهه به سمجهه ۾ نٿو اچي.
اچي ويندءِ سمجهه ۾. ڪجهه ڏينهن دل تي پٿر رکي منهنجو ڪلام ٻڌي

ڏس ڏه ڏه ڳوڙها نه روئين ته مون کي چنجانءِ. سڀڪجهه سچ ۾ اچي
ويندءِ. ڏهين نمبر بس ۾ چاڙهي سوسائٽيءَ جو سير ڪرائيندر مانءِ.
گانڌي گارڊن ۾ ڀولڙا ڏيکاريندو مانءِ.
سو ته هاڻي به ڏسان پئي.
ڇا مطلب؟ تصور کان گهڻو ڪم نه وٺ. حقيقت جي پاتال ۾ پيهي ڏس.
منهنجو مڙس ڏسي وٺي ته.
مان مٿس قطعو لکي سندس سر وڃائي ڇڏيندس، تون بيفڪر رهه. پوءِ
به نه مڙيو ته مٿس مرثيو لکي سندس زندگي زهر ڪري ڇڏيندس.
مان بيوه ٿي وينديس.
شهر جون اڌ کان وڌيڪ بيواهيون منهنجي ڪلام جو شڪار ائني. بيهه ته
انهن مان هڪ شاهڪار ڪلام هٽايانءِ.
نه نه خدارا رحم ڪيو.منهنجي حال تي رحم ڪيو.
رحم؟ ڇا جو رحم؟ مان ظالم سماج کي اڳ ۾ ئي گهاڻي ڇڪڻو آهيان.
مان ريتين رسمن جو به خون ڪندس.
خون؟ نه بابا نه مونکي ڊپ ٿو ٿئي. ڪٿي پوليس نه هٿڙي وٺي.
پوليس جي پرواهه ناهي. منهنجي هنن تي اکئي نه هڏندي آهي.
تون ته خطرناڪ ٿو معلوم ٿين.
نه ليلي نه مان خطرناڪ ناهيان مونکان ڪو به خوف نه ڪر. منهنجي
ويڳاڻي من کي آشا جو آٿت ڏي. منهنجي گيتن کي درد ڏي.
مان صرف بهاري ڏني سگهندي آهيان. هاڻي مونکي دير ٿي ٿئي.جمعدار
رپورٽ ڪري ڇڏيندو انسپيڪٽر کي. جلدي ڪر آني جا مرچاني پڪوڙا ۽
چٽني ڊار هٿڙي ڏي.
هوءَ پڪوڙا وٺي، بهارو ڪٽي ڊيل جيان ٽلندي گهٽيءَ ۾ گم ٿي وئي ۽ مان
سوچيان ٿو، مان ليلي کان سواءِ شاعر ڪيئن ٿي سگهندس؟
ضرورت آهي هڪ عدد ليلي جي!

اسان تہ چريا آهيون

مان ننڍي هوندين کان ني ڪجهہ موکو ۽ بيوقوف آهيان. اول تہ مون کي ڪا بہ ڳالهہ سمجهہ ۾ ايندي ني ڪانهي، پر جي آئي تہ بہ نہ جهڙي. ماٺهو مٿو هٺي هٺي ٿڪجي پوندا، پر مون لاءِ اهي ني سَهي ٽنگون ٿي. اهوني سبب آهي جو ماڻهن مون تي عجيب غريب نالا رکيا آهن. ڪي سڏينم "ڪُند"، ٻيا چونم "اَٽ"، ٽيان "پوُڪ"، چوٿان "چَرِيٽ". مطلب تہ جيترا وات اوترا لقب. پر جيڪي سڀ کان پراڻا نالا مون تي رکيا ويا، تن مان پهريون هو "مٽر"، جيڪو اڄا تائين هليو اچي. منهنجو مامون مرحيات مونکي "پٽل" سڏيندو هو. مامون مونکي ڏاڍو وڻندو هو، پر "پٽل" کان مونکي چڙ هئي، ان ڪري منهنجا ۽ مامي جا تعلقات سندس مرڻ گهڙيءَ تائين سڌري نہ سگهيا.

بابي جو خيال هو تہ مونکي گڏهہ جو ميجالو پيل آهي. ان جي برخلاف امان جي راءِ ۾ مونکي مڪهجو مغز عطا ٿيل آهي. اها نااتفاقي اسان جي گهر ۾ تمام وڏي فساد جو ڪارڻ بڻي. اڪثر جهيڙا جهڳڙا ٿيندا رهندا هئا. ٿانو ڀڄندا هئا، سروٽا ڪڇندا هئا ۽ آخر ۾ معاملو رڃي اسپتالن تائين پهچندو هو. جڏهن ٻني ڏريون تازه دم ٿي موٽنديون هيون، تڏهن وري ٽئين مهاڀاري لڙائيءَ جي تياري ٿيندي هئي ۽ هر مهاڀاري لڙائيءَ جو ڪارڻ هيءُ حقير فقير، بندهء پر تقصير هوندو هو.

اڄ بہ منهنجا پراڻا يار مونکي "واڇان" ۽ "وانڙي مڪڻ" جي نالي سان سڃاڻندا آهن. اها تہ هنن جي مهرباني چنجي جو ياد تہ ڪن ٿا، ورنہ اڄوڪي دور ۾ جيڪڏهن ڪو ماڻهو وزير يا مشير ناهي تہ ڪو پڇڻ وارو ني ڪونهيس. پل تہ ڪٿي ڳاڏا ڪتابن جا پڙهيل چو نہ هجنس. ماڻهو هجي تہ وزير، نہ تہ مشير، باقي سڀ ڪوڙ، ۽ ڪوڙ جي منهن ۾ ڌوڙ.

مان تہ "مٽر" جو "مٽر" ني آهيان، پر سياڻا ٿا چون تہ وزير ۽ مشير ٿيڻ لاءِ پڙهيل لکيل هئڻ بہ ضروري ناهي. ڪي انهن کان بہ وڌيڪ سياڻا چون ٿا تہ وڏي آفيسر ٿيڻ لاءِ بہ پڙهيل لکيل هئڻ بہ ضروري ناهي. والله

اعلم بالصواب. ڪهڙي خبر؟ مان تہ موڳو مٺو آهيان. مٺان سياڻن جي ڳالھ سمجھي نہ سگھيو هجان. اسان جو وڏي ۾ وڏو يار تہ آهي صاحب مرن واري جو ڊرائيور ڳدو ۽ ٻئي نمبر تي شاعر جذبات حضرت بلبل بيقرار.

ڳدوءَ جو چوڻ آهي تہ مان ننڍي هوندي ماءُ پيءُ جو مڃو هوندو هوس. شاديءَ کان پوءِ زال جو مڃو ٿيس. نوڪريءَ ۾ اچڻ شرط صاحب مرن واري جو مڃو ٿيس. ٻار ڄاوا تہ ٻارن جو مڃو بڻيس. ۽ هاڻي جڏهن کان جمهوريت آئي آهي، تڏهن کان آئي وئي جو مڃو ٿي پيو آهيان. ڪا مهل نہ ڪنهن جهڙي، مٺان ڪو اوچتو ئي اوچتو وزير ٿي پوي، يا مشير ٿي پوي، يا وري وڏو صاحب ٿي پوي.

هڪ ڏينهن ڳدوءَ کي چيم: يار ڳدو، مونکي تہ ڪي ڳالهيون بنھ سمجھ ۾ ئي نٿيون اچن.
چيائين: ڪهڙيون؟
چيم: هڪ هجي تہ ٻڌايانءِ.
چيائين: پوءِ بہ.
چيم: چون ٿا تہ حيدرآباد ۾ جيڪي بہ فساد ٿيا آهن، سي سب جا سب سنڌين ڪرايا آهن. غير سنڌين جي خلاف سازشون ٿي رهيون آهن. سنڌن زندگي خطري ۾ آهي.
چيائين: اردو اخبارون تہ ائين ٿيون چون.
چيم: پر جهڙي ۾ مرن سب سنڌي ٿا. گھر بہ سنڌين جا ٿا سڙن. اها ڪهڙي ماجرا آهي ڳدو؟
چيائين: رب پاڪ کي خبر مٺو. ٻاڻ تہ چريا آهيون.
چيم: چون ٿا تہ سنڌ ۾ سنڌين جي حڪومت آهي.
چيائين: چون تہ ائين ئي ٿا.
چيم: پر اڄ تائين سنڌين سان عذر خواهي ڪرڻ تہ ڪو آيو ئي ناهي. خونين ۽ فسادين جي دڙتي تہ هر ڪو بيٺو آهي. ائين ڇو آهي ڳدو؟
چيائين: تون ئي ٻڌاءِ مٺو.
چيم: ٻڌون ٿا تہ هر روز ڪنهن نہ ڪنهن ضياالحق پرست تي حملو ٿو ٿئي. ڪڏهن ڪنهن ڳوٺ مان لشڪر ٿو چڙهائي ڪري اچي، ڪڏهن ڇت تي ڏاڙيل ٿا چڙهي اچن، ڪڏهن موٽر کي ٽينڪر ٿو ٽڪر هڻي. ڪڏهن

خنجر سان ماڻهو ٿو گرفتار ٿئي.
چپاٽين: پڙو ته مون به آهي.
چيمر: پر پوءِ اهي خوني ڪم سر تويي پاڻي الائي ڪيڏانهن الوپ ٿي ٿا وڃن.
چپاٽين: سنڌين ۾ اهاڻي ته خرابي آهي مٺر، الوپ ٿي ويندا آهن.
چيمر: گڏر.
چپاٽين: جيءُ مٺر.
چيمر: تازو ريل جو حادثو ٿيو.
چپاٽين: هائو.
چيمر: ويچارن ڳوٺاڻن جا وڙ ته ڏس. نه ڏناڻون سيءَ، نه پارو، نڪري پيا مدد تي. هنڌ بسترا، ڪپڙا لٽا، کاڌو خوراڪ، مطلب ته جيڪو جنهن ڪان پڳو، سو ان ڪيو.
چپاٽين: سچو آهين ادا.
چيمر: پوءِ به ڏوهه آهو ڏناڻون ته زخمين ۽ مئلن جو زر زيور لٽي ويا.
چپاٽين: اخبار ۾ به اها خبر آئي هئي.
چيمر: جن اسان جو گهر کهاڻ لٽي، اسان کي ٽوٽو ڪري بيهاريو، ڏينهن ڏٺي جو ڌاڙا هنيا، مال متاع ڦٻايو، انهن کي ڇا چنبو گڏر؟
چپاٽين: ذات پاڪ ڄاڻي. منهنجو نه مٺو ڪجهه آهي مٺر.
چيمر: مون کي هڪ بي ڳالهه به سمجهه ۾ نٿي اچي.
چپاٽين: اها وري ڪهڙي؟
چيمر: اها هيءَ ته خود اسان جا پنهنجا ماڻهو، اصل ست پيڙهياتا خاندان، اشراف، بنيادي تونگر، رئيس، تيسي ۾ اچي ڌارين جو پاسو وٺي بيٺا آهن.
چپاٽين: اهو به پڙو اٿر.
چيمر: سچ پڙو اٿئي گڏر. ڪٿي هارائڻ ته راند جو ڪم آهي. جي هارانجي ته مڙس ماڻهو ٿي هارانجي. رونجي ته نه. پنهنجي کي ڇڏي، ٽري ۽ پاجامي جي پريان ته نه لڳجي نه؟ جنهن محفل ۾ پنهنجي گلا هلي، ان ۾ ويهڻ به گناهه. پوءِ الائي ڪهڙي منهن سان ويهي ٿا مجلسون ڪن دشمن سان. مري به ته موئي ساڳيءَ مٽيءَ ۾ اچڻو آهي نه گڏر؟
چپاٽين: هائو ابا.
چيمر: مون کي اها به ڳالهه سمجهه ۾ نه ٿي اچي.

چيائين: پلا خط واري ڳالھ سمجھ ۾ آئي اٿئي؟
چيمر: ڪھڙو خط؟
چيائين: اھو جيڪو حيدرآباد جي ڪنھن آفيسر لکيو ھو.
چيمر: عشق جو خط ھو ڇا؟
چيائين: نہ ڙي متر نہ، اِن خط جو فوٽو بہ اخبارن ۾ ڇپيو ھو. وڏا ٺاٺ ٺاڙيا ھا ان خط.
چيمر: پوءِ ڇا ٿيو گدو؟
چيائين: خط گم، خط وارو آزاد.
چيمر: ائين تہ مون جھڙو موڪو بہ نہ ڪري.
چيائين: موڪو آھين تڏھن تہ خط نٿو لکي سگھين.
چيمر: خط لکيو ھوم ھڪڙي ڇوڪري ڏانھن. ھڪڙيءَ ڇوڪريءَ کي.
چيائين: پوءِ؟
چيمر: خط ڇوڪريءَ جي بجاءِ وڃي سندس ماءُ کي مليو.
چيائين: تہ ته ڏاڍي خوش ٿي ھوندي.
چيمر: نہ. ڏاڍي خوش ٿي. سمجھيائين تہ مون کيس خط لکيو آھي. ڏاڍو ڪارايائين پياريائين. پر پوءِ جڏھن حقيقت جي خبر پيس، تڏھن ميونسپالٽيءَ وارن کان ڪتن مارڻ وارو زھر وٺي ماني ۾ ملائي ڏنائينم.
چيائين: پوءِ بہ بچي وئين؟
چيمر: ڪن ماڻھن تي روز حملو ٿو ٿئي، پوءِ بہ بچيو ٿا وڃن.
چيائين: اھي تہ گوليءَ کان ٿا بچن.
چيمر: مان بہ گوريءَ کان بچي ويس.
چيائين: تنھنجون ڳالھيون منھنجي سمجھ ۾ نٿيون اچن.
چيمر: تنھنجون ڳالھيون بہ منھنجي سمجھ ۾ نٿيون اچن.
چيائين: پاڻ ٻنھي جون ڳالھيون ڪنھن کي بہ سمجھ ۾ نٿيون اچن.
چيمر: اسان ڇريءَ قوم جا ڇريا فرد جو آھيون.
چيائين: تنھنجي ماءُ سچ چوندي ھئي.
پڇيمر: ڇا؟
چيائين: تہ تنھنجي مٿي ۾ مک جو ميڄالو پيل آھي.
چيمر: ٻ ٻاٻي جي راءِ متعلق ڇا خيال اٿئي؟

چائنيز: اهو به صحيح چوندو هو، توکي کتي جو مغز پڻ مليل آهي. پر يقين ڄاڻ ته اها هڪ صحتمند، سجهو ۽ وفادار ڪتي سان سراسر زيادتي آهي.
پچيم: ڪيئن ۽؟
چيائين: ڪتو ڪنهن به دشمن کي پري کان سڃاڻي وٺندو آهي، پر تو نه ڪڏهن دوست کي سڃاتو ۽ نه وري ڪڏهن دشمن کي ئي سڃاتو.
چيم: اڄڪلهه اهي ڪتاني ڪونه رهيا آهن.

صاحب مون واري جي السيشن ڪتي، جنهن اها سموري گفتگو پرسان ويٺي ٻڌي، تنهن احتجاج طور، آسمان ڏانهن منهن ڪري، هڪ خوفناڪ اوناڙ ڪئي ۽ پوءِ چڪ هڻي منهنجي سلوار جو پانچو ڦاڙي ٻاهر ڀڄي ويو.

برسات

ڪجھ عرصو اڳ مون غلطيءَ سان ڪنهن هنڌ اهو لکي ڇڏيو هو ته : مونکي برسات ڏاڍي وڻندي آهي. ميئهن وسندو آهي ته منهنجو روح ٺري پوندو آهي وغيره وغيره. لکڻ کي ته مان لکي ويٺس، پر پوءِ تجربي ٻڌايو ته مون پاڻ سان رڳو قهر ڪري ورتو آهي. هٿ وٺي پاڻ کي بوهي ۾ وڌو اٿم. نسورو ناحق ڪيو اٿم پنهنجي معصوم ۽ بي زبان دل تي.

ان مضمون جي ڇپجندي ئي ان نالائقيءَ واري بيان جا اگرا نتيجا ظاهر ٿيڻ شروع ٿي ويا. ٻئي ڏينهن آفيس پهتس ته پٽيوالي مرڪندي در کوليو.

چيم ته: ولو کلين ڇو ٿو؟

چيائين : ڪجھ ناهي سائين. ائين مڙني .

چيم: ائين مڙني ڇا؟ ڪجھ ته هوندو؟

چيائين: ائين مڙني آسمان تي ٿورو ٿورو جھڙ ڏٺم سائين.

مونکي ڳالھ سمجھ ۾ ئي ڪانہ آئي. پڇيم ته. جھڙ ڏٺئي ته پوءِ ڇا ٿي پيو؟.

چيائين: سائين جھڙ ٿيندو ته پوءِ برسات به پوندي.

چيم : ٺيڪ آهيءِ برسات ته پوندي. پوءِ ڇا ٿيو؟

چيائين: برسات توهان کي وڻندي آهي نه سائين!

اتي وڃي ڳوٺ پيم ته هانو ٻيلي، همراه ڇا ٿو چوي.

ٿوري دير کان پوءِ هڪ ڪلارڪ ڪي فائيل کڻي آيو.

چيائين: تمام ضروري آهن. اڄ جو اڄ نيڪال ٿيڻا آهن.

کڻي جو فائيل ڏسان ته سڀ پنا ڏوتا پوتا صاف لڳا پيا آهن.

پڇيم : هي ڇا؟

چيائين: فائيل سائين.

چيم: اهو ته مان به ڏسان ٿو، پر هي فائل آهن ڇا جا ؟

چيائين : ٺيڪيدارن جي Payment جا فائيل آهن سائين. ڪل ڏهن لکن جا بل آهن.

چيم: پر هت ته ڪجھ به ڪليل ڪونهي. اجازت ڏيان ته ڇا تي ڏيان؟

چيائين:سائين باقاعدي بل هئا، نوٽنگ هئي، رڪمينڊيشن هئي.

چيم: پرهاڻي ته ڌوتل ڪاغذ آهن. ڪٿ ۾ ڪري پيا هيئي ڇا؟

چيائين: نه سائين. چورن جو آهي اڇو منهن. جڏهن کان ٻڌو اٿن ته توهان

ڪي برسات ڏاڍي پسند آهي، تڏهن ڪان ڇتا ٿي پيا آهن. ڇرن ٿا ته هونءَ الائي اوهان بل پاس ڪيو يا نه، پر جي پنا برسات جي پاڻيءَ سان ڌوتل هوندا ته پوءِ توهان انڪاري ڪري ٿي ڪونه سگهندؤ.

ڪاوڙ ته ڏاڍي لڳم، پر چپ ڪئي ڪيم. چيم: جي اشراف آهيو ته رجي بيهر بل ڏاهي مون وٽ اچو. خالي پني تي صحيح نه اڳ ڪني هنم، نه هاڻي ڪندس.

هو موٽي ويا. ايتري ۾ هڪ ٺيڪيدار اچي پهتو.

چيم: گلشير خان خوش آهين؟

چيائين: رب جا احسان آهن.

چيم: صبح صبح ساڻ ڪينءَ پنڌ پيو آهين؟

چيائين: ڪجهه بل ڪٺي آيو آهيان سائين. پاس ڪري ڏيو ته رجي ڪي چار ڏوڪڙ وٺان بينڪ مان.

چيم: بل ته پاس ٿي ويندا گلشير خان، پر پهريون چيڪ ڪرڻا پوندا.

چيائين: مالڪ آهيو سائين. چيڪ ڪيو، نه ڪيو، توهان جي مرضي. مونکي پنسا گهرجن.

چيم: اهڙا ڏڪ ته گلشير خان اڳ ۾ گهڻا ڪڍي ويو آهين. ڪم لٺو، ٻڪن وسريو. جوڳي نه ڪنهن جا مٽ. موٽي نه ڪڏهن منهن ڪيني ته سائين هيءَ سوکڙي تنهنجي ٻارن لاءِ.

هو مرڪيو. ڪيسي مان هڪ خوبصورت دبلي ڪڍي ڪٺي منهنجيءَ ٽيبل تي رکيائين. چيائين: توهان حڪم ڪيو ۽ اسان تعميل نه ڪيون؟ اڻ ٽيٺي آهي.

چيم: مار! وڏي سر ۾ آهين اڄ ته گلشير خان.

چيائين: پيٺي آ! سوکڙي ۾ ته آندي اٿم ڪره ڪاف تان.

چيم: سچي؟

چيائين: نور پٽاري، پر پهريون بل پاس ڪيو، پوءِ کوليوس بسم الله ڪري.

چيم: بل ته اجهو هيءُ ٿي ويو پاس. هاڻي ٻڌاءِ ڇا آهي هن دبليءَ ۾؟

چيائين: توهان ٻڌايو.

چيم: هيرو اٿس؟

چيائين: نه.

چيمر: سون اٿس؟
چيائين: اڃان ٻچي.
چيمر: نوٽ اٿس؟
چيائين: نہ منهنجا سائين.
چيمر: تہ پوءِ وارو ڪر. تون ئي ڪٿي هٽاءِ. اسان آڻ مڃي.
وڏي فخر سان دٻلي ڪٿي هٿ ۾ ڪيائين سوگهي، ۽ مون ڏي مرڪندي نهاريائين وڏي فلڪ منجهان.
چيائين: سائين، هن ۾ اها شيءِ آهي، جيڪا ڪو هيو سوچي بہ نٿو سگهي. نہ هيرو پچيس، نہ جواهر. شوق شرق جي ڳالهہ آهي بابا.
چڙي پڇيمر: پلا هٽاءِ بہ ڪٿي.
چيائين: هن ۾ آهي برسات جو پاڻي.
ٽيي ٻاهہ ٿي ريس. چيمر: برسات جو پاڻي؟
چيائين:چيمر نہ سائين شوق شرق جي ڳالهہ آهي. توهان کي برسات وڻندي آهي. سوچيمر تہ ....
رڙڪري چيمر: ڏوڙ پئي آهي تنهنجي سوچ کي. اڙي ڪاڏي ڪنڊس برسات جو پاڻي؟
چيائين: اها تہ توهان جي مرضي، پر آهي شوق شرق جي ڳالهہ!

مشهور ٿي ويو تہ مونکي برسات سان عشق آهي ۽ برسات ڪنهن عورت جو نالو آهي. اها ڳالهہ دشمنن منهنجيءَ گهرواريءَ تائين بہ پهچائي ڇڏي.
آگسٽ جو اڌ مهينو اچي گذريو، ڪراچيءَ ۾ مينهن ڪونہ پيو. مايوس ٿي ٿڌو ساهہ پري چيمر: افسوس! اڃان برسات نہ آئي
گجگوڙ ڪندي چيائين: سڀ سمجهان ٿي برسات نہ آئي.
ڪوحياءُ ڪوشرم ڪونہ ٿو اچني هن عمر ۾ اهي ڪم ڪندي ؟
چيمر : مون تہ برسات جي ڳالهہ ٿي ڪئي !
چيائين: مون بہ برسات جي ئي ڳالهہ ڪئي. گهڻا ڏينهن مونکي بيرتوف بنائي. هاڻي نہ بنائي سگهندين. هن گهر ۾ هاڻي ڪڏهن بہ ان مئيءَ جو ذڪر نہ ٿيندو. ٻڌئي؟

گهر ۾ تہ ذڪر ڪونہ ٿو ٿئي، البت شهر ۾ خوب ذڪر شروع ٿي ويو آهي.

گهنٽيءَ جي ٻجي ٻار کي خبر پنهنجي وڻي آهي. ڪو مٿان ٿو رڙ ڪري، "برسات" . ڪو مٿان ٿو رڙ ڪري "برسات!"

منهنجو جيئڻ حرام ٿي ويو آهي. مان ڇتو ٿي پيو آهيان. منهنجو دماغ ڪم نٿو ڪري. هيئنر به نوڪر گرم گرم چانهه جو ڪوپ کڻي آيو آهي. ڊڄندي ڊڄندي چوي ٿو: سائين ٻاهر برسات پئي ٿي وسي.

مان امالڪ چانهه جو ڪوپ پنهنجي مٿي تي هاري ٿو ڇڏيان ۽ زور زور سان ٽهڪ ڏيندي چوان ٿو: اڙي مونکي بچايو. مونکي برسات کان بچايو. مونکي برسات کان بچايو. مونکي برسات کان بچايو.

دوزخ کان دوزخ تائين

ٽي- ايس- ايليٽ چيو هو تہ: اپريل، سال جو سڀ کان ظالم مهينو آهي. ڇو تہ هن مهيني ۾ گل ٽڙندا آهن.
هن سال جڏهن اپريل آيو، تڏهن مون دوزخ جي ستين خاني مان هڪ ڪاغذ ڇڪيءَ تي جهنم جي ڪنجي بردار ڏانهن هڪ مختصر درخواست لکي موڪلي.
لکير: سائين اڄ مونکي دنيا مان لاڏاڻو ڪني پورو هڪ سال ٿيو آهي. گذريل سال، هن ئي ڏينهن تي مان فاني دنيا کي هميشه هميشه لاءِ ڇڏي، باهہ جي سمونڊ ۾ سڙڻ لاءِ هت هليو آيو هوس. حضور، مان پنهنجي ٻوليءَ جو مشهور اديب ۽ شاعر هوس. گهڻ ۾ گهڻ منهنجي دوستن ۽ مداحن مونکي اهو ٻڌايو هو. هو مون کي بي خوف ڪهاڻيڪار ۽ جوشيلو شاعر سڏيندا هئا. منهنجي نانءَ جا نعرا هر محفل جو مان مٿي ڪندا هئا. منهنجي موجودگي هر مجلس لاءِ فخر جو باعث هوندي هئي.
هو چوندا هئا تہ: جيڪڏهن مان سنڌي ٻوليءَ جو ليکڪ نہ هجان ها تہ سنڌي ادب اجايل رهجي وڃي ها، سنڌي گيت گهايل هجن ها، سنڌي ٻاڻ نہ هرڻ ها. پر موت مونکي ڪانئن ڪسي ڏار ڪري ڇڏيو آهي. مان سمجهان ٿو تہ ان هڪ سال جي عرصي ۾ هو مونکي ياد ڪري اداس ٿي ويا هوندا. منهنجي ڪمي هنن جي همت ٽوڙي ڇڏي هوندي. هو سڏڪيا هوندا، رنا هوندا، روئندي روئندي بي حال ٿي ويا هوندا. سنڌي ادب اجڙيل اڪيرو بنجي چڪو هوندو، روشنيءَ جا مينار تاريڪين ۾ ٻڏي ويا هوندا.

اڄ هو ضرور منهنجي ورسي ملهائڻ لاءِ گڏ ٿيا هوندا. اکين ۾ آنسو ڇلڪاني، دل ۾ درد ڇپائي، هو گڏ ٿيندا. پنهنجي وڇڙيل سائيءَ کي ياد ڪرڻ لاءِ، سنڌس ڳڻ ڳائڻ لاءِ، هو ضرور گڏ ٿيا هوندا، هو ضرور مونکي ياد ڪندا هوندا.

ان ڪري، مان وارا جهنم جا ڪنجي بردار، مون ابتر اديب جو عرض هيءُ آهي تہ مونکي صرف هڪ ڪلاڪ لاءِ اجازت ڏني وڃي، تہ جيئن مان ڌرتيءَ تي وڃي پنهنجي سائين کي هڪ وار ڏسي اچان. مونکي اميد آهي تہ مون مسڪين جو عرض اونائيندا ۽ پنهنجي سخاوت جو مظاهرو فرمائيندا. مان سائين جن جي آل اولاد لاءِ دعاگو رهندس.

ڪجهہ دير ڪانپوءِ اسانجو چوڪيدار، واڳونءَ جهڙو رات پٽي اچي اڳيان بيٺو. ڏند ڪرڙڪائي، شيطاني ٽهڪ ڏيندي چيائين: مونکي سڃاڻين ٿو؟
مون ڪيس چڱيءَ طرح جاچيندي جواب ڏنو: نہ.
هو زور زور سان ڏند ڪرڙڪائي کلڻ لڳو. ٽوڪ مان ٽهڪ ڏيندي چيائين:
تو مونکي زندگيءَ ۾ بہ نہ سڃاتو، موت کان پوءِ بہ نٿو سڃاڻين؟ مان سنڌي ڪامورو آهيانءِ. جيڪو زندگيءَ ۾ ظاهري طرح تہ ادب، ٻولي ۽ تهذيب جي غم ۾ ٻي حال رهندو آهي، پر اندر ۾ ڪيس انهن شين سان ڪابہ دلچسپي ڪانہ آهي. جيڪڏهن ڪيس ڪابہ دلچسپي آهي تہ صرف ۽ صرف پنهنجي ذات سان. تو جهڙا بيوقوف هو ڪيسي ۾ وجهي گهمندو آهي. ڪلهہ بہ تون منهنجي قبضي ۾ هئين ۽ اڄ بہ تون منهنجي رحم و ڪرم تي آهين!
انين چئي پر ۾ بيٺل پهاڙ جيڏي هڪ وڇونءَ کي اک هنيائين. وڇونءَ سندس اشارو پرکيندي، مونکي هڪ ٿهري ڏنگ رهائي ڪڍيو ۽ مان سور جي شدت کان اڌ منو ٿي ويس.
چوڪيدار ان تي بہ نہ مڙيو. ٽهڪ ڏيندي هڪ اروڙ بلا ڪٺي مونڏانهن اڇلايائين. بلا مونکي ڏسي مرڪي، ۽ پوءِ پڇيائين: مونکي سڃاڻين ٿو؟
مون بلا کي جواب ڏنو اي ڀلاري بلا، مان توکي نٿو سڃاڻان. ڀلائي ڪري مونکي نہ کاءُ.
بلا پنهنجي زبان مچڪائيندي چيو: مون توکي زندگيءَ ۾ بہ ڪني دفعا ڳاڙو هو، پر توکي جاڻ ڪانہ پئي. تون هنيلو هوڏي ۽ بيوقوف هئين. توکي پنهنجي پرائي جي سڌ ڪانہ هئي. مان اهو ايڊيٽر آهيانءِ جنهن توکان فرمائشي شعر، مضمون ۽ افسانا لکايا هئا. پوءِ جڏهن توتي ڏکيو وقت آيو، تڏهن مون توکي سڃاڻڻ کان بہ انڪار ڪري ڇڏيو هو.
انين چئي بلا مونکي ٽنگ ۾ چڪ هنيو ۽ ٻوٽي پٽي ڪڍي.
چوڪيدار ڏند ڪرڙڪائي کلڻ لڳو. جڏهن کلي کلي ڪيرو ٿيو، تڏهن ڪرڪيدار آواز ۾ چيائين: اٺ اي اٺ اديب، توکي صاحب وڏي يعني جهنم جي ڪنجي بردار ياد فرمايو آهي.
منهنجو سنڌ سنڌ ساٿو ٿي چڪو هو، پر حڪم جي پوئواري لازمي هئي. ڏاڍي تڪليف سان اٿي پيس. چوڪيدار پنهنجو منحوس چنبو مون ڏانهن وڌائي، پنهنجن ڊگهن نوڪدار ننهن سان ڪٺي مونکي ڳچيءَ کان جهليو ۽ مٿي اڏائڻ لڳو. ٿوريءَ دير ۾ مان جهنم جي ڪنجي بردار جي آفيس ۾

بينو هوس. هو ان وقت ٽيليفون تي وڏيڪ ڪرنلن ۽ گاسليٽ جو آرڊر ڏئي رهيو هو.
مونکي ڏسي مرڪيو ۽ چيائين: مون ٻڌو آهي ته تون ست سال ڪنڊڪوٽ ۾ رهي آيو آهين. شڪارپوري هجين ها ته هيٺر ٻه گهراڻي ڏيانءِ ها.
مون عاجزي کان ڪم وٺندي چيو: چو ٿا شرمسار ڪريو. اهي ته توهان جون ٻلايون آهن. ورنه مان ڇاجي لائق آهيان.
هو ڪجهه دير سوچ ۾ پئجي ويو. پوءِ سنجيدگيءَ سان پڇائين: ڏرتيءَ تي وڃڻ لاءِ درخواست تو ڏني آهي؟
جي منهنجا سائين. مون هٿ ٻڌي عرض ڪيو.
توکي جهنم جي قاعدن قانونن جي شايد ڄاڻ ناهي.
اهم سائين، پر توهانجي سخاوت مان نااميد نه آهيان.
تون رجعت پسند شاعر ٿو ڏسجين. سچ ٿو چوان نه؟
نه سائين.
ترقي پسند ته انين ڪونه ڳالهائيندا آهن.
هاڻي شروع ڪيو اٿئي - بختاور.
ڪجهه دير سوچڻ بعد هن چيو: ٺيڪ آهي. مان توسان خاص رعايت ڪري توکي زمين تي موڪليان ٿو. پر ٻه شرط اٿئي.
حڪم ڏئي پوتار.
شرط نمبر پهريون ته هڪ ڪلاڪ کان هڪ سيڪنڊ به وڌيڪ زمين تي نه ترسندين. شرط نمبر ٻيو، ته اتي ڪنهن سان به نه ڳالهائيندين.
مونکي قبول آهي. مون يڪدم چيو.
۽ ها، تون سڀ ڪجهه ڏسي ۽ ٻڌي سگهندين، پر توکي ڪوبه ڏسي نه سگهندو. چڱو هاڻي تون وڃي سگهين ٿو.

جهنم جي چوڪيدار مونکي وارن کان وٺي. ڦيراني ڦيراني ڪئي هيٺ ڦٽو ڪيو ۽ مان ٻراڪيون کائيندو، اڏرندو، ترندو، ڪرندو اچي زمين تي پهتس. منهنجي خوشيءَ جي ڪاحد نه رهي جڏهن پاڪي بندر روڊ تي بيٺل ڏٺم ۽ سامهون ڦياسافيڪلُ هال جي گيٽ مٿان سنڌيءَ ٻوليءَ ۾ لکيل هيءَ عبارت پڙهيم.
لکيل هو: قمر شهباز جي پهرين ورسي. مشهور ليکڪ، اديب ۽ شاعر تقريرون ڪندا، سيني کي سڪ پريو سڏ آهي.

مان ٻوڙيندو ٿياسافيڪل هال ۾ داخل ٿيس. جلسو اڃان شروع نہ ٿيو هو. هال ۾ چند ماڻهو ٽڙيا پکڙيا ويٺا هئا. ڪي ٻوهي مگ ڪاٽي رهيا هئا، ڪي پان چٻاڙي رهيا هئا تہ ڪي وري سگريٽ ڦوڪي رهيا هئا. مان بہ رڙهي وڃي سنڌن پر ۾ ويٺس.
هڪ ڪارڙي، ٻڍڙي، گهاٽين مڇن واري نوجوان ٺهڪ ڏني، پنهنجا ڪوڪن جهڙا ڏند ڏيکاري چيو: سائيو، پورهيت عوام جي جيت ئي اسانجي جيت آهي.
ٻئي گول مٽول پيٽ واري بندري ماڻهوءَ چيس: ڇڏيار، بيڪار ڳالهيون نہ ڪندو ڪر، ڪي چڱيون ڳالهيون ٻڌاءِ. ها، تنهنجي هن گرل فرينڊ جو ڇا ٿيو؟ ٻڌم تہ ڪنهن سان ڀڄي وئي؟
پورهيت عوام اتو، لٽو ۽ اجهو ڇاهي ٿو. ڪوڪن جهڙي ڏندن واري همراه چيو.
ميان، هڪ پيگ ۾ ئي پورهيت عوام ياد آيو اٿئي. اسانکي ڏس، پنج پيئڻ ڪانپوءِ بہ خمار نہ چڙهيا آهن.
ڪاموري ۽ وڏيري غريبن جو ڪافي خون چوسيو آهي، ۽ ان ڪي شراب سمجهي پيتو آهي، اسان وڏيڪ ظلم هرگز برداشت نہ ڪنداسين.
سڙي وئين نہ مونکي پيئندو ڏسي. گذريل سال شاه جي ورسي مان پنسا بچيا هئم، انهن مان ڪٺي پيتم تہ ڇا ٿي پيو؟ اڄوڪي فنڪشن مان تون بہ ٽي سال سکيو گذارجانءِ. اسان پيئون ٿا تہ پنهنجو ٿا پيئون. لوسي، تو وانگر آني وٺي جو گلاس نہ نٿا تکيون.
لوسي هوندين تون، مان سوشل ورڪر آهيان.
ڏٺا ڀيا آهن سوشل ورڪر، هونهہ! ڇوڪرين ۾ بہ ورک تو ئي ڪني هئي نہ؟ گهٽيون مالڪن ڪي موٽائي ڏنتي؟
مان چوانءِ ٿو پنهنجو پخال جهڙو وات بند ڪر.
تون مونکي پخال ٿو سڏين يڪتارا؟
ها مان توکي ڏاند بہ سڏيندس.
ڏاند هوندين تون.
مان چوانءِ ٿو بڪواس بند ڪر، بيهودا ڳوريٽ.
شڪل تہ ڪنن چورن جهڙي تنهنجي آهي.
اڙي ڇڏيو مونکي.
نہ جهليو مونکي.
وٺو، وٺو، پڪڙيو.

مان اتان اٿي يونين ۾ قطار ۾ اچي ويٺس. ٻه ٽي ڇوڪرا ويٺا حال احوال اوري رهيا هئا.

هڪ چيو: ڪو ڳائڻو بجانو به آهي يا رڳو تقريرون ڪري ٻڪندا.

اڃان ته ڪاٻهر ني نظر ڪانه ٿي اچي، شايد راڳ ٻاڳ ڪونهي.

ڪونهي وري ڪيئن؟ اشتهار ۾ ته لکيل هو ته مشهور ڳائڻيون شرڪت ڪنديون.

ها بادام بيگم بريلي واري جو به لکيل هو.

ابول، واهه جو معشوق آهي، باڊي ٿهري اٿس.

بابو مري ته سريت ڪري وهاريندو مانس.

شايد ڳائڻو بجانو ڪونهي، نه ته ڪو انتظام ضرور هجي ها.

ڪونهي ته اٿون، ويهي ڇا ڪنداسين؟

هون آهي ڇا؟ ڪو واعظ ٿيندو ڇا؟ ٽئين سادگي مان پڇيو.

نه ابا ڪو شاعر مري ويو آهي، ان جي ورسي ٿا ملهائن. مڙني واندڪائي جا ڪم!

ڪهڙو شاعر؟ آخر نالو به هوندس ڪو.

نالو ٻالو ته ڀاڻ ياد ني ڪونه ڪيون، مڙني هوندو ڪو سر ڪانو. منو، جان ڇٽي. اسان اڃان تائين پيا لوڙيون.

اٿو ته هلون ادا، هت به ڪليان نه ٿيو.

هو اٿي هليا ويا. مان سري اچي ٻي قطار ۾ ويٺس. هت سڀ اديب ۽ ڪتابي دنيا جا ماڻهو ويٺا هئا. هڪ چٽي چيو: مني ڪانپور ماڻهن جو مارڪيٽ ويليو وڏي ويندو آهي، سوچيان ٿو جلدي ۾ سندس ڪلام جو مجموعو ڇپائي وٺان. توهانجو ڪهڙو خيال آهي؟

ٻئي چيو: اهو ته مون توکان به اڳ سوچيو هو. دراصل هو جڏهن جيئرو هو. تڏهن مونکي گهڻائي دفعا ڪتاب ڇاپڻ لاءِ ايلاز به ڪيا هئائين. پنهنجي غربت جو ٻي سرو راڳ ڳائڻ ويهي رهندو هو. پر مون هميشه انڪار ڪري ڇڏيو مانس. جيئري ليکڪ جو ڪتاب ڇاپڻ تمام وڏي رسڪ آهي بابا. حصو ليکڪ کي به ڏجي ته باقي اسان وٽ ڇا بچيو.

بهرحال، هاڻي ته ويو مري ڳري، هاڻي ته ڪمائي ناهوڪي ٿيندي. ريڊيو ۽ ٽي وي ۾ پنهنجا دوست آهن، انهن کي چوائي سندس ڪلام نشر ڪرائيندس. ماڻهن ۾ اشتياق جاڳندو ته ڪتاب واهه جو هلندو.

پوءِ ته واه واه! ۽ ها، هو عالم ۽ اديب سگورو جنهن سچي عمر مٿس ڪفر ۽ ڏاهر پرستيءَ جا الزام لڳايا، هڻو اٿم ته اهو به مٿس ريسرچ ڪري، سندس ڪلام مان وحدانيت جا نقطا ڳولي رهيو آهي.
ڇونه ڳوليندا؟ ماڻهوءَ جو قدر آهي ني مرڻ کان پوءِ. پرتون ڪتابن جي ڳالهه ڪر. هڪ تون ڇاپاءِ ته هڪ مان ٿو ڇاپايان. خوب ڪمائيندا سين. (ٺهڪ ڏيندي) ڏاڍو ڇپائين ته وارو ڪيو، ڪتاب ڇپايو، پر اسان به ڇريا آهيون، جو اهو ڪم سنڌس زندگيءَ ۾ ڪيون ها؟ هاڻي ته وارا نيارا آهن.

مان اتان اٿي اچي ٻيءَ قطار ۾ ويٺس. هن قطار ۾ اهي صاحب ويٺل هئا، جن کي اڄ تقريرون ڪرڻيون هيون. هڪ ڏاڙهيءَ وارو ڪرڙوڊ ٻني کي چئي رهيو هو: ڇا جا ليکڪ ڇا جا اديب. اهي ڇورا جيترا هوندا آهن ته هل هنگامو ڪندا آهن، مري ويندا آهن ته ورسيون ورٺي ۾ ڇڏي ويندا آهن. مون ته ڪيس ڪڏهن به شاعر ني تسليم ڪونه ڪيو.
پر مولانا، هاڻي ته تقرير ۾ سنڌس تعريف جا ڍڪ پرٺا اٿو.
ها، تعريف ني ڪنداسين، اهو ته اسانجو پيشو ۽ روزگار آهي. پر سچ پڇين ته پاڻکي گل ۽ بلبل ڪانسواءِ مزو ني ڪونه اچي.
مون هڪ بلبل ايران مان گهرائي آهي.
اڇا؟ ڪمال آهي. ايران مان گهرائڻ جي ڇو زحمت ڪيو؟ حضرت تيز چمچا ڇريءَ کان گهرائي ورتو ها. هڻو اٿم ته هو هڏي اگهه سان واپار ڪندو آهي.
ها، واپار جو به خيال اٿم. سوچيان ٿو ته ٿر جون لوڙيون خريد ڪري رکان. خيال ته ٺيڪ آهي، پر هي ڇورا وري چوندا ته لوڙيون رکڻ اسان جي ثقافت جي خلاف آهي.
ڇورن کي ڇا ڪندين ؟ بيوقوف آهن. ها، هن شاعر لاءِ ته ڪجهه ٻڌاءِ ته تقرير ۾ ڇا چوان؟
ڇڏ مولانا، تون به انهن چڪرن ۾ اچي رڌين ڇا؟ ٻه ٽي لفظ تعريف جا چئي ڇڏجانس. مڙني رومال ۾ ويڙهي - ها، سو واپار جي ڳالهه ٿي ڪير..

مان اتان اٿي اچي عورتن واري قطار ۾ ويٺس.
هڪ محترمه ٻيءَ کي ڪن ۾ چيو: هاءِ الا سلمي، تون ته اڄ هيروئن ٿي لڳين. صفا ڪلوپيٽرا. ڪٿي ورتي اٿئي اها ساڙهي؟

وٽن منهنجا دشمن. مون اڄ تائين ڪپڙو نہ خريد ڪيو نہ ناهي. صرف دڪان تي رچي پسند ڪري ايندي آهيان، پاڻين وٽ ڪيترائي مرضدار روز پيا اچن. تحفي طور وٺي ايندا آهن.
ڏاڍي سٺي آهي. توکي تہ ڏاڍي ٺي ٺهي. هوءَ ڏندري فرزانہ ڏس، ساڙهي پاتي اٿس يا گوڏ ٻڌي اٿس. منهن نہ مهانڊو، مغروري تہ ڏسينس، چوي تہ مون جهڙو ڪو آهي ني ڪونہ.
توکي ڪهڙي خبر ان جي. مون کان پڇ ان جون ڳالهيون، مون کي صغرا ٻڌايون هيون، ۽ پارٽ ڪني هتائين تہ ڪنهن کي بہ نہ ٻڌائجانءِ. هنن منن فنڪشن وارن بہ ڏاڍي دير ڪئي آهي. شروع ڪن بڪواس تہ جان ڇٽي. پوءِ گهر هلي آرام سان سڀ ڳالهيون ٻڌائيندي مانءِ.
آهي ڪهڙو فنڪشن؟
خبر ناهي ڇا جي ورسي آهي. هوندو ڪو شاعر اديب. مان تہ ههڙا بور فنڪشن بہ اٽينڊ ڪندي آهيان، ڇو جو فنڪشن اٽينڊ ڪرڻ سان سوشل اسٽيٽس وڌي ٿو. تنهن کان سواءِ اها ڏندري جتي اچي، اتي مان نہ اچان؟
منا مري ويا شايد شروع بہ ٿنا ڪن بڪ بڪ.

۽ پوءِ فنڪشن شروع ٿيو. ڪارڪنن لڙڪ لاڙي تقريرون ڪيون.
ڪوڪن جهڙي ڏندن واري ڪامريڊ مون کي پورهيت عوام جو هڏڏو ڪي ٻڌايو.
پخال جهڙي پيٽ واري پياڪ مون کي پنهنجو جگري يار ۽ پيالي ياني سڏيو.
مولانا سڏڪي سڏڪي منهنجي ڪلام کي ٽن جدا جدا معنائن ۾ سمجهايو ۽ منجهانئس الاهي راز ڪولي بيان ڪيا.
۽ ساڙهيءَ واري سلمي اکين ۾ آب آڻي مون کي عورتن جي حقن ۽ آزاديءَ جو علمبردار سڏيو.
منهنجو ساهہ منجهڻ لڳو ۽ جهنم جي سٽين تري کان بہ وڌيڪ گرمي محسوس ٿيڻ لڳي، ۽ تڏهن مان اتان اٿي ٻاهر هليو آيس.
روڊ تي بيهي ٻانهون آسمان ڏانهن ايئن ڪري ڇڏيہ.
ڏرتيءَ تي منهنجو جسم جلي رهيو هو.
ڏرتيءَ منهنجو ساهہ ٻوساٽجي رهيو هو.

انٽرنيشنل وتايو ڪانفرنس

شاعر جذبات، حضرت بلبل بيقرار ڪڏهن ڪڏهن ڳالهه مڙيني ڪم جي ڪري ويندو آهي. هڪ ڏينهن ويٺي ويٺي خبر ناهي ڇا سجهيس.

ڇيائين: ڳالهه ٻڌ.

ڇيم: ٻڌاءِ.

ڇيائين: غور سان ٻڌ.

ڇيم: تون ٻڌاءِ.

ڇيائين: هڪ ڪم ڪر.

ڇيم: ڪهڙو؟

ڇيائين: انٽرنيشنل وتايو فقير ڪانفرنس ڪوٺاءِ.

ڇيم: اها ڇا ٿيندي آهي؟

ڇيائين: سوال نہ پڇ. صرف ٻڌندو رهه.

ڇيم: ٺيڪ آهه . هل اڳتي.

ڇيائين: ڇا ڇيو مانءِ؟

ڇيم: انٽرنيشنل وتايو فقير ڪانفرنس ڪوٺاءِ.

ڇيائين: او ائين! تنهنجا ٻچا ٻچن. ڪانفرنس ۾ دعوت ڏيني دنيا جا پنج اٺ چاتل سچاتل ڪاميڊين گهراءِ. جهڙوڪ: جاني واڪر، آسراڻي، جيري لوئس، باب هوپ، وغيره وغيره.

ڇيم: پر وتايو فقير تہ صوفي درويش هو. تون تہ فلمي مشڪرن جا نالا پيو وٺين.

ڇيائين: مشڪرا نہ مڙندا تہ ڪانفرنس ڪيئن ٿيندي؟

ڇيم: تہ پوءِ ان کي وتايو فقير ڪانفرنس ڇو سڏجي؟ انٽرنيشنل مشڪرا ڪانفرنس ڇو ڪرنہ سڏجي؟

ڇيائين: ڊڪ ضروري آهي. وتائي فقير جي نالي تي نہ رڳو عام ماڻهو چندو چاڙي ڏيندا، پر سرڪار پڻ امداد ڪندي. ڳالهه کي سمجهندو ڪر. فقير جو نالو ٻڌي ڪلچر وارن کي تہ جوش اينديني ايندو، پر اوقاف وارا پڻ جاڳي پوندا.

ڇيم: پر اهو سڀ ڪم ٿيندو ڪيئن؟

ڇيائين: سولي ڳالهه آهي. تون ۽ مان اڄهو هاڻي جو هاڻي هڪ ڪميٽي ناهي ٿا وٺون. نالو ٿا رکون "وتايو فقير بچايو ڪميٽي". تون آهين ان

جو صدر ۽ مان ٿيس جنرل سيڪريٽري.
چيمر: صدر تون ٿيءُ.
پڇائين: ڇو؟
چيمر: ملڪ جو حال ناهي. ترميون پيا ھڻن، ڪا مهل نہ ڪنهن جهڙي.
ڪلندي چيائين: ٺيڪ آهي. جنهن ۾ تون راضي. ڪميٽي ٺهي وئي؟ هاڻي جنرل سيڪريٽري هڪ اخباري بيان جاري ڪري تہ فلاڻي مهيني فلاڻي تاريخ تي "وتايو فقير بچايو ڪميٽي" جي طرفان وتايو فقير انٽرنيشنل ڪانفرنس جو انتظام ڪيو ويو آهي.
پڇيمر: پر انتظام آهي ڪٿي؟
چيائين: اهو بہ ٿي ويندو. تون ٿورو صبر تہ ڪر. بيان اچي ويو؟
چيمر: اچي ويو.
چيائين: هاڻي ٺهي پروگرام.
چيمر: ڀلي ٺهي.
چيائين: ڪانفرنس هلندي ست ڏينهن.
چيمر: ست ڏينهن؟
چيائين: ست ڏينهن ٿورا آهن تہ پوءِ ڪٿي هلايرنس مهينو ڪن؟
چيمر: ڇاٿو ڇورين بلبل؟ لاهہ ڀٽائيندين ڇا؟ ايترو خرچ ڪٿان ايندو؟
چيائين: شاعر آهيان، ڇريو ڪونهان. ترن جو تبل ترن مان ئي نڪرندو. تون ڳڻتي نہ ڪر. ست ڏينهن ٺيڪ ٿيندا؟
چيمر: جيڪا تنهنجي مرضي.
چيائين: ٺيڪ. پهرئين ڪرائينداسين افتتاح.
چيمر: علي احمد بروهيءَ کان؟
چيائين: ڇتو ٿيو آهين ڇا؟ سچا آيا سڪڻ جي گهر تہ عيد ڪڏهن؟
چيمر: پوءِ ڀلا؟
چيائين: جي ميانداد جي بيٽ سورهن لکن ۾ نيلام ٿي سگهي ٿي تہ اسان جي ڪانفرنس جو افتتاح بہ ايتري ۾ نيلام ٿيڻ گهرجي.
پڇيمر: يار بلبل ڇريو ٿيو آهين ڇا؟ ايترا ڏوڪڙ ڪير ڏيندو؟
چيائين: ياشهي ڏيندو ڪو وڏيرو، زميندار يا وري هيروئن جو واپاري.
چيمر: باقي ڇهن ڏينهن جون صدارتون بہ ائين نيلام ڪندين؟
چيائين: ڇو؟ مٽ مانٽ، يار دوستار، اثر رسوخ وارا ڪامورا ڪڙا مري ويا آهن ڇا؟ سوچي سمجهي ورهائينداسين. انويسٽمينٽ آهي،

انويسٽمينٽ. جهڙوڪر پرائز بانڊ وٺي ڇڏيني. مور ۾ محفوظ ۽ انعام جو ٻه آسرو.
چيمر: ان تي تہ اعتراض ٿيندا. وتائي فقير جا لکين مريد ۽ پرستار آهن، اهي رسي ويندا.
چيائين: پنهنجو لولو تري، پوءِ لوڪ رٺو تہ ڇا ٿيو؟

خير سائين، بلبل بيقرار جي صلاح تي وتائي فقير جي شان ۾ انٽرنيشنل ڪانفرنس جون تياريون ٿي ويون. اخبارن ۾ بيان ڇپجي ويا. ڪميٽيون ٺهي ويون. انتظام ٿي ويا. ملڪ سڄي ۾ واه واه ٿي وئي. ملڪ تروڙي پرڏيهہ جا پهرئين جوڙ جا چر چاڻي اچي گڏ ٿيا. فلمي، غير فلمي، قلمي، غير قلمي ماڻهن اچي دڳ جهليو. تماشبينن جا انبوهہ اچي ڪٺا ٿيا. اسان جي ملڪ ۾ رڳو ڪارو انڌو ڪري دڳ تي ويهي رهو، پوءِ ڏسو تہ ڪيئن نہ ٿا ڪنڪ اچي ڪڙڪر ڪن.

هڪ اخباري نمائندي فون ڪري پڇيو: توهان وتائي فقير کي هڪ صوفيءَ جي حيثيت ۾ خراج پيش ڪرڻ چاهيو ٿا يا هڪ مزاحيہ ڪردار جي حيثيت ۾؟
چيمر: ان جو جواب تہ بلبل بيقرار ڏيندو.
چيائين: اهو ڪير آهي؟
چيمر: شاعر جذبات آهي.
چيائين: ڪٿان جو شاعر جذبات آهي؟
چيمر: اهو تہ هو پاڻ ٻڌائيندو.
چيائين: خير، اهو ٻڌايو تہ ملڪ جي نامور هستين کي ڇڏي اوهان صدر ۽ مهمان خصوصيءَ لاءِ هٿ راٺيا ۽ وڏيرن جا ڪمدار ڇو چونڊيا؟
چيمر: ان جو جواب ٻہ بلبل بيقرار ڏيندو.
چيائين: هن قسم جي ڪانفرنس کان پوءِ اوهان جا ڪهڙا ارادا آهن؟
چيمر: بلبل بيقرار کي خبر آهي.
چيائين: وتائي جي مزار تي قبو اڏائيندو؟
چيمر: بلبل بيقرار جواب ڏيندو.
چيائين: تون ماڻهو آهين يا چنيسر؟
چيمر: بلبل بيقرار کان پڇي ٻڌائيندو مانءِ.

شام ٿي- ڪانفرنس شروع ڪرڻ لاءِ رئيس ڏڳاڻي خان کي سڏ ٿيو. رئيس وڏو مڇ کي تاءُ ڏيندو، کنگهندو ڪڙڪندو اسٽيج تي پهچي ني پهچي، ان کان اڳ هڪ مستانو نعرا هڻندو اسٽيج تي چڙهي آيو ۽ صدارت واري ڪرسيءَ تي بالم بنجي ويهي رهيو. وار وڏا، ڏاڙهي وڪريل، ڪپڙا لٽا ميرا جهڙي ڪپ، دنيا کان بي خبر، پنهنجي غمن ۾ غلطان.

بلبل بيقرار ڊڪي وڃي ٻانهن کان جهليس، چيائين: اٿ ڙي چريا. هتي ڪٿي گهڙي آيو آهين؟
مست مڇ ني نه چنڊيس. چپ چاپ ويٺو رهيو.
ٻه ٽي ڇمڇا ڊوڙي وڃي چنبڙيس. هيڏي ڇڪي پيا هوڏي ڇڪينس. معاملو گڙٻڙ ٿي ويو. بلبل بيقرار جا پگهر نڪري آيا. لاچار ٿي ٻني هٿ ٻڌي عاجزيءَ سان چيائين: يار مولائي، آخر ڇا گهرجيني؟
فقير آهستي آهستي پنهنجي جاءِ تان اٿيو هڪ نظر بلبل بيقرارتي وڌائين پوءِ حاضرين کي گهوري ڏٺائين ۽ آهستي چيائين: مون نه ڪڏهه جي مرڻ لاءِ دعا گهري هئي.
بلبل حيران ٿي چيو: ڪهڙو ڪڏهه، فقير؟
فقير ٻڌو ان ٻڌو ڪري ڇڏيو. ماڻهن ڏي اشارو ڪندي چيائين: پر منهنجون نه سب ٻڪريون مري ويون.
رئيس ڏڳاڻو خان ٻه اسٽيج تي پهچي چڪو هو، تنهن ڪاوڙ ۾ چيو: تو کي هي ٻڪريون ٿيون نظر اچن چريا؟
فقير، رئيس ڏي ڏٺوءِ پوءِ چيو: جن جو ڳاهه پراوا ڪڏهه کائي وڃن، سي ٻڪريون چنبيون نه بابا!
ائين چئي فقير هلڻ لڳو.
مون ڊڪي وڃي اڳ جهليس ليلائيندي چيو مانس: فقير سائين، اهو نه ٻڌائيندو وڃ نه تون ڪير آهين؟
فقير هٿ سان مونکي پري ٿيڻ جو اشارو ڪيو.
چيائين: مان وتايو آهيان.
چيم: اسان لاءِ ڪو پيغام.
چيائين: چنيسر ٿيڻ ڇڏي ڏيو.
۽ پوءِ هو هليو ويو.

انساني تجربيگاه

انگلنڊ جي شهر لنڊن جي مشهور "انساني تجربيگاهہ" ۾ ڪجهہ ماڻهو آندا ويا، جينِ ڪانئن پڇا ڳاڇا ڪري، سندن ذهني، فطري ۽ نفسياتي لاڙن متعلق معلومات حاصل ڪجي.
پروفيسر ٽيلر برائيٽ هائوس ان ڪاتي جو سربراهہ آهي. هو تمام چالو، تجربيڪار ۽ مخلص انسان سان گڏوگڏ هڪ بي حد محنتي ۽ لگن وارو سائنسدان آهي. هن جا ساٿي پڻ هن وانگر ئي گهرو مطالعو ۽ مشاهدو رکندڙ پروفيسر آهن، جن پنهنجي زندگيءَ جو مقصد ئي انساني نسلن جي کوجنا کي بڻايو آهي. اڄوڪي ميٽنگ ۾ صدارت واريءَ ڪرسيءَ تي پروفيسر برائيٽ هائوس موجود آهي. سندس ساڄي پاسي واريءَ ڪرسيءَ تي پروفيسر آرمر اسٽرانگ موجود آهي. کابي پاسي واريءَ ڪرسيءَ تي پروفيسر ينگ هسبنڊ ويٺو آهي ۽ سيڪريٽريءَ جا فرائض هڪ بي حد خوبصورت نوجوان ڇوڪري جولي جانان ڏئي رهي آهي.

ٺيڪ ڏهين بجي پروفيسر ٽيلر ديوار تي لڳل گهڙيال تي نظر وجهندي ميٽنگ جو آغاز ڪندي چيو ته: اڄ اسان جنهن گروپ کي پنهنجي ليبارٽيري ۾ آندو آهي. انهن جو تعلق هڪ ڏورانهين ملڪ سنڌ سان آهي. اوهان کي ياد هوندو ته اسان جي ئي هڪ هم وطن سرچارلس نيپيئر اڻويهين صدي جي وچ ڌاري ان ملڪ کي فتح ڪيو هو. فتح ته اسان سڄو هندوستان ڪيو هو. پر جيڪا مزاحمت، دليري ۽ ويڙهاند سنڌ جي ماڻهن ڪئي هئي، ان جو مثال ملڻ مشڪل آهي. سندن هڪ ناميارو سورمو جنرل هوش محمد وڙهندي مارجي ويو هو پر سندس بهادريءَ کي اسان جي جنرلن بہ سلام ڪيو هو. ان کان پوءِ هن قوم ۾ تمام سنا ۽ تمام برا انسان پيدا ٿيندا رهيا آهن. ويهين صديءَ جي وچ ڌاري اسان هن تڪري کي ڇڏي آياسين پر اسان جي جاءِ ٻين قومن وڃي والاري. نتيجي طور سنڌ جا ماڻهوا اڄ بہ عملي طرح ذهني، اقتصادي ۽ جسماني طور مڪمل آزادي ماڻي نہ سگهيا آهن. منهنجو خيال آهي تہ ان تعارفي نوٽ کانپوءِ اوهان کي جاڻ پئجي وئي هوندي تہ اڄ اسان ڪهڙي قسم جي ماڻهن جو انٽرويو ڪرڻ وارا آهيون. جولي، مهرباني ڪري هاڻي هڪ هڪ ڪري پنهنجا "آبجيڪٽ" ڪميٽي آڏو پيش ڪر، ۽ ها، سندن تعارف

ڪرائڻ نہ وسارجانءِ.

جولي وڏي ناز نخري سان اٿي ٻاهر وئي ۽ پوءِ هڪ وڏي ٻڳڙ واري ٿلهي متاري ماڻهو کي پاڻ سان گڏ وٺي آئي. همراه جي ڪلهي تي اجرڪ رکيل هو. بوسڪيءَ جو جوڙو، بوسڪيءَ جو پٽڪو، سيم جي جتي، ٻانهن ۾ راڊو واچ، هٿ جي هر آڱر ۾ سوني منڊي ۽ هٿ ۾ لٺ.

جوليءَ ڪيس پروفيسر ٽيلر جي سامهون رکيل ڪرسيءَ تي ويهڻ جو اشارو ڪيو ۽ پاڻ تعارف ڪرائيندي چيائين: جينٽلمن، اوهان جي سامهون سنڌ جو معزز وڏيرو ڪبڙ خان موجود آهي. وڏيري صاحب جي پنج هزار ايڪڙ زمين آهي ڪراچيءَ ۽ حيدرآباد ۾ بنگلا اٿس. ٻنهي بنگلن ۾ هڪ هڪ زال رهندي اٿس جا شاديءَ کان اڳ لاهور جي فلمي دنيا سان وابسته هئي. ڳوٺ ۾ حويلي اٿس جنهن ۾ سندس پهرين زال رهندي آهي. وڏيرو صاحب ٽائون ڪميٽيءَ کان وٺي صوبائي اسيمبليءَ تائين هر هڪ اداري جو ميمبر آهي. وڌيڪ معلومات توهان ڪانئس وٺي سگهو ٿا.

پروفيسر ٽيلر جينن تہ سڀني جو وڏو هو، ان ڪري شروعات بہ هن ئي ڪئي. چيائين: مسٽر ڪبڙ خان. اوهان جو تعلق ڪهڙيءَ سياسي پارٽيءَ سان آهي؟

ڪبڙ خان پهريون پنهنجو لڙڪندڙ اڳٺ مٿي ڪيو ۽ پوءِ مڇ مروٽيندي جوليءَ کي گهائيندڙ نظرن سان ڏسندي چيو: چوري تہ واهہ جي ڏاري اٿئي سرڪار.

ٽيلر: مون توهان کان سوال پڇيو هو مسٽر ڪبڙ خان.

ڪبڙ: ها سرڪار. اسان جو مڙني هر سرڪاري پارٽيءَ سان تعلق بڻي رهيو آهي. جيڪي پاور ۾، سي اسان جا سائين.

ٽيلر: مارشل لا ۾ پڻ؟

ڪبڙ: مزو تہ آهي ئي مارشل لا ۾ سرڪار. نہ پڇا نہ ڳاڇا، ڏرٻار. لاهور وارين شادين تہ ڪير ئي مارشل لا ۾. (جوليءَ کي ڏسندي) ٻلا هيءَ ڇوڪر آهي سرتار ۾ يا خرچ گهرندي؟

ٽيلر، سياسي جماعت بدلائڻ وقت اوهان جي آڏو ڪهڙا ڪهڙا اصول هوندا آهن؟

ڪبڙ: اصول وري ڪهڙا؟
ٽيلر: مثلن اهو ته اها پارٽي عوامي آهي، هڏ ڏوڪي آهي، غريبن جي غمخوار آهي وغيره.
ڪبڙ: سرڪاري پارٽي ڪابه هجي، اسان جا ڪم ٿين.
ٽيلر: ڪهڙا ڪم؟
ڪبڙ: حد جو صوبيدار، مختيار ڪار ۽ انجنيئر اسان جي مرضيءَ سان بدلي سدلي ڪري، باقي پوءِ ڇتل آهي، جينئن رئيس تينئن پني گور چري.
آرمر استرانگ: وڏيرا صاحب، سنڌ ۾ اڄڪلهه سخت خونريزي ٿي رهي آهي. ان باري ۾ توهان جي ڇا راءِ آهي؟
ڪبڙ: ڇورا آهن حرامي. هڪڙي ٻني جا ته ڦرني ڪونهن. آني مان ٿا ڦٽن ته نعرا هڻندا ٿا اچن. گهٽو ني ٿا ڇنون ته بابا ماٺ ڪري ويهو، اجايو ڇو ٿا فساد ڦهلايو، پر مڙن ني نٿا.
ينگ هسبنڊ: ڇا ٿا چون؟
ڪبڙ: وڏيرو مرده باد- وڏيرو مرده باد.
ينگ: پر آخر ڇو؟
ڪبڙ: مڙني مٿو اٿن خراب، پيا ٿا مفت ۾ مرن.
آرمر: توهان سنڌن بچاءَ لاءِ ڪو اپاءُ ورتو آهي؟
ڪبڙ: اسان ڇيو اٿن ڇا ته رجي ڪهاڙيون ڪٿو؟ رڙهن به پاڻ ٿا، منهن به پاڻ ني ڏيندا.
ٽيلر: هنن جا مسئلا توهان جا مسئلا ناهن؟
ڪبڙ: ڇا جا مسئلا ڇا جون ڳالهيون؟ چون ٿا ته اسان ٿورائيءَ ۾ بدلجي ويندا‌سين ۽ ختم ٿي ويندا‌سين. ٻولي ختم ٿي ويندي.
ٽيلر: پوءِ، توهان جو ڇا خيال آهي؟
ڪبڙ: ڀلا جي سنڌي نه ڳالهائيسين، اردو ڳالهائيسين، ته ڪهڙي اربع خطا ٿي پوندي؟ مان ته هونءَ به پنهنجن زالن سان اردو ني ڳالهائيندو آهيان. ٻار به اردو پڙهندا آهن. اسان کي ته بيلي ڏکيائي ڪونه ٿيندي.
ٽيلر: ٺيڪ آهي مسٽر ڪبڙ خان. اسان توهان کي بيهر تڪليف ڏينداسين في الحال توهان اسان جا مهمان آهيو.
ڪبڙ: اهو به قبول آهي. (اجوليءَ ڏي ڏسندي) هجين ها ڳوٺ، ته ڪٿايانءَ به راتو رات هانئڻ ڪمدار موسي خان کان. خير، اچان ته ڪجهه ڏينهن هتي

آهيون. متان ڪر ڀاڳ وراڻي.

وڏيري ڪبڙ خان ڪان پوءِ جوليءَ آندو مشهور سياستدان علي مراد راهيءَ کي. راهي سگريٽ جا دوهان ڪيندو، انجڻ جيان تيزيءَ سان اندر آيو ۽ هڪدم خالي ڪرسيءَ تي ويهي رهيو.
جوليءَ سندس تعارف ڪرائيندي چيو: مسٽر علي مراد راهي سنڌ جو مشهور سياستدان آهي. سندس تعلق قوم پرست تنظيم سان آهي. ٻلا جو ڳالهائڻو آهي. ليکڪ به آهي. قومي ۽ بين الاقوامي معاملن تي تمام گهڻي دسترس آهيس.
علي مراد راهي وڏي رعب تاب سان ڪرسيءَ تي ويهي ٿو. ڪن مان بيڙي ڪڍي دکائي ٿو ۽ پوءِ سوٽا هڻي انجڻ جيان دونهان ڪڍي ٿو.
ٽيلر: مسٽر علي مراد راهي، توهان سنڌي آهيو؟
راهي: سنڌي؟ خالص سنڌي سو سيڪڙو سنڌي.
ٽيلر: هڪ قوم پرست جماعت جا سربراهه به آهيو؟
راهي: جي ها. مان "سوڌا پٽ سنڌ جا" جو صدر آهيان.
ٽيلر: پر ان جماعت جو صدر ته مسٽر رانجهو خان" رمز" آهي.
راهي: اڻين ته ان جماعت جا چار صدر ٻيا به آهن.
ٽيلر: اهو وري ڪيئن؟
راهي: اسان جا طريقہ ڪار تي اختلاف آهن.
ٽيلر: هر هڪ جا؟
راهي: جي ها. اسان جي (SPSJ) ڇهن ڌڙن ۾ ورهانجي وئي آهي.
ٽيلر: ته پوءِ توهان سنڌ جي حقن جي حفاظت ڪيئن ڪندا هوندا؟
راهي: صرف منهنجو ڌڙو ئي مخلص ڪار ڪنن تي ٻڌل آهي. بين کي فلاڻي فلاڻي هنڌان پئسا ملندا آهن. اهي حرامخور سڀ جا سڀ غدار آهن.
ٽيلر: اهو الزام ته هو توهان تي به هڻي سگهن ٿا.
راهي: ڀلي ڀيا هڻن. اسان هنن جي ڀڃڻ لائق آهيون. ڪجهه ڏينهن اڳ جلسو ڪيو هئائون ته منهنجي ورڪرن لٺين ۽ ڪهاڙين هڻي صفا ڦٽائي رکيو هون. ان ڪان اڳ به ڪني چڪرين ڻي چڪيون آهن اسان جون پاڻ ۾.
آرم: اها ته چڱي ڳالهه نه ٿي، خاص ڪري جڏهن حيدرآباد ڪراچي ۾ سنڌين جو ٿتلام ڻي رهيو آهي. ارهان کي ته پاڻ متحد ٿيڻ گهرجي. ڪڏجي

بچاءَ ڪرڻ گهرجي.
راهي: متحد؟ سڀ انهن چورن سان؟ اڙي سائين توهان کي ڪهڙي خبر ته اسان جي انهن ڪامريڊن اسان سان ڪهڙا ڪلور ڪيا آهن؟ سنڌ ته اسان جي امڙ آهي. سنڌ لاءِ ته جان به حاضر آهي. پر انهن بدمعاشن کي پهريون نيست ۽ نابود ڪري پوءِ سنڌ جي دشمنن سان مقابلو ڪبو. جيستائين انهن مان هڪ به زنده آهي. اسان سک نه سمهنداسين.
آرام: تيستائين ته توهان جو پنهنجو وجود به ختم ٿي ويندو.
راهي: ڀلي ٿئي. ان جي پرواهه ناهي. پر ....
ٽيلر: توهان ڪافي جذباتي ٿي ويا آهيو. توهان هلي آرام ڪيو. اسان توهان کي ٻيهر تڪليف ڏينداسين. تيستائين خدا حافظ.
راهي ٻن جي ٻيڙي غاليچي تي اڇلي، مٿانئس پير ڏئي ڪيس چيپاٽي وساڻي ٿو ۽ پوءِ اجرڪ کي چڱي طرح ڪلهي تي رکي، ڪهاڙي لوڏيندو ٻاهر نڪري وڃي ٿو.

جولي ٻاهر وڃي ٿي ۽ پاڻ سان گڏ هڪ پنجاهه سالن جي مرد کي وٺي اچي ٿي.جنهن نهايت ئي سليقي سان مغربي پوشاڪ پهري آهي. گهري نيري رنگ جي سوٽ تي، ان ئي رنگ جي آڏن ليڪن واري ٽاءِ، ان ئي رنگ جو سلڪي رومال ڪوٽ جي اڳئين کيسي ۾ گل جي شڪل ۾ وڌل ۽ ساڳي ئي رنگ جا قيمتي جوراب.باليءَ جي واڳونءَ ـــ کل واري جوتي تي پاتل.
جولي سندس واقفيت ڪرائيندي چوي ٿي: هيءَ آهي مسٽر ڪي. ڪي چنڊال. سنڌ جو اعلي عملدار آهي. بنيادي طور وڏيرو آهي پر ولايت ۾ ڪجهه سال گذارڻ سبب سندس اٿڻ ويهڻ تي مغربي اثر غالب آهي.
مسٽر ڪي. ڪي چنڊال هڪ هڪ سان گرم جوشيءَ سان ملي ٿو ۽ پوءِ پنهنجي ڪرسيءَ تي ويهي ٿو رهي.
ٽيلر: مسٽر چنڊال، ڪي. ڪي مان ڇا مراد آهي؟
ڪي. ڪي: (ٿورو شڪي ٿيندي) ڪرڙخان. دراصل اهو منهنجي مرحوم ڏاڏي جو نالو هو.
ٽيلر: نيور مائينڊ. اهو ٻڌايو ته اوهان زميندار مان عملدار ڪيئن ٿيا؟
ڪي.ڪي:(کلها مٽڪائيندي) اهو ڪو وڏو مسئلو ته نه آهي؟ جيڪو ماڻهو هارين ناڙين، ڪمدارن ڪارون کي سنڀالي سگهي ٿو. ان لاءِ

انتظاميه هلائڻ کا ڏکي ڳالهه ته نه آهي.
ٽيلر: توهان جي خيال ۾ ڪمدار ۽ آفيسر هڪ جهڙا آهن؟
ڪي. ڪي: بلڪل، حقيقت ۾ سچ پڇو ته ڪمدار وڌيڪ ڪم وارو ماڻهو ٿيندو آهي. ٽوپي ٽانڊو، ڊڪ ڊوڙ، ٺڪ بجو، (اک هڻندي) ۽ ويندي ڏکيءَ ويل ڪم اچڻ تائين. ڪمدار توهان جو هڏو ڀانءُ آهي. آفيسر؟ پنهنجي ٽيڙيءَ ۾ پورا، ڪنڌ ۾ ڪلي. ڪنهن تي اک ني ڪو نه ٿي هڏين. پر مان به مان آهيان. اهڙو سوگهو ڪير اٿمان، اهڙو سوگهو ڪير اٿمان، جو ياد ڪندا ته ڪو ڪي ڪي چنبال به هوندو هو.
ٽيلر: توهان تي الزام آهي ته توهان سنڌ ۾ غير سنڌين کي بي تحاشا ڊوميسائيل جاري ڪيا آهن.
ڪي. ڪي: اهي مان نه ڪيان ها ته ڪو ٻيو ڪري ها.
ٽيلر: توهان تي اهو به الزام آهي ته توهان پنهنجي آفيس ۾ ڪوٽا جي پرواهه نه ڪندي، ڏارين کي تمام گهڻيون نوڪريون ڏنيون آهن.
ڪي. ڪي: دراصل منهنجون ڪي ڪمزوريون آهن. جيڪو انهن کي پورو ڪندو. نوڪري انهيءَ جي.
ٽيلر: ۽ پروموشن؟
ڪي ڪي: ساڳيو جواب.
آرم: مسٽر چنبال، اهو ٻڌائيندا ته توهان جي خيال ۾ سنڌ جي عملدار جو موجوده حالتن ۾ ڪهڙو ڪردار هئڻ گهرجي؟
ڪي. ڪي: سٺو سوال آهي. حالتون بدلجندي دير نه ٿي لڳي. چوندا آهن ته ڪڏهن ريل ۾ ته ڪڏهن جيل ۾- سنڌ جي عملدار کي وقت مان پورو فائدو وٺڻ گهرجي.
آرم: ۽ اصول؟
ڪي. ڪي: اصول ۽ عملداري ٻئي جدا جدا شيون آهن.
آرم: قانون جي متعلق توهان جي ڪهڙي راءِ آهي؟
ڪي.ڪي: قانون ۽ ڏاڍ کان ڊڄڻ گهرجي. پر جيڪڏهن ٻنهي کي خاموش ڪرڻ واري شيءِ توهان وٽ آهي ته پوءِ ٻنهي کي پنهنجي فائدي ۾ استعمال ڇو نه ڪجي؟
ٽيلر: سنڌي ڪاموري تي اهو به الزام آهي ته هو ڪمزور اڳيان هلاڪو ۽ زور آور اڳيان ڪڪڙ هوندو آهي.
ڪي.ڪي: ائين نه ڪيون ته جيڪر ٻڪ مري وڃون.

ٽيلر: ھڏو اٿئون تہ سنڌي ڪامورو پنھنجي ۽ خوشامد خاطر پنھنجي ڪرم
ڪي بہ قربان ڪندي ويرم نہ ڪندو آھي.
ڪي.ڪي: توھان صحيح ھڏو آھي. جيڪڏھن سنڌ جو سياستدان انين
ڪري سگھي ٿو تہ پوءِ اسان ڪھڙو ڏوھہ ڪيو؟
ٽيلر: سنڌ جي سياستدان جي متعلق اوھان جي ڪھڙي راءِ آھي؟
ڪي. ڪي: اسان چار پاٺر آھيون. سياستدان، ڪامورو، ڏاڙيل ۽ پوليس
وارو. پنجون پاءُ ڪجھ سالن ڪان سڪرات ۾ آھي.
ٽيلر: اھو ڪير؟
ڪي. ڪي: پير.
ٽيلر: ٿينڪ يو ويري مچ مسٽر ڪي. ڪي. ھاڻي توھان وڃي سگھو ٿا.
ڪي ڪي پنھنجي ڪرسيءَ تان اٿي ٿو. پنھنجا ڪپڙا لٽا ٺيڪ ڪري ٿو ۽
پوءِ ھر ھڪ سان ھٿ ملائي ٻاھر ھليو وڃي ٿو.

جولي ھڪ قداور ۽ گوري شخص کي ساڻ وٺي اچي ٿي ۽ چوي ٿي: ھيءَ
صاحب سنڌ مان نڪرندڙ ھڪ مقبول اخبار جو ايڊيٽر آھي. وڌيڪ
ڪنھن بہ تعارف جو محتاج ناھي. ڇو تہ اوھان سڀ ڪيس چاڻو سڃاڻو ٿا.
ايڊيٽر سڀني سان مسڪرائي ملي ٿو ۽ پوءِ ڪرسيءَ تي ويھي ٿو.
ٽيلر: ايڊيٽر صاحب اوھان کي معلوم ٿي ويو ھوندو تہ اسان اوھان سڀني
کي زحمت صرف ان ڪري ڏني آھي تہ جيئن سنڌين جھڙي عجيب ۽ غريب
مخلوق جو نفسياتي جائزو وٺي سگھون.
ايڊيٽر: جي ھا.
ٽيلر: اوھان جي راءِ ۾ سنڌين جي ڪمزور ترين پوائنٽ ڪھڙي آھي؟
ايڊيٽر: ڪمزوري.
ٽيلر: مثلن.
ايڊيٽر: مھمان نوازي، عورت، وڏيرو، سيد، عھدو، پنسو، دڙڪو وغيره
وغيره.
ينگ: ان جو ڪو خاص سبب؟
ايڊيٽر: جنھن قوم کي جيئڻ جو ڍنگ نہ ھجي، ان کي جيئرو رھڻ جو حق
بہ نہ ھئڻ گھرجي.
آرم: پر ھڪ ايڊيٽر ھئڻ جي ناتي اوھان تي تمام وڏيون اخلاقي
جوابداريون عائد ٿين ٿيون.

ايڊيٽر: موتي منهنجي ڪتب جون ان کان به وڌيڪ ذميداريون آهن.
آرم: ڇا مطلب؟
ايڊيٽر: مون کان ٻيو سوال پڇو.
ينگ: فساد ۾ مئل هڪ ڌر جي ماڻهن کي ته توهان شهيد لکندا آهيو. پر ٻيءَ ڌر کي "هلاڪ" وغيره چوندا آهيو. هڪ ڌر کي مشتعل نوجوان سڏيندا آهيو ۽ ٻيءَ کي تخريبڪار. ائين ڇو آهي؟
ايڊيٽر: ڪو ٻيو سوال پڇو.
ينگ: توهان جي اخبار جو اڌ کان وڌيڪ حصو هڪ مخصوص ٽولي لاءِ وقف هوندو آهي. ڳالهه ٻٽي نه ٻٽي، ڊکيا، ٽڪائيندڙ ۽ هڪ جهڙا بيان هر روز ڇاپيندي، توهان قوم جي ڪهڙي خدمت ڪندا آهيو؟
ايڊيٽر: ساري، اڳتي هلو.
ٽيلر: اسان ٻڌو آهي ته توهان جي صحافت ڌمڪيءَ جي دٻ کان زرد ٿي چڪي آهي؟
ايڊيٽر: ٻيو سوال پڇو.
ٽيلر: اسان اهو به ٻڌو آهي ته توهان کي ان سرڪاري خدمت جي عيوض ڪافي سٺو معاوضو ملندو رهندو آهي؟
ايڊيٽر: مان ان سوال جو جواب ڏيڻ لاءِ ٻڌل ناهيان.

ٺيڪ ان وقت وڏيرو ڪبڙ خان مڇ مروٽيندو، بنان اجازت جي اندر داخل ٿئي ٿو. هو سڌو جوليءَ ڏانهن جلهه ڪري وڃي ٿو. ڪمري ۾ موجود سڀ ماڻهو خوف وچان اٿي بيهن ٿا. وڏيرو جوليءَ جي ريجهه وچي آهستگيءَ سان ڪيس چوي ٿو: ڇوري، پناني رکيو اٿني. هاڻي ڳڻ ڪر نه ته وچانءِ ۽ ٿو حالن مان.
جولي دٻ وچان ٽيلر جي پويان لڪي ٿي. ٻه چار چوڪيدار اندر اچن ٿا ۽ وڏيري کي ڪهليندا ٻاهر وٺي وڃن ٿا.
هر ڪو سک جو ساهه کڻي ٿو.
ايڊيٽر معني خيز مرڪ سان سڀني کي مخاطب ٿي چوي ٿو: توهان پنهنجي اکين سان ڏسي ورتو سڀڪجهه؟ اڃا به مونکي چوڻ جي ڪا ضرورت آهي ڇا؟ خداحافظ.
ائين چئي ايڊيٽر فاتحاڻي انداز سان ڳاٽ اوچو ڪري ٻاهر نڪري وڃي ٿو. سڀئي ڪجهه دير خاموش رهن ٿا.

گارڊ هڪ جهور ڪراڙي ماڻهوءَ کي وٺي اچن ٿا جنهنجا ڪپڙا ڦيهون ڦيهون آهن، جسم زخمي آهي، هلڻ کان هلاڪ، ڇنگهندڙ، منڊڪائيندڙ، ٿڙندو اندر اچي ٿو ۽ ڪرسي تي ٿان ٿي ڪري ٿو.

گارڊ: سائين، هيءُ شخص ڪيترئي ڏير کان ٻاهر فرش تي پيو هو. اسان ته سمجهيو ته مري ويو آهي، پر پوءِ چڪاس ڪرڻ تي معلوم ٿيو ته اڃا ڪجهه ساهه باقي اٿس، ان ڪري توهان وٽ وٺي آيا آهيونس.

ٽيلر: ڪير آهي هيءُ؟

گارڊ: چوي ٿو ته منهنجو نالو سنڌي عوام آهي.

ٽيلر: چڱو، ٺيڪ آهي تون ڀلي وڃ.

گارڊ: ٻاهر هليو وڃي ٿو.

سڀ ڪراڙي جي سامت ۾ اچڻ جو انتظار ڪن ٿا. جڏهن سندس حالت بحال ٿئي ٿي، تڏهن ٽيلر کيس مخاطب ٿئي ٿو.

ٽيلر: ڪراڙا تنهنجو نالو ڇا آهي؟

ڪراڙو: جيءُ؟

ٽيلر: تنهنجو نالو پڇيم چاچا.

ڪراڙو: الائي ڇا ٿو چوين.

ٽيلر: خير اهو ٻڌاءِ ته تنهنجو اهو حال ڪنهن ڪيو آهي؟

ڪراڙو: ڏاڍيان چئه نٿو ٻڌان.

آرم: وڏيري کهڙ خان کي سڃاڻين پريا مڙس؟

ڪراڙو: کهڙو وڏيرو؟

آرم: کهڙ خان.

ڪراڙو: کهڙو خان؟

ٽيلر: نيورمائينڊ. اهو ٻڌاءِ ته هي حال ڪنهن ڪيا اٿئي؟

ڪراڙو: کهڙا حال؟

ٽيلر: ووٽ ڪنهن کي ڏنو هيني چاچا؟

ڪراڙو: گهوٽ؟

ينگ: لڳي ٿو ته چاچو ڪجهه مڙني ٻوڙو آهي.

ڪراڙو: ڇا ٿو چوين؟

ينگ: ڪجهه ڪر نه ٿو چوان چاچا. اهو ٻڌاءِ ته ڪر سار سنڀال لهڻ وارو ڪونهي ڇا؟

ڪراڙو: ڪير؟

ينگ: سار سنڀال لهڻ وارو.

ڪراڙو. نه ابا.

ينگ: ڪاڏي ويا؟

ڪراڙو: مري ويا. سڀ مري ويا پٽ مُتارا مري ويا. منهنجا مُتارا مري ويا. بابا.

ڪراڙو سڏڪن ۾ اچي ٿو وڃي. سڀ مڙي سڙي سندس چوگرد ڪڏ ٿين ٿا. ايتري ۾ وڏيرو ڪبڙ خان ڏرڪيندو اندر اچي ٿو. هٿ ۾ دوناليِ بندوق اٿس. اچڻ سان جوليءَ کي ٻانهن کان پڪڙي گهليندو ٻاهر هليو ٿو وڃي. سڀ ماهر سندس پٺيان ڊوڙن ٿا. ڪراڙو سوري واقعي کان بي خبر، منهن مونن ۾ وجهي سڏ ڪندو ٿو رهي.

ڊاڙيل ۽ شاعر

هيءَ ان ڏينهن جو ذڪر آهي، جڏهن مونکي ڏاڙهي ڪٽي ويا هئا. قصو هيئن ۽ ٿيو ته حيدرآباد مان آل پاڪستان مشاعري جي دعوت ملي هئي. نذرانو پنج هزار روپيه طئي ٿيو هو ۽ ٻه ويلا ماني ۽ هنڌ ڪٿولو منتظمين پنهنجي ذمي ڪنيو هو ۽ اچڻ وڃڻ لاءِ بس جو ڀاڙو جدا. دعوتنامو پڙهي دل باغ باغ ٿي وئي. ڪافي عرصي کانپوءِ ڀاڳ ورايو هو. گذريل مشاعرو اٽڪل ٽي سال اڳ ٿيو هو، ان کانپوءِ صفا بس ٿي وئي. هڪ طرف ڪلام ويو ٿي ڪٺو ٿيندو، ٻئي طرف ڏوڪڙ پئسي جي تنگيءَ اچي ڳچيءَ کان جهليو هو. دل ۾ دعائون پئي گهريم ته: وارو ڪر مولا! ڏيار ڪو مشاعرو ته ڪيون ڪي جشن پاڻي.

بس، ڪا ڪاري پاڻي اگهائي جو ويرم ني ڪونه گذري ته ٽپاليءَ در ڪڙڪائي ڪٺي لفافو هٿ ۾ ڏنم. پڙهي لونءِ لونءِ ٺري پئي. ٻه ٽي ڀاڪر ٽپاليءَ کي پاتا، گرم جوشيءَ سان هٿ ملائي، کيسي مان پراڻو، وٽيل هڪ روپئي جو نوٽ ڪڍي سندس ترئيءَ تي رکيم.

ٽپالي ويچارو حيران ٿي ويو. جنهن در تان سڄي زندگي پاڻيءَ جو گلاس به پيڻ لاءِ ڪونه مليس، اتان هڪ روپئي جو نوٽ ملندو ڏسي تاراني ساوا ٿي ويس. هٻڪندي چيائين: مٺر سائين، هي مان ڪٺي ڇڏيان؟
چيم: ڪڻ ٻه، ڪپاءِ ٻه. وڃ چريا موج ڪر.
اعتبار ني ڪونه آيس. وري چيائين: مٺر سائين، توهان جي طبيعت ته ٺيڪ آهي نه؟
چيم: ڇهڙي تهڙي؟ صفا هٽ پري.
ٿوري دل ڀڏائين ته ٻيچي ني ورتائين: ڀلا خير ته آهي؟
چيم: مشاعرو آهي مست، مشاعرو.
جهونگاريندي چيم: اڄ ٿينديون ڳالهيون صفا، پوءِ هو ڪٽي يا مان ڪٽان!

ٽپالي روانو ٿيو ته مون به تياريون شروع ڪيون. پهريون ته گذريل ٽن سالن جا لڪيل ديوان ڳولي ڪڍيم. انهن کي اگهي صفا ڪري، ريشمي رومال ۾ ويڙهي، پاسيرو ڪري رکيم. ان کان پوءِ پنهنجي پراڻي،

چلڪيدار بروڪيڊ واري شيرواني ٽبن جي پيٽيءَ مان ڪڍي چنڊيو، استري ڪيو ۽ پوءِ هينگر ۾ وجهي ڪرڪي سان ٽنگي ڇڏيو. ان کان پوءِ سلوار، بوٽ، ٽوپي، مطلب ته گهر ۾ موجود هر ڪارآمد شيءِ ڪڍي ڪيو ٻاهر. ٿاهي جوڙي، مرامت ڪري، سنبت پوري ڪيو. شاعر جذبات بلبل بيقرار کي هلڻ جي صلاح هنيو، پر هن ٺپ جواب ڏنو. چي: اهو به ڪو مشاعرو ٿيندو جنهن ۾ چوٽيءَ جا شاعر مدعو نه هجن؟

پڇيو: مثلاً.

چيائين: مثلاً شاعر جذبات بقلم خود.

پڇيو: ڪو ٻيو؟

چيائين: ٻيو حضرت بلبل بيقرار.

چيو: اهي ٻئي ته هڪ ئي ڄڻا.

چيائين: پرمٽ ۽ پلاٽ وٺڻ وقت هڪ مان ٻه ٿي ويندا آهن.

چيو: ته پوءِ ٻئي ڄڻا سو سو روپيا اوڊر ڏيو. مشاعرو ڪماني مرٽاني ڏيندس.

چيائين: ترص ڏيڻ وقت مان هڪ ٿي ويندو آهيان. اچي ٿي سو روپيا، ٻه سو ڪري موٽائي ڏجانءِ.

ٻئي ڏينهن صبح ساڻ ننڍڙي بيگ هٿ ۾ کڻي، چلڪيدار شيرواني پائي، بوٽ مان چيچڙ ڪيندو اچي بس اسٽاپ تي بيٺس. ڪرٽي خدا جي اهاڻي جو ٺيڪ ان وقت صاحب مون واري جو ڊرائيور گڏو به اچي اتان لنگهيو. مونکي ڏسي زور سان بريڪ هڻي گاڏي بيهاريائين. شيروانيءَ جي چلڪي کان اکين کي بچائڻ لاءِ هٿ جي ڇانو ڪندي پڇيائين: اڙي مٽر تون آهين؟ مون ته سمجهيو ته سلما آغا بيٺي آهي.

چيو: مشڪري ڇڏ گڏو. هتاءِ ته ڪيڏانهن ٿو وڃين؟

چيائين: مان ته حيدرآباد ٿو وڃان ننڍي بيگم صاحبه کي کڻڻ جي لاءِ. تون ته ڪنهن شاديءَ تي ويندو هوندين وڃڻ جي لاءِ.

ٽپ ڏئي گاڏيءَ ۾ چڙهي ويهي رهيو مانس. چيو: مشاعرو ڪماڻ ٿو وڃان گڏو.

چيائين: ساڳي ڳالهه آهي. هٿ پير ۽ جاڙي ٻنهي ۾ ساڳي لڳندي آهي.

سپرهاءِ وي تانين مون ساڻس ڪرنه ڳالهايو. ترل پلازا وٽ پهچي

چيائين:ڪڍ اٺ روپيہ ٻاهر نہ تہ لھ گاڏيءَ کان هيٺ ۽ وهاءِ گوڏي ڪي.
چيومانس: ٻيلي گدو، عرصي کان پوءِ گاڏيءَ ۾ ڪو "ماڻهو" ويٺو اٿئي. ان سان بہ ٿو اينن ڪرين؟
هو ڪليو. ڪيسي مان پنسا ڪڍي، تنڪس پريائين ۽ گاڏيءَ کي گيئر ۾ وجهندي چيائين: يار، چريا تہ اسان بہ آهيون، پر ٻيلي تون زور آهين.

گاڏي اڃا بہ چار ميل مس هلي هوندي تہ اوچتو وٺ وٺ ٿي وئي. ڪلاشنڪوفن جا برسٽ، هوائي فائر، رڙيون، واڪا، گاريون، گند.
گدوءَ ڪٿي ڊپ ۾ گاڏي روڪي، اوچتوني اوچتو ٿي چار ڇٺا ٻڻون ٻڌل، هٿيار لهرائيندا، ٽپ ڏئي گاڏي ۾ چڙهي پيا.
گدوءَ پڇيو: يار ڪير آهيو؟ خير تہ آهي؟
هڪ همراهہ چماٽ وهائيندي چيس: چپ ڪر پولا تہ ڦاڙيانءِ نہ ڦٽڙ.
مون چيو: پانو نہ سلام نہ دعا، نہ حال نہ احوال اٿندي ئي وڙهڻ ٿو اچين.
بندوق منهنجي پيشانيءَ تي رکندي چيائين: هتان جو گولي وهائيندومانءِ تہ سلام دعا، سڀ وسري ويندئي ڪوهلا.
گدوءَ کي دڙڪو ڏيندي چيائين: لاهہ گاڏي ڪچي ۾ پولا.
گدو ويچارو ٿڌڙ کان پوءِ صفا ڊڄي ويو هو. ماڙي ڪري حڪم مڃيائين. جڏهن ڪچي ۾ ڪجھ پنڌ نڪري وياسين، تڏهن بندوق واري همراهہ ڌڪو ڏئي ڪيس هيٺ لاهي ڇڏيو ۽ چيائين: ٻڌڙي پولا. تنهنجو صاحب اسان جو مهمان آهي. جي ٽن ڏينهن اندر ويهہ لک روپيا نہ مليا تہ هن جو خير نہ سمجهجانءِ. هاڻي ڀڄ هتان.
مون چيو: مون کي تہ ڇڏيو ڏاڙيل صاحب مان تہ وڃان.
چيائين: تون ويهي رھ. خبردار جي زرو بہ چرپر آهين. ويهہ لک روپيہ روڪڙا ملندا تہ ڇڏيندا سونءِ نہ تہ پڇتين رب کي.
چيم: ڀلجو ٿا. مان تہ "مڙ" آهيان. شاعر مونکو "مڙ" مليرائي.
هيو ڏاڙيل اچي پر ۾ ويٺو، چيائين: گهڻا ٽال ڪندين صاحب وڏا، اسان تہ توکي آسمان تي پئي گوليو. مولا ڪٿي زمين تي ملايو آهي.
چيم: نہ ابا نہ. مان تہ غريب آهيان.
چيائين: سڀ سمجهون ٿا. ههڙا قيمتي ڪپڙا، هي نوٽن سان ڀريل پيتي، هيڏي ساري ڪار، اچان تون غريب آهين؟

مون گهڻو ئي سمجهاين پر ڪرڏ مڙيا. اکين تي پٽي ٻڌي، گاڏيءَ کي ڪٺي وهايائون جهنگ ۾. هل هلان. هل هلان. هل هلان. نه جهنگ ڪٽي، نه جند ڇٽي. اچي ڦاٿس. ڳالهايان ته ڳالهائڻ نه ڏين. چران ته چرڻ نه ڏين. ويچان سو ويچان ڪاڏي؟ خدا خدا ڪري هڪ هنڌ گاڏي بيهاريائون. چنبو هٿي ٻاهر لاٿائون. اکين تان پٽي هٽي ته ڏٺم ته ڪو ڳوٺ هو. جنهن گهر ۾ وٺي هليا، سو به ڪچو هو. هڪ ڪمري ۾ ڪٽ پئي هئي، پرسان دلو ۽ ڀتين تي فلم جلال چانڊيءَ جا پوسٽر لڳل هئا.

ڇيانون: هاڻي جيسين تنهن جا مانٽ پنسي ڏوڪڙ جو بندوبست ڪن، تيسين گهر به اهو اٿئي ته اوطاق به اها اٿئي ته آفيس به اها اٿئي. هاڻي اسان وڃون ٿا وڏيري سائين کي احوال ڪرڻ. اهو بندوقي توتي پهرو ڏيندو. ڪم ڪار هجني ته ڪيس چنجانءِ. ۽ ها، جي ڀڄڻ جي ڪئي اٿئي ته ڪهي ڪتن کي ڏينداسونءِ.

هو ويا هليا. مان ڪٽ تي آهلي پيس. بندوقي دروازي تي پهرو ڏيڻ لڳو.
ڇيومانس: يار ڪو شعر بحر جو شوق اٿئي؟
ڇيائين: ماٺ ڪري ويهه. ڳالهائيندين ته ڪک ڪڍي رکندو مانءِ.
چيم: ڪاوڙ نه ڪر. واندا ويٺا آهيون، هڪڙو به ڪلام منهنجو ٻڌ. جي روح سٽ ڏيني ته تون به ڪٿي الله جي ڏني مان ٻڌانجانءِ، نه ته توتي ميار ناهي.
هن مونڏانهن ڏٺو ۽ پوءِ چپ چاپ ٻاهر نهارڻ لڳو.
سمجهيم ته هانو ٻيلي، همراه ڪو خفتي ٿو ڏسجي. وڃاءِ مٺر ڪم ڪي. مشاعرو ته ويو لڙهي، هيءَ موقعو ته نه وڃي.
اهو سوچي، ريشمي رومال ۾ ويڙهيل بياض ڪڍي ڪيم ٻاهر.
چيم: اڄني ٿو ٻهريون ڪلام.
ڇيائين: مڙي وڃ بابا. ناحق ٿو خون ڪڇيءَ ۾ رجهينم.
چيم: عرض ڪيو اٿم:

> گل هجي، بلبل هجي ۽ باغ جو مالهي هجي،
> تون هجين ۽ مان هجان ۽ ٻوڙ جي ٿالهي هجي.

داد طلب نظرن سان ڏانهنس ڏٺم ته ڏند ڪرٽيندي ڇيائين: تون ته ڪو حرامي ڦر ٿو ڏسجين.
چيم: مان شاعر آهيان.

چيانين: ڏوڙ پني اٿني ٻوٽ ۾. مونٽي وچي ماڻ کي شاعري ٻڌائجانءِ. في الحال هتي مات ڪري ويھ.
چيم: ڏاڙيل صاحب، ير رات اينئن ته ڪونه گذرندي. ٻيلي مڙس ٿيءُ، منهنجو ڪلام ٻڌ. عرض ڪيو اٿم ته:

هاڻيءَ مٿان هتڙا گهٽا گهمايني يار،
جي اهي اٿني پار،
ته هاڻي ٻجندني هتڙا.

ڏاڙيل ٻروڙي اچي ڳچيءَ کان ورتم، ٻه ٽي زوردار ڏونڌاڙا ڏيني اڌ مئو ڪري ڪٽي ٻري اڇلايائينم. پير سان ٻنيءَ واري لت هڻندي چيائين: جهلڻ سان ٻه ٺئو مڙين. هاڻي ڏسان ته ڪينءَ ٿو مخول ڪرين،
ڏک ته ڏاڍو لڳو هو، پر پوءِ ٻه همٿ ڪري، ڪراهيندي چيم: تنهنجي ان ظلم ۽ ستم تي هڪ شعر ياد آيو اٿم. عرض ڪيو اٿم ته: ٻڌايان چا ستمگر، غمزده آ داستان منهنجو.
ڏاڙيل وڏي رانڀاٽ سان رائيفل ڪٽي پٽ ۾ هڻنين. ٻني هٿ پنهنجن وارن ۾ وجهي، ڪٽي جو ست ڏناٿين ته چڳون اچي مٿين ۾ پيس. دانهن ڪري چيانين: اڙي بس پٽيا، بس ڪر. منهنجو ته مٽرني ڦيراني ڇڏيو اٿني. خدا جي واسطي بس ڪر.
مون هوريان هوريان وچي سندس زمين تي ڪريل رائيفل ڪنئي. پنهنجي شيروانيءَ سان اگهي، ٻيهر موٽاني سندس حوالي ڪيم ۽ چيم: تنهنجي ان ڪاروڙ تي ٻڻ هڪ شعر ياد آيو اٿم. عرض ڪيم ته: ڪاروڙ ڪرين ته ڀل ڪر، ليڪن جواب ڏي تون.
ٻنهي هٿن سان پنهنجو منهن مٿو پٽيندي، ٻاڪار ڪندي چيانين: اڄ اچي منهنجو دانگيءَ سان منهن ڪارو ڪر. واروڪر. ٻيهر موقعو نه ملندني. هلي آ.
ٻجندي چيم: تون ته يار اجايو ٿو ناراض ٿين. مان ته.
ڳالهه ڪٽيندي چيانين: اڙي مونکي اڪيلو ڇڏي ڏي. ٻرهي اٿني دستگير پيران پير جي. منهنجي حال تي رحم ڪر.
چيم: پر مون ته صرف پنهنجو ڪلام پني ٻڌايو. عرض ڪيو اٿم ته: ڪاروڙ نه ڪر تون سهڻا، مونڏي نهار ڪلندي.
ڏاڙيل ٻروڙ پاني ڏر وچي پٽ ۾ مٿو هنيو. رت ٿينديون ڪري مٿي مان رهڻ لڳس. سڏڪندي چيانين: هاڻي ته خوش ڏنين هچا؟ تون ته ڪر

منهنجو عزرائيل ٿي آيو آهين. ڇوانءَ ٿو ماٺ ڪر. ماٺ ڪر، ماٺ ڪر نہ تہ مان پاڻ کي گولي هڻي ماري ڇڏيندس.

چيمر: پاڻو ڏاهو ٿيءُ. ماڻهو تہ اسان جي ڪلام تي داد ڏيندا آهن.

ڪجگوڙ ڪندي چيائين: ماڻهن جي تہ ولي ڪري.......... ماڻهن جو آ اڇو منهن.

چيمر: اڄي منهن تي بہ شعر ياد آيو اٿم.

هن مونکي ڳچيءَ کان جهلي ٻاهر دروازي کان ٺيڻو ڪيو. چيخندي چيائين: نڪر هتان سونر ڪنهن جاءِ جا. توجهڙا بہ ڪير ٻيا ڪنياسين تہ اسان بہ ڪٽيو ڪاڏو. هاڻي دفعا ٿي منهنجي نظرن کان نہ تہ ڏوڙيا ڪراني ڏيندوسانءِ گولين جا.

مان اٿيس ڪپڙا ڇنڊيہ. بياض ريشمي رومال ۾ ويڙهيم ۽ کيس چيم: تنهنجي وڏي مهرباني ڏاڙيل صاحب قدرداني ڪني اٿني. ان لاءِ سوکڙيءَ طور هيءَ آخري شعر ٻڌائيندو ٿو وڃانءِ. عرض ڪيو اٿم تہ: هُن ٻني آڳريون زور سان ڪنن ۾ وڌيون ۽ سڌو اندر ڪمري ڏانهن ڀڳو.

مان حيران ٿي ويس تہ آخر مون کان اهڙي ڪهڙي خطا ٿي وئي جنهن کان هو ايترو بيزار آهي. ڪجهہ سمجهہ ۾ نہ آيہ تہ پنهنجي بنگ ڪٺي، آخري نگاهہ ان ڪچيءَ جاءِ تي وجهي اڃا پهريون قدم مس کنيم تہ اندران گولي ڇٽڻ جو آواز آيو ۽ ان سان گڏوگڏ ڏاڙيل جي آخري چيخ پڻ گونجي.

سسئي ۽ سور

اسلام آباد ۾ هران، مارگلا پهاڙين جي وچ ۾ نهيل خوبصورت ريسٽورنٽ جي لان تي ريلنگ کي ٽيڪ ڏئي، اسان ڪافي دير کان چپ چاپ پنهنجن خيالن ۾ گم هئاسين. هيٺ دور دور تائين پاڪستان جي گاديءَ جو هنڌ خوبصورت رانديڪن جيان ٽڙيو پکڙيو پيو هو. ڏگها ويڪرا رستا، ڳاڙهين کپريل سرن جي ڇتين وارين اڪيچار عمارتون، شاهه فيصل مسجد، سيڪريٽريٽ بلڊنگون، ايمبيسيون، ايوان صدر، قومي اسيمبلي، سنڌ هائوس، باغ باغيچا، ڦوهارا ۽ سبزو.

هيءَ اهو شهر آهي، جتي قوم جي قسمتن جا فيصلا ٿيندا آهن.
جتي ملڪ جا دستور جڙندا آهن ۽ ٽٽندا آهن.
جتي خوش بخت انسان ٻهڪندڙ چهرن ۽ چلڪندڙ لباس سان وفاداري، انصاف ۽ خدمت جو حلف کڻندا آهن ۽ ڪجهه ئي عرصي بعد مرده يا نيم مرده روحن يا جسمن سان، ڊڪندا، ڪهلبا يا رڙهندا، واپس ڳوٺ موٽندا آهن. (منهنجو ڪتي آيو خيرسان- هوجمالو!)
جتي گريڊن جو راڄ آهي. وڏو گريڊ، ننڍي گريڊ جي پر ۾ بيهڻ به گوارا نه ڪندو آهي. ڪيس نفرت ۽ حقارت جي نظرن سان ڏسندو آهي، ۽ ننڍو گريڊ لومڙ جهڙيءَ چالاڪيءَ سان وڏي گريڊ جي ٽنگ ڇڪڻ ۽ سندس تراڪڙڻ جي ڪوشش ۾ رڌل رهندو آهي.
جتي ذهن جاڳندڙ آهي، وڏيرا سمهندا آهن. رات جي اونداهيءَ ۾ جيڪڏهن ڪو جاڳندڙ آهي ته صرف وڏن صاحبن جون تقريرون لکڻ وارو، سياستدانن جون تقديرون لکڻ وارو يا مفلس کي مفلس تر ڪرڻ جون تدبيرون لکڻ وارو.
جتي چور، ڌاڙيل ۽ پاٿاريدار شريفاڻي پوشاڪ ۾ ايندا آهن ۽ نرم لهجي ۾ گفتگو ڪندا آهن. ڳالهه ڳالهه تي هٿ جوڙيندا آهن ۽ ڳوٺ موٽي شرافت جو ڀرم ٽوڙيندا آهن. پنهنجا لڪايل تيز ننهن ۽ ڇپايل ڏند وڏا ڪندا آهن.
جتي ڀڄي سنڌي عوام جو چونڊيل نمائندو پنهنجي ياداشت وڃائي ويهندو آهي. ڪيس سرڪ ۽ سريت کان سواءِ ڪجهه به ياد نه رهندو آهي.

اسيمبليءَ جي هلندڙ سيشن ۾ ننڊ ڪندو آهي ۽ بيڊروم ۾ جاڳندو آهي.
جتي سنڌي وزير جادوءَ جي "ڪم شم" ٽوپي پائي عام ماڻهن جي نظرن کان الوپ ٿي ويندو آهي ۽ اخبارن ۾ اشتهار ڏيڻ سان به نه لهندو آهي.

عجيب شهر آهي. پهاڙن جي دامن ۾ رهي، ماڻهن جون دليون به پٿر جون ٿي ويون آهن.
ارادا پٿر جا.
نيتون پٿر جون.
خواهشون پٿر جون.

اوچتو بارش جي پهرينءَ ڦڙيءَ تي ڇرڪي اسان هڪ ٻئي ڏي ڏسون ٿا.
هو چوي ٿو: قمر، مان گهڻي سوچ ۽ ويچار کان پوءِ ان نتيجي تي پهتو آهيان ته اسان ڪڏهن به هڪ ٿي نه سگهنداسين. اسان ۾ ڏڦا ۽ ڏريون ٿهنديون رهنديون، ڍهنديون رهنديون. يڪجا ٿيڻ اسان جي خمير ۾ ئي ناهي. اها اسان جي تواريخ آهي. اسان جو آنندو ٻڻ ان کان مختلف ٿي نه سگهندو. ان ڪري منهنجيءَ راءِ ۾ هن کان پوءِ، سنڌ جي خوشحاليءَ لاءِ سڀني کي انفرادي جدوجهد ڪرڻي پوندي. جنهن کان جو ڪجهه پڄي سگهي، سو هو ڪري.
هو چپ ٿي وڃي ٿو. بيهر هيٺ واديءَ ۾ ڦهليل خاموش، سانتيڪي شهر کي گهورڻ لڳي ٿو.

امر جليل سان منهنجو عجيب رشتو آهي، جڳ کان نيارو. سالن جا سال نه ملون، نه فون تي ڳالهايون، نه خط لکون. هڪٻئي جي ڏک تي عذر خواهي نه ڪيون. لفظن جي راند سکياڻي تا هيون. اکرن ۾ الجهي نه جاڻون. پر هڪٻئي جو درد خوب جاڻون ٿا. پري رهندي به هڪٻئي جي احساس کان واقف آهيون. ٿڌي هوندي اينئن نه هوندو هو. تنڌي هوندي ڏاڍا مست هوندا هناسين. محفلن جي جان، ڪلٺا، گيڏٺا، نچٺا، ٽپٺا، اسان جي دم سان خوشيون هونديون هيون، روشنيون هيون، ٽهڪ هئا، گيت هئا، رنگ هئا، خوشبو هئي. پر هاڻي شايد ڪراڙا ٿي ويا آهيون، يا وري احساس جي زنجير هر خوشيءَ کي ٻانڌي بناني ڇڏيو آهي. هر گيت کي قيد ڪري رکيو آهي. اسان اهي نه رهيا آهيون. اسان جي اردگرد به ته هر

شيءِ ساڳي نہ رهي آهي. هو ڳذريل ڪيترن سالن کان اسلام آباد ۾ رهندڙ آهي. سنڌ کي ساريندڙ آهي. سنڌ ۾ ڪيس ڪڏهن ڪرڻ وساريو آهي. هر حال ۾، هر وقت، سنڌ پنهنجن سڄڻن کي ياد رکيو آهي.

صوفين ۽ درويشن جي سنڌ، جا هاڻي ڌاڙيلن ۽ دهشتگردن جي ور چڙهي ويئي آهي. سخي مردن ۽ مهمان نوازن جي سنڌ، جا هاڻي پنهنجي شرافت جو ڪيترو لوڙي رهي آهي. دردن ۽ دلين جي سنڌ، جنهن جي جسم کي سندس ئي جايا، پراوا هٿ، لالچ وس ٿي تين وال ڪري رهيا آهن.

سنڌ ته گهڻنکي ٻہ ڪوڙ ڏکايو آهي. پوءِ ٻيو هر پنهنجو پرائو سندس سيني ۾ نشتر ڇاڻي خوشيءَ وچان ڪٻين هٿي رهيو آهي؟

بارش جي هڪ ڦڙي منهنجي چهري وٽ ڪري آهي ۽ لڙڪ جيان منهنجي ڳل تان ترڪندي ڪاڏيءَ تائين پهچي بيهي رهي آهي.

چوان ٿو: اڪين آڏو موت ڏسي، هاڻي ته اسان کي گڏ ٿيڻ کپرجي.

هو مايوسيءَ مان ڪنڌ ڌوڻي چوي ٿو: منهنجو اهو نيايو سيني تائين پڄانجانءِ. هر ڪو انفرادي جدوجهد ڪري. اديب، صحافي، هاري، مزدور، هر ڪو پنهنجو فرض پورو ڪري.

بارش وڌي وئي آهي. اسان موٽي ريسٽورنٽ ۾ اندر اچون ٿا.

مان ڪجهہ ڏينهن ٿيا جو اسلام آباد مان موٽي آيو آهيان. بيهر نفرتن، داداگيرن، ڌاڙيلن ۽ ڦورن جي شهر ۾. شهر، جو ڪڏهن اسانجو هو. هاڻي ناهي. جتي اجرڪ ۽ سنڌي ٽوپي پائڻ، سنڌي چوائڻ ۽ سنڌي ڳالهائڻ موت کي دعوت ڏيڻ جي برابر آهي.

جت اسان جا ماڻهو هيٺا، هيسيل ۽ هجيل آهن.

جتي اسيمبليءَ ۾ انگ پوڻارن جو وڌيڪ آهي، پر حڪم ڌارين جو ٿو هلي.

جتي مادري زبان ۾ تعليم ڏيڻ وارو آخري ادارو بہ آخري هڏڪين ۾ آهي.

ان ڪراچيءَ جي هڪ گرم رات ۾، سرنسان گڏ سنڌ جون ٻہ نامور هستيون ويٺيون آهن. ٻئي دانشور پنهنجي علم، حلم ۽ وطن دوستيءَ سبب سڄيءَ سنڌ ۾ پوڄڻ جي حد تائين چاهيا وڃن ٿا. ٻنهي جي وطن دوستيءَ ۾ ذري برابر بہ شڪ يا شبهہ جي گنجائش ناهي. ٻئي سنڌڙيءَ جا سچا سورهيہ سپوت آهن. کرا، بيباڪ ۽ بيڊپا.

محفل ۾ ويٺل ٽيون ٻچي ٿو: موجوده حالتن ۾ سنڌ ۽ سنڌين جو ڇا ٿيندو؟
عالم، فاضل ۽ محترم شخص وراڻي ٿو: سنڌ کي ڪو به لهر لوڏو ڪونهي. اسان جو ڪلچر هر ڌارين ڪلچر کي ختم ڪري ڇڏيندو.
ٻچڻ وارو ٻيهر ٻچي ٿو: پر سائين، ڪلاشن ڪرف آڏو ڪلچر بيهي سگهندو؟
سائين وراڻي ٿو: بلڪل. مهمان نوازي، شرافت ۽ نماڻائي، ڪلاشن ڪرف، ٽي.ٽي ۽ مائوزر کان وڌيڪ طاقتور آهي. دهشتگردن ۾ هاڻي ڪان ني ڏار پوڻ شروع ٿيا آهن. ڪوڙ، زور آوري ۽ ڌانڌلبازي پنهنجي ني ڪرٽيل قبر ۾ دفن ٿي ويندي.
ٻچڻ وارو وري ٻچي ٿو: تنهنجو مطلب ته هاڻي اسان کي ڪجهه به ڪرڻ نه کهرجي؟ پنهنجي بچاءَ لاءِ به نه.
پيارو سائين وراڻي ٿو: هرگز نه. اسان جو هٿيار اسان جو ڪلچر آهي. اهو پاڻهي اسانجي حفاظت ڪندو.
ٻچڻ وارو چوي ٿو: ۽ هو جي هر روز هڪ هزار هندوستاني سنڌ ۾ داخل ٿي رهيا آهن ؟
سائين وراڻي ٿو: ان سان ڪو به فرق نٿو پوي، اهي شهرن ۾ قيد ٿيندا ٿا وڃن.
ٻچڻ وارو مطمئن نه ٿيو آهي. ٻني دانشور ڌانهن منهن ڪري چوي ٿو: شهرن تي سندن قبضو، نوڪرين، تجارت ۽ صنعت تي سندن غلبو، نمائندگي سندن هٿ ۾، اسان جو ڇا ٿيندو؟
دانشور چوي ٿو: گيس، بجلي، پاڻي ۽ سبزي ته اسان جي هٿ ۾ آهي. هڪ ڏينهن لاءِ ته بند ڪٿي. روئي پوندا.
ٻچڻ وارو ماٺ ني وڃي ٿو.

مان ڪنڌ جهڪائي پنهنجي منهن پڇڪان ٿو: امر جليل، يار دل دکيءَ ۾ رکي ويهي رهه. پنهنجا حال اجهو اهي اٿئي!

سهڻي

منهنجي زندگيءَ جي سڀ کان وڏي تمنا اها رهي آهي ته مان هڪ عدد ڪتاب جو مصنف ٿيان. وڏيڪ لکجي پون ته منهنجي لاءِ وڏيڪ اعزاز ٿيندو، پر گهٽ ۾ گهٽ هڪ ڪتاب جو ڌڻي بڻجڻ منهنجي حياتيءَ جو اهم ترين مقصد بڻي رهيو آهي.

شروع شروع ۾، جڏهن مان اسڪول ۾ پڙهندو هوس، تڏهن مان ڪوڙن جي ڪتابڙي کان بي حد متاثر ٿيس. دل ۾ سوچيم ته هر تعليم پرائيندڙ انسان لاءِ ڇا ڪاڻ ته ڪوڙا ياد ڪرڻ تمام ضروري آهن. ان ڪري ڇو نه هڪ اهڙي ني ڪتاب مان به ڇپراڻي پڌرو ڪيان ۽ باقي زندگي آرام سان انين چني سگهان ته مان پنهنجي ملڪ ۾ سڀ کان وڏيڪ وڪامندڙ ڪتاب جو خالق آهيان.

پر پوءِ منهنجي اها راءِ خود منهنجي ني نظرن ۾ ڪري پئي، جڏهن تقريبًا هر شاگرد کي ان قسم جي ڪتاب متعلق نهايت ني نازيبا ۽ نامناسب لفظ، محاورا ۽ جملا استعمال ڪندي ٻڌم. خود منهنجي راءِ به ٻين کان مختلف نه هئي. ان ڪري اهو ارادو ترڪ ڪري ڇڏيم. ان جي جاءِ تي فلمي ڪلامن جي چوپڙي ڇپائڻ جي صلاح ٻيٺي. خبرناهي هاڻي ان قسم جون چوپڙيون دوڪانن تي دستياب آهن يا نه، پر اڳي مختلف ڳائڻن يا نلمن جون ننڍڙيون ڪتابڙيون ڇاپيون ريئنديون هيون ۽ ٽڪي ٽڪي ۾ عام وڪامنديون هيون. انهن جي بي انتها مقبوليت کي ڏسي ڪي شوقين پنهنجو ڪلام پڻ اهڙيءَ ني طرز تي ليٿو ڪراني وڪڻندا هنا ته جيئن سندن مشهوري ٿئي ۽ ڪنهن فلم ڊئريڪٽر يا مشهور ڳائڻي جي مٿن نظر پنجي رجي. منهن جي پاڙي ۾ هڪ لوهر، آچر جي نالي سان رهندو هو. اهڙي ني قسم جي شاعري ڪندو هو ۽ دلي خواهش هنس ته شل جيوڻي ٻاني سندس ڪلام ڳاني. پيٽ ڪٽي، ويلا ٽاري، ڏکيا ڏينهن ڏسي، ڪنهن نه ڪنهن طرح اها ڪتابڙي ڇاپايائين. پر قدرت کي ڪجھ ٻيو منظور هو. جيوڻي ٻاني جي بجاءِ ڪتابڙي سوناخان بلوچ جي ور چڙهي وئي. ڪلام به دل وٽان هوس، سو اڇيو ٿو ڳاني، اڇيو ٿو ڳاني، اڇيو ٿو ڳاني آچر لوهار کيءِ هٽي وڻ رجاني ڇڏيائين. هڪ ڳائڻي جو آواز هنيان ڦاڙ، مٿان آچر لوهر جو مترڪي جهڙو ڪلام، ٻارن ۾ ڊيڄڙو پنجي ريو، دل جي مريضن

ڪنن ۾ ڪجھ وجھي ڇڏي ۽ ڪن متاثرين تہ وڃي ٿاڻي جو در کڙڪايو. چوپڙي تروڙي رڪارڊن تي بندش پنجي رئي.
بابا سائينءَ کي بلڊ پريشر جو عارضو هو. حڪيم جو علاج ڪرائيندو هو. حڪيم چني ڇڏيس تہ جي جان عزيز اٿئي تہ دوا وقت تي کاءُ، ڪاڏي پيئي جو خيال رک ۽ سونا خان بلوچ جي ڪلام ٻڌڻ کان پرهيز ڪر.
اهي حال ڏسي مون ڪلامن جي چوپڙي ڇاپائڻ جو خيال بہ دل تان لاهي ڇڏيو. ان کان پوءِ طوطي مينا جي ڪهاڻي، طلسم هوشربا جو قصو، ٽارزن جو سيريل، سڀ ڪجھ لکڻ جا ارادا ڪندو رهيس ۽ بدلائيندو رهيس.
آخرڪار منهنجي روح سٽ ڏني ۽ پڪو پهہ ڪيم تہ سچن عاشقن جو احوال يعني سهڻي ميهار جي آکاڻي لکي وجي ۽ عام ماڻهن کي بلڪل نئين انداز سان ٻڌائي وڃي، ڇوتہ منهنجي ذاتي راءِ ۾ اصل ڪهاڻيءَ کي ڦيراڻي گهيراڻي غلط انداز ۾ پيش ڪيو ويو آهي. دراصل نہ سهڻي سهڻي هئي ۽ نہ ميهار ميهار هو. خير، اهي تہ وڃي ٿيا تفصيل. مون ڏينهن رات جي محنت، لڳن ۽ ڪوشش سان سهڻي ميهار جو جديد قصو پڪي جلد سان ڇپائي پڌرو ڪيو ۽ ارادو ڪيم تہ ان جو افتتاح پڻ ڪنهن سهڻي يا ميهار کان ئي ڪرائيندس. سهڻي نالي ڪيترين ئي عورتون ڏٺم پر هر هنڌ ناڪامي ٿيم. يا تہ سندن نالو سهڻي نہ هئو يا وري پاڻ سهڻيون نہ هيون.
مايوس ٿي ميهارن جي پٺيان پيس. پاڙي ۾ ئي پانڌي ميهار رهندو هو.
ان کي چيم تہ: يار پانڌي، بيلي منهنجي ڪتاب جو افتتاح ڪندين؟
حيرت مان پڇيائين: اهو ڇا ٿيندو آهي؟
چيم: ڪتاب جي مهورت ٿيندي آهي.
چيائين: مهورت ڇا ٿيندي آهي؟
چيم: لانچنگ سيريمني.
لٺ اولاريندي چيائين: انگريزيءَ ۾ گاريون ٿو ڏين ڇا؟

مان ٻني ميهار ڏي ويس. هو ان وقت کير ۾ پاڻي ملائي رهيو هو. مونکي ڏسي چيائين: هينئر تہ نہ. پوءِ اچجانءِ.
چيم: کير وٺڻ نہ آيو آهيان.
چيائين: تہ پوءِ صبح صبح ڏوڙ پائڻ آيو آهين ڇا؟
چيم: ائين ئي سمجھ.
چيائين: ڇا گهرجني؟

چيم: تون گهرجين، صرف هڪ شام جي لاءِ.
چيائين: اڳي بہ پوليس وارا انهن چنهي وٺي ويا هئا. ہ سال ٽاٽي ۾ پئي سڙيس.
چيم: هن ڀيري ٽاٽي ۾ نہ، هڪ عظيم الشان هوٽل ۾ وٺي هلندو مانءِ.
چيائين: نہ بابا نہ. هوٽل وارن کي منهنجي ڪير ڪان سخت شڪايت آهي. مان هرگز اوڏانهين ڪين هلندس.
چيم: ڪتاب جو افتتاح ڪرڻو آهي. سهڻي ميهار جو.
چيائين: سهڻي منهنجي گهرواريءَ جو نالو آهي. ٻيهر اهو نالو ورتو اٿئي تہ کهاڙين مان ڪڍندو مانءِ.
چيم: ريڊيو وارا جو هر روز سهڻي ميهار جي ڌم لايو ويٺا آهن. انهن کي ڇا ڪيو اٿئي؟
چيائين: انهن جو ڪير بند ڪيو اٿم. سندن ڪينٽين تي پائوڊر جو ڪير ملندني.
ميهارن مان مايوس ٿي هڪ سرڪاري ڪاموري وٽ آيس. مدعا بيان ڪيم. هڪدم راضي ٿي ويو. خدا جو شڪر بجا آندم. وڃي تيارين کي لڳس. عين افتتاح جي تاريخ تي خبر پئي تہ ڪامورو افتتاح تي اچي نہ سگهندو جو سندس سس گذاري وئي آهي.
چيم: اها تہ زوراوري آهي.
سندس سس جو نالو بہ سهڻي هو.
هڪ واپاريءَ کي چيم: هو ٻڻ راضي ٿي ويو. مهورت واري ڏينهن سندس ڪنڌ جو جهاز ٻڏي ويو.
جهاز جو نالو بہ سهڻي ني هو.

هڪ سوشل ورڪر کي دعوت ڏنم. هو هوائي جهاز جي حادثي ۾ گذاري ويو. جنهن ڪلاس ۾ هو سفر ڪري رهيو هو، سو بہ اتفاق سان "سهڻي جي نالي سان منسوب هو.

هڪ سياستدان کي هٿ ٻڌم تہ هلي منهنجي ڪتاب جو افتتاح ڪري. هن کي ڀلا ڪهڙو اعتراض؟ هڪدم سندرو ٻڌي بيهي رهيو. چيم تہ هن ڀيري مڙني ڪتاب جو افتتاح ٿي ني ويندو. شام ٿيندي ني فون آئي تہ همراه جي ڪار جو حادثو ٿي پيو آهي. ڪار گيراج ۾ ۽ پاڻ اسپتال ۾ آهي.

فون ڪري پڇيم: ته ڀلا، هيءُ ڪهڙو ڦهر ٿيو؟
ڇپائين: بندر گندر آهي. پل ڇڪ انسان ڪان ني ٿيندي آهي. حادثو ٿيئو هو، سو ٿي ويو. پنهنجي هٿن پيرن پڇڻ جو ايترو ڏک ڪرڻ اهڙ جيترو پنهنجيءَ ڪار جو.
ڇير: اهڙي قيمتي هني ڇا؟
ڇپائين: قيمتي ته ايتري ڪونه هني، پر مونکي پياري ڏاڍي هني. نالو ني رکيو هو مانس "سهڻي".
ڇير: ڪهوڙا رڙي. ظلم ڪري ڇڏيو. انهيءَ سهڻيءَ ته بيڙو ٻوڙيو آهي، جني سهڻيءَ جو ٿو پير پوي، اتي ٽپو ني اونڌو.
زال مون واريءَ کي ته مون تي ڇوويهه ني ڪلاڪ ڪاوڙ هوندي ني هوندي آهي، منهنجا هي پرڪار ڏسي باهه ٿي وئي.
ڇپائين: منا ماريا، نه ڪم اٿني نه ڪار. رڳو ان بيڪار ڪتاب جي پنيان چتو ٿي مئو آهين. گهر جو به فڪر اٿني يا نه؟ ڪو ٻوڙ پاڙي آهي، ڪو سيڌو سامان، ڪو پنسو پنجڙ؟ هونهه! تون ۽ تنهنجو ڪتاب! جي مونکي نئو پالي سگهين ته به ڪٿي هڏاءِ ته وڃي ماٽن جي در تي ڪران.
ائين چئي اچي پٽن پاراتن تي لٿي. ڪجهه هٿ ڪان به ڪم ورتائين، ڪجهه زبان ڪان. رنڊٽي مان نڪٽي ڪٺڻ پني وني ته ڇيرمانس: ڦاپل! خدا ڪٿي ٿوري تي بچايو اٿني. جي مانٽ ڦاپل بجاءِ سهڻي نالو رکني ها، ته نه تون ڏک ڏسين ها ۽ نه مان ههڙا عذاب سهان ها!

امڙ، منهنجي ماتا

اخبار جي خبر آهي تہ نوابشاهہ شهر جي موني بازار پاڙي ۾، اسلام جي چند سرفروشن ۽ ڪفن پوش مجاهدن، بابري جو مسجد جو پلاند ڪرڻ لاءِ، ڊي سي هاءِ اسڪول جي هيڊ ماستر موهن لال جي گهر کي باهہ ڏني ۽ اهڙيءَ طرح الله تعاليٰ جي حضور سرخرو ٿيا ۽ جنت ۾ مناسب جاءِ جا حقدار ٿيا .

اها خبر پڙهي مونکي ۱۹۷۱ع ياد آيو، جڏهن ڪنڌ ڪوٽ جي اسلامي سرفروشن ناگپور (ڀارت) ۾ ٿيل هندو مسلم فساد جو بدلو وٺڻ لاءِ هڪ گرم منجهند جو، هندن جي گهرن تي بندوقن، ڪهاڙين ۽ ڇرين سان حملو ڪيو هو. سندن گهر جلايا هئا، نياڻين کي ننگو ڪري نچايو هو ۽ ضعيف ٻڍن کي گولي مٿن ظلم ڪيو هو.

انهن ڏينهن ۾ مان اتي هوس. ڏسندي ئي ڏسندي دونهون سڄي شهر کي رڪوڙي ويو هو ۽ آسمان اگ اوڳا ڇڻ لڳو هو ۽ ڏرتي داڻهن ٻنجي وئي هئي. مونکان اهو ڏينهن ڪڏهن بہ نہ وسرندو ڇو تہ ان ڏينهن مون پهريون ڀيرو انسان کي وحشي ٿيندي ڏٺو هو.

اها شام مون ۽ خدا ترس ڊاڪٽر شجراع، ڪُڏجي زخمي دلين تي محبت جا ڦها رکڻ جي ناڪام ڪوشش ڪئي هئي. سندن انسانيت مان رچايل ايمان موٽائڻ جا جتن ڪيا هئا. هڪ گندي گهٽيءَ ۾ پيل ڪاٺ جي صندل تي ويٺل ان ماءُ جا وڻ هٽا هئا. جنهن جي نوجوان نياڻي دنيا کي هيهر منهن ڏيکارڻ جي قابل نہ رهي هئي، هڪ ڪراڙي جي صورت مونکي اڄ بہ ياد آهي، جيڪو زمين جي مٽي مٽي ۾ ملي روئي رهيو هو ۽ چئي رهيو هو امڙ، منهنجي ماتا ، مونکي ڪٿان جو نہ ڇڏيني.

مونکي جان آهي سنڌي ماڻهو ڪٿي ڪهڙو بہ ڪنور ڇو نہ هجي، مذهب جي نالي تي جان تہ ڏئي ڇڏيندو، جان وٺي نہ سگهندو . سنڌ جي مٽي ۽ سنڌوءَ جي پاڻي ۾ پيار جي مهڪار آهي. محنت جي مهڪ آهي. جن اهو سيڪجهہ ڪيو، سي سنڌ جي سڃاڻپ کان اڻ واقف هئا. انهن لطيف جي هڪ سٽ بہ نہ پڙهي هئي، هنن سچل ۽ ساميءَ کي سڃاتو ئي نہ هو . اهي ڌاريا هئا، جنوني هئا، فسادي ۽ ڦورو هئا. انساني خون سان هولي کيڏڻ سندن تفريح هئي ۽ سنڌ جي پرامن سرزمين تي شريسنديءَ جي

اها شروعات هئي .
ڪنڌ ڪرڻ جي واقعي کي اٽڪل ويهه سال ٿي ويا آهن. انهن ويهن سالن ۾ نہ اسلام کي ڪو ڇيهو رسيو ۽ نہ وري هندومت جي ڪا سرسي ٿي . ابترو ضرور ٿيو تہ سنڌ جا هندو وڏي تعداد ۾ لڏي ڀارت هليا ويا ۽ انهن کان ڍهوٽا ڀاري ڏوڪيندا هن ڌرتيءَ تي اچي آباد ٿيا ، نہ رڳو ابترو پر ڪلهوڪا آيل غيرملڪي، جن هندن کي نہ صرف ان ڀهاني تي پنهنجي تاراج ڪيو تہ هو غير مذهبي آهن، هتان جي اصلوڪن رهاڪن ۽ هم مذهب مسلمانن کي ٻڻ ساڳئي روش جو شڪار بنائي رهيا آهن، ان لاءِ تہ هنن کي اهو ڌرتيءَ ٽڪرو ڦٻائڻو آهي، جنهن تي هنن کي پناهہ ملي .
موهن جي گهر کي باهہ ڏئي هنن ڪو نئون ڪارنامو تہ نہ ڪيو آهي. جن جي اندر ۾ حسد جو آڙاهہ جلندو هجي سي گلن جي ورڪا تہ نہ ڪندا . باهہ ئي ڏيندا ، تباهي ۽ بربادي ئي ڦهلائيندا، قتل ۽ غارت ئي ڪندا .

موهن کي مان تمام پراڻو سڃاڻان . مون کان ڪجهہ وڏو آهي. سندس ننڍو ڀاءُ فتح چند هيرانند نچناڻي، منهنجو هم ڪلاسي ۽ ننڍپڻ هوندي جو دوست هو. گڏ پڙهندا هئاسين .جنهن گهر کي باهہ لڳي آهي، ان جي اڱڻ تي اسان جي ماضيءَ جون مرڪون وڇايل آهن. ميٽرڪ کان پوءِ اسان جا رستا الڳ ٿي ويا . ان هوندي بہ ڪڏهن ڪڏهن ملاقات ٿي ويندي آهي. پر اخبار جي خبر پڙهي مون کي ننڍپڻ جون اڪيچار يادون وڪوڙي ويون آهن. يادون جن تي ڪنهن بہ قسم جي متهيد جو ڪو بہ رنگ چڙهيل ناهي. يادون جي هڪ معصوم ، پر امن ۽ ساٿيڪي ماحول جو پاڇو لو آهن. يادون جن ۾ نہ بارود جي بوءِ آهي ۽ تعصب جو زهر آهي.
جن ۾ ڪرسچن نرس جو پٽ وڪٽر آهي،
سک ڊاڪٽر ڪپور جو پٽ بلراج آهي،
شيعي جمال شاهہ جو پٽ قطب شاهہ آهي،
سني رضا محمد جو پٽ معروف آهي،
ڪانگريسي محمد معاذ جو پٽ حميدآهي،
۽ هيرانند نچناڻيءَ جو پٽ فتح چند آهي.

انهن ئي ڏينهن ۾ نوابشاهہ ۾ پتاشي اوڙ نالي هڪ غنڊو ساماڻهو. هڪ

تنگ جاني جم ڪان ھاڪيءَ جيان سخت ھوندي ھئس، ان ڪري سڏيندا ني ھئس منبوه

پتاشو چور ھو، بشني ھو، چرسي ۽ موالي ھو، غنبو ھو. وقت برقت جيل ريندو رھندو ھو ۽ اتان پڻ معاشي جا وڏ ۾ وڏ ڪر سڪي ايندو ھو.

ڏسندي ني ڏسندي ھو شھر وارن جي لاءِ وڏو Terror بنجي ويو . ھو ڪمزور ۽ بي پھچ ماڻھن کان منٿلي وٺندو ھو ۽ جيڪو نہ ڏيندو ھوس تنھن لاءِ شامت بنجي ويندو ھو.

فتح چند بہ اھڙن بدنصيبن مان ھڪ ھو جنھن کي "پتاشي" جي خطرناڪ نگاھن منٿلي لاءِ منتخب ڪيو ھو. ھو ويچارو ڪجھ عرصو تہ بنان چون چرا جي عزت جي خيرات ڏيندو رھيو، پر آخر باغي ٿي پيو.

پتاشي جڏھن اھا ڳالھ ٻڌي تہ تپي باھ ٿي ويو.

ھو پنھنجي سموري مڪاري سان ڪمزور ۽ معصوم ھندو چوڪر تي ڪاھي آيو. اسين سڀ ننڍا ھئاسين. ھڪ غنبي جو مقابلو ڪرڻ اسان جي وس ۾ ڪونہ ھو ان ڪري پر واريءَ جامع مسجد جي احاطي ۾ رجي فتح چند کي ڇپايوسين.

مونکي اھو منظر بہ ياد آھي، جڏھن پتاشو ۽ سندس ساٿاري رات تائين مسجد جي دروازي ٻاھر ھٿيار پنوھار ڪٽي ڦرندا رھيا پر ڪين خدا جي گھر ۾ اچڻ جي ھمت نہ ٿي آخرڪار ھو ناڪام ٿي موٽي ويا.

ان ڳالھ کي گھڻو عرصو گذري ويو آھي. تحفظ جي ان تصور تحت مرھن جو خاندان پنھنجي وطن ۾ ني رھي پيو . ان وطن ۾ جتي سندن سڀ ڪجھ ھو. جنھن تي ھنن جو بہ اوترو ني حق ھو جيترو ڪنھن ٻئي جو.

پر اخبار جي خبر پڙھي مان سخت مايوس ٿي ويو آھيان. منھنجي ذھن ۾ طوفان مچي ويو آھي.

منھنجي اکين آڏو جامع مسجد جو خاڪو ڦري ويو آھي، جنھن جي ھڪ ڪنڊ ۾ ڊنل ، سھميل، ھراسيل، ننڍڙو فتح چند لڪل آھي، ديوار ٻاھران پتاشو ڪڙدم ھٿ ۾ ڪٽي، منبڪائيندو، غصي ۾ ھيڏانھن ھو ڏانھن ڦري رھيو آھي . ھو اندر اچڻ چاھي ٿو، پر ڪو خوف ڪيس روڪي رھيو آھي. ڪا طاقت ، جا ھن کان وڌيڪ مضبوط آھي سندس ارادن آڏو ديوار بنجي بيٺي آھي.

۽ ان ديوار جي پاڇي ۾ پلجي وڏو ٿيو آھي فتح چند جو خاندان .

پر اچ ائين لڳو ڄڻ ان ديوار کي ٽوڙي، ڪنهن پتاشا اندر ڪاهي آيا آهن، ۽ جنهن پاسي ڏونهون قلهجي ويو آهي ۽ آسمان آڳ اوڳاڇڻ لڳو آهي ۽ ڏرتي دانهن جي علامت بڻجي وئي آهي.

خبر ناهي ڇو ڪنڊ ڪوٽ جو اهو ڪراڙو منهنجي ذهن تي ڇپجي ويو آهي، جيڪو پٽ تي اوڪڙو ويٺو آهي ۽ زمين جي مٽي مٺي ۾ ملي روئي رهيو آهي ۽ روئي روئي چئي رهيو آهي: امڙ، منهنجي ماتا، مون کي ڪٿان جو به نه ڇڏيئي.

روزگار اسڪيم

جڏهن کان وزير اعظم پاڪستان روزگار اسڪيم جو اعلان ڪيو آهي، شاعرِ جزبات حضرت بلبل بيقرار، ضرورت کان ڪجهه وڌيڪ بيقرار ٿي پيو آهي. ڏينهن ۾ ڏهه ڦيرا ٿو ڪري. ايلازمنٽ جو فون ٿو مليس ته هڪدم ڊائل گهمائي ٿو وٺي. ايتري ريندي هٿان چني چپاٽي ٿو مرڪلي ته بيلي وارو ڪر. هڪڙو سونهري موقعو وري نه ملندو. هڪدم درخواست ڀري ڏينم ته وڃي هزار هزار جا ٽي سو ڪڙڪ نوٽ بينڪ مان وٺي اچان. گذريل هفتو ته مون به جواب ڪونه ڏنس، پر ڏسان پيو ته همراهه هٿن مان نڪتو پيو وڃي. انتظار ايڏو جو جا گهڙي ويهي ته ويٺو آڱرين مان نڪاءِ ڪڍي. پنهنجين ۾ سور پنجي ويس ته اچي منهنجين آڱرين کي ورتائين.

چيم: بلبل، هوش ڪر. ايڏو بي چين نه ٿيءُ.

چيائين: بيقرار تخلص خواهه مخواهه ته ڪونه رکيو اٿم.

چيم: بلبل به ته معنيٰ خيز نالو آهي.

چيائين: الا! مان اڏري ويندو سانءِ.

چيم: رڳو دلاسائو ڏين. ڪڏهن ته وعدو وفا ڪري ني ڏيکار.

هوناراض ٿي ويو. چيائين: دعا ڪر ته ڪُتل ڪنب وري جمن ته توکي اڏري ڏيکاريان.

چيم: جي وارن ڏانهن اشارو اٿني، ته پوءِ دل دکيءَ ۾ رکي ويهه. قيامت ۾ مَن جون مرادون پوريون ٿينني ته بي ڳالهه آهي، باقي هن حياتيءَ ۾ ته يار ان ني نوڙهه تي گذارو ڪر.

چيائين: گذارو روزگار سان ٿيندو آهي ۽ روزگار لاءِ پياري پاڪستان جي پياري وزير اعظم هڪ زبردست اسڪيم جو اعلان ڪيو آهي.

چيم: اخبارن ۾ پڙهيو اٿم، ريڊيو تي ٻڌو اٿم ۽ ٽي وي تي ڏٺو اٿم.

هونڊي باغ بهار ٿي پيو. چيائين: ته پوءِ دير ڇا جي؟

چيم: دير ته آهي ني ڪونه. فارم ڀرڻ سان ڏوڪڙ ٿا ملن.

چيائين: ته پوءِ ظالم ايترو چوٿو ٽڙيائين؟ ڀري ڏي فارم.

چيم: تون چو نٿو ڀرين؟

چيانين: شاعرن جي قلم ۾ سرپ هجي ها ته پوءِ فارم چو ڀرين ها؟ ڪنهن مل جا مالڪ نه هجون ها؟
چيم: پر تون ته خواه مخواه ٿو تڪليف ڪرين. هيءَ اسڪيم تنهنجي لاءِ نه ناهي.
گهبرائجي چيائين: ته پوءِ ڪنهن جي لاءِ آهي.
چيم : تون سائيڪلن جا پنچر ڳنڍيندين ؟
چيانين: نه
چيم: فروٽ، ڀاڄي يا چاٽ جي ريڙهي لڳائيندين؟
چيانين: نه.
چيم : مڪينڪ جو دوڪان ڪوليندين؟
چيانين: نه.
چيم: درزي، ڌوبي، موچي،ڪوري، پساري يا بزازي ٿيندين ؟
چيانين: نه، نه، نه
چيم: پوءِ پئسا ڇا لاءِ کپني؟
چيانين: مان شاعرِ جذبات آهيان. قلمڪار آهيان. عزت جي روٽي ڪمائڻ ٿو چاهيانَ. مان اهي پئسا وٺي هڪ خوبصورت لائبرري جوڙيندس جنهن ۾ هر طرف ڪتاب ني ڪتاب هوندا. مان هيٺ غاليچي تي وهاڻي کي ٽيڪ ڏئي ، ادبي ماحول ۾ ادب تخليق ڪندس.
چيم: سو ته تون هاڻي به ڪري رهيو آهين.

هن ڪيسي مان ٻگل ٻين ڪڍي منهنجي سامهون رکي چيائين: هن قلم سان، نتهن اس ۾ مون وٽن ۾ ٻتين جي ڇانو ۾ ويهي شعر لکيا آهن. ڇا مونکي ايترو به حق ناهي جو حياتيءَ جي پوين ڏينهن ۾ سک ۾ چين جي تمنا ڪيان؟
مونکي بلبل بيقرار جي جملن ڏکوئي وڌو. دل ۾ آيه ته ڪيس چئي ڏيان ته تون اڄ به سرني نب سان، اوچي ڪاغذ تي، ڪنهن ائير ڪنڊيشنڊ ڪمري ۾ ويهي لکي سگهين ٿو، پر اهو ادب نه هوندو . خوشامند هوندي. تنهنجي لکڻين ۾ "ڪرسچن ڊائر" جي خوشبو ته هوندي، ڌرتيءَ ته ڦٽندڙ گونچن جي مهڪ نه هوندي. پر مون ڪيس ڪجھ به نه چيو.مان چپ رهيس. هن وري چيو: منهنجا ٻار خوشيءَ جو مفهوم پڇندا آهن مونکان. عيد تي نوان ڪپڙا گهرندا آهن. اسڪول لاءِ وقت تي ني گهرندا آهن. بيماريءَ ۾

درا لاءِ واجهائيندا آهن.
مان اجان بہ ماٺ رهيس.
هو بيچينيءَ وچان اٿي هلڻ لڳو، ۽ پوءِ نهايت جذباتي آواز ۾چيائين
ڇا تون چاهين ٿو تہ مان پنهنجا سمورا شعر، سمورا جذبا ريڙهيءَ تي رکي گهٽيءَ گهٽيءَ ۾ هوڪرا ڏيان تہ "شعر وٺو شعر" نوان نڪور شعر. بلبل بيقرار جا پرجوش جذباتي شعر!" تڏهن ني مونکي روزگار اسڪيم تحت قرض ملي سگهندو ؟ تڏهن مان معاشي ڪشمڪش مان آزاد ٿي سگهندس؟ تڏهن ني مان هن سماج جو ڪار آمد فرد بنجي سگهندس؟
تڏهن مان شاعر جذبات بلبل بيقرار کي هانهن ڪان گهليندو مسجد جي ملان ڇڙتي وٺي ويس. چيم: مولوي صاحب هيءُ بلبل بيقرار آهي. شاعر آهي. جذبات جو شاعر. هن کي اوهان جي تصديق جي ضرورت آهي.
مولويءَ منهن هني پاسي ڦيري ڇڏيو. چيائين: هن ڪڏهن بہ منهنجي پويان نماز پڙهي آهي. هيءُ ملحد آهي. مان هن جي تصديق نٿو ڪري سگهان.
.مان ڪيس تعلقي ڪائونسل جي چيئرمين وٽ وٺي ويس. هن چيو: هيءُ ماڻهو تہ سراسري فساد آهي. هن کي روزگار ڏياري پنهنجي لاءِ مصيبت پيدا ڪرڻي آهي ڇا؟
مان ڪيس گهليندو زڪوات ڪميٽيءَ جي چيئرمين ڏانهن وٺي ويس. هن چيو: زڪوات وٺندڙ وٽ بہ گهر ۾ چار داڻا هوندا آهن. هيءُ سڄو آهي هن بکئي جي ذميداري ڪير کڻندو؟
مختيارڪار چيو: پهرين پندرنهن پرسنٽ منهنجا هلايو، پوءِ وٺو دستخط.
ماستر چيو: مان پهريون دفعو با اختيار ٿيو آهيان. سڪڻ کي مفت ۾ ڪم ڪري ڏنم تہ پوءِ هن ۾ ۽ مون ۾ ڪهڙو فرق؟
ڪاموري چيو: وڃ بابا وڃ، بڪ جا چڪ نہ هڻ. غضب جدا جو، هاڻي شاعر بہ هليا آهن روزگار اسڪيم مان ڪمائڻ!
گهٽ موٽي آياسين.
چيم:بلبل هاڻي؟
چيائين: ٿوري مس اٿيءِ ؟
پڇيم : ڇا ڪندين؟
هو چپ ٿي ويو. ڪرڙ دير مونڏانهن ڏسندو رهيو. آخرڪار چپن تي هلڪي مرڪ تري آيس. جهيڻي آواز ۾ چيائين: گهبراءِ نہ شعر نہ لکندس!

طارق اشرف جو لاڏاڻو

13 اپريل تي لاهور هوس جو خبر پيم تہ طارق اشرف ڪراچيءَ آفيس فون ڪئي هئي ۽ ڪنهن ضروري مسئلي تي ڳالهائڻ ٿي چاهيائين . ان ئي شام جو ڪراچي پهتس . ٻئي ڏينهن منجهند ڌاري کيس فون ڪيم.
چيائين: طبيعت ٺيڪ نہ اٿم. زڪام ڏاڍي تڪليف ڏني آهي. بلڊپريشر پڻ وڌي ويو آهي.
چيم : آرام جو ڇو نٿو ڪرين؟
چيائين: ٻڌجي ڪي ڪيڏانهن ڪيان؟
پڇيم: ڳالهہ فون ڪئي هئي ؟
چيائين: تنهنجو فلاڻو منئيجر منهنجا بل دٻايو ويٺو آهي. هڪ چيڪ تہ ٺهيو پيو آهي، اهو بہ نٿو ڏئي. ٻيا بہ بل ڇوي ڏٺو تہ درست ٿا هن. تون ڪجهہ ڪر مون وٽ تہ هيءَ پرچو ڪيڻ لاءِ پيسو صفا ڪونهي. گهر واريءَ جا زيور گروي رکيا اٿم تہ بہ معاملو مشڪل نظر ٿو اچي.

جن ماڻهن جي طارق اشرف سان ٿوري گهڻي بہ واقفيت هوندي، سي پهريءَ پٽ ڄاڻندا هوندا تہ هو ايترو تہ رک رکاءَ وارو انسان هو جو پنهنجي ڪاٻہ ذاتي تڪليف ٻين کي ٻڌائڻ بي عزتي سمجهندو هو. مون کيس ڪڏهن بہ گهر جي ڳالهہ ٻاهر ڪيندي نہ ٻڌي هئي. ڏاڍو محتاط ۽ انا پرست هو، پنهنجن اصولن ۾. سندس واتان زيورن جي گروي رکڻ جو ٻڌي مونکي ڪجهہ ڏک ٿيو.
چيم: صبح جو ماڻهو موڪل تہ اچي پنهنجا سمورا چيڪ وٺي وڃي .
چيائين: چوين تہ مان هاڻي اچان.
چيم: اڄين تہ ٻل اچ، پر ڪم ايترو جلد ممڪن ڪونهي.
چيائين: تون ڪوشش تہ ڪر.
چيم: ٺيڪ آهي، مان ڏسان ٿو. جي اميد نظر آئي تہ ٿوري دير ۾ ٻيهر ٿو فون ڪيانءِ.
واسطيدار منئيجر موجود ڪونہ هو، ان ڪري طارق اشرف سان اها گفتگو آخري ثابت ٿي.

صبح جي "جاڳو" سندس جدائيءَ جي خبر کڻي آئي. ان ئي منجهند جو

حيدرآباد ۾ سندس گهر ڀائران سندس آخري ديدار ڪندي سوچيم:
طارق کي "سهڻي" ڪاٿي رني؟ غربت ماري وڌس؟ يا وري سندس انا
کيس نهوڙي ڇڏيو؟

اهي ئي شيون سندس وجود جو لازم حصو هيون.
انهن کانسواءِ طارق اشرف مڪمل نہ هو.
سنڌي ادب کي نئون موڙ ڏيڻ وارو هيءُ عجيب شخص ظاهري طور ڏاڍو
ڪمزور، بي ڀيچ ۽ دير سان متاثر ڪرڻ جون خوبيون رکندو هو، پر
منجهس جدوجهد، محنت ۽ ڪشالي جي ايتري سگهہ هوندي، اهو صرف
اهي ئي ڄاڻندا هوندا جن کيس ڏاڍو قريب کان ڏٺو هوندو.
جلد رسڻ ۽ ڏاڍو دير سان پرچڻ وارو هيءُ امر اديب، ڏاڍو نرالو، ڏاڍو
ارڏو ۽ ڏاڍو اوچ هو. "سهڻي" سندس ذهني ٻار (Brain_child) هئي،
جنهن کي هن سوچ ۾ جنم ڏنو، حقيقت جو روپ ڀرايو، ۽ پوءِ تمام تر
پيار، ڀاڳوهہ ۽ لاڏ سان پالي، تاتي، وڏو ڪيو، انين ڪندي هن کي اهي
سڀ تڪليفون ، اهنج ۽ ايذاءَ ڀوڳڻا پيا، جي والدين کي پنهنجي ٻچن لاءِ
سهڻا پوندا آهن.
"سهڻي" صرف رسالو نہ هو. سنڌي ادب جي تحريڪ جو ضامن پڻ هو.
معيار، سمت (Direction)، ۽ وجود جي علامت هو. سنڌين جي اتساهہ جو
قبلو هو. دشمنن جي ناپاڪ ارادن جي راهہ ۾ آخري، اوکي ۽ اوچي
رڪاوٽ هو. اهوئي سبب هو جو هر سنڌي اديب جي ذهن، نظر ۽ فڪر
جو محور هو، ۽ طارق کي اها حقيقت چڱيءَ طرح معلوم هئي. اهوئي
سبب هو جو هن سنڌ، سنڌي عوام ۽ سنڌي اديب جي آسن ۽ اميدن
مطابق "سهڻيءَ" کي هر حال ۾ جاري رکڻ جو فيصلو ڪيو. پنهنجي
ناچاقيءَ ۽ مالي بي ڀچيءَ جي باوجود هن آس وند عوام کي مايوس ڪرڻ
نہ ٿي چاهيو. اميدن جي معراج کي ڇهڻ کاءِ هن اڪيلي ۽ نبل شخص
کي قيد و بند جي اذيتن کان وٺي گهرايلو خوشين تائين قربان ڪرڻيون پيون.
اهو ڪم ڪيتري قدر ڏکيو آهي، اهي ئي ڄاڻي سگهن ٿا جن خوابن جا
پوپٽ پاليا هوندا ۽ بادلن تي بسيرو ڪيو هوندو. اهڙن ماڻهن جي زندگي
سڄي ۽ موت مشعل هوندي آهي، جنهن جي روشني ايندڙ پانڌيئڙن کي
منزل جو ڏس ڏيندي آهي.

طارق ورثي ۾ "سهڻيءَ" کان سواءِ پٽ ۽ گهر واريءَ لاءِ غربت ۽ افلاس ڇڏيو آهي. اهو صرف طارق جو ني نه، هر سنڌي اديب جو الميو آهي. سنڌي ماڻهون هونءَ ني ڏتڙيل ، مٿان وري جي اصولن جا ديو پالي، پوءِ ته ويتر پنهي جهانن کان وڃي. سوين بيمار ليکڪ اڄهاميندڙ اکين سان حڪومت ڏانهن سهاتتا لاءِ پيا نهارين. ڪي مفلسيءَ جو ڪاڄ ٿي ويا، ڀيا اڄگر جي منهن ۾ وڃڻ لاءِ بيٺا آهن. ڪابه مدد، سهاتتا، همدري، ڪنهن به طرف کان نظر نٿي اچي. اختياريءَ وارن جي نظر ۾ سنڌي اديب جي زندگي توڙي موت، هڪ غير اهم ۽ بي معني شيءَ آهي. ڪنهن به اداري جو عروج توڙي زوال هنن لاءِ ڪنهن به خوشيءَ توڙي غم جو باعث نٿو بنجي. اياز ۽ استاد جا مثال ترهان جي آڏو آهن. سنڌي لينگويج اٿارٽي ۽ سنڌي ادبي بورڊ جا معاملا به حل ٿيڻ لاءِ ترسي رهيا آهن. انهن حالتن ۾ حڪومت يا حڪومتي اداري کان ڪنهن به قسم جي اميد رکڻ ڀيرن کان پير گهرڻ جي برابر ٿيندي. اسان کي جيڪڏهن سنڌي اديبن ۽ ادارن کي بچائڻو آهي ته پوءِ پنهنجن پيرن تي بيهڻو پوندو. پنهنجي پاڻ تي ڀاڙڻو پوندو، پنهنجي وسيلن کي هڪ هنڌ گڏ ڪري، پنهنجي هٿن سان بچاءَ جو ڪوٽ اڏڻو پوندو. اهڙو ڪوٽ، جنهن جي مضبوط چار ديواريءَ اندر "سهڻي" ۽ ان جهڙا ٻيا رسالا ۽ اخبارون بي فڪر ٿي پنهنجو ڪارج نباهي سگهن. جنهن ۾ بيمار ۽ بي پهچ اديب کي ترت ۽ مناسب علاج ۽ امداد ملي جنهن ۾ مستحق ۽ لائق ليکڪ توڙي سندس اولاد کي روزگار ملي.

طارق اشرف جي بي وقتي موت اسانکي هي موقعو فراهم ڪيو آهي، ته سندس ياد ۽ سهڻي کي زنده رکڻ لاءِ ڪنهن اهڙي اداري جو بنياد وجهون، جو عوامي امنگن جو محور هجي. وڏيرو، سياستدان، عملدار ۽ انتظاميه جو ڪيجهو نه هجي. خوشامندين، چاپلوسن ۽ سڌڙين جي عيش عشرت جو سامان مهيا ڪرڻ بجاءِ صحيح طور سنڌي قوم جي دانشورن کي تحفظ فراهم ڪري.
اهو ڪو ڏکيو ڪم ناهي. جيڪڏهن ڊاڪٽر سليمان شيخ جهڙو سڄڻ، سگا کي مقصدن جي اوچاين تائين پهچائي سگهي ٿو ته پوءِ ڇو ڪونه ڪو ٻيو بي غرض اديب يا اديبن جو ٽولو گڏجي "سهڻي ادبي بورڊ" يا "سهڻي ادبي ٽرسٽ" يا سهڻي ادبي اٿارٽي" يا ڪنهن ٻئي مناسب نالي

سان هڪ ادارو قائم ڪري، ان کي فائونڊيشن جي طور تي هلائي ۽ هيٺيان مقصد حاصل ڪري :

(۱) طارق اشرف جي امانت "سهڻي" کي جاري رکڻ،
(۲) بيروزگار، سنڌي اديبن کي ان اداري ۾ روزگار مهيا ڪرڻ،
(۳) بيمار ۽ مستحق ليکڪن جي مالي امداد ڪرڻ ،
(۴) اهڙن جريدن ۽ اخبارن کي تحفظ ڏيڻ، جن کي سرڪاري اشتهار يا دستگيري حاصل ناهي ، ۽ جي مالي بدحاليءَ جو شڪار آهن، ۽
(۵) مجموعي طور سنڌي قوم ۽ سنڌ جي حقن لاءِ پاڻ پتوڙڻ.

اهڙي اداري جو خاڪو، قيام ۽ ڪم، هڏ ڏکي نوجوان ۽ سينيئر اديب پاڻ ۾ ويهي طئي ڪن، منهنجي خيال ۾ جذباتي ۽ جلد بازيءَ ۾ ٿيل فيصلا اصل ڪارج کي هٿتي ڏکي ڇڏيندا. ان ڪري هن قسم جي اداري لاءِ نئوس، قابل عمل ۽ خالص تجارتي بنيادن (Commercial basis) تي ٺهڪي ايندڙ تجويزون سوچيون پونديون ۽ اهي شخص هيءُ بار کڻڻ لاءِ ميدان ۾ لهي اچن، جيڪي خلوص ۽ محبت سان پنهنجو وقت ۽ خدمتون آڇي سگهن. ٻيا، جيڪي ان پروگرام سان سهمت هجن، سي پنهنجن ذاتي حيثيت ۾ اداري جي سهائتا ڪن ۽ سندس ڪاميابيءَ لاءِ دعاڪن.

شايد ائين ڪرڻ سان اسان طارق جي موت کي بامقصد بنائي سگهنداسين ۽ سنڌي قوم جي زوال کي فولادي هٿن سان روڪي سگهنداسين . مٿينءَ مهم ۾ سهني علمي، ادبي، سماجي ۽ ثقافتي جماعتن کي نهايت ئي سنجيدگيءَ سان حصو وٺڻو پوندو ته جيئن گڏيل عمل ذريعي ڪو مثالي تعميري ڪم سر انجام ڏئي سگهجي.

قصو سگريٽ ڇڏڻ جو

جنهن ڏينهن مون سگريٽ پيئڻ ڇڏيا، ان ڏينهن نہ تہ پريس ڪانفرنس ٿي، نہ اخبارن ۾ وڏي سرخي سان خبر لڳي، نہ فوٽو ڇپيا، نہ ٽيليويزن تي فلم ڏيکاريائون، نہ هزارن ڪن مريدن ۽ معتقدن عزت ۽ احترام وچان سگريٽن جا پاڪيٽ ساڙيا ۽ ٽوٽا پيتا. ڪجهہ بہ ڪو نہ ٿيو. اهو سوروو ڪم چند ماڻهن جي موجودگيءَ ۾ ٿيو ۽ پوءِ هلڪي ڦلڪي مبارڪ سلامت ڪجهہ ڏينهن سانده هلندي رهي. ان کان پوءِ الا آلا، خير سلا.

ٽيو هينئن جو هڪ ڏهاڙي پاڙي جا سمورا مانڊٺين وارا، پان سگريٽ جي ڪوڪن وارا، رِٽيل وڪرو ڪندڙ دوڪاندار ۽ ڊسٽريبيوٽر گڏجي منهنجي درتي آيا. بہ ٽي نياڻيون ميڙ ڪٺي آيا. هٿن ۾ لٺيون، بانٺا ۽ سروٽا پڻ آندائون. هڪ ٻہ پوليس وارا بہ هيڏانهن هوڏانهن ڦرندي نظر آيہ. سندن ليڊر سيٺ مَٽون ڀاني،پهريون تہ مونسان ٺٺا ٺٺا ڀاڪر پائي مليو. پوءِ منهنجي ۽ پنهنجي خاندان جي پراڻي دوستيءَ ۽ گهرو تعلقات جو ذڪر ڪيائين،چيائين: پنهنجي پراڻي ياري آهي ڦمرو ڀاني. خالي ڀيلي جو لڦڙو ناهي ڪرٺو. ني مَحلي داري الڳ ڇيج آهي. پُڻ بِجنيس بجنيس آهي ڀاڙا.
مون چيو: مُونکان ڪا خطائي آهي مون ڀاني؟
چيائين: ڦرج مرج آهي. ني ڦرج لاهڻ ڦرج آهي.
چيم: ڪهڙو ڦرض؟ ڪهڙو مرض؟ ڪهڙو فرض؟
چيائين: اي هُوس ڪر بابلا، هوَس ڪر. هي تمام ڀيو پاري تونجي ڦرج جا ماريلا آهن. اي بابا هي هٿ جوڙيون ٿا، پڳ پڪڙيون ٿا. اسانجي حال تي رحم ڪر. ڦرجو واپس ڪري ڳڻ مونجا پيو.
چيم: سگريٽن جي اوڊر ڏيندي آهي سيٺ، ڦرض نہ ڏيندو آهي.
چيائين: ڪرُي لاءِ مگج ماري ڪرين ٿو ڦمر ڀاني. ڦرج ڦرج آهي مونجا باپ.

اتي ڀيو واپاري اڳتي وڌي آيو. چيائين: ابا، هي نياڻيون ميڙ آنديون آئيون. ڀيلي هنن ڏي ڏس. اسان جا ڏرڪڙ سوڻاني ڏيءِ وري نہ اهڙو ڪم ڪنداسين. رڳو هيءَ دفعو معافي ملي.
چيم: يار ڪمال آهي. معمولي اوڊر ڪي ڪٺي تماشو بنايو اٿو.
چيائين: اوڊر محبت جي ڪينچي آهي.
چيم: مڙني خبر آهي. پهرينءَ تاريخ انهيءَ ڪينچيءَ کي بہ ڏسي وٺنداسين.

ٽيون همراه جو ڪاروڻ جو ٽڪو پني ڏٺو، تنهن نہ ڪني هم نہ تم، ڪٺي

ڳچيءَ ۾ هٿ وڌائين. کهُنيءَ تي منهنجا تارا ني نڪري آيا. ڏند ڪرٽيندي چيائين: امان يار، تون تہ ڪو وڏو بي حياءُ ٿو ڏسجين. اسان پياڻا پيار محبت ۾ ترڪي سمجهايون ۽ تون آهين جو سر تي سوار ٿيندو ٿو وڃين. ڪڍ ٻاهر اسان جي رقم نہ تہ هي ڏس، بانڪا آندا اٿم پاڻ سان. هٿي پرڪس ڪڍي رکندني.

چيم: پاني ميان، ڊرڪڙ هجنم ها تہ جيڪر ڀهرينءَ سٽ ڏني نہ ڇڏيانءَ ها. پنسو نامي دلبر. ٿيو تہ ملي ويندني.

چوٿين همراہ چيو: جي اها ڳالهہ آهي تہ پوءِ جيل وڃڻ لاءِ تيار ٿي وڃ. اسان پوليس بہ ساڻ وٺي آيا آهيون.

چيم: يار انين تہ نہ ڪيو.

چيائين: ٻاهران تہ ڏاڍو معتبر ٿيو ٿو گهمندو وتين. اندران ايترو ڪوڪو آهين، اها ڄاڻ مونکي هاڻي پني آهي. بکيا ڪنهن جاءِ جا، پنسو ڪرنهي تہ ڪنهن حڪيم چيو اٿئي ڇا تہ پني بہ سگريٽ پيءُ. ٺڳڪار آهي اهڙي جينڻ ٿي.

مونکي ڏاڍو شرم آيو. ماڻهو ڪيترو بہ ڪٺي اک جو پڪر ڇو نہ هجي، حيا بي حيا ڪرڻ تي لڄي ضرور ٿني ٿو. مونکي بہ جي زمين جڳهہ ڏني ها تہ ڪٺي ٽپو ڏني جان ڇڏايان ها. پر اهڙا معجزا روز روز تہ ڪونہ ٿيندا آهن. ڪنڌ هيٺ ڪري ٻيهي رهيس.

مون پاني چيو: اي سرم ڪر ٻاپا سرم ڪر.

پاني ميان چيو: ٻوب مر بدبخت.

رمضان پانوءَ چيو: ابا اهڙي زندگيءَ کان تہ موت ڀلو اٿني.

بس اهو ٻڌندو ويس ۽ منهنجو بلڊ ٿرندو ويو. وڃهندي ڪيسي ۾ هٿ، سمورا سگريٽ پاڪيٽ سوڊا ڪڍي ڪٺي پڇي پورا ڪيم. چيم: اڄ کان پوءِ حرام آهي جو هڪ بہ سگريٽ کي ڪٺي هٿ لايان. مان اعلان ٿو ڪيان تہ هن گهڙيءَ کان پوءِ مان ٻيهر سگريٽ نہ پيئندس.

انين چني هڪ هڪ قرضدار کي پيرين پني، هٿ ٻڌي، معاني ورتم. توبہ تانب ٿيس ۽ آئنده اهڙي غلطي نہ ڪرڻ جي خاطري ڏني، در بند ڪري گهر اندر اچي ماتڙي ڪري ويهي رهيس.

اجان اڌڪلاڪ بہ ڪونہ گذريو هوندو جو پاڙي واري ٻچان رکيبي لڏن جي پري اچي منهنجي زال کي ڏني.

زال پڇيو: ادي، مٺاني گهڙيءَ خوشيءَ ۾ ٿي ورهائين؟ پرائيز بانڊ نڪتو اٿني ڇا؟

چيانين: نہ.

زال چيو: پوڻو چانو ائٽي؟

چيانين: نہ.

زال چيو: تنهن پيڪين وني ٿني ڇا؟

چيانين: نہ.

زال مون واري حيران ٿي پڇيو: تہ پوءِ مٺائي ڇو ٿي ورهائين ادي بچان؟

جواب مليس: ادي، تنهنجي مڙس سگريٽ جو ڇڏيا آهن.

زال چيس: اني ادي، مٺائي تہ مونکي ورهائڻ گهرجي. تون ڇو ٿي تڪليف ڪرين؟

جواب مليس: نندڙي جي ٻيءَ چيو تہ اهڙي خوشي ڪا ٻي؟ مڙس تو وارو تہ مهيني ڪن ۾ هزار سوا جا سگريٽ ڦوڪي ويندو هو نندڙي جي ٻيءَ جا. هاڻي گهٽ ۾ گهٽ ان مصيبت مان تہ جان ڇٽي!

اهڙي قسم جون مٺايون ٻين بہ گهڻن ورهايون. منهنجي آفيس ۾ تہ جشن ٿي ريا. هرڪو ڪپڙن ۾ نہ پيو ماپي. چيو: يار بچاني ڇڏيني وڏي آزار ڪان.

هڪ ڄڻي تہ انين بہ چيو تہ: جي اڄ ڪان ڏهہ سال اڳ سگريٽ ڇڏين ها تہ مان جيڪي اڄ ٽنين ٽويوٽا گاڏيءَ جو مالڪ هجان ها.

مون ڪلندي چيس. تہ پوءِ تون ٽويوٽا جو مالڪ ڇو هجين ها؟ مان ڇو نہ هجان ها؟

پڇيانين: سو وري ڪيئن؟

چيم: پوءِ مان توهان ڪان موٽرون آرڊر وٺان ها!

منهنجي سگريٽ ڇڏڻ تي آفيس وارن خوشيءَ جو اظهار ڪرڻ خاطر ويرانٽي پروگرام ڪرايو. پاڙي وارن خير خيراتون ڪيون ۽ رٺل مٽن مائٽن بيهر پرچاءُ ڪيو. مان پڻ هاڻي انهن رستن تان ٻي نڪرو ٿي گهمڻ لڳس. جن ڪان بچڻ لاءِ گهٽين جو سهارو وٺڻو پوندو هوم. هڪ خوشگوار انقلاب اچي ريو منهنجي زندگيءَ ۾.

پر اها خوشي تمام ٿورڙو عرصو هلي.

ڪالهہ مون حقي پيڻ جو اعلان ڪيو آهي.

اڄ منهنجي پاڙي وارن ڳالهائڻ ڇڏي ڏنو آهي. حقي وارا، حقو ڪرڻ ۾ ڇپاني لنگهي ٿا وڃن ۽ تماڪ جي دڪاندارن پنهنجي دڪانن اڳيان ڪتا بيهاري ڇڏيا آهن.

مان سوچيان ٿو: هن ملڪ ۾ ذري برابر بہ شخصي آزادي ناهي. ڇا اسان پاڪستان ان لاءِ حاصل ڪيو هو؟

گولڊ ميڊل

گولڊ ميڊل سليڪشن ڪميٽيءَ جي گڏجاڻي "گولڊن سٽي هوٽل" جي "گولڊن هال" ۾ شروع ٿيڻ واري هئي. ان ميٽنگ ۾ سنڌي ادب، فن، سماجي خدمتن وغيره ۾ پاڻ موڪيندڙ شخصيتن کي سونا ميڊل ڏيڻ لاءِ ججن جي ڪميٽيءَ کي فيصلا ڏيڻا هئا. جج سمورا هڪ خاندان جا هئا. صرف مان ئي ڌاريو هوس. پر جيئن ته مان يتيم آهيان، ان ڪري هر خاندان کي پنهنجو خاندان سمجهندو آهيان ۽ هر خاندان وري مونکي بيگانو سمجهي مٿي تي هٿ رکي پنهنجو بڻائڻ جي ڪوشش ڪندو آهي. هن دفعي به هڪ ئي خاندان پنهنجي پيشانيءَ تان اهو اڻ وڻندڙ داغ ڌوئڻ کان ۽ مون چرئي جي حمايت حاصل ڪرڻ لاءِ ۽ ماڻهن کي غيرجانبداريءَ جو تاثر ڏيڻ واسطي، مونکي وڏي شدومد سان ڪميٽيءَ جي گڏجاڻيءَ ۾ شريڪ ٿيڻ جي دعوت ڏني هئي.

ائين به ناهي ته ان هڪ ئي خاندان موتي ڪو احسان ڪيو هو، يا ڪا انوکي ڳالهه ڪئي هئي يا منهنجي اهليت کان وڌيڪ اهميت مونکي ڏني هئي. هرگز نه، مان هن کان اڳ ڪيترن ئي اهم موقعن تي جج جا فرائض انجام ڏئي چڪو آهيان ۽ پنهنجي علم، دانش ۽ غير جانبداريءَ سبب عام ماڻهن کان شاباش وصول ڪري چڪو آهيان. مونکي ياد آهي ته جڏهن لکي استار سرڪس جي مشڪرن واري چونڊ ۾ مون پهريون انعام سرڪس جي مالڪ کي ڏيئي ڇڏيو، تڏهن سرڪس جي سڀني ملازمن منهنجي پٺي ٺپري هئي. هڪ بدبخت ته ٺپکي ڏيڻ جي بهاني پٺيءَ تي مڪ وهائي ڪڍي هئي. سرڪس جي باندر منهنجي ٽوپي لاهي شينهن جي پڃري ۾ اڇلائي ڇڏي هئي ۽ بن مانس منهنجو چشمو پاڻ پائي ڇڏيو هو ۽ مڪروهه شڪل واري سيڙهه منهنجو ڪرسي تي ويهڻ کان اڳ پاڻ ويهي رهي هئي. سندس ان غير انساني ۽ نازيبا حرڪت سبب مونکي ناقابل بيان تڪليف ڏسڻي پئي.

هني دفعي ڪتن جي ويڙهه ۾ پهريون انعام وڏيري ڏڳاڻي خان کي ڏيڻ تي سندس مخالف وڏيري اڳڻ خان موتي پنهنجا سمورا ڪتا، نوڪر ۽ حمايتي ميمبر ڇڏيا هئا. مان تازو بيماري مان اٿيو هوس ان ڪري ڪمزور ٿي ويو هوس ۽ منهنجي پتلون ڍلي ٿي چڪي هئي. ان ڪري ڊوڙڻ مهل ان کي هر هر مٿي ڪرڻو ٿي پيو. هڪ مرحلي تي اهو عمل صحيح طريقي سان انجام نه ڏئي سگهيس ۽ نتيجي طور اڄ به وڏيري جي ماڙيءَ تي ٽي وي اينٽينا سان گڏ لڙڪندڙ ۽ ڦڙڪندڙ لٽي کي ڏسڻ لاءِ پري

پري کان ماڻهو ڪجهي ايندا آهن ۔

مون پنهنجي ڪسيل پتلون جي واپس لاءِ هڪ مربوط منصوبو پڻ جوڙيو هو، جنهن موجب رات جي اونداهيءَ ۾ ماڙيءَ جي ڀت ٽپي، ڇت تائين پهچي ڪارگذاري ڏيکارڻي هئم، پر هاءِ قسمت! اهو منصوبو بريءَ طرح ناڪام ٿيو ۽ مونکي ڪجهه مهينا سرڪاري اسپتال ۾ گذارڻا پيا. اهو هڪ تمام دردناڪ داستان آهي، جنهن ۾ تفريح به آهي ته عبرت پڻ، رومانس به آهي، ڪاميڊي به آهي، ڊرامو به آهي، دک درد جا آنسو به آهن. وقت ٿورو آهي، داستان لمبو آهي ، ان ڪري ان موضوع تي ڪنهن ٻئي دفعي طبع آزمائي ڪبي، "انشا الله العزيز."

ڳالهه پئي هلي گولڊ ميڊل سليڪشن ڪميٽيءَ جي ميٽنگ جي.

هڪ ٿي خاندان، هڪ ٿي ڪاڏيءَ ۾ آيو ۽ گولڊن سٽي هوٽل تي انين حملي آور ٿيو جيئن محمود غزنوي سومنات مندر تي ٽٽو هو. مان يتيم آهيان، ان ڪري يتيمن جي روايت کي قائم رکندي سندن پٺيان پٺيان هلندو رهيس.

خاندان جو اڳواڻ فلم ايڪٽر نديم جهڙو هو. قد جو ڪجهه هلڪو هو، ان ڪري ننڍڙي نديم جهڙو لڳي رهيو هو. جيڪڏهن نه لڳي رهيو هو ته لڳڻ جي ڪوشش ۾ هر وقت هر تن مشغول هو. سندس ننڍو ڀاءُ ڪنڱيءَ جهڙو ٿلهو، ڳول ۽ بيڊولو هو ۽ سندس آواز ٻگل باجي جهڙو هو. ان کان ننڍو ڀاءُ سنهڙو ڊگهڙو ۽ لچڪشو هو. سندس نڪ طوطي جي چنهنب جهڙو وريل ۽ تيز هو ۽ اکيون ننڍڙيون ڳول ۽ ڳاڙهيون هيون ، جن کي جڏهن به ڪوليائين ٿي ته اونداهي رات ۾ تيز رفتار سوزوڪيءَ جي ٻوين بتين جي سڪ ٿي لاٿائون . سندن پيءُ پوڙهو ۽ ٻوڙو هو. جذباتي، ڪوڙيلو ۽ ويڙهاڪ. ڳالهه ڳالهه تي لٺ ڪڍي ايو ٿي ٿيو. لٺ وقت تي نه ملڻ جي حالت ۾ جيڪا شيءَ اڳيان ٿي آيس سا ڪڍي ڊوهاريءَ کي اڇلائي ٿي هڻيائين . منهنجي خوش قسمتيءَ سان منهنجي حصي ۾ اهڙو ئي موقعو آيو جڏهن هن سنبوسن جي ٻرمارلائي ڏني.

وڏي ڀيڻ سرتليءَ جهڙي سنهڙي ۽ اڪريتيءَ جيان سڙيل هئي. وار منهن تي وکريا پيا هئس ۽ پاڻ ٽيبل تي ليلهڻ جيان ڪري پئي هئي. ننڍي ڀيڻ چست، چالاڪ ۽ پنهنجي خوبصورت شڪل شبيهه توڙي آواز کان بخوبي آشنا هئي. ڳالهائڻ وقت ناز انداز سان اکيون مٽڪائي، ڪنڌ جهڪائي، جڏهن وار ٿي ڇنڊيائين، تڏهن دل ٿي چيم ته اعلي ڪارڪردگيءَ تي سمورا گولڊ ميڊل کيس ڏئي ڇڏيان. پر مجبوري اها هئي جو مان يتيم هوس ۽ منهنجي والدين ورثي ۾ ڪوبه گولڊ يا ميڊل نه ڇڏيو هو.

ميٽنگ شروع ٿي ته ننڍڙي نديم چيو: امان جي هن مهيني ويهي نڪتي

آهي. ان خوشيءَ جي موقعي تي گذريل سال جو گولڊ ميڊل ڪيس ملڻ گهرجي.
پٺس ئي باهه ٿي ويو. لٽ اولاريندي چيائينس: چپ ڪرڙي ماءُ جا مچو! اجان گذريل ڪان گذريل سال گولڊ ميڊل ورتو اٿائين گهڻا هار جٺڻ جو. وري هن سال امان؟
تنڌڙي نديه ضد ڪندي چيو: بابا توهان ته خواه مخواه ناراض ٿيندا آهيو. ماءُ نيٺ ماءُ آهي. ماءُ جي پيرن هيٺان جنت هوندي آهي.
ڪراڙي ڪڙڪو ڪندي چيو: ته پوءِ منهنجيءَ ماءُ ڪهڙو منهن ڪارو ڪيو اٿئي؟ ان ويچاريءَ جو به ڪو حق آهي يا نه؟
مون حيرت مان پڇيو: اوهان جي والده ماجده اجان خير سان جيئري آهي؟
ڪراڙي تارا ڦوٽاري چيو: تون چپ ڪري ويهه اڙي يتيم، هٿانءَ نه لٽ مغز واري.
ڊهندي چيم: سائين مون ته اوهان جي تائيد پئي ڪئي. جي امڙ وڏي جيئري آهي ته پوءِ وڏي چار ماڻن جو هڪ گولڊ ميڊل ته سندس حق ٿيو نه؟
ڪراڙي منهنجا وار پٽيندي چيو: اڙي بس نٺو ڪرين نهاڳا؟ ڏسين نٺو ته هي آسانجي گهر جو معاملو آهي .
مون هوريان چيو : پر سائين مون ته سمجهيو هو ته هي قوم جو معاملو آهي.
ڪراڙي جي خوش شڪل، خوش آواز ۽ ناز انداز واريءَ شرميلي ڌيءُ مرڌانهن نشيلي اکين سان ڏٺو ۽ پوءِ ڪنڌ کي هلڪو جهٽڪو ڏيندي چيائين: تون ڏاڍو ضدي ٿو ڏسجين يتيم. ڏسين نٺو ته اسان ادب جي گولڊ ميڊل جي ڳالهه ڪري رهيا آهيون ۽ تون شايد سماجي خدمت جي شعبي جو ذڪر ڪري رهيو آهين.
دل ۾ چيم: شرميلي، ادب، سماج، فن، فنپارا سڀ تنهنجي هڪ ادا تان نثار ڪيان. دعا ڪر، مونکي رکو ڪٿان ايترا پئسا ملي وڃن جو تنهنجي لاءِ صرف هڪ عدد گولڊ ميڊل خريد ڪري سگهان.
تنڌڙي نديه چيو: ته پوءِ اهو طئي ٿي ويو ته ادب جو گولڊ ميڊل امان کي ويسيءَ نڪرڻ جي خوشي ۾ ڏجي ؟
ڪراڙي هٿي چنبا پنهنجي منهن ۾ هڻندي چيو : ڪهڙو منهن ڪارو ڪيان؟ ڪاڏي وڃان؟ اڙي جيستائين اها رن مرندي ڪونه تيستائين منهنجي ماءُ کي ڪٿان ملندو گولڊ ميڊل ؟
ڳاڙهين ڳول اکين واري طوطي چيو: بابا ڏاڏيءَ کي ڪٿي فن جو ايوارڊ ٿا ڏيون.
ڪراڙي وراڻيو: فن ؟ ڪهڙو فن؟ امان ڇاڇاڻي فن منجهان؟ اهي سڀ فن ته ماڻهين جي خاندان ۾ آهن، سڀ ترڪتال جاڻن.
طوطي چيو: ڏاڏيءَ جون ڳاريون ته ڏيهان ڏيهه مشهور آهن، اهو به ته هڪڙو فن آهي.
ڪراڙي، منهنجا ڪن پٽيندي چيو: اڙي تون به ته ڪجهه ڳالهاءِ يتيم.

حرام جون پيسٽريون ڪاٺ آيو آهين ڇا؟
چيم: بلڪل سائين ملڻ گهرجي. ڊاڪٽريٽ جي ايوارڊ ملڻ گهرجي. ادب جو گولڊ ميڊل ملڻ گهرجي. ڇو ته ناهن ته جن ادب تن نصيب.
تنيڊي نديه بيزاريءَ مان چيو: ته پوءِ ڀلا آخرڪار ڪهڙو فيصلو ٿيو؟
سوٽليءَ جيان سنهڙي ۽ اگريٽيءَ جيان سڙيل ليلهر ڀيڻ ٽڪاوٽ وچان اوٻاسي ڏيندي چيو: ڀاءُ تون به ڪو صفا گڏهه آهين. اهي ڀني ايوارڊ مونکي ڏني ڇڏ.ڪنن جا ايرنگ ٺهرائيندس.
طوطي چيو: واه! مان ڪف لنڪس نه ٺهرايان؟
شرميليءَ چيو: ڪمال آ! مونکي ته ڪرڻي پڇي ني ڪرڻ ٿو، تون چپ جو آهين يتيم؟
چيم: هاها، توهان کي ملڻ گهرجي. ڇوڙين ٺهرائڻ جي لاءِ.
تنيڊي نديه ڀيريون پنهنجا وار ٺاهيا، پوءِ مونکي گهوري ڏٺو ۽ چيائين: مان تنهنجي هر بدمعاشي کان واقف آهيان يتيم، تون جيڪي لڪل ڏڪ ٿو هڻين، سي مونکان ڳجها ناهن.
چيم: مون سمجهيو ڪونه.
چيائين: سڀ سمجهين ٿو. وڏو ميسٹو آهين.
چيم: مان بي حد بيوقوف آهيان.
چيائين: ڳالهه ٻڌ. هي جي سڄيءَ سنڌ ۾ هر روز انعام اڪرام، ايوارڊ يا ميڊل ڏنا پيا وڃن، سي ڪي قابليت يا لياقت جي بنياد تي ڏنا ٿا وڃن؟
چيم: خبر ناهي.
چيائين: توکي سڀ خبر آهي. هر ادارو، جماعت يا گروهه پنهنجن دادلن، چمچن يا عالي عملدارن کي خوش ڪرڻ لاءِ ۽ منجهانن ڪم ڪيڻ لاءِ ڪين انعام ۽ ايوارڊ ڏيندا آهن. عزيزن، رشتيدارن، ڀائرن ڀينرن ۽ سالن ڀيڻيوين کي شهرت، مقبوليت، وظيفو يا ترقي ڏيارڻ لاءِ هيءُ ڊرنگ رچائيندا آهن اعتبار نه اچني ته خود وڃي پنهنجي اکين سان ڏس ته اڪثر ادارن، جماعتن، اڪيڊمين يا ايسوسيئيشنن جا انعام خود سندس ني عهديدار، سندن مٽ مائٽ يا منظور نظر ڪهڙي ريت ٿا ڦٻائي وڃن. اسان به اهڙوني تنيڊو ڊرنگ رچائي سماج ۾ مقبول ٿيڻ جي ڪوشش ڪئي ته ڇا ٿي پيو. اسان جو پنسر، اسان تي ئي خرچ ٿيو. ڀني ڪنهن جي ڪهران ته ڪجهه نه ويو؟
مان چپ چاپ تنڍي نديه کي ڏسندو رهيس.
هن چيو: گذريل سال اسان راندين جو ايوارڊ پنهنجي چاچي کي ڏنو، جنهن سڄي زندگي ڪابه راند نه ڪيڏي آهي، بيمار رهندو آهي. هلڻ ڦرڻ کان هلاڪ آهي. تعليمي ماهر جو ايوارڊ پنهنجي وڏي ڀيڻ جي مڱيندي کي ڏنو، جيڪو خود پڙهيل ناهي. پر ڪاروباري بنياد تي انگلش ميڊيم

اسڪول هلائيندو آهي. خود مون ٽي دفعا پنهنجو پاڻ کي صرف ان لاءِ گولڊ ميڊل ڏنا آهن ته جيئن وزيرن اميرن آڏو سرخرو ٿي سگهان ۽ تڪڙا پروموشن ماڻي سگهان. جنهن سماج ۾ سڀ ڪجهه ٺڳي ٿو، ان ۾ جيئڻ لاءِ جيڪڏهن اسان به ٺڳيءَ ڪوشش ڪئي ته ڪا اهڙي خطا ته نه ٿي پئي ؟

مون شرميليءَ ڏانهن ڏٺو، جا دلبرائي ادا سان مون ڏانهن ڏسي کلوري رهي هئي.
چيم: هن ڏرتيءَ جي ڪنهن سچي سڄڻ جي همت افزائي لاءِ ڪريه سونو بلو ڏيڻ ضروري ناهي، بکئي ۽ بيروزگار اديب کي پيار جا ٻه ٻول ڏيو، ٻي پهچ ۽ بي يار و مددگار فنڪار کي سهاري جي هڪ مرڪ ڏيو. محنت ڪش ۾ جاڳوڙي تعليمدان جي صرف هلڪي ٿپي ٿپري چڏيو. دنيا ڀر جو سون ۽ سونا ميڊل پاڻ وٽ رکو اسانکي فقط محبت ڀري ميٺا ڏيو.
طوطي پنهنجو چنهنب جهلڙ نڪ مٿي ڪنيو ۽ هبڪندي چيو : ها مونکان ته ڳالهه ئي وسري وئي. هن ڀيري توهان لاءِ خصوصي ايوارڊ الڳ رکيو اٿئون.
مان اٿيس ۽ ٻاهر ويندي چيم: مون لاءِ يتيميءَ جو ايوارڊ ئي ڪافي آهي پيارا طوطا!

جي پيار هجي ها پاڇولو

زغرب جو هوائي اڏو نہ صرف تمام وڏو ڪونهي، پر وچولو بہ ناهي. بس، ٻهرين نظر ۾ انين لڳو ڄڻ ڪرنيٽا جي هوائي اڏي تي پهتا آهيون. ٻاهر نڪتاسين تہ رڳو ساوڪ ۽ سبزو. حدنگاهہ تائين مڪئيءَ جا فصل.
پنهنجي آجيان ڪندڙ جان ڪان پڇيم: هيءَ ڪهڙي پوڪ آهي؟
انگريزي گهٽ پئي آيس، چيائين: ڪُڪُرو!
مونکي ڳالھ اچي وئي.
پڇيائين : ڇو ٿو کلين؟
چيم: ائين ئي. اسان جي ٻوليءَ ۾ ان لفظ جي ٻي معنيٰ ٿيندي آهي.
هو چپ ڪري ويهي رهيو.
ٿوري دير کان پوءِ پڇيم: شهر ڪيترو پري آهي؟
چيائين: ڪلاڪ ڪن لڳندو.
پڇيم: رهڻ جو انتظام ڪٿي ڪيو اٿئي؟
چيائين: هوٽل ۾. مسز مارڪس شهر کان ٻاهر ويل آهي.
چيم : اها تہ جٺ ٿي.
چيائين : نہ، اڄ اڇتي آهي. توهان رات هوٽل ۾ گذاريو. صبح تائين مسز مارڪس وٽ انتظام ٿي ويندو.

مسزمارڪس ستر سالن جي وڏوا هئي، جنهن وٽ اسان جا ماڻهو هر دفعي وڃي رهندا هئا. سرڪار طرفان ڪيس سندس مڙس جي جنگ ۾ مارجي وڃڻ کان پوءِ هڪ فليٽ مليل هو، جنهن ۾ هوءَ ڪرائي تي مهمان رهائيندي هئي. مونکان اڳ جيڪي بہ عملدار، واپاري ميلي ۾ شرڪت ڪرڻ ايندا هئا، سي وٽس ئي رهندا هئا. ڇهہ ڊالر (هاڻي جا ڏيڍ سو روپيا) ڏهاڙيءَ جا وٺندي هئي. رهڻ لاءِ ڪشادو ڪمرو، فرج ۽ رنگين ٽي. وي، صبح جو ناشتو، شام جي چانهہ، ڪپڙي لٽي جي ڌلائي ۽ ٻي انتها ماءُ جو پيار. انگريزي صفا ڪونہ ايندي هئس. پنهنجيءَ ٻوليءَ ۾ جيڪو ڪجھ چوندي هئي سو سمجهي ويندا هئاسين ۽ اسان بہ جو ڪجھ انگريزيءَ، اردو ٽوٽي سنڌيءَ ۾ ڳالهائيندا هئاسين، سو هڪدم پرکي ويندي هئي. مهينو کن ساڻس گڏ رهڻ کان پوءِ مونکي لڳو تہ سندس ٻوليءَ ۾ سنڌيءَ سان مشابهت رکندڙ لفظ تمام گهڻا هئا. ان کان وڌيڪ اچرج تڏهن لڳم جڏهن هڪ ڏينهن رستي ويندي ڪجھ ماڻهن کي سنڌي ڳاڏڙ ملتاني ۽ هندي ٻولي ڳالهائيندي ٻڌم.
پڇيم: هي ڪير آهن؟
چيائون : اهي Gypsy (خانہ بدوش) آهن. صدين کان مستقل سفر

ڪندا رهندا آهن. ڊنمر ته شڪل صورت جا يورپي، بيوٽ بوٽ پهريل، موٽر ڪارون، ويگنون ۽ Caravan ساڻ، هولي بگڙيل پر اسان سان ملندڙ جلندڙ.

رات جيئن تيئن هوٽل ۾ گذاري ٻئي ڏينهن وڃي مسز مارڪس جو در کڙڪايوسين. مائي جهڙي هڏي هئي هو بهوا اهڙي ڊنمر، ٻاڪر ٻاني انين ملي جن ورهين کان ريڙهيل هجي. مونکي رستي جي طرف وارو ڪمرو ڏنائين، جنهن جي دريءَ ٻاهر صوف جو وڻ هئو ۽ جنهن جون ٽاريون دريءَ مان اندر ٿي جهومين .
چيائين: هيءَ منهنجي ڌيءَ فيونا جو ڪمرو آهي.
ٽيءَ وي تي رکيل تصوير ڏيکاريندي چيائين: تازو شادي ڪري رني آهي. مڙس يونان ۾ رهندو اٿس. ڪجهه ڏينهن ۾ ايندي ته ملائيندي مانءَ.
چيم: مون فيونا جي باري ۾ هڙو آهي.
حقيقت ۾ اها ني هئي. فيونا جي حسن جي هاڪ مون پاڪستان ۾ به هڏي هئي. ماڻهن جو چوڻ هو ته يوگوسلاويا جو عورتون دنيا جون سڀ کان وڌيڪ سهڻيون عورتون آهن، ۽ فيونا يوگوسلاويا جي سڀ کان خوبصورت نينگري آهي. ان ڳالهه جي تصديق پوءِ پاڙي وارن به ڪئي. محلي جو دادا برانڪو Branoco جيڪو سندس عشق ۾صفا انڌو هو، تنهن سان هڪ رات پب (Pub) ٻاهران ڪچهري ڪندي جڏهن فيونا جو ذڪر ڪيم ته اوڇنگار ڏئي روئي پيو. چيائين: توکي ڪهڙي خبر ته اسان ڇا وڃايو آهي؟ تون تڏهن پهتو آهين جڏهن اسان لٽجي چڪا آهيون!

ڪپڙا ٽنگڻ لاءِ ڪٻٽ کوليم ته ڊنمر تقريبن سڄو ڪٻٽ فيونا جي سامان سان ڀريو پيو هو. سندس ڪپڙا سليقي سان سٽيا پيا هئا. خانن ۾ سندس ميڪ اپ جو سامان هو، فوٽو هئا، نقلي زيور هئا ۽ سڀ کان اهم ڳالهه، سندس وجود جي ولندڙ خوشبو هئي.
مسز مارڪس چيو: منهنجي ڌيءَ مرنسان ڏادو پيار ڪندي آهي. مونکان سواءِ يونان ۾ ڏادي اهانڪي ٿي رهي. روز رات جو فون ڪندي آهي ته امان سان جلد ني زغرب اچي توکي پاڻ سان گڏ وٺي ويندس. اچڻ ڏي منهنجي ڌيءَ کي، مان ساٿس گڏجي هلي ويندس. مون مڙهيءَ جو هت هيو آهي ني ڇا؟
مونکي اچي دپ ٿيو ته جي ڊيٿس ٿي اوچتو اچي نڪري ۽ پاڻ سانباهو ڪري وڃڻ جو، ته پوءِ منهنجو الائي ڪهڙو حشر ٿيندو. سو پڇيو مانس ته: ريڃهڙ ۾ اچڻي آهي ڇا؟
خوش ٿي چيائين : ها ڏسين نٿو مون پنهنجا ٿهڙ به هڏي رکيا آهن. اچڻ

جي دير آهي. ٻئي ڏينهن اسان هليا وينداسين . پر تون فڪر نہ ڪر. توکي مان پاڙي واريءَ ياسمينڪا جي گهر ڇڏي وينديس. ڏاڍي سٺي ماڻي آهي، وڏي ڳالهہ تہ سندس جوان ڌيءَ بہ آهي جيڪا تنهنجو خيال رکندي. آئين چئي، منهنجي هٿ کي زور ڏئي ڪلهي لڳي.

زغرب صاف سٿرو ۽ سهڻو شهر آهي. ماڻهن ۾ غربت ضرور آهي پر خلوص جي کوٽ ڪونہ اٿن. زالون مڙسين محنت ڪن. ڇوڪريون تروڙي ڇوڪرا آزاد خيال. پنهنجو ڪمائن پنهنجو کائن. مٿن مائٽن تي بوجهہ گهٽ. مهانگائي چوٽ تي. ملڪ ۾ پيٽرول، کنڊ ۽ چانهہ وغيره جي هميشه گهٽتائي.
سان ڏڻن ڪن Yellowlabel چانهہ جا دٻا سان ڪئي ريو هوس، مسزمارڪس کي اهي دٻا ۽ ڪافيءَ جون ٻہ بوتلون ڏنم تہ خوشيءَ وچان اکين ۾ پاڻي اچي ويس. هر پنجن منٽن کان پوءِ اچي شڪر ادائي ڪري وڃي.
چيم : معمولي شيون آهن. انهيءَ ۾ ايڏو احسانمند ٿيڻ جي ڪهڙي ڳالهہ آهي؟
چيائين : توکي ڪهڙي خبر؟ اڄ مان هن سڄي پاڙي جي امير ترين عورت آهيان. ڪجهہ دير سوچي اداس لهجي ۾ چيائين : ڪاش ! فيونا بہ هت هجي ها. کيس ڪافي ڏاڍي وڻندي آهي.

هڪ ڏينهن پڇيو مانس: ڌيءَ سان ڏاڍو پيار اٿئي؟
ڪنن تي اعتبار ني ڪونہ آسين. حيرت مان پڇيائين : فيونا لاءِ ٿو چوين؟
چيم : ها.
چيائين: اسان ٻہ جسم ۽ هڪ روح آهيون. مڙس مئي کان پوءِ مون دنيا تياڳي ڇڏي. پنهنجو سمورو پيار فيونا جي وجود تي اوتي ڇڏيم. کيس ڪا محرومي، ڪو ڏک ڪونہ ڏنم. هي ڪٻٽ ۾ سندس ڊريسون ڏسين ٿو؟ هڪ هڪ لباس ۾ منهنجون مهيني مهيني جون بچتون لڪل آهن.
ٿوري دير رکي چيائين : خبر اٿئي مون ڪهڙا ڪهڙا پورهيا ڪيا آهن؟
مون سندس ڳهنجيل چهري ڏانهن ڏٺو، پر چيم ڪجهہ بہ ڪونہ. پاڻ ئي چيائين: ٻي تہ سڀ مزوري ڪيم، پر توکي تعجب ٿيندو تہ مون زغرب ۾ بس ڊرائيوري بہ ڪئي آهي.
مونکي تعجب ان ڪري ڪونہ ٿيو جو مون يورپ جي اڪثر شهرن ۾ عورتن کي بسون هلائيندي ڏٺو هو. البت سندس ڳالهہ تي بلگاريا جي هڪ ڪراڙي عورت ياد اچي ويہ. ٿيو هينءَ جو بلگاريا جي پلاديف ميلي ۾ هڪ جهور ڪراڙي عورت کي رستي تي گرم گرم ڏامر هاريندي ڏسي

منهنجو پاڪستاني سائي ڏک ۾ ٻيهي رهيو. چيائين: ويچاري ڪيتري نه ڪراڙي عورت آهي، هن عمر ۾ ايڏو جسماني پورهيو ڪيئن ٿي ڪري؟
چيم: سنڌ جون مزدور عورتون وسري ويون اٿئي؟
چيائين : ها، پر هنن ملڪن جي ڳالهه ٻي آهي.
ٻئي ڏينهن اها ساڳي ئي ڪراڙي اسان جي اسٽال تي صفائي ڪرڻ آئي. صبح کان جو شيشن جي شوڪيسن کي صاف ڪرڻ ٻيٺي ته مٿان شام ٿي وئي. اهڙي صفائي ڪيائين جو دل خوش ٿي وئي. ويندي وقت چيائين : مونکي اهو عورتاڻو انڊرويئر (ڪڇو) ڏيندو؟
مون واري سائيءَ کي ڪل اچي وئي. ٺهڪ ڏيندي چيائين: مائي هن عمر ۾ اهڙو فينسي انڊرويئر تون ڇا ڪندينءَ؟
ڪراڙيءَ چيو : مونکي پنهنجي لاءِ نه گهرجي، پنهنجي ڌيءَ لاءِ کپي.
چيو ماڻس: تون پنهنجي لاءِ ڪاشيءَ چو نٿي کڻين؟
چيائين: جڏهن مان ننڍي هوندي هئس ته منهنجي ماءُ منهنجي هر سک لاءِ پاڻ کي ڏکيو رکندي هئي. هاڻي مان ان عمر ۾ آئي آهيان جڏهن پنهنجي پورهئي سان ڌيءُ جون خوشيون خريد ڪري سگهان.
چيم: پر تنهنجي ڌيءُ ڪم نه ڪندي آهي ڇا؟
چيائين: نه، هن جي عمر گهمڻ ڦرڻ جي آهي. چڱو پهريندي ته چڱي لڳندي . سهڻي ڇوڪريءَ کي ور جلدي ملي ويندو آهي. هيءَ هڻ هٿان ٻه تڏهن ئي ٿي ڪيان ته ڏيڙي وڃي ساجهرني پنهنجي گهر ٻار جي ٿئي.

دل جي آپريشن کان پوءِ ڊاڪٽرن مستقل پرسنتائين گوريون کائڻ لاءِ چيو اٿم. ناشتي کان پوءِ گوري کاڌم ته هڪ ڏينهن مسز مارڪس ڏسي ورتائو.
پڇيائين : دل جو مريض آهين؟
چيم : ها.
چيائين: مان ٻه اهي ئي گوريون کائيندي آهيان. مونکي ٻه دل جي تڪليف آهي.نيونا چوي ٿي ته تون اڪيلي نه رهندي ڪر. دل جي مريض کي اڪيلو رهڻ نه گهرجي،
چيم: هوءَ ٺيڪ ٿي چوي.
چيائين : تڏهن ته مون کي ساڻ وٺي هلڻ لاءِ ضد هڻي ٻيٺي آهي. جڏهن ٻه فون ڪندي آهي تڏهن چوندي آهي ته امان مونکي ته تنهنجي انتظار ۾ رات ڀر ننڊ نٿي اچي. خدانخواسته توکي اوير سوير ڪجهه ٿي پيو ته پوءِ ڪير سار سنڀال لهندئي؟
ائين چئي ٻورچيخاني جي ڪٻٽ مان دوائون ڪڍي آئي. چيائين: ڏس ساڳيون تو واريون دوائون آهن نه؟ هر مهيني ڊاڪٽر کي طبيعت ڏيکارڻ

ويندي آهيان. اڳ يڪساهيءَ ڏاڪڻ چڙهي ويندي هيس، پر هاڻي ڏاڍي ڏکيائي ٿي ٿئيم. دل ۾ سور ٿو ٿئي. نيا ڪن بلڊنگ ۾ لفٽ به ڪونه هئائي ڏني آهي. خير، هاڻي اچي چڙهي آهيان. فيونا جي گهر ۾ ته ڏاڪڻ جو جهنجهٽ آهي ئي ڪونه. هيڏو سارو بنگلو اٿس، ٻه ٽي موٽر ڪارون، ڪم ڪار لاءِ ملازم، چوي ٿي ته امان ڪڪهجي هيٺ ڪرڻ ڪونه ڏيندي مانءِ، تون رڳو هت اچ سهي، پوءِ تنهنجي صحت منهنجو ذمو.

جن فليٽن ۾ مسزمارڪس ۽ سندس جهڙيون ٻيون جنگي شهيدن جون وڌوائون رهنديون هيون، سرڪار نه رڳو اهي فليٽ کين مفت ۾ ڏئي ڇڏيا هئا، بلڪ بجلي، گيس، پاڻي ۽ فون وغيره جو بل به کين معاف هو. مٿان وري سهوليت اها جو هر هفتي سومر ڏينهن کين هفتي جي پينشن پڻ ملندي هئي.

سومر ڏينهن سوير مسز مارڪس تياريءَ ڪي لڳي ويندي هئي. ڏوٽل ڪپڙا پائي، مٿي تي ريشمي رومال ٻڌي، هٿ ۾ ڪاغذن جو ٿيلهو کڻي جڏهن ٻاهر نڪرندي هئي ته ائين لڳندو هو ڄڻ ڪا وڏي شاپنگ ڪرڻ نڪتي آهي. مرنڪي گهر جي هر طرح پارت ڪري، پاڻ نڪري هلي ويندي هئي ۽ مان ويهي پنهنجو ڪم ڪار ڪندو هوس، ٽي. وي ڏسندو هوس يا وري دريءَ ٻاهران صوف جي وڻ جي لڏندڙ لامن جو نظارو ڪندو هوس.
ان آچر جي شام کان ئي منهنجي طبيعت خراب ٿي پئي.
يوگوسلاويا ۾ اسان جي ڳوٺ جي ڪاشيءَ ٻنهه ڪانهي. ڏي وڃي مڇي ملندي آهي، جنهن کي هو پنهنجي ٻوليءَ ۾ ريبا سڏيندا آهن. سا به اهڙي ته بي سوادي ٿاهيندا آهن جو ماڻهو کائيندو به وڃي، اوڪارا ڏيندو به وڃي. مون ان آچر تي ريبا کاڌي هئي. هڪدم بخار چڙهي ويو ۽ الٽيون شروع ٿي ويون، مسز مارڪس ڏاڍي پريشان ٿي وئي پر ڇيائين ته آچر ڏينهن ڊاڪٽر ڪونه ملي سگهندا. رات خير جي گذري ته صبح جو ڪو انتظام ڪبو.
اها سڄي رات منهنجي بي آراميءَ ۾ گذري. مسز مارڪس جيڪا اسان جي اڇڻ ڪري ٻوريچخاني ۾ سمهندي هئي، سا سڄي رات منهنجي پر گهور لهندي رهي. پر طبيعت وڌيڪ خراب ٿيندي وئي. صبح جو سوير ٿوري اک لڳم پر وري جاڳ ٿي ويم. رنڌڻي مان ڪراڙيءَ جي ڳاٺڻ جو آواز پئي آيو. پنهنجي ٻوليءَ ۾ الائي ڇا پئي ڳايائين، پر ڪو ڏک جو گيت پئي لڳو.
مان وهاڻي کي ٽيڪ ڏئي سندس وراڻ ٻڌندو رهيس.
تڏهن اوچتو هوءَ منهنجي ڪمري ۾ ڪهڙي آئي.
ڏوٽل ڪپڙا، مٿي تي ريشمي رومال، هڪ هٿ ۾ ڇٽي، ٻئي ۾ ٿيلهو.

پڇيائين : هاڻي ڪيئن آهين؟
چيمر : ڪجهه بهتر آهيان.
چيائين : مان پينشن وٺڻ لئي وڃان . جلدي موٽي ايندس. تنهنجي لاءِ ڄڻن جي ڪش به وٺيو ٿي اچان. تون بستري تان متان اٿين.
چيمر : نه ڪونه اٿندس.
چيائين: گهر ته ياد نٿو اچئي ؟
چيمر: اچي ٿو.
چيائين : رات توکي بيمار ڏسي مونکي پنهنجي ڏيءُ ڏاڍي ياد آئي. هڪ دفعي هوءَ به تو وانگر ان ئي بستري تي سخت بيمار ٿي پئي هئي.
چيمر : مون توکي ڪائيندي ٻڌو هو.
چيائين: مان رات جو در ڪليل رکندي آهيان . فيونا ڪنهن به وقت اچي ته ڪيس تڪليف نه ٿئي.
ٻاهر ويندي چيائين: در ڪوليو ٿي وڃانءِ . مرضي پوڻي ته اندران بند ڪري ڇڏجانءِ. مان اجهو ٿي موٽان.
منهنجي طبعيت ڏاڍي خراب هئي. اکيون پوريه ته اتي ئي ننڊ اچي ويه. جاڳ تڏهن ٿيم، جڏهن ڪري ۾ ڪنهن جي آهٽ ٻڌم.
اکيون کوليم ته سامهون فيونا بيٺي هئي. پنهنجيءَ تصوير کان تمام گهڻي خوبصورت . ڊگهو قد، سونهري وار، حورن جهڙو حسن.
مونکي اکيون کوليندي ڏسي ڪهبرانجي وئي، چيائين: مونکي افسوس آهي. ٻاهريون در کليل هو.
چيمر: تون فيونا آهين؟
چيائين : ها. امان ٻڌايو هوندئي.
چيمر: هن کي ڏينهن رات تنهنجو اوسيئڙو رهندو آهي. هر وقت توکي ياد ڪندي رهندي آهي. تون ڪيس وٺڻ آئي آهين نه؟
هوءَ سامهون صوفي تي ويهي رهي. ڪنڌ جهڪائي غاليچي کي گهورڻ لڳي.
پڇيم: ڪڏهن ويندءُ؟
چيائين: اڄ ئي . هاڻي.
هوءَ اٿي، ڪبٽ مان چونڊي ڪجهه ڪپڙا ڪڍيائين ۽ ٿيلهي ۾ وجهندي چيائين : منهنجو مڙس هيٺ گاڏيءَ ۾ ويٺو آهي.
چيمر : پر تنهنجي ماءُ ته ٻاهر ويل آهي.
هوءَ وري اچي صوفي تي ويٺي، چيائين : منهنجي ماءُ وٽ مهمان آهين نه؟ مونکي ته تنهنجو نالو به نٿو اچي. ڏس، مان ڪيس پاڻ سان گڏ وٺي نٿي سگهان. منهنجي مڙس کي اها ڳالهه پسند ناهي.
چيمر : پر هوءَ ته ....
چيائين مونکي خبر آهي. پر مان لاچار آهيان. ماءُ جي ڪري مان گهر واري

ڪي وڃائڻ نٿي چاهيان .
هوءَ اٿي، در ڏانهن وڌڻ کان اڳ جهيڻي آواز ۾ چيائين: ڪيس خبر نه پوي ته مان آئي هئس.
مان ماٺ . لڳو بخار جي شدت وڌي وئي آهي.
هوءَ ڪجهه دير ڪنڌ جهڪائي بيٺي رهي. پوءِ هوريان هوريان قدم کڻندي منهنجي ويجهو آئي.
چيائين : اسان گذريل هفتي کان هت زغرب ۾ آهيون.
مون تعجب مان ڏانهنس ڏٺو.
وري چيائين: مون ۾ ڏانهنس اچڻ جي همت نه هئي.
چيو مانس: پر هوءَ ته تنهنجي ئي آس تي زنده آهي.
گهٽيل آواز ۾ چيائين: ها. مان ڄاڻان ٿي. شايد اِن ڪري ئي مون سانس نگاهون ملائڻ نٿي چاهيون. هوءَ ڏاڍي پياري ماءُ آهي. پر، پياري زال ٿيڻ لاءِ پياري ماءُ جي قرباني ڏيڻي ئي پوندي.
هن جون اکيون ڇلڪي پيون. تيزيءَ سان پنتي مڙي ۽ تڪڙي تڪڙي ٻاهر نڪري وئي.

منجهند ڏاري مسزمارڪس موٽي آئي. منهنجو تيز بخار ڏسي ڏڪي وئي. چيائين: ڇوڪرا مونکي ته هاڻي ڊپ ٿو ٿئي. ڏينهن ٻن ۾ ليونا اچي مونکي وٺي ويندي. سوچيان ٿي ته پوءِ تنهنجو ڇا ٿيندو؟

پر پيار ته ناهي پاڇولو

مسزمارڪس جي اپارٽمينٽ ٻاهران يوگوسلاويا جي قومي شاهراهه لنگهندي هئي جنهن کي پار ڪري سڙڪ جي ٻيءَ پر اسان ميدان تي پهچندا هئاسين. روڊ تي آڪثر بسون سراجيوو ڏانهن ويندي يا موٽندي نظر ايندڀون هيون. شروع شروع ۾ اهو خيال هوم ته سراجيوو ڪنهن قصبي يا ويجهڙي شهر جو نالو آهي، پر پوءِ مقامي ماڻهن جڏهن تاريخ ۽ جاگرافي ٻڌائي، تڏهن پنهنجي ڀل جو احساس ٿيم.

مونسان گڏ ٽريڊنگ ڪارپوريشن جو جنرل مئنيجر مونيز به سان هليو هو. پاڻ هاڻي رٽائر ڪيو اٿائين. ڪرستان آهي. ايماندار، سچار ۽ کرو ماڻهو. خدا ڪيس ڏينهن ڏني ڏاڍي ڪم وارو ۽ مددگار قسم جو ماڻهو آهي. مونيز هڪ ٻه دفعو اڳ به زغرب مان ٿي آيو هو، ان ڪري هن جي اتان جي رهواسين سان سٺي واقفيت هئي ۽ شهر ٿوري مکيه جاين متعلق تفصيلي ڄاڻ ٿي رکيائين. مسزمارڪس جو دادلو هو. پنهنجي پسند سان منهنجي ڪمري ڪان سامهو وارو ڪمرو پاڻ لاءِ چونڊي ڪنيو هئائين، جنهن ۾ هر وقت اونده انڌوڪار رهندو هو. پر جي ڪٿي ڪڏهن ڪا روشنيءَ ذري ڪٿان ڪنڊ پاسي کان اندر اچي به ويندي هئي ته ان کي ٻاهر تڙي ڪڍڻ لاءِ هر وقت پيو درن ۽ درين تي پردا چاڙهيندو هو. هڪ اڌ دفعو سندس ڪمري ۾ وڃڻ ٿيم ته چا ڏسان ته ميز تي مکڻ، پنير، قسم قسم جا بسڪوٽ، بيئر جون خالي توڙي ڀريل بوتلون، ڪاغذن جا انبار، سندس نقلي ٻٽيهي سميت ٿهليا پيا آهن. سيءُ ڏاڍو ٿيندو هوس، ان ڪري ڪپڙا لٽا ته سڀ پائيندو هو پر بستري کي به پاڻ تي لپيٽي هلڻ جي هر ممڪن ڪوشش ۾ رڌل رهندو هو. سندس تڪيو ڪلام هو "باس." ڳالهه ڳالهه تي "باس" ، باس هيءَ ڳالهه، باس هوءَ ڳالهه. عادت ايتري ته پڪي ٿي وئي هئس جو آئي وئي کي ته باس چوندو ئي هو، پر جڏهن گهر واري هوائي اڏي تي الوداع چوڻ آيس ته ان کي به چيائين: باس، تون فڪر نه ڪر، مان پنهنجو خوب خيال رکندس.

مونيز ڪراچي مان رواني ٿيڻ کان اڳ ئي مونکي چٺي ڇڏيو هو ته : تون زغرب جي ڳڻتي ئي نه ڪر. مان اڳي ئي اتان ٿي آيو آهيان، سڀ واقفيت اٿم، رڳو پهچڻ جي دير آهي. پيوپلين جي ڪم ڪار لاءِ ڇوڪرين جي ڀرتي هلي اتي ڪنداسين ، باقي مکيه ڪم ڪار لاءِ منهنجي هڪ آزمايل ڇوڪري آهي. اندرا نالو اٿس. اها سڀ ڪم پاڻ سنڀالي وٺندي.
اندرا نالو يوگوسلاويا جي حوالي سان مونکي ڏاڍو عجيب لڳو هو، پر مونيز

اٿندي ويھندي سھندي جاڳندي اندرا اندرا جي اھڙي تہ رٽ لڳائي ڏني جو مون عافيت ان ۾ سمجھي تہ ماٺڙي ڪري ويھي وقت جو انتظار ڪجي.

زخرب پھچڻ شرط مونيز جان کان پڇيو: اندرا ڪي گھرايو اٿني؟
جان ورائيو: نہ، ڪيس اطلاع تہ پھچايو ويو آھي، پر ھوءَ سمنڊ ڪناري ويل آھي. ڏينھن ٻن ۾ اچي ويندي.
ھمراھ تي ڄڻ پاڻي پئجي ويو.
چيومانس: دل نہ لاھہ ديوانا ، پکي آيا ڪي آيا.
اھي ٻہ ٽي ڏھاڙا مونيز تي ڏاڍا ڏکيا گذريا. اسان وٽ عارضي ملازمت لاءِ ڇوڪرين جي قطار لڳي وئي. ھڪ کان ھڪ سھڻي.ھڪ کان ھڪ لپائيندڙ. ايلاز ، منٿون ، سفارشون ، ادائون . ناز نخرا ، مطلب تہ ھر حربو منھنجي ناتوان جسم رڃان تي آزمائجي ويو، ست اٺ ڇٽيون چونڊي رکي ٻہ ڇڏيونسين، پر مکيہ جڳھہ وري بہ اندرا جي انتظار ۾ خالي رھي.
آخرڪار ھڪ ڏينھن اوچتو مونيز طوفان جي رفتار سان کھوکھاٽ ڪندو منھنجي آفيس ۾ ڪاھي آيو.چيائين: باس اندرا اچي وئي.
منھنجي بہ دل سرڪي، چيم: واقعي؟ ڪٿي آھي؟
چيائين : بس اجھو ڄاڻ پھتي. مون کيس صدر دروازي مان ايندي ڏٺو آھي.
ٿوري دير ۾ اندرا بہ اچي پھتي. ھر پھرو ڪا اھڙي سھڻي بہ ڪونہ ھئي. وچولي شڪل صورت جي ٽيھارو کن سالن جي ڇوڪري ، ڪجھہ قدر ٻت ۾ ڀريل، چھري تي سنجيدگي، مونسان اچي ھٿ ملايائين.
چيم: منھنجوساٿي تنھنجي اوسيئڙي ۾ اڌمئو ٿي پيو ھو. اڄ نہ اچين ھا تہ شايد ماڻھن کي ڪاٽي ماري ھا.
ھوءَ کلي ڪانہ ، صرف مرڪي . پوءِ ۾ بيٺل ھڪ نوجوان ڏانھن اشارو ڪندي چيائين: ھيءُ منھنجي ننڍي ڀيڻ آھي.
مان وائڙو ٿي ويس.جنھن کي ھن ڀيڻ سڏيو ھو، سو تہ پندرنھن کن سالن جو ڇوڪرو پئي ڏٺو. جسم ۾ ڀريل، ڳاڙھو ڳٽول ، کلڻو.
چيم: ھيءُ تہ ڇوڪرو آھي .
چيائين : ڇوڪري آھي. ڪپڙا مردانا پائيندي آھي.
اعتبار تہ ڪو نہ آيہ، پر پوءِ بہ ھٿ وڌائي چيو مانس : ھلو ينگ مئن (نوجوان)
ان ڏينھن کان پوءِ سندس نالو ئي ينگ مئن پئجي ويو. سچ پڇو تہ سندس اصلي نالو نہ مونکي انھن ڏينھن ۾ ياد ھيئو ۽ نہ وري اڄ ئي ياد اٿم جي ياد اٿم تہ سندس ڊگھو قد، مضبوط جسم ۽ کلندڙ چھرو.
اندرا ٻھرئين ڏينھن کان ئي پنھنجون ذميداريون سنڀالي ورتيون . سندس ڪم ھو منھنجي پرائيويٽ سيڪريٽريءَ طور آفيس جي نظرداري ڪرڻ، خط و ڪتابت ڪرڻ، فون تي رابطا ڪرڻ ۽ پيريلين ۾ ڪم ڪندڙ

مقامي ڇوڪرين تي نظر رکڻ. ان لاءِ مون پنهنجي ني ڪمري ۾ ڪيس هڪ فون، ٽائپنگ مشين، ٽيبل ڪرسي وغيره جو بندوبست ڪري ڏنو هو.
مونيز کي هر واري ڪنبڻ ڏني ويني. هال ۾ ننڍيا وڏا اسٽال ٺهيل هنا جن ۾ غاليچن کان وٺي راند جي سامان تائين هر شيءِ کي سليقي سان سينگاري رکيو ويو هو ۽ هر اسٽال تي هڪ يا ٻه مقامي ڇوڪريون سليز گرلز طور گراهڪن کي وکر وڪڻي رهيون هيون.
ان سڄي پس منظر ۾ مونکي اندرا سان گڏ ڪهاڻ جو نويڪلائي ۾ تمام گهڻو موقعو مليو.
هڪ ڏينهن پڇيومانس: توتي اندرا نالو ڇو رکيانون؟
چيائين: سڀ ماڻهو اهو ني سوال پڇندا اٿم. دراصل جڏهن مان ڄائي هنس تڏهن اسان جي پاڙي ۾ هڪ هندو فئملي هني. اندراگانڌيءَ جو اڪثر ذڪر ٿيندو هو. منهنجي ماڻن کي اهو نالو ڏاڍو وڻيو، ان ڪري منهنجو نالو ني اندرا رکي ڇڏيانون. توکي تعجب ٿيندو ته اسان بوسينيا جا مسلمان آهيون.
مونکي واقعي تعجب ٿيو، پڇيم: Practicing (عملي) مسلمان آهيو يا نالي ۾ نهال؟
چيائين: خبر ناهي.
چيم: ڪجهه ته خبر هوندي.
چيائين: آزاد معاشرو آهي. هين لاءِ ڪجهه به چئي نٿي سگهان، البت مون کي مشرقي علوم مطالع ڪرڻ جو ڏاڍو شوق آهي.
پڇيم: مثلا؟
چيائين: مثلا تصوف.
پڇيم: ڪڏهن شاه عبداللطيف ڀٽائي جو نالو ٻڌو اٿئي؟
چيائين: ٻڌو به اٿم، پڙهيو به اٿم.
هاڻي مان واقعي وائڙو ٿي ويس.
فخر وچان چيو مانس: مان سندس ڏيهه مان آيو آهيان.
پڇيائين: ته پوءِ تون به صوفي هوندين؟
چيم: ها.
پڇيائين: صوفي تو جهڙا ٿيندا آهن؟ منهنجي ذهن ۾ ته ڪو ٻيو خاڪو هو.
مونکي کل اچي وئي. مٿان اچي پهتو مونيز، تنهن ته مرڳو ڪم ئي لٽائي ڇڏيو.
چيائين: باس، مان ڪجهه دير جي لاءِ اندرا کي ڪلينرنگ اينڊ فارورڊنگ ايجنٽ تائين وٺي وڃان؟
مان ڀلا ڪيئن ٿو انڪار ڪري سگهيس؟

ٻئي ڏينهن اندرا چيو: ڪلهه مان ڏاڍو دير سان گهر پهتس. مونيز مونکي خواه نخواه رلائيندو رهيو، توهان آئنده ساڻس گڏ ٻي ڪا ڇوڪري موڪلي ڏيندا ڪيو.

چيم: ڏسنداسين پر هو توکانسواءِ هڪ قدم به پوڻ لاءِ تيار ناهي.
هوءَ ٿڌو ساهه ڀري پنهنجي ڪم ڪي لڳي وئي.
ان ني ڏينهن منجهند جو برگر کائيندي چيائين: تو کي خبر آهي ته اسان جي ۽ توهان جي حالتن ۾ حيرتناڪ حد تائين هڪ جهڙائي آهي؟
پڇيم : اسان ڪير؟
چيائين: مان، منهنجو خاندان، منهنجي قوم. اسان توهان وانگر ڏاڍا محروم انسان آهيون. غريب، بيروزگار، ڏتڙيل، بنيادي ضرورتن کان وانجهيل، توهان وانگر پنهنجيءَ ڌرتي تي ڌرايا.
پڇيم: اهو سڀڪجهه ڪٿان معلوم ٿيني؟
چيائين : تواريخ جي شاگرد آهيان. مظلوم قومن جي پنهنجي جدا تواريخ ٿيندي آهي.
مان اندرا جي ذهانت کان ڏاڍو متاثر ٿيس. هوءَ ٻين ڇوڪرين کان گهڻو مختلف هئي، سچ پڇو ته مهينو سوا ڏينهن رات گڏ هوندي به مونکي هڪ گهڙيءَ لاءِ به ڏانهنس جنسي ڇڪ محسوس نه ٿي. مونيز جي ڳالهه ني اور هئي. هو ته ڳرنان هيڙيون ساڙي نڪتو هو. ان ڪري ساڻس گڏ رهڻ، گهمڻ تورڙي ڳالهائڻ جو ذري برابر به موقعو هٿان وڃائڻ نٿي ڏنائين.
چوندو هو: باس ڪو اهڙو ڪم ڪيو جنهن ۾ مونکي ۽ اندرا کي يا ته سمونڊ ڪناري وڃي ڪي به ٽي ڏينهن گهارڻا پون، يا وري پهاڙ تي وڃي رهڻو پوي.
رات جو به مسز مارڪس جي فليٽ تي بستري ۾ ويڙهجي سيڙهجي، بوتل کولي اچي اندرا جي ڳالهين ۾ چتندو هو ته بس ڪرائڻ ني محال ٿي پوندي هئي. هڪ ڏينهن ته چئي ڏنو مانس ته يار منهنجي جان ڇڏ، مسز مارڪس کي هڪ ڊالر روز وڌيڪ ڏي ته اڌ رات تائين ويهي تنهنجي درد جو داستان ٻڌي.
هفتي ڪن کان پوءِ اوچتوني اندرا چيو ته مان لاچار آهيان. مونکي پنهنجي ڳوٺ جلدي وڃڻو آهي، ان ڪري مان وڌيڪ وقت توهان سان گهاري نه سگهندس.
ڏکيو ته مون کي به لڳو پر مونيز ذري گهٽ بيهوش ٿي ويو. ٿورو ڏڪ پچايائين ته منٿن، ميڙين، آزين، نيزارين م لڳي ويو. ڪسيءَ جو نڪاءُ پيو پويس. ذري گهٽ دم ڏنو هٿائين جو آخرڪار اندرا پنهنجي استعفا واپس ورتي ۽ پويلين ۾ سرهائي ڀيهر موٽي آئي.
ٻئي ڏينهن ينگ منن آيو. پڇيو مانس: ڇا حال آهي نوجوان؟
چيائين: ٺيڪ آهي.
پڇيم: اندرا ڇو پنهنجي ڳوٺ موٽڻ چاهيو؟
چيائين : هوءَ آزادي جي تحريڪ جي اهم رڪن آهي. انهن گهرايو هوس.
پڇيم : تون رڪن ناهين؟
چيائين: مان اڃا اسڪول ۾ پڙهندي آهيان.
چيم: يار، مونکي ته اڃان به يقين نٿو اچي ته تون ڇوڪري آهين.

ڪلي چيائين : منهنجو بواءِ فرينڊ ٻه انين ني چوندو آهي!
مون محسوس ڪيو ته اندرا ڪجهه وڌيڪ سنجيده ۽ فڪر مند رهڻ لڳي هئي، سندس گفتگو جا موضوع هاڻي قومي آزادي ۽ جدوجهد رهجي رهيا هئا. هار سينگار ته شروع کان ني ڪرڻ ڪندي هئي، هاڻي ته پنهنجي وجود کان به لاپرهه رهڻ لڳي.
اڪثر مونکي چوندي هئي ته قومي گيت ٻڌاءِ، جواب ۾ مان ڪيس اياز ، شمشير ۽ امداد جو ڪلام ٻڌائيندو هوس. ڪيس شاهه جي: هڻ ڀالا، وڙه ڀاڪرين، واري سٽ ڏاڍي وڻندي هئي. ور ورڪري چوندي هئي ته : ڀالن واري سٽ ته ٻڌاءِ.
۽ مان ڪيس وڏي شوق سان شاهه سائين جا بيت ترجمو ڪري ٻڌائيندو هوس.
ميلو پورو ٿيو موڪلائڻ جو وقت آيو ته مونکي پاسيرو وٺي چيائين: مونيز ڏاڍو پيارو ماڻهو آهي. مونکي بي حد پسند آهي. هونءَ به اسان جي معاشري ۾ جسماني توڙي ذهني آزادي آهي. اسان عمر، شڪل، قوم ۽ رنگ جو فرق ڪونه ڪندا آهيون. مونکي ساڻس محبت هجي ها ته ڪا به طاقت مونکي ساڻس گڏجي هلڻ کان روڪي نه سگهي ها. پر منهنجو پيار منهنجي وس ناهي، منهنجي وطن ۽ ماڻهن جي امانت آهي.
هن جون اکيون ڀرجي آيون. گهٽيل گلي سان چيائين: مونيز کي سمجهائي ڇڏجانءِ.
الوداع چوڻ لاءِ ينگ منن پڻ آيو. اڄ هن ڇوڪرين وانگر اسڪرٽ بلائوز پاتو هو. منهن تي ميڪ اپ ڪيو هو ۽ شرمائيندي هڪ ڪيسٽ ڏيندي چيو هو: هيءَ منهنجي طرفان تحفو آهي.
پڇيم: هن ۾ ڇا آهي؟
اندرا وراڻيو: منهنجي وطن جي مهاڻن جا گيت آهن. سمجهه ۾ ته ڪونه ايندني پر درد جي زبان لفظن جي محتاج نه هوندي آهي. جڏهن به هي گيت ٻڌين، منهنجي ماڻهن لاءِ دعا ڪجانءِ.
ڪراچيءَ ۾ پنهنجي ڊرائنگ روم ۾ ويهي مان اڪثر اها ڪيسٽ ٻڌندو هوس. ان ساز جي سوز ۾ مونکي منهنجا پنهنجا مارواڙا ياد ايندا هئا. آواز جي ورلاپ ۾ پنهنجو ني درد سڏڪندو محسوس ٿيندو هوم. ايڏيءَ دوريءَ هوندي به اسان ڪيڏو نه ويجهو هئاسين!
هاڻي جڏهن ٽيليويزن تي بوسينيا جون تصويرون ڏسندو آهيان، تڏهن زخمين جي انبوهه ۾ منهنجون نظرون ڪنهن سڃاتل چهري کي ڳوليندي آهن. ۽ دل چوندي آهي ته مهاڻن جا گيت ٻڌان، پر مونکي خبر آهي اهي گيت وري ٻڌي نه سگهندس جو منهنجي ٻارن ان ڪيسٽ جي مٿان اردو گانا ڀري ڇڏيا آهن.